

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/147988>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-05 and may be subject to change.

2254

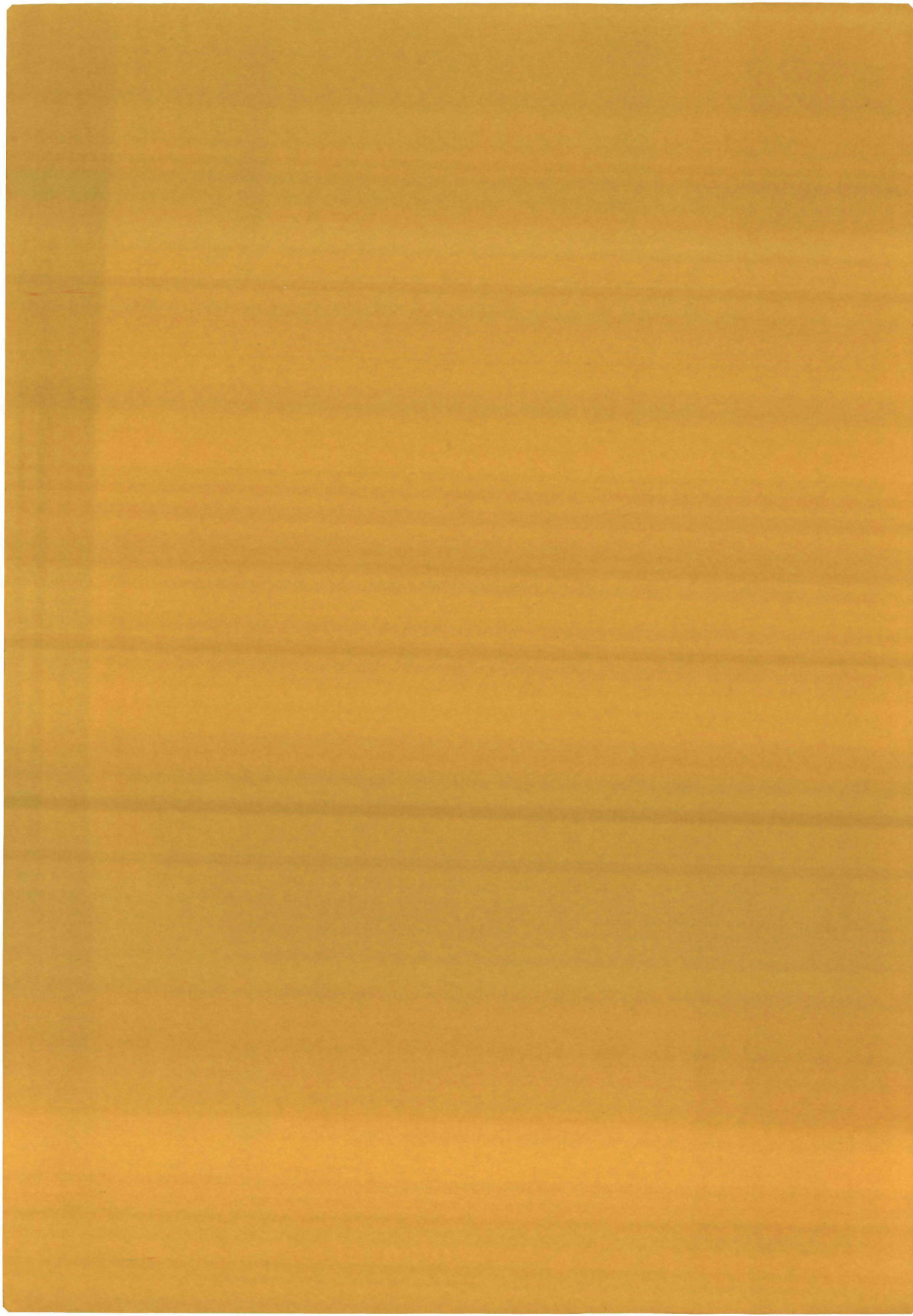
MIGRANTEN EN BOEREN IN IZNAR

**Een antropologische studie
naar de achtergronden en gevolgen
van arbeidsmigratie
in een Andalusische plattelandssamenleving**

A.L.A. Hoogveld

Katholieke Universiteit Nijmegen
Publikaties van de vakgroep Culturele Antropologie no.1 (1978)

Een antropologische studie naar de achter-
gronden en gevolgen van arbeidsmigratie
in een Andalusische plattelandssamenleving

Promotores: Prof.Dr. A.A. Trouwborst
Prof.Dr. A. Blok

Een antropologische studie naar de achter-
gronden en gevolgen van arbeidsmigratie in
een Andalusische plattelandssamenleving

PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van de graad van doctor in
de sociale wetenschappen aan de Katholieke
Universiteit te Nijmegen, op gezag van de
Rector Magnificus Prof.Dr. A.J.H. Vendrik,
volgens besluit van het College van Decanen
in het openbaar te verdedigen op vrijdag
16 juni 1978, des middags te 2 uur precies

DOOR

ANTONIUS LODEWIJK ALPHONSUS HOOGVELD

geboren te Doornenburg

Tekenwerk : Akkie Holla
Typografie : Levina Tahalele
Spaanse vertalingen : Luis Samandu Serra
Druk : Centrale reprografie
Directoraat A-faculteiten
Nijmegen 1978

Deze studie werd mogelijk gemaakt door de
Nederlandse Organisatie voor Zuiver-
Wetenschappelijk Onderzoek ZWO.

Ik ben deze instelling en de vele personen
en instellingen die zowel in Nederland als
in Spanje betrokken zijn geweest bij mijn
onderzoek, erkentelijk voor hun medewerking.

Aan: Ans

Anneke

Peter

Ingeborg

I N H O U D

Pag.

Inleiding

1

DEEL I

DE ACHTERGRONDEN

I. HET DORP IZNAR	9
Het dorp en de natuurlijke omgeving	13
Communicaties	18
Het gemeentegebied	22
Het gezag en de functionarissen	26
De Kerk	34
De bevolking: demografische ontwikkeling (1900-1975)	35
II. SOCIALE BINDINGEN	49
<u>Un pueblo viable</u>	49
Straten en huizen; sociale betekenis	51
Dorpsidentiteit; dialect en bijnamen	54
Ceremonieel en tegenstellingen	63
Broederschappen en sociale klassen	72
Casas Nuevas, een wijk van landarbeiders	80
Nawoord	93
III. HET ECONOMISCH LEVEN	97
Schets van het agrarisch bestaan	97
Het land	97
Het vee	101
Boeren en landarbeiders	105
Problemen van kleine boeren	128
Commercialisering van olijven	133
Terugblik op het verleden	135

	Pag.
Aspecten van de landbouw (1920-1936)	136
De korte zomer van de anarchisten: juli-september(1936)	141
Smokkel en zwarte handel (1937-1955)	149
De lokale economie en niet-agrarische bestaansbronnen	154
Commercie en de peasant-sector	154
Ondernemers; handel en crediet	156
Werkgelegenheid in moderne sectoren	162
Vrouwen en werk; een confectie-atelier	166
Pendel naar de kust; de bouw- en toeristensector	170
Overzicht van beroepen en economische bezigheden in Iznár	174

DEEL II

MIGRATIE

<u>Inleiding</u>	182
IV. HISTORISCHE ASPECTEN VAN MIGRATIE IN ANDALUSIE	185
Oorzaken van migratie	185
Erfrecht-tradities en migratie	186
De Andalusische achtergrond: migratie en <u>reparto</u>	188
Oplossingen onder bereik	194
Onderdrukking van mobiliteit (1936-1959)	195
Modernisering en rurale mobiliteit na 1959	197
Seizoensmigratie; betekenis voor de streek	199
V. MIGRATIE EN TREKARBEID IN IZNAR	203
Sociale groepen en vormen van mobiliteit	203
Stedelijke beroepen; kansen op werk en de rol van een bank	209
Een vroege vorm van emigratie: bestemming Argentinië	214
Emigratie en trekarbeid naar Frankrijk	216
Voorgeschiedenis: de refugié's	216

	<u>Pag.</u>
Vestiging en terugkeer	220
Rafael's Geschiedenis	224
Andere teruggekeerden en hun positie in Iznár	228
Migranten gespecialiseerd in riskant werk	235
Seizoensmigranten als landarbeiders: de druivenpluk	237
Seizoensmigranten als landarbeiders: de olijfcampagne	242
Voorbereiding en organisatie van de campagne	244
De <u>cortijo</u>	251
Het werk	253
Nawoord; de dreiging van werkloosheid	256
 VI. DE TREK NAAR ZWITSERLAND	 259
Zwitserland en buitenlandse arbeiders	259
Iznareños in Basel	261
Werving en aanmelding; legale en illegale arbeiders	266
Tijdelijk en vast verblijf; hindernissen	269
Het overwicht van korte termijnregelingen; een voorbeeld	271
Achtergronden: leeftijd en sociale positie	275
Leef- en werkomstandigheden te Basel	280
<u>La cantina Peluchi</u>	283
Relaties met andere buitenlanders	285
Organisatie onder Iznareños in Basel; politieke ideeën	288
Migranten en hun inkomsten; bestedingen en besparingen	301
Gevolgen voor het dorp	311
 VII. BESLUIT	 317
<u>Verklarende woordenlijst</u>	321
<u>Afkortingen</u>	326
<u>Geraadpleegde literatuur</u>	328
<u>Lokale en Overige bronnen</u>	335
<u>Resumen</u>	336

DEEL I

DE ACHTERGRONDEN

Inleiding

Dit boek bevat de resultaten van mijn onderzoek naar de achtergronden en gevolgen van migratie in het bergland van de Zuid-Spaanse landstreek Andalusië.

De eenheid van onderzoek is Iznár. Iznár is de gefingeerde - maar zuiver Andalusische naam van een klein dorp (3400 inwoners) in de omgeving van het provinciestedje Ronda, aan de spoorlijn Algeciras-Madrid. Migratie is in dit dorp geen nieuw verschijnsel.

Zoals in de andere dorpen van deze streek, was ook in Iznár de bevolking lange tijd te omvangrijk in verhouding tot de beperkte bestaansmiddelen van de eigen omgeving. Landarbeiders en kleine boeren verdien- den er vanouds zo weinig dat wanneer de oogst van graan en olijven te- genviel, ze zelfs het eenvoudige menu van het platteland, gazpacho, puchero en brood met olie, niet op tafel konden brengen.

Een deel van de bevolking was daardoor vaak genoodzaakt om op een of andere wijze buiten de streek naar bronnen van inkomsten te zoeken. Een van de middelen om op het karige bestaan een aanvulling te vinden was gelegen in smokkel en in het beoefenen van allerlei vormen van ambulan- te handel. Een andere middel was seizoensmigratie naar meer vruchtbare en productieve landbouwgebieden buiten de eigen streek.

Landarbeiders en kleine boeren uit het dorp trokken vanouds naar grote landerijen in lager gelegen delen van Andalusië, naar de provincies Córdoba, Cádiz of naar Sevilla. Werkploegen, samengesteld uit mannen, vrouwen en kinderen, reisden van gebied naar gebied om zich voor korte perioden te verhuren bij de oogst van olijven, graan of druiven.

In de streken waar ze tijdelijk werk vonden werden ze door de lokale bevolking vaak beschouwd als lastige concurrenten en vóór de burger- oorlog (1936-1939) vervulden ze daar, in weerwil van hun eigen revolu- tionaire gezindheid, in menig arbeidsconflict tegen wil en dank de rol van stakingsbrekers.

Pas in de naoorlogse jaren zijn er uit het dorp aanzienlijke aantallen mensen definitief weggetrokken. Tegelijkertijd deed zich voor velen de mogelijkheid voor om als seizoensmigrant te werken in geïndustriali- seerde gebieden elders in Spanje en in West-Europa. Het moderniserings-

proces dat zich in de zestiger jaren in Andalusië voltrok, werd gekenmerkt door een bij de rest van het land achterblijvende industrialisering en door een achteruitgang van de landbouw als voornaamste economische factor en inkomstenbron voor de bevolking van het platteland. Ook de opkomst van het toerisme aan de kust van Málaga (Costa del Sol) bracht veranderingen met zich mee die diep ingrepen in de sociale en economische structuur van het agrarische bergland, al waren de gevolgen voor de dorpsamenlevingen verschillend: sommige dorpen werden praktisch ontvolkt, in andere dorpen bleef de bevolking mede daardoor juist op peil. Waar dit laatste het geval was raakte ze in toenemende mate afhankelijk van niet-rurale en niet-lokale bestaansbronnen. Deze ontwikkeling was kenmerkend voor het dorp Iznâr en vormt een van de thema's die in dit boek aan de orde zullen komen.

Het ondernemen van deze studie is voortgekomen uit de behoefte om meer te weten te komen over de oorzaken en gevolgen van migratie en "gastarbeid" in een lokale samenleving die de laatste decennia in hoge mate met dit verschijnsel te maken heeft gehad.

Bij het onderzoek heb ik mij gericht op een tweetal doelstellingen:

1. Inzicht te verschaffen in de samenhangen tussen migratie en het bredere samenstel van sociale en economische veranderingen die zich sinds de burgeroorlog op het Zuid-Spaanse platteland hebben voltrokken.
2. Het beschrijven van het probleem van migratie zoals dit van invloed is op het lot en het leven van individuen in een concreet samenlevingsverband.

De keuze van een lokale gemeenschap als eenheid van onderzoek is niet uit de lucht komen vallen. Ze lag voor mij voor de hand omdat ze aansloot bij een reeds lang en vaak met succes door antropologen gevolgde praktijk om zich voor langere tijd in kleinere gemeenschappen te vestigen om door middel van participerende waarneming, open-ended vraaggesprekken, het raadplegen van lokale archieven en het verzamelen van biografische gegevens, problemen intensief en in een brede samenhang (holistische benadering) te bestuderen.

Antropologen hebben in het verleden hun onderzoeken veelal verricht in verre

landen. Ze hadden een voorkeur voor intensieve, gedetailleerde studies over sociale structuur, economische en politieke organisatie in kleine samenlevingsverbanden. Een aantal onderzoekers heeft de laatste jaren aangetoond dat de methoden die vanouds door antropologen gebruikt zijn, zich heel goed lenen voor de bestudering van problemen in westerse, meer complexe samenlevingen.

Sommige antropologen hebben bij hun onderzoek in westerse samenlevingen nieuwe dimensies toegevoegd aan de methodiek van lokale studies. Ze bestuderen lokale samenlevingen (als onderzoekseenheid) om licht te werpen op processen die zich in de bredere samenleving (als analyse-eenheid) afspelen.

Een van de antropologen die deze benaderingen heeft toegepast en wiens werk mij al lang voor mijn onderzoek aanzette tot verdere interesse in Mediterrane samenlevingen, was Pitt-Rivers. Hoewel zijn opvattingen over sociale structuur en met name over de "morele eenheid" van de Andalusische dorpssamenleving door anderen zijn aangevochten (vgl. Martinez-Alier 1971: 298 e.v.), was de manier waarop hij de verbanden tussen het lokale niveau en andere niveaus analyseerde lange tijd paradigmatisch, evenals zijn belangrijke essayistische bijdragen over verwantschap, eer, schaamte en sociale status (Pitt-Rivers 1968; 1972; 1977).

Als voorbeelden van de genoemde benadering die mij vooral bij het schrijven van dit boek geïnspireerd hebben noem ik de studies van Blok (1974), Cole & Wolf (1974) en die van Schneider & Schneider (1976).

Deze studies verbinden niet alleen lokale niveaus met bredere niveaus maar hebben ook met elkaar gemeen dat ze uitgaan van processen van langere termijn: Blok beschrijft de condities waaronder de Mafia zich in de 19e en 20e eeuw ontwikkelde, Schneider & Schneider gaan ver terug in het verleden en beschrijven het proces waarbij Siciliaanse boeren betrokken raakten op een wereldmarkt-systeem, Cole & Wolf gaan in op processen van commercialisering en van politieke integratie in twee dorpen in Zuid-Tirol. Naar aanleiding van de laatste studie vooral heb ik ideeën opgedaan over de manier waarop contemporaine gegevens in een wijder historisch kader kunnen worden geplaatst.

Dit was tevens een van de grootste moeilijkheden waar ik bij mijn onder-

zoek mee te maken kreeg. Het onderwerp dat ik bestudeerde had in het dagelijks leven van die samenleving een dwingende actualiteit, waaraan ik niet voorbij kon gaan en dat mij als onderzoeker voor het dilemma plaatste: hoe een evenwicht te vinden tussen enerzijds een ontwikkelingsperspectief, het plaatsen van het probleem van migratie als een onderdeel van een proces van verandering over langere termijn; anderzijds aantoonbaar maken hoe dit probleem, als eigentijdse verschijnsel ingreep in de samenleving van het dorp, op het niveau van concrete personen, van groepen, van onderlinge verhoudingen en van voorvallen.

In het spanningsveld tussen verklaring en descriptie, tussen de rol van de antropoloog als historicus van contemporaine verschijnselen en die van waarnemer en chroniqueur tegelijk, zag ik mij voortdurend geplaatst voor het probleem van enerzijds de onherroepelijkheid van eenmaal genomen beslissingen en stappen in het onderzoek en anderzijds van het toeval dat tijdens het veldwerk een grote rol speelde. Want men werkt in deze situatie niet als met materiaal uit een archief, het is het grillig verloop van de omstandigheden waarin men als onderzoeker zijn keuzen moet bepalen; de mensen waar men mee te maken krijgt gaan hun eigen gang en de dagelijkse werkelijkheid laat zich niet dwingen in vastliggende categorieën.

Wat ik in deze situatie geprobeerd heb te doen is de dwingende actualiteit van het probleem van migratie zoals ik dit in een beperkt en "toevallig" tijdsbestek leerde kennen in een stroom van gebeurtenissen, in vaak terloopse incidenten en uit individuele vraaggesprekken met betrokkenen, te beschrijven tegen de achtergrond van een vijftal thema's die men, onderling gerelateerd en geplaatst in een perspectief van ontwikkeling, in het algemeen kan beschouwen als de centrale thema's bij de bestudering van lokale gemeenschappen: het ecologisch gegeven, de demografie, de sociale organisatie of de menselijke bindingen, de productiewijzen of het economisch gegeven en de mentaliteiten of de ideeënwereld. Deze onderwerpen heb ik het eerste deel van het boek uitgewerkt.

Ik had in Iznâr rekening te houden met het feit dat een deel van de bevolking, soms juist degenen in wier achtergronden ik het meest geïnteresseerd was, een groot deel van het jaar elders verbleef of ergens naar

toe onderweg was. Dit gegeven bepaalde grotendeels de werkwijze die ik in het onderzoek heb toegepast. De realiteit van Iznâr noodzaakte mij enerzijds kennis te nemen van een groot aantal contexten, waarin op specifieke wijze belangrijke aspecten van het sociale leven van het dorp en van het probleem van migratie tot uitdrukking kwamen, van gebeurtenissen die zich vaak buiten de geografische begrenzing van dorp of streek afspeelden; anderzijds tot het gebruik maken van biografische gegevens en andere informatie van een betrekkelijk gering aantal personen die ik over een langere periode leerde kennen of met wie ik in diverse en overlappende verbanden vaker in aanraking kwam.

De organisatie van de Goede Week-ceremonies heb ik bijvoorbeeld onder meer aangegrepen om inzicht te geven in klasseverhoudingen in het dorp. In de lokale samenleving gelden andere criteria voor status en klasse dan in de wijdere samenleving. Personen die vanuit een nationaal of regionaal perspectief een lage positie in de samenleving innemen, kunnen op lokaal niveau personen zijn met gezag en prestige.

Het beschrijven van contexten impliceert dat men begrippen als macht, status, klasse, prestige etc. los ziet van hun vaak toegevoegde waarde en ze niet hanteert als dingen, als abstracties die zich laten isoleren van de omstandigheden waaronder de verschijnselen waarnaar ze verwijzen plaats vinden.

Bij het in beeld brengen van het probleem van migratie geeft de verwijzing naar contexten de gelegenheid twee soorten van vragen te combineren: hoe zijn bepaalde situaties ontstaan? en: in hoeverre maken structureel bepaalde alternatieven deel uit van individuele strategieën?

Bij het gebruik van biografische gegevens en feiten over leef- en werk-omstandigheden van een beperkt aantal individuen ben ik niet uitgegaan van statistische representativiteit, in de zin dat deze individuen in principe vervangbaar zouden kunnen zijn door anderen; of dat de dingen waarvan ik getuige was of die mensen mij vertelden "toevallige" variaties waren op ervaringen van anderen. Wel ben ik uitgegaan van impliciete representativiteit in de zin dat in de levensloop, in de ervaringen van enkelingen, een tijdsbeeld kan zijn vervat dat ook de lijnen aangeeft waarbinnen het lot van anderen uit dezelfde samenleving en uit dezelfde tijdsomstandigheden, kan worden begrepen.

Samengevat zal ik het hoofdthema, migratie, in beschouwing nemen vanuit een drietal gezichtspunten:

1. De ervaringen en concrete levensomstandigheden van individuen en in de aard van de bindingen die zij onderling, als leden van een lokale samenleving, en met buitenstaanders aangaan.
2. De eigen historische en sociologische achtergrond van de dorpssamenleving als "community".
3. In vergelijkend perspectief, als onderdeel van processen die zich op ruimere schaal dan alleen in het dorp afspelen.

De gegevens die ik over het dorp verkregen heb zijn het resultaat van een langdurige en intensieve kennismaking met de plaatselijke samenleving.

In totaal verbleef ik 11 maanden ononderbroken in het gebied, van februari 1973 tot januari 1974. In het voorjaar van 1974 verbleef ik gedurende 6 weken te Basel, waar zich destijds een groot aantal seizoensmigranten uit het dorp bevond. In 1975 en 1976 was ik in de gelegenheid nog enkele malen naar het dorp terug te keren. Ik kon toen enkele belangrijke nieuwe ontwikkelingen waarnemen die ik echter slechts ten dele in dit boek heb verwerkt.

I. HET DORP IZNAR

Een paar kilometer buiten Ronda, op de weg naar Madrid, een kleine wegwijzer: Iznár, 7 km. De smalle weg voert met een paar langgerekte haarspeldbochten naar beneden. De weg is moeilijk begaanbaar, de regen heeft het asfalt hier en daar weggespoeld en er zitten diepe kuilen in.

In de verte het dorp. Een witte vlek, scherp afgetekend in het landschap. Rode dakpannen, witgekalkte huizen, een kerktoren. De meeste dorpen in het westen van Andalusië zien er net zo uit.

Het dorp ligt in een dal, 110 meter lager dan Ronda. Verder naar beneden lijkt het achter een glooiing te verdwijnen, alleen de punt van de toren steekt nog overal boven uit. Langs de weg een rijtje stoffige planten. Op het talud aan de rechterkant olijfbomen en een enkele verdorde agave. Scheve silhouetten tegen de geelgeblakerde velden. Een auto raakt de berm en veroorzaakt een lage wolk fijn poederstof. Een eindlang volgt de weg een spoorbaan.

Vlak voor het dorp een klein station. De express-trein Bobadilla-Algeciras stopt er één keer per dag. Er wordt post geladen, een reiziger stapt uit. Langs de witte muur aarden kruiken met geraniums. De stationschef heeft alle tijd. Wanneer de seizoenarbeiders van het dorp elders werk gevonden hebben en met charters naar Zwitserland vervoerd worden, is er voor hem nog maar weinig te doen. De meeste reizigers stappen trouwens in Ronda op de trein want op het station van Iznár verkoopt men geen reisbiljetten.

Een kilometer voorbij het station ligt Iznár. Bij de dorpsgrens langs de weg het verweerde embleem van de Falange. De helft van de pijlenbundel is eraf gebroken.

Het eerste gebouw is een café: einddoel van de paseo die de inwoners op Zondagavond maken door de lange hoofdstraat. De mannen die er zijn praten wat aan de bar of ze zitten aan tafeltjes en spelen kaart of domino. In de hoek keihard de televisie maar niemand kijkt. Boven de tapkast hangt een reclameplaat met Claudia Cardinale.

De eigenaar heet Manolo. Hij mist een arm en hoest zonder ophouden. Het is moeilijk om een praatje te beginnen. De mannen zien mij wel maar laten dat niet merken. Een oude man staat tenslotte op en loopt naar

mij toe. "Bent U die buitenlander die ons dorp wil bestuderen? Dan moet U met mijn zoon gaan praten. Die is apotheker hier en weet van alles". Ik weet niets te zeggen. De andere mannen praten door. Ze kijken niet in onze richting maar ik voel dat ze luisteren en taxeren. De oude man aarzelt wat, hij bestelt tenslotte twee glazen koffie bij Manolo die ons geen moment uit het oog verliest.

De oude lacht nu vriendelijk. Hij buigt zich vertrouwelijk naar mij toe: "De meeste mensen hier zijn mensen zonder cultuur. Ze kunnen U, die gestudeerd heeft, weinig vertellen. Het zijn goede mensen maar er zijn er veel bij met slechte ideeën, daar moet U voor uitkijken".

Zijn Andalusisch is niet helemaal verstaanbaar maar ik begrijp dat hij voor mij klaar staat en dat hij vindt dat ik zijn huis het mijne mag noemen. Als hij weggaat zegt hij tegen Manolo: "Beschouw deze man als mijn vriend, hij komt uit Holanda, waar Johan Cruyff vandaan komt en de goede koningin Wilhelmina, jammer dat de kranten daar zo slecht over ons schrijven".

Wanneer ik wil afrekenen heeft hij mijn koffie al betaald.

De eerste ontmoeting in Iznár, het eerste gesprek. De oude man, met zijn morsige grijze vest, blijkt Rafael Jiménez te zijn.

De laatste cacique van het dorp was hij, en de grootste landbezitter. In de burgeroorlog was hij vrederechter en aanvoerder bij de fascistten. Ze zeggen dat hij het doodvonnis heeft getekend van dertig landarbeiders, anarchisten uit het dorp. Don Rafael, zoals hij zich graag laat aanspreken, is wat kinds geworden. In de zomer scharrelt hij in zijn witte hemdjasje, zoals oude heren in Spanje graag dragen, door de straten, geeft rondjes in de café's en lacht vriendelijk tegen iedereen. Hij kan de ontwikkelingen niet meer bijhouden. Zijn zoons, dorpsnotabelen, staan onverschillig tegenover zijn idool generalissimo Franco. De familieleden van zijn vroegere slachtoffers negeren hem, ondanks zijn pogingen om aardig te zijn.

Sinds de landarbeiders naar het buitenland trekken of aan de Spaanse kust hun brood verdienen, zijn er nog maar weinig mensen die voor Don Rafael hun pet afnemen.

Het dorp en de natuurlijke omgeving

Iznár is gelegen in een laagte maar geografisch wordt het dorp beheerst door de bergen. Overal zijn de bergen aanwezig. Ze vormen de natuurlijke achtergrond voor het vestigingspatroon van de dorpen, decors van traditioneel armelijke bestaanswijzen en ze hebben grote invloed gehad op de samenlevingsvormen en op de kijk van de bewoners op de wereld.

De bewoners van het dorp noemen zichzelf, evenals de mensen uit de andere dorpen in de buurt: serranos, bergbewoners. De hulpbronnen waarover ze beschikken zijn er meer beperkt dan in de vlakke streken in het stroomgebied van de Guadalquivir (zie kaart 2). Aan de andere kant bood in deze omgeving de natuurlijke gesteldheid van het terrein de bewoners altijd kansen om moeilijke perioden door te komen.

In tijden van hongersnood, wanneer de armen in de steden crepeerden, konden de berglandbewoners terugvallen op voesel uit de wilde flora en fauna van het bergland, die de bewoners van de rijkere vlakten moesten ontberen. Zoals de mensen in de streek zeggen: er is hier te weinig om te leven maar te veel om dood te gaan.

De naam van de streek is officieel Serranía de Ronda, gelegen in de zuidelijke punt van Spanje. De streek wordt in het Noorden begrensd door de provincie Sevilla en door een klein stukje van de provincie Cádiz, bij het gemeentegebied van het stadje Olvera.

In het Zuiden liggen de Costa de Sol en Gibraltar; vanuit de bergen bij Gaucín kan men Afrika zien liggen. In het Westen loopt het gebied over in de Sierra van Grazalema en in het Oosten vormt het bekken van de rivier de Guadalhorce de grens van het gebied.

De hele streek vormt een natuurlijke comarca, dat wil zeggen het is een landstreek waarvan de begrenzing bepaald wordt door homogene en natuurlijke eigenschappen van het landschap. De Serranía is complex van samenstelling en bestaat uit gebergten, een laagvlakte en heuvelland.

De homogeniteit wordt, eigenaardig genoeg, juist bepaald door de enorme contrasten en plotselinge afwisselingen in een toch betrekkelijk klein gebied. Het weer draagt hier in niet geringe mate toe bij. De richting waarin de verschillende bergketens ten opzichte van elkaar

liggen maakt dat zowel Atlantische als Mediterrane weersinvloeden tot ver in het buitenland doordringen. Hierdoor ontstaat een onstabiel patroon van regenval en temperatuurswisselingen.

De verschillen worden nog verder geaccentueerd door de hoogteverschillen. In de noordelijke delen overheerst een type landklimaat met koude winters en droge, warme zomers. Geen sinaasappelboom wil in dit deel van de Serranía groeien. Hier ligt Iznár maar omdat het dorp in een lagte ligt, in een brede kloof tussen twee Sierras, is het toch weer beter beschermd tegen de koude winden dan het dichtbij gelegen Ronda, waar het in januari gemiddeld 3° kouder is. Zelfs binnen het dorp wijzen de mensen plaatsen aan die in de winter als warmer ten opzichte van andere delen van het dorp gelden. Twintig kilometer ten Zuiden van Iznár ligt het dorp Igualaja waar een bijna subtropische vegetatie groeit.

Door de veranderlijke omstandigheden zijn de voorwaarden voor landbouw over het algemeen ongunstig. De boer moet voortdurend rekening houden met plotselinge weersveranderingen. Telkens wordt hij geplaagd door perioden van droogte, vooral in de herfst, wanneer juist het graan is ingezaaid en ook de olijfbomen water nodig hebben. De waterregulering op zich is al problematisch. Op plaatsen waar vaker overvloedig regen valt is de bodem soms zo weinig poreus, dat geen water kan worden afgevoerd. Waar weinig regen valt houdt soms de bodem het water weer onvoldoende vast. De abrupte accidentaties in het terrein maken toepassing van irrigatie in grote delen van het gebied tot een onmogelijke of een te kostbare zaak.

Agrarisch gebruik van het land in de Serranía de Ronda

Droge landbouwgrond (<u>tierra de secano</u>) (graan, gerst, zomergewas, olijf, kastanje)	49.416 ha.	31,8 %
Bevloeide landbouwgrond (<u>tierra de regadio</u>) (graan, fruit, mais, suikerbiet, citrus)	2.382 ha.	1,5 %
Weidegrond (<u>tierra de pastos</u>) (steeneik, struikgewas, harde grassen)	40.636 ha.	26,2 %
Bergland (<u>monte</u>) (onproductief land, hier en daar kurkeik)	61.352 ha.	39,5 %
Overig onproductief land	1.237 ha.	1,0 %
Totaal	155.023 ha.	100 %

(Bron: Delegación Provincial del IRYDA)

Van de totale oppervlakte aan land in de Serranía is slechts ongeveer een derde deel geschikt voor landbouw, in principe, want in de praktijk spelen, behalve de natuurlijke kwaliteit van de grond, voor exploitatie ook factoren een rol als: ligging en bereikbaarheid, aaneengeslotenheid e.d.

Deze factoren gaan sterker wegen naarmate de landbouw minder op subsistentie gericht is en meer gecommercialiseerd raakt en de boeren meer met geldelijke kosten te maken krijgen. De diversiteit van de natuurlijke omstandigheden leidde tot een kleinschaligheid van productie, die niet langer verenigbaar was met moderne marktcondities. Relatief grote oppervlakten aan vruchtbare en productieve landbouwgrond, raakten de laatste jaren in verval. Dit speelde zich vooral af in het gebied ten Zuid-Westen van de stad Ronda. De dorpen liggen daar hoog in de bergen. Ze lijken tegen de bergwand aangeplakt. Het vestigingspatroon dateert er uit de tijd van de Moren. Alpandeire, Parauta, Faraján, Júzcar, Algatocín, Benarrabá zijn zulke dorpen. De namen zijn Arabisch. Tot 120 jaar na de Reconquista woonden er nog Moorse boeren (Moriscos).

De dorpen zijn klein en liggen verspreid, geïsoleerd en moeilijk bereikbaar. De bevolking leefde er altijd van intensieve landbouw, op kleine akkertjes op de lagere hellingen en op de smalle stroken langs

riviertjes en krekken in de dalen, ver van hun dorpen. Kastanjes rapen en het snijden van schors van de kurkeik vormen nog altijd belangrijke bronnen van inkomsten. Het landbezit in deze plaatsjes is versnipperd, grootgrondbezit onbekend.

Het noordelijk deel van de Serranía ziet er niet veel anders uit maar het vestigingspatroon is er verschillend, want tussen de bergen ligt de laagvlakte, 7 km breed. In dit gedeelte van de Serranía liggen, behalve Ronda en Iznár, ook nog de dorpen Cuevas del Becerro, Cañete la Real en Almargen. Aan de westkant wordt de vlakte geflankeerd door de vallei van Iznár en het stroomgebied van de Guadalete-rivier, aan de oostkust door het bergland van de gemeenten Yunquera en Tolox. De laagvlakte begint bij Ronda op het punt waar de Guadalquivir en de Guadalquivir (Rio Grande) samenvloeien.

De stad zelf ligt op een tafelmassief (723 m.) dat, dwars door de stad heen, door een kloof in twee delen wordt gespleten. Vanuit de stad overziet men een groot deel van de vlakte.

De dorpen in dit gebied zijn aanzienlijk groter dan de bergdorpen ten zuiden van de stad. Ze zijn lager gelegen, veelal aan een rivier of beek, die soms de plaats in twee helften verdeelt.

Waar dit het geval is geeft zo'n verdeling aanleiding tot het bestaan van wijken die een duidelijk eigen stempel dragen dat tot uitdrukking komt in groepskenmerken van de bewoners. Dit doet zich voor in Iznár, waar ik later nog op zal ingaan; dit doet zich ook voor in het nabijgelegen Setenil en in zekere zin ook in Ronda (waar de ene helft La Ciudad - De Stad - genoemd wordt en de andere helft El Mercadillo - Het Marktje -).

De rivier kan de plaats verdelen in een hoger (parte alta) en een lager deel (parte baja); in deze gevallen is het de lagere helft die als "beter" bekend staat, waar de rijkere mensen wonen en waar ook de beste grond ligt.^{x)} Waarschijnlijk heeft de bereikbaarheid van water

x) op de tegenstelling tussen de bewoners van het hogere en het lagere deel in Iznár kom ik nog terug. Curieus is in dit verband Richard Cobb's opmerking t.a.v. zijn beschrijving van Lyon: "in most towns divided by rivers, there would be a right and a wrong side of the river on which to live Those who live on the wrong side would likely to have a greater sense of solidarity and consequently, a readier proneness to collective action than the more privileged, but also more supine, inhabitants of the right side". (Cobb 1972: 122).

dit vestigingspatroon in de hand gewerkt. Nu is er in de meeste plaatsen waterleiding (in Iznār is de druk echter onvoldoende om het hogere deel permanent te voorzien) maar tot voor kort kon alleen water worden gehaald uit putten in het lagere deel van het dorp en uit de rivier. Om de was te doen moesten de vrouwen uit de hoger gelegen arbeiderswijken naar het lagere deel afdalen en al het water dat in huis werd gebruikt, brachten zij met kruiken van beneden naar boven.

In dit deel van de Serranía ligt de landbouwgrond onder het directe bereik van de dorpen. De overgang van urbane vestiging naar het land is overal abrupt. Dorpen liggen als eilanden in de velden, "en tierra calma" of, zoals de mensen zeggen, als schepen op de golven van de zee. Slechts hier en daar ziet men in het open veld een paar verspreide cortijos, die echter niet permanent bewoond worden.

De vestigingen van de dorpen dateren waarschijnlijk van na de Reconquista (de verovering van Spanje op de Moren door de Christenen, heersers van Castilië en Aragon, beëindigd in 1492) - geen van de dorpen hier draagt ook een Arabische naam - of ze bestonden daarvóór al maar werden in de eerste fase van de Reconquista van het rijk van Granada bevolkt met kolonisten uit het Noorden.

De Serranía in haar geheel is dunbevolkt maar er is in dit opzicht een groot verschil tussen bergland en laagland: in het bergland wonen gemiddeld niet meer dan 26 bewoners per km², in het laagland is dit bijna het dubbele: 50 bewoners per km².

In overeenstemming met de complexe natuurlijke condities draagt de landbouw in deze zône een gemengd en gefragmenteerd karakter: schapenteelt op de hellingen, extensieve landbouw (overwegend akkerbouw en olijventeelt) op de droge gronden en intensieve land- en tuinbouw op de bevloeide akkers die dicht bij de dorpen en bij water gelegen zijn.

In het overgangsgebied tussen bergen en dalen, op de lagere hellingen, liggen uitgestrekte velden begroeid met struikgewas (matorral) en steeneiken (encinar). Tot voor kort scharrelden hier nog de kudden zwarte varkens rond, van het legendarische specimen Cerdo Iberico, die zich voedden met bellotas (zoete eikels). De hammen van deze varkens vormden een bekende specialiteit van de streek. De kudden zijn echter jaren geleden vrijwel uitgeroeid als gevolg van de Afrikaanse varkenspest.

Communicaties

Iznár is in vele opzichten sterk georiënteerd op het nabije Ronda. De buitenwereld begint voor het dorp in feite bij deze kleine Andalusische provinciestad, die ondanks haar geringe grootte (30.000 inwoners) alle kenmerken heeft van een hoofdstad.

De afstand en het traditionele isolement ten opzichte van de provinciehoofdstad Málaga hebben er toe geleid dat zich in het stadje meer voorzieningen en diensten bevinden, dan doorgaans in een regionaal centrum van vergelijkbare omvang gebruikelijk is. De ambitieuze elite van deze stad droomt er trouwens van nog eens een eigen provincie te kunnen vormen. In een toekomstige bestuurlijke herindeling maakt een plan in deze richting alleen kans, wanneer Gibraltar weer bij Spanje zou komen.

De stad en het omliggende bergland waren in het verleden welhaast net zo geïsoleerd van de rest van Andalusië, en vooral van de andere delen van de provincie, als heel Andalusië afgesneden was van de rest van het land. De afgeslotenheid van het gebied is bepalend geweest voor het verloop van de politieke en economische ontwikkeling.

Dat begint al met de verovering op de Moren die er onder meer door de ontoegankelijkheid van de streek, veel later plaats vond dan in de rest van Spanje. Het gebied is daarna altijd problematisch geïntegreerd geweest in de Spaanse staat. Naarmate de Staat een grotere rol ging spelen op lokaal en regionaal niveau, sinds de tweede helft van de 18e eeuw en vooral na de Franse revolutie, zien we dat de zorg voor adequate verbindingen toenam. De sociale onrust in Andalusië werd namelijk sinds de 18e eeuw door de politici in nauw verband gezien met het geografisch isolement.

Men kan dit zien aan de manier waarop zij aanvankelijk dachten het banditisme te kunnen aanpakken. Om de veiligheid te bevorderen voorzagen men de eenzame en verlaten routes in het bergland van Andalusië met ketens van herbergen (ventas). Bij de aanleg van de zgn. caminos reales, die Madrid met de grotere steden aan de periferie moest verbinden, stuitte men in Andalusië op het probleem dat streken waar de weg door heen liep zeer dun bevolkt waren en de onveiligheid daardoor groot was. In de lege landstreken van de Sierra Morena werden daarom nieuwe dorpen

aangelegd en bevolkt met kolonisten uit Frankrijk en Duitsland. Tijdens de Carlisten-oorlogen in de vorige eeuw werden uit strategische overwegingen nieuwe wegen aangelegd en bestaande verbeterd. Met het toenemen van de onrust in de 19e eeuw wilden de machthebbers in Madrid sneller loyale troepen naar Andalusië kunnen overbrengen.

In de Serranía van Ronda, dat tot dan toe ver van de belangrijke verbindingswegen was gebleven betekende de aanleg van de spoorlijn Algeciras-Bobadilla, in 1903, pas een doorbraak. Ronda kreeg hiermee een directe spoorverbinding met Madrid.

"With railways and roads it was easier for the state to act against revolution. Provided the army was loyal, local rebellion could not grow into national revolution as easily as it had done in the first half of the century. The rebels of 1820 could not have been successful in the railway age" (Carr 1966: 267).

Carr wijst er anderzijds op dat spoorwegen de organisatie van revolutionaire bewegingen vergemakkelijkte: de deelname aan federalistische congressen zou voor afgevaardigden uit de plattelandsgebieden onmogelijk zijn geweest zonder de goedkope spoortarieven. (Carr, id. 268).

In de jaren twintig van deze eeuw betekent de aanleg van de weg van Ronda naar San Pedro de Alcántara de eerste verbinding waarbij het mogelijk was goederen per kar of wagen van en naar de kust en naar de hoofdstad te brengen. Tot die tijd kon alleen gebruik gemaakt worden van transport met muildieren die in karavanen over de bergpaden trokken. Het gereedkomen van deze weg markeert in de Serranía tevens het einde van het banditisme. Flores Arrocha en Pasos Largos, afkomstig uit Igualaja en el Burgo, de laatste legendarische bandieten van de streek, kwamen in 1932 en 1934 bij vuurgevechten met de Guardia Civil om het leven (Bernaldo de Quiros 1973: 210-216).

De aanleg van wegen kwam slechts traag op gang. Het gebied stelde economisch weinig voor, het kende geen producten die voor de wereldmarkt van belang waren, zoals de sherry in de zône van Jerez (deze loopt door tot het binnenland van de provincie Cádiz). Bovendien waren overheidsmiddelen lange tijd ontoereikend om de als gevolg van de ongelijkheid van het terrein extra dure werken uit te voeren.

De Serranía bleef daardoor een kleine, zelfvoorzienende markt, geconcentreerd rond de regionale hoofdstad Ronda.

De wegen naar Ronda lopen allemaal door bergpassen. De meesten zijn nu geasfalteerd en goed begaanbaar. Het zijn echter hoofdverbindingen; grote delen van de streek zijn nog steeds ondoordringbaar. De guerrilla in de bergen in de recente jaren '40-'50 maakte duidelijk dat een groot gedeelte van het bergland nog zo onherbergzaam was dat kleine verzetsgroepen er jarenlang praktisch ongestoord konden opereren.

Hoewel vele wegen in Ronda samenkomen, is de stad geen knooppunt van doorgaande routes. Iemand die van Sevilla naar Málaga wil rijden, kan beter de omweg over Cádiz maken dan door het binnenland via Ronda te gaan.

Over de weg kan men vanuit Málaga op twee manieren naar Ronda gaan. Beide routes nemen met de auto ongeveer twee uur in beslag. De meest gebruikelijke is die over San Pedro maar deze route is tot aan de kust erg gevaarlijk. Er zijn steile afgronden en de weg is smal. Wanneer het hard regent rollen voortdurend stenen van de hogere hellingen op de weg. De andere route loopt over Coín, in het binnenland. Deze weg is even smal maar zij is minder gevaarlijk. Over deze weg gaat één keer per dag een bus naar Málaga en terug. Naar Algeciras en Gibraltar leidt een weg ten oosten van Ronda door de Sierra de Libar. Deze weg is maar gedeeltelijk geasfalteerd en op sommige plekken moeilijk begaanbaar. Het is deze weg die de verbindingroute vormt met de kleine dorpen van de zuidelijke Serranía waarmee een dagelijkse busverbinding bestaat. Naar het Noord-Westen bestaat een verbinding met Sevilla en, via Grazalema, naar Cádiz. Twee keer per dag kan men met de bus naar Sevilla en één keer naar Cádiz. Tenslotte loopt naar het Oosten vanuit de stad de weg naar Antequera, die verder de verbinding vormt met Córdoba en Madrid. Met uitzondering van de laatste weg, zijn alle routes in de winter soms onbegaanbaar door de sneeuw. De stad is dan dagenlang afgesloten en alleen per trein te bereiken.

Voor degenen die niet over een auto beschikken is een reis naar Málaga of Sevilla nog steeds een hele onderneming. Van bijzondere betekenis is in deze streek de taxi. In Ronda zijn twee standplaatsen met in totaal 40 taxi's. Elk dorp, zelfs de kleinste plaats in de bergen,

heeft er minstens één. De tarieven zijn officieel vastgesteld maar de meesten rijden onder de voorgeschreven prijs want de concurrentie is groot. De taxi wordt gebruikt voor de langere afstanden. Landarbeiders die naar hun werk gaan in andere streken laten zich, wanneer er geen bus loopt, per taxi vervoeren. In de meer afgelegen dorpen wordt de taxi ook gebruikt voor het vervoer van vrachtjes. Mensen uit de dorpen reizen zeer vaak naar Ronda waar de meeste inkopen gedaan worden, waar doktoren en advocaten gevestigd zijn, waar ziekenhuizen zijn en waar kinderen naar de middelbare school gaan.

De taxi-eigenaren zijn vaak teruggekeerde emigranten van de eerste golf, van het einde van de jaren vijftig. Ze hebben zich intussen zo weten te organiseren dat het aantal vergunningen beperkt blijft en nog maar weinigen de kans krijgen om dit beroep uit te oefenen.

Tijdens de Franco-periode was het voor een taxi-eigenaar praktisch noodzakelijk om als informant te werken voor de politie. De taxi's staan officieel onder strenge technische controle; er zijn op papier zoveel voorschriften dat een taxi-eigenaar die niet op goede voet staat met de politie, altijd wel op een kleinigheid kan worden gepakt. De verkeerspolitie is een onderdeel van de Guardia Civil. Bartolo Ramírez uit Iznár, een teruggekeerde emigrant, durft zijn vrienden niet meer met zijn auto naar het station te brengen, uit vrees door een van de chauffeurs te worden gezien. Hij heeft eerder na zo'n rit al eens een "toevallige" controle gehad van de Guardia Civil en een hoge boete gekregen.

Iznár is met Ronda verbonden door een secundaire weg, die door het dorp heen loopt naar Olvera in de provincie Cádiz. Het gedeelte tot Iznár bestond al langer; de weg tussen Iznár en Olvera is pas in 1970 aangelegd. Vóór die tijd kon men alleen naar de nabijgelegen dorpen in de provincie Cádiz over zandpaden in de Sierra de Los Cumbres. Er was met deze dorpen, vooral met Seteníl en Alcalá del Valle, altijd een druk verkeer van landarbeiders die over en weer werkten en van mensen die bij elkaar op bezoek gingen; met deze dorpen bestonden veel persoonlijke relaties, men bezocht elkaars feesten en er werden veel huwelijken gesloten tussen mensen uit Iznár en uit Alcalá en Seteníl. Men kende dit gebied beter dan het bergland aan de andere kant van de stad.

Handel uit het dorp en trekarbeid richten zich hoofdzakelijk op de noordelijke streken. Smokkelroutes en gebieden om te stropen, tot diep in Cádiz en Sevilla behoorden evenzeer tot de gekende ruimtes als de directe omgeving van het dorp.

De enige openbare verbinding tussen Iznár en de rest van de Serranía loopt via Ronda. Dagelijks stopt, 's morgens om 11 uur, een bus op het dorpsplein. Voor de kinderen die in Ronda op school gaan rijdt een extra bus. Er is dagelijks een druk verkeer tussen het dorp en de stad. Er is altijd wat te regelen of te kopen en degenen die zonder werk zijn verzinnen vaak een aanleiding om naar de stad te gaan. De hoofdstraat van Ronda lijkt dagelijks een trefpunt voor de mensen uit Iznár en uit de andere dorpen van de Serranía. Op bepaalde straathoeken, in bepaalde bars, kan men altijd mensen treffen uit hetzelfde dorp. Winkels in gereedschap en ijzerwaren zijn drukbezochte ontmoetingsplaatsen.

Iznár is niet aangesloten op het automatische telefoonnet, zoals Ronda. Er zijn in het dorp 23 huizen met een telefoon maar alle gesprekken lopen via de centrale.

Het gemeentegebied

Iznár is een middelgroot dorp in de laagte van het bergland, met velden erop heen, lange straten met lage huisjes, een brede hoofdweg en een plein. Een dorp zoals er veel zijn in Andalusië, met een bevolking van kleine boeren en landarbeiders, met een paar lokale machthebbers en welgestelden. Een dorp zonder opzienbare geschiedenis, zonder praal uit een verleden waarop de notabelen trots zouden kunnen zijn. De tradities die er in stand worden gehouden camoufleren nauwelijks de tegenstellingen en de sluimerende haat die hier sinds de burgeroorlog tussen bepaalde groepen nog bestaat. De mensen moeten er vaak elders gaan werken, er is gebrek aan belangrijke voorzieningen, vooral aan water. De middelen van bestaan zijn er beperkt, de lonen laag en de landbouw levert er weinig meer op.

Iznár zou geen rijker dorp geweest zijn wanneer de gemeente over meer land zou hebben beschikt. Naburige dorpen met hetzelfde inwonertal en met meer land als Iznár zijn er even beroerd aan toe.

De bevolking van Iznár was misschien genoodzaakt iets vindingrijker te zijn dan de bewoners van andere dorpen in het zoeken naar oplossingen voor de dagelijkse problemen. Ze zocht vaker haar toevlucht tot niet-agrarische bestaansbronnen en lijdt nog steeds onder de negatieve reputatie die smokkelaars en zwarthandelaren haar eens bezorgden. Het dorp onderscheidt zich vooral door haar uitzonderlijk kleine término municipal, dat is het gebied dat tot de gemeente behoort. De totale oppervlakte ervan bedraagt niet meer dan 1020 ha. Wanneer men daar het gebied van af trekt waarop gebouwen en straten liggen, blijft er aan land niet meer dan 770 ha. over. Het gemeentegebied van Iznár ligt bovendien als een enclave ingesloten door het uitgestrekte gemeentegebied van Ronda.

Bij het dorp liggen twee kleine gehuchten, Los Prados en La Cimada. Ze liggen even buiten het dorp, op 2 km en op 4 km afstand aan de weg naar Olvera. Deze gehuchten behoren tot de parochie van Iznár maar administratief vallen ze onder Ronda.

De kwestie van het beperkte gemeentegebied heeft aanleiding gegeven tot felle discussies tussen Ronda en Iznár, waarbij het dorp steeds aan het langste eind trok. Vóór de desamortización in de eerste helft van de vorige eeuw, bestond het huidige gemeentegebied van Iznár voor een gedeelte uit communale grond, voor een gedeelte uit eigendom van de Kerk (La Huerta del Señor). Het omliggende land behoorde tot ver in de omtrek tot de bezittingen van enkele adellijke families uit Ronda. Het dorp bezat aan tierras de baldíos (terrein dat door iedereen vrij te gebruiken was) 1200 fanegas weidegrond tegen de hellingen van de Sierra de los Cumbres, op ca. 4 km van het dorp. Het land dat tot het adelijk bezit behoorde, werd deels direct geëxploiteerd, deels onder enfiteusis, een soort erfpacht waarbij de boeren een vaste pachtsom (censo) betaalden. Toen de decreten tot desamortización door de liberale regering werden toegepast, ontstond de situatie dat het meeste land in handen bleef van de adellijke families, of door rijke bezitters (leden van de stedelijke bourgeoisie, en een enkele nieuwe rijke die in Spaans Amerika fortuin had gemaakt) uit Ronda werd gekocht. De boeren verloren hun land doordat ook de vroegere erfpachten vervallen waren. Ook het gebied dat eigendom was van de gemeente (bienes de propios; het vruchtgebruik van de percelen, waarin dit land was verdeeld, werd in tegenstelling

tot de tierras de baldios, waarop iedereen vrij zijn vee kon laten grazen, jaarlijks bij verloting toegewezen aan individuele boeren) kwam veelal in handen van nieuwe eigenaren die het land niet zelf bewerkten. Alleen het bezit van de Kerk, ca. 300 ha., werd in kleine percelen gekocht door de boeren van het dorp.

De uitkomst van het hele proces was een toenemende concentratie van landbezit in handen van eigenaren van buiten het dorp en een versnippering van landbezit in de onmiddellijke omgeving. Dit patroon heeft zich in grote lijnen tot de dag van vandaag gehandhaafd. Voor de bewoners betekende de geschetste overgang dat slechts een klein aantal zich kon beschouwen als zelfstandige boer. De meesten raakten rechteloos en afhankelijk van loonarbeid op de grote landerijen.

Bij de gemeentelijke indeling die rond 1850 plaats vond, werd deze situatie geconsolideerd in het vastleggen van de gemeentegrens. Ronda, dat het recht op belastingheffing in de dorpen die tot haar partido behoorden (in de bestuurlijke indeling die aan de huidige, provinciale indeling vooraf ging) had verloren, werd voor dit verlies gecompenseerd met een uitbreiding van haar gemeentegebied.

De nadelen merkte men in Iznâr pas goed, toen in 1910 bepaalde wetten op gemeentelijke belastingen gewijzigd werden. Het dorp had namelijk vanaf 1712 de status bezeten van villa, hetgeen inhield dat ze het recht had van een zelfstandige gemeente met eigen belastingheffing.

Tot 1910 hadden de inkomsten van gemeenten hoofdzakelijk bestaan uit de opbrengst van directe belastingen op landbouwopbrengsten en op de omzet van consumptiegoederen. De gemeenten ontvingen uit deze bronnen inkomsten die misschien niet overdadig waren maar die toch enigszins in overeenstemming waren met het aantal inwoners en met hun opbrengstvermogen. De oppervlakte aan land die tot een dorp behoorde was voor de belastingopbrengst niet relevant.

In 1910 werd een belastingstelsel ingevoerd waarbij de eigenaar of pachter belasting betaalde aan de gemeente waarin het land lag, naargelang het gebruik dat hij van dat land maakte. Volgens dit systeem, dat in grote lijnen nog steeds bestaat - zij het dat de belasting niet langer door de gemeente zelf geheven wordt - taxeert men het land en deelt men het in bepaalde kwaliteitsklassen. De norm voor de heffing

(liquido imponible), is niet de feitelijke maar de potentiële opbrengst. Omdat de eigenaar of pachter nu belasting betaalde aan de gemeente waarin zijn land gelegen was, betekende dit voor Iznár, met haar kleine término, een zwaar verlies aan inkomsten. Het dorp werd voor haar begroting afhankelijk van de provincie en in feite armlastig. Het geld dat vroeger aan de eigen gemeente betaald werd, kwam nu terecht in de kas van Ronda. Dit is een van de rancunes die vanouds deel uit maken van de animositeit ten opzichte van de naburige stad.

Een tweede, hiermee samenhangende kwestie is dat men zich door dit systeem dubbel getroffen voelt omdat de grotere eigenaren uit Ronda minder belasting betalen dan de kleine boeren uit Iznár. Grotere eigenaren zien vaak kans om hun land lager te laten taxeren dan gerechtvaardigd. Dit komt omdat ze meer invloed hebben en bovendien eerder geneigd zijn grote stukken land minder intensief te benutten dan een pachter of een kleine boer. In het eerste geval slagen ze er zelfs in om over land dat ze eventueel wel intensief benutten, toch een belasting te betalen die gebaseerd is op een tarief dat geldig is voor laag gekwalificeerd weideland of zelfs voor woeste grond. De kleine boeren uit Iznár echter, die veelal land hebben in de término van Ronda, betalen altijd het tarief in overeenstemming met de officiële kwalificatie die geldt voor het gewas dat ze erop verbouwen (Een spreekwoord zegt: "en tierras de señor, no pongas árbol sino cól", op het land van een heer moet je geen bomen planten maar kool. Dit heeft ook betrekking op het verschijnsel dat pachters in het verleden vaak een hogere pachtsom moesten betalen voor land dat door verbeteringen die zij zelf aanbrachten in waarde was gestegen).

De gemeente Iznár heeft in de loop der jaren allerlei pogingen gedaan om haar gebied uit te breiden maar zonder resultaat. De invloed van de Rondeense elite reikte verder dan die van het onaanzienlijke dorp. Nog in 1971 is een delegatie uit het dorp naar Madrid gereisd. Over het resultaat praat men maar liever niet.

De dorpselite bevat geen aanzienlijke families met macht en invloed die zich kunnen meten met de overheersende belangengroepen in Ronda. De enige familie uit Iznár die tot de regionale elite gerekend kon worden, is al jaren geleden naar Ronda verhuisd en bemoeit zich niet meer met

de gang van zaken.

In Iznár bestaat algemeen een gevoel van bitterheid over de overheersende invloed van Ronda en de achterstelling van het dorp. Men voelt zich in toenemende mate door de stad bedreigd en de grootste angst is langzamerhand tot een wijk van de stad te worden. In regionale commissies van de Diputación (gedeputeerde Staten) en van andere overheidsorganen, komt het dorp er nauwelijks aan te pas. Alleen dorpen met een meer uitgestrekt gemeentegebied of met een grotere bevolking hebben in de bestuursorganen soms een vertegenwoordiger.

Allerlei gebieden waarop de gemeente tot voor kort nog een zekere zelfstandigheid genoot worden opgenomen in het beheersdomein van grotere organismen die hun zetel in de stad hebben. Op het gebied van gezondheidszorg en onderwijs raakt het dorp steeds meer aangewezen op Ronda. Dit proces wordt nog versterkt doordat het dorp zo dicht bij de stad ligt. Tekenend is bijv. de overplaatsing van de Guardia Civil naar Ronda. De ommuurde kazerne met het opschrift "Alles voor het Vaderland" ontbreekt in geen enkel dorp. In Iznár werd ze overbodig door de nabijheid van het omvangrijke, gemotoriseerde detachement in Ronda. "Terwijl wij hier toch de meest subversieve bevolking hebben van de hele comarca", verzucht Don Rafael.

Het gezag en de functionarissen

De overheid van het dorp is de Avuntamiento, het gemeentebestuur. Aan het hoofd ervan staat de Alcalde-Presidente, de burgemeester. De Alcalde van het dorp wordt benoemd door de gouverneur van de provincie, die hem - tijdens Franco - kon ontslaan en vervangen. De functie wordt niet bezoldigd. Het burgemeesterschap verschaft echter aan de drager prestige en er kunnen indirect allerlei materiële voordelen uit voortvloeien. Tijdens het Francobewind was de Alcalde vrijwel altijd ook het hoofd van de plaatselijke afdeling van de Movimiento. Het lidmaatschap van deze beweging was trouwens voor elke openbare functie een conditio sine qua non.

De gemeente is direct afhankelijk van het provinciaal bestuur, dat bestaat uit de Gobernador Civil - de hoogste autoriteit van de provincie, aangesteld door de minister van Binnenlandse Zaken - en de

Diputación. Het bestuur van de provincie is gevestigd in de hoofdstad Málaga.

Behalve uit de burgemeester bestaat de Ayuntamiento uit een zestal consejales, gemeenteraadsleden. Deze werden aanvankelijk onder het Franco-regime aangewezen door de provinciale autoriteiten (op voordracht van de Movimiento) maar enkele jaren geleden heeft men een soort verkiezings-procedure in elkaar gezet waar echter de meeste mensen in het dorp niets van begrepen. De kandidaten voor raadslid vertegenwoordigden zogenaamde tercios, secties die volgens de corporatieve ideologie van de Movimiento de belangrijkste geledingen van de dorpsgemeenschap vertegenwoordigden. Deze secties waren: tercio familiar, bestaande uit gezindshoofden; tercio sindical, bestaande uit leden van de syndicale organisatie; tercio municipal, bestaande uit notabelen en vrije beroepen.

Behalve de kleine groep, die zich aan het systeem verwant voelde, wist niemand hoe de procedure werkte. De bereidheid onder de bevolking om aan dergelijke verkiezingen deel te nemen, was dan ook uiterst gering. De mensen voelden zich echter lange tijd onder druk gezet door de machthebbers in het dorp en velen waren bang dat wanneer ze niet aan verkiezingen zouden deelnemen, daar nadelige gevolgen uit zouden kunnen voortkomen. Oude mensen waren bijv. bang voor inhouding van hun ouderdomspensioen, of voor vertraging van de procedures bij de uitkeringen. Hetzelfde was het geval bij inwoners die een ziekte- of werkloosheidsuitkering genoten. Bij het referendum van 1966 is het ook voorgekomen dat mensen werden geprest om ja te stemmen voor Franco. Van arbeiders die naar het buitenland wilden gaan werd het paspoort ingehouden toen ze niet aan dit referendum hadden deelgenomen.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1973 ging maar 20 procent van de kiesgerechtigden van het dorp naar de stembus. De angst voor sancties was toen al minder en er werden al min of meer onverholen grapjes gemaakt over het schertskarakter van de procedure.

Het plaatselijk bestuur heeft weinig effectieve macht. De belangrijkste beslissingen worden door de provincie genomen. De afhankelijkheid is sterker naarmate de gemeente over minder eigen middelen beschikt. De gemeenteraad, die als belangrijkste taak heeft het opstellen van de begroting, was onder Franco duidelijk geen weerspiegeling van reëel

bestaande belangengroeperingen in het dorp. Deze situatie bestond al veel langer dan het Franco-regiem. Vóór de burgeroorlog waren burgemeester en raadsleden veelal ook niet meer dan de stromannen van de caciques, hoewel de procedures toen in theorie democratisch waren. Aan de gemeente is een aantal functionarissen verbonden. Allereerst de secretaris. Tijdens zijn onderzoek was deze ambtenaar in Iznár een jurist. Behalve het secretariaat van Iznár voerde hij ook dat van Parauta, een klein dorpje in de bergen waar hij één dag per week naar toe ging. De secretaris maakt deel uit van het ambtenarenapparaat van het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Het komt zelden voor dat deze ambtenaar uit het dorp afkomstig is. In Iznár was hij getrouwd met een vrouw uit het dorp. Daardoor werd hij in lokale aangelegenheden minder als een outsider beschouwd dan doorgaans het geval is. Zonder in het ceremonieel een rol te spelen hoorde hij in feite toch bij de locale elite.

Op het secretariaat van de gemeente werken verder twee klerken, beiden uit het dorp afkomstig en een alguacíl. De laatste functioneert als vuilnisophaler en hij verricht reparaties en onderhoud van gemeentelijke eigendommen. In kleinere plaatsen als Iznár doet de alguacíl veelal ook dienst als gemeentebode en als veldwachter.

In Iznáf waren voor deze taken echter twee Guardias Municipales aangesteld, die rechtstreeks onder het gezag stonden van de alcalde. Ze letten op het naleven van de gemeentelijke verordeningen. Weinig om handen hebbend, slenteren ze de hele dag de hoofdstraat op en neer. Hun gezag wordt weinig serieus genomen en is niet erg in overeenstemming met de indrukwekkendheid van het uniform dat ze dragen. Ze gaan amicaal met de bevolking om. Geen van beiden is afkomstig uit het dorp maar ze wonen er al lang en kennen iedereen. Beiden zijn meesters in het niet ter plaatse zijn wanneer hun gezag zou kunnen worden ingeroepen en in het niet horen van opmerkingen en grapjes over de politiek.

Werkelijk ontzag is er voor de Guardia Civil. Ook nu ze in het dorp geen kazerne meer hebben zijn ze dagelijks aanwezig. Op onregelmatige tijden patrouilleren ze door het dorp, soms in de morgen, meestal in de avond, en het komt ook voor dat ze de hele dag in het dorp doorbrengen. In de regel zijn ze met z'n tweeën maar bij bepaalde gelegen-

heden komt de commandant uit Ronda zelf met een grotere afdeling. Als ze aankomen parkeren ze hun auto bij het café van Manolo, aan het begin van de hoofdstraat en nemen een tijdlang zwijgend iedereen op die er langs komt. In het dorp worden ze soms voor een drankje uitgenodigd door Don Rafael, de oude cacique, die met de alcalde en het kleine groepje Movimiento leden tot de weinigen behoren die een meer ongedwongen contact hebben met de leden van de Guardia Civil.

Soms wordt de Guardia Civil vergezeld van een of twee politiemannen in burger, voorzien van actentassen. Dit zijn leden van de Politieke en Sociale Brigade, de geheime politie. Altijd jongere mannen, modern gekleed. De bevolking noemt ze la Brigadilla.

In Iznáñez was de illegale oppositie onder de seizoensmigranten de laatste jaren van het Franco-regiem sterk gegroeid. Velen waren lid van de PCE. De politie hoorde in het dorp verklikkers uit, maar het was niet bekend in hoeverre ze op de hoogte waren want de meeste activiteiten speelden zich in Zwitserland af en de linkse arbeiders van het dorp wisten te zwijgen.

De mensen hebben ontzag voor de Guardia Civil. Hoewel ze minder dan vroeger willekeurig arrestaties verrichtten en men - op het platteland althans - weinig meer hoort van mishandelingen in de kazernes, blijft hun verschijning in het dorp, koel en afstandelijk, met het machinepistool aan de schouder, vreeswekkend genoeg.

De Guardia Civil is de harde hand van de verre staatsmacht. De leden wonen bij elkaar, met hun gezinnen, in goed beschermde kazernes. Op jonge leeftijd gerecruteerd, uit de armste sectoren van de boerenbevolking, is hun één loyaliteit ingeprent, die aan het eigen corps: El Honor es la Principal Divisa, het hoofddevies is Eer. Een wezenlijk attribuut van hun legende vormt het exentrieke hoofddekseel dat ze dragen. Wanneer men ze eens een praatje ziet maken en ze hun pet afzetten, wat zelden gebeurt, betrapt men zich op een gevoel van verwondering over het gewone, gemeedelijke boerengezicht dat er onder zit.

Het gezag van de Guardia Civil reikt verder dan dat van de Alcalde, hoewel de laatste, samen met het instituut Ayuntamiento, wordt aangeduid als La Autoridad. De Guardia Civil kan altijd op eigen initiatief ingrijpen wanneer de publieke orde in gevaar wordt geacht. Tijdens mijn

verblijf deden zich diverse gelegenheden voor waarbij de Alcalde moest wijken voor de Guardia Civil. Nadat er tijdens een voetbalwedstrijd gevochten was, sloten ze tegen de wens van de burgemeester in, het veld voor de rest van het seizoen. Een bar, waar de Guardia Civil bij het raam gesprekken had afgeluisterd over politiek, werd drie maanden gesloten. Op de eerste dag van hun vakantie werden 16 seizoensmigranten uit Zwitserland opgepakt, nadat er wat leuzen tegen het regime op de muren van de hoofdstraat waren gekalkt.

Het begrip publieke orde werd in het Franco tijdperk zeer breed geïnterpreteerd. Voor elk bijeenkomst in het dorp moest toestemming worden gevraagd aan de gouverneur van de provincie. Verzoeken om een bijeenkomst te mogen houden, waartoe ook feesten gerekend werden, vergaderingen van de voetbalclub etc., moesten worden ingediend bij de Guardia Civil, die steeds aan elk verzoek een uitgebreide navraag verbond, "omdat ze elke gelegenheid aangrijpen om hun macht te tonen, om te laten zien dat ze er zijn".

Hoever de macht van gespecialiseerde instellingen voor ordehandhaving en politieke controle eigenlijk recht weet niemand. Gregorio Sanchez, de burgemeester, die tussen twee vuren in zit, stelt dat er op de politiecommissariaten sprake is van een vergaande registratie van persoonsgegevens. Elke Spanjaard dient een identiteitskaart te hebben, die regelmatig op de politiebureaux moet worden vernieuwd. Onder de bevolking leeft algemeen de idee dat er veel meer geregistreerd wordt dan persoonsgegevens alleen. Vandaar dat men doorgaans erg voorzichtig is met het geven van een openlijke mening: "Mi idea es, callaíto, callaíto, que antes que lo sepas estarás fichado" ("Ik denk maar, mondje dicht, want voor je het weet ben je geregistreerd").

Op het platteland leeft veel meer dan in de stad de idee dat de macht van de politie en de uitoefening ervan niet strikt verbonden is met de groep die in het politieke centrum aan de macht is. Men wijst er op dat tijdens de Republiek de repressie op het platteland zelfs groter was dan tijdens de dictatuur die er aan vooraf ging. "Franco of de democratie, wat maakt het uit, de enige macht op het platteland is altijd de Guardia Civil" ("el unico poder que manda en el campo").

Het is de vraag of deze houding niet ten dele berust op een mythologisering van vroegere machtsverhoudingen, die in werkelijkheid op het platteland niet meer bestaan. De klassentegenstellingen die er vroeger een uitdrukking vonden in persoonlijke tegenstellingen op lokaal niveau, tussen arm en rijk, bezitters en niet-bezitters, zijn geleidelijk aan verplaatst naar de steden en opgenomen in machtsfiguraties van veel wijdere regionale en nationale strekking.

Op lokaal niveau zien we dat politieke tegenstellingen steeds minder relevant zijn in de persoonlijke sfeer. Het dorpsbelang komt, met het wegtrekken van de elite en de armste sectoren van de arbeidersklasse, meer op de voorgrond te staan, tegenover machten die men voor de dorps-samenleving bedreigend acht. Het dorp staat in haar geheel met de rug tegen de muur en de ontwikkelingen in de samenleving raken de overblijvers in min of meer gelijke mate. We zien dit in dit verband aan de tegenstrijdigheid die inherent is aan het burgemeestersambt.

Tijdens het Francobewind was de burgemeester niet zozeer de hoogste autoriteit van het dorp als wel de representant van de Movimiento. Omdat de Movimiento en Staat in vele opzichten identiek waren, kreeg het burgemeesterschap een bureaucratisch karakter. De burgemeester was in feite de lokale belichaming van het overwinnaarssyndroom en een staatsfunctionaris tegelijk. Zolang het politieke klimaat in het teken bleef staan van de tegenstelling tussen overwinnaars en overwonnenen - en in de dorpen duurde dit veel langer omdat degenen die een rol hadden gespeeld elkaar goed kenden en elkaar dagelijks tegenkwamen - moest de burgemeester iemand zijn die tegemoet kwam aan de eisen van de gepolitiseerde en triomfalistisch ingestelde lokale partij-clientèle, waarvan hij zelf dan ook deel van uitmaakt. Geleidelijk aan kwam in deze situatie verandering en howel de formele verbinding van het ambt met de Movimiento bleef staan, werd het burgemeesterschap de laatste jaren steeds meer ontdaan van de geladen politieke inhoud en van de symboliek van het regime.

Dit hele proces hangt natuurlijk ook samen met een algemeen verlies aan functies op lokale bestuursniveaus en de toenemende invloed op het lokale gebeuren van instanties op provinciaal niveau. Het is duidelijk dat er in Andalusië al tijdens de laatste jaren van het Franco-regime

een politieke evolutie aan de gang was. Zowel op het platteland als in de steden waren de traditionele machts- en prestige structuren aan ingrijpende veranderingen onderhevig die echter vaak aan het oog waren onttrokken omdat ze naar buiten toe plaats vonden onder de dekmantel van de instituties van het heersende systeem.

De ontmanteling van deze instituties na de dood van Franco kon in betrekkelijk korte tijd plaats vinden doordat ze soms in feite al niet meer werkten of, wanneer dit nog wel het geval was, de belangrijkste posities erin al waren ingenomen door een nieuwe klasse van a-politieke bureaucraten die alleen uit carrière-overwegingen verbonden waren aan de Movimiento-hiërarchie en de daaraan verwante instellingen in de nationale Sindicale organisatie.

In Iznâr was het burgemeesterschap tot voor kort steeds in handen geweest van uitgesproken aanhangers van het regime. De bekleders ervan kwamen voort uit wat men in het dorp noemt: la camarilla, een betrekkelijk gesloten groep van grote eigenaren, industriëlen en hun aanhang uit de middenstand. Hun trefpunt was het plaatselijke casino, hun politiek overleg vond plaats tijdens de dagelijks tertulia, het informele borreluurtje.

Gregorio Sánchez was de eerste Alcalde sinds de burgeroorlog die niet uit camarilla voortkwam. Hoewel zijn vader, een spoorwegambtenaar, in de oorlog aan de kant van Franco had gestaan, had zijn familie geen uitgesproken banden gehad met de fascistische beweging en behoorde zij ook niet tot de rijkere groep van het dorp. Het burgemeesterschap was hem opgedrongen bij gebrek aan andere kandidaten. Als onderwijzer aan de plaatselijke school, als functionaris, was hij een neutrale, politiek ongekleurde figuur in een dorp, waar de invloed van de vroegere elite tanende was en waar zich steeds duidelijker een crisissituatie aftekende als gevolg van de achteruitgang van de agrarische economie en de noodlottige effecten van de massale seizoensmigratie. Niet serieus genomen door de vroegere machtsgroep, gewantrouwd door de arbeiders en de jongeren vanwege zijn contacten met het politieapparaat, trachtte hij zich waar te maken in een nieuwe rol: verzoenend naar binnen, naar de bewoners van het dorp, contesterend ten opzichte van de hogere bestuurs- en machtsniveaus. Tijdens mijn verblijf in de streek werd het duidelijk dat het voor velen die onder Franco een rol hadden

gespeeld in het officiële leven, een veilige zaak was om zich op te werpen als regionalist. Interne tegenstellingen binnen de dorpsgemeenschap werden door de vertolkers van regionale sentiment als minder relevant benadrukt vanuit de allesoverheersende achtergestelde positie waarin zij de streek - daarbinnen ook het dorp - zagen verkeren.

De vrederechter

In Iznár is een zgn. Juzgado Municipal gevestigd met een vrederechter. Deze magistraat is de vertegenwoordiger van de gerechtelijke instituties die op regionaal niveau zijn georganiseerd in de Partidos Judiciales. Iznár behoort tot de Partido Judicial van Ronda. De vrederechter in het dorp behandelt alleen geschillen wanneer twee partijen zijn bemiddeling inroepen. In andere gevallen wordt de rechtbank in Ronda ingeschakeld. De vrederechter kan officieel alleen boeten opleggen bij lichte criminele vergrijpen. Als inwoner van het dorp, geen beroepsjurist, vervult de vrederechter een ereambt dat doorgaans terecht komt bij een van de notabelen. In Iznár werd deze functie uitgeoefend door de apotheker. De Juzgado Municipal is gevestigd in een kamer van het gemeentehuis en hoewel formeel van de gemeente gescheiden, wordt ze door de bevolking in het algemeen als een onderdeel ervan gezien. Aan dit instituut is een ambtenaar verbonden die belast is met het opmaken van de officiële acten van geboorte, sterfte en vertrek.

Mocht Pitt-Rivers in Grazalema in 1950 nog een belangrijke taak zien voor de vrederechter bij het bewaren van de interne harmonie in het dorp ("A strong distaste for formal justice, a distrust of it and a preference for an equitable arrangement are to be found in the sentiments of the whole pueblo including those of the legal authorities". Pitt-Rivers 1972: 129), het aantal geschillen dat tegenwoordig in Iznár wordt voorgelegd is zeer klein. Slechts weinig mensen herinneren zich een geval waarbij de vrederechter werd ingeschakeld. De vrederechter zelf liet mij zien dat, terwijl er tussen 1950 en 1960 not 16 actos de conciliación werden opgesteld en 4 intentados sin efecto aanhangig werden gemaakt, na 1960 slechts tweemaal een vruchteloze bemiddelingspoging werd ondernomen en geen enkele verzoeningsacte meer werd opgesteld. De oorzaak hiervan is niet dat er geen geschillen meer zouden bestaan tussen de inwoners maar dat deze zich steeds meer afspelen op

andere niveaus dan de dorpssamenleving. De geringe omvang van het gemeentegebied enerzijds, het in betekenis achteruitgaan van de landbouw anderzijds hebben er verder toe bijgedragen dat typische conflicten die vroeger door de vredesrechter werden behandeld, over omheiningen, waterrechten, overpad e.d., steeds minder voorkomen.

De Hermandad

Hermandad de Labradores y Ganaderos, lett. Broederschap van Landbouwers en Veehouders, is een organisatie, opgericht tijdens het Franco-tijdperk, die zich bezighoudt met een groot aantal zaken betreffende de landbouw. In Iznár bestaat de afdeling uit een Presidente, benoemd door de provinciaal gedelegeerde in Málaga en een beroepssecretaris. De Hermandad maakt deel uit van de zeer ingewikkelde staatsvakbond, de Organización Sindical. Dit is een nationale organisatie waarin alle bedrijfstakken afzonderlijk zijn ondergebracht in verticaal geïntegreerde syndicaten waarvan zowel werkgevers en werknemers deel uit maken.

De plaatselijke Hermandad is een onderdeel van het Sindicaat voor de landbouw. Officieel bestaat de afdeling uit twee secties. Eén voor werkgevers: Sección Económica en een voor werknemers, Sección Social. Het kantoor in het dorp wordt bemand door een secretaris die belast is met de administratie van sociale uitkeringen. Het plaatselijke Sindicaat behartigt ook de zaken van het Nationaal Instituut voor de Emigratie, een dienst van het Ministerie van Arbeid. In theorie verloopt de werving en aanmelding van seizoensmigranten via dit kantoor. Het Sindicaat was op papier een belangrijke, allesomvattende organisatie maar in de praktijk stelde het weinig voor. Zowel werkgevers als arbeiders beschouwden deze instelling als overbodig. In principe stelde het Sindicaat (op provinciaal niveau) collectieve arbeidsovereenkomsten op maar in de praktijk kwamen werkgevers en arbeiders veelal onder elkaar tot afspraken, waarbij de laatste jaren de arbeiders steeds meer bereid waren om hun eisen met acties te ondersteunen.

De Kerk

De parochie Virgen de Rosario omvat de hele término municipal van Iznár en bovendien de buurtschappen La Cimada, Los Prados en Parchite.

De parochie behoort tot het bisdom van Málaga. De pastoor wordt door de bisschop voor onbepaalde tijd aangesteld maar kan door hem naar believen worden overgeplaatst. Sedert 1958 is Don Antonio Marañón pastoor geweest van de parochie. Hij heeft de kerktoren, die in de burgeroorlog door de anarchisten in brand was gestoken, laten herbouwen. Alle inwoners zijn nominaal lid van de parochie. Iedereen is (verplicht) gedoopt en ingeschreven in het parochieregister. In de Spaanse wet is het wel toegestaan om een burgerlijk huwelijk te sluiten maar in de praktijk bestaan er zoveel ambtelijke belemmeringen en brengt de te volgen procedure zoveel financiële complicaties met zich mee dat iedereen in het dorp zich schikt in de bestaande regeling.

Hoewel de Kerk officieel claimt dat alle inwoners van het dorp tot de parochie behoren is de feitelijke aanhang beperkt. Het grootste deel van het dorp heeft alleen met de Kerk te maken bij geboorte, huwelijk en overlijden. Omdat het niet anders kan. Ondanks het optreden van progressieve priesters in illegale politieke partijen en arbeidersorganisaties, is de aanhang van de Kerk, vooral onder de landarbeiders zeer gering en bespeurt men hier overal nog uitingen van een diepliggend anti-clericalisme. De plaats van de Kerk in dorpssamenleving zal ik nog uitvoeriger toelichten in verband met het bestaan en de functies van de processiebroederschappen.

De bevolking: demografische ontwikkeling (1900-1975)

Op 31 december 1975 telde het dorp in totaal 3242 inwoners. Dat waren er iets minder dan een kleine honderd jaar geleden: in 1887 stonden in het Registro Civil 3403 inwoners ingeschreven. Voor gegevens over de samenstelling en de ontwikkeling van de bevolking is men in het dorp aangewezen op de volgende bronnen:

1. Het Registro Civil, ook wel padron genoemd. Dit wordt bijgehouden door de secretaris van de gemeente. In dit register worden de jaarlijkse wijzigingen ingevuld aan de hand van geboorte, sterfte en vertrek. Omdat een toenemend aantal mensen die in het dorp wonen elders wordt geboren of elders sterft (bijv. in het ziekenhuis van Ronda), geeft het register een onnauwkeurig overzicht van de exacte jaarlijkse mutaties. Elke vijf jaar wordt het register bijgewerkt aan de hand van reële tellingen onder de

bevolking. Het register werd pas in 1870 ingevoerd. Daarvóór kende men alleen het parochieregister.

In Iznár zijn op het gemeentehuis alleen de gegevens bewaard over 1887 en 1901 en die vanaf 1924 tot heden, met uitzondering van 1936, het eerste jaar van de burgeroorlog. Het materiaal dat ontbreekt is in de burgeroorlog verbrand.

Het bevolkingsregister maakt onderscheid tussen ingezetenen (vecinos) en mensen die tijdelijk in het dorp verblijven (transeuntes). Tevens maakt het een onderscheid tussen in het dorp wonende ingezetenen (población de hecho) en ingezetenen die elders verblijven (población de derecho), ofwel tussen de feitelijk aanwezige bevolking en de juridisch tot het dorp behorende bevolking. Een individu wordt tot de laatste categorie gerekend wanneer hij in een andere plaats (als transeunte) verblijft zonder daar tot de ingezetenen te behoren. In de praktijk is het onderscheid betrekkelijk formeel, vooral in een dorp als Iznár, waar een groot deel van de bevolking permanent elders verblijft. Het verschil tussen de totalen van población de hecho en población de derecho geeft hierdoor maar weinig inzicht in de feitelijke omvang van tijdelijke afwezigheid van inwoners uit het dorp.

2. Het parochieregister, het Libro de Bautismos. Tijdens de burgeroorlog is met het verbranden van een deel van de kerk en de pastorie ook het hele register verloren gegaan met veel andere archieven over de geschiedenis van het dorp. In theorie is het doopregister nauwkeuriger dan het bevolkingsregister, omdat elke inwoner van het dorp, ongeacht waar geboren en gedoopt, hierin staat ingeschreven. Het raadplegen ervan vond ik een te gecompliceerde indruk. Bovendien maakte het register een niet erg betrouwbare indruk. Zo precies als de registratie van geboorten plaats vond, zo onoverzichtelijk en inconsistent was de rest georganiseerd. Over vertrek en over vestiging van nieuwe inwoners (parochianen), werd soms wel, soms geen aantekening gevonden. De families waren volgens een onduidelijke systeem ingedeeld, niet naar straat en niet naar alfabet. De nieuwe pastoor van het dorp vertelde dat het maanden zou duren om het materiaal enigszins te ordenen. Ik heb dit register alleen soms geraadpleegd om gegevens te verkrijgen over individuele families. Een extra complicatie was nog dat de pastoor altijd aanwezig wilde zijn als

het materiaal geraadpleegd werd en dat hij bovendien weinig geduld had.

3. De acten van Juzgado Municipal. Ook hier was iets mee aan de hand. Deze acten leken mij nuttig om in te zien omdat ze licht zouden kunnen werpen op individuele omstandigheden met betrekking tot geboorte, verhuizing, huwelijk of sterfte. Het archief bevat de acten van alle ingezetenen. In een ander dorp had ik al eens inzage gehad in oudere acten en ik wist dat ze ambtelijk en gedetailleerd waren.

Erg gevoelig materiaal echter in een dorp waar in de burgeroorlog gruwelijke dingen gebeurd zijn. De huidige Juez, die de stukken beheert, is een zoon van de vorige die tijdens de burgeroorlog verantwoordelijk was voor verschillende executies van ingezetenen.

Eerst deed hij moeite om het bestaan van deze gegevens te verbergen, later om de mogelijke betekenis ervan te bagatelliseren. Omdat ik merkte dat ook familieleden van slachtoffers en andere nauw bij de gebeurtenissen betrokkenen verlegen raakten wanneer ik de acten ter sprake bracht, heb ik verdere pogingen gestaakt.

Het niet langer aandringen werd trouwens beloond door een grotere medewerking van de secretaris van de gemeente bij het ter inzage stellen van de bevolkingsregisters, van het padrón.

De hele bevolking van Iznár woont binnen de bebouwde kom van het dorp, met uitzondering van 78 personen die verspreid op het land rond het dorp wonen. In het padrón staan deze vermeld onder de benaming "Parchite" (een minuscule buurtschap op 1 km van het dorp), onder "población disiminado" of onder "campo".

De gegevens over de bevolking hebben niet betrekking op de buurtschappen Cimada en Los Prados, die ik deels wel in de verdere studie van het dorp betrokken heb. Officieel behoren deze beide buurtschappen tot de gemeente Ronda maar sociologisch zijn ze meer georiënteerd op Iznár.

Alvorens ik verder inga op het dorp zelf, wil ik eerst zeggen over de hele regio. De recente demografische geschiedenis van Iznár kunnen we namelijk niet los zien van de ontwikkelingen die zich in het bevolkingsverloop van de wijdere regio hebben voorgedaan en met name niet

van de fluctuaties in de arbeidsmarkten en van de veranderde balans tussen stad en platteland. Bekijken we de meer recente periode voor de hele regio (Andalusië) dan wijst veel erop dat de industrie en het toerisme die zich hier in de loop van de zestiger jaren ontwikkelen (later kom ik op dit punt nog terug), ondanks hun explosieve karakter bij lange na niet voldoende arbeidsplaatsen boden om de bevolking van het platteland te kunnen opvangen.

De tabellen I, II en III geven een beeld van de ontwikkeling van de bevolking in Andalusië over het tijdvak (1960-1970). Tabel II bevat bovendien de migratiesaldo's per provincie. Uit de laatste tabel blijkt dat zelfs in provincies waar op grote schaal industriële ontwikkeling had plaats gevonden, in de ontwikkelingskernen (Polos de Desarrollo) van Huelva en Sevilla, sprake was van negatieve migratiesaldo's (netto-emigratie).

Het relatief lage migratiesaldo van de provincie Málaga in de zestiger jaren hangt waarschijnlijk samen met de ontwikkeling van het toerisme aan de kuststrook van deze provincie en vooral met de vestiging van omvangrijke aantallen buitenlanders en bejaarde welgestelde Spanjaarden in centra als Torremolinos en Marbella.

De cijfers uit de tabellen hebben alleen betrekking op die migraties waarbij de vertrokkenen zich definitief elders gevestigd hebben (en werkelijk zijn uitgeschreven uit de bevolkingsregisters van hun voormalige woonplaatsen). Op deze manier zijn dus tussen 1960 en 1970 een kleine miljoen Andalusiërs weggetrokken, voornamelijk naar Catalonië en Madrid (zoals blijkt uit een studie van het Instituto Nacional de Estadística uit 1974 over de richting van de binnenlandse migratiestromen: INE M 2490: 96).

Definitieve emigratie naar het buitenland betreft een te verwaarlozen fractie van het totale aantal migranten (12.500, ofwel ca. 1,3 %).

De emigratiecijfers geven in feite maar een mager beeld van de totale heroriëntatie die heeft plaats gehad van het dorp naar de stad en van het land naar andere productiesectoren van de samenleving.

Emigratie is te beschouwen als een onderdeel van een proces, een proces van deruralisering, dat veel omvattend is en dat zich maar ten dele in cijfers of meetbare eenheden laat uitdrukken.

In dit proces spelen behalve emigratie naar steden en gebieden buiten de regio, de volgende verschijnselen een rol:

- a. Een specifieke demografische ontwikkeling die neerkomt op een toenemende concentratie van de bevolking in de provinciehoofdsteden en in grotere regionale hoofdplaatsen en een daarmee corresponderende afname van de bevolking in kleinere en meer in het binnenland gelegen dorpen. Een blik op de bevolkingcijfers van 1960 en 1970 (zie: Censo Agrario de España 1972. Serie A. Primeros Resultados-Málaga) leert dat alle dorpen aan de kust van de provincie Málaga in bevolkingsaantal zijn toegenomen, evenals de dorpen in het binnenland die min of meer onder de invloedssfeer van de hoofdstad vallen (zoals de dorpen Coïna en Cártama). Een deel van de bevolking in de grotere centra bestaat uit mensen die pas sinds kort uit de dorpen zijn aangekomen en die veelal nog economische banden met hun vroegere woonplaats onderhouden. Het proces van concentratie wordt hierdoor nog enigszins versluierd, temeer doordat het voorkomt dat mensen die naar de stad getrokken zijn, hun huizen in het dorp nog aanhouden en deze gedurende bepaalde perioden nog bewonen.
- b. Een verschuiving in de interne productiestructuur en een daarmee corresponderende verandering in de samenstelling van de beroepsbevolking. Volgens een onderzoek van de Banco de Bilbao uit 1973 (zie: Informaciones Económicas december 1974) kan deze ontwikkeling in de volgende percentages worden uitgedrukt:

Structuur van het brutoproduct (= 100)

	Andalusië		Spanje	
	1962	1973	1962	1973
Landbouw en visserij	34,3	18,8	24,7	12,2
Industrie en mijnbouw	21,0	21,8	29,3	30,8
Bouwnijverheid	5,9	8,5	5,0	6,1
Handel en diensten ..	38,8	50,9	41,0	50,9
	100	100	100	100

Samenstelling van de beroepsbevolking in Andalusië (%)

	1962	1973
Landbouw en visserij	48,9	33,2
Industrie en mijnbouw	16,8	18,9
Bouwnijverheid	6,7	9,0
Handel en diensten ..	27,6	38,9
	100	100

Deze percentage geven een ruwe indicatie van trends die op zichzelf moeilijk te meten zijn. Want zoals ik aan de hand van een beschrijving van arbeidsmarkt en beroepsstructuur in Iznár nog zal aantonen, is het in veel gevallen uitgesloten om nauwkeurig te bepalen tot welke beroepscategorie iemand behoort. De beroepsstructuur is op het platteland nog steeds in hoge mate gefragmenteerd.

Keren we terug naar ons uitgangspunt, de ontwikkeling van de bevolking van het dorp Iznár. Als we het aanwezige statistisch materiaal over een langere periode doorlopen, constateren we de volgende bijzondere tendensen^{x)}:

- Tussen 1900 en 1920 vorm Iznár een uitzondering op het algemene beeld dat zich in de hele regio aftekent: nl. van een sterke bevolkingstoename (tabel IV, grafiek I). De forse stijging van de bevolking van de nabije stad Ronda in dezelfde periode mogen we misschien in verband brengen met de even forse afname van de bevolking van Iznár.

x) De gegevens over de bevolking van Iznár heb ik samengevat in de tabellen IV en V en in de grafieken I, II en III.

In werkelijkheid heb ik weinig inzicht in dit verband kunnen verwerven. Gegevens over eventuele emigratie uit het dorp ontbreken over deze periode, evenals geboorte- en stertecijfers.

- Na 1920 echter blijft het dorp niet achter bij de sterke bevolkingstoename die zich in de hele regio tot 1930 doorzet. Op de mogelijke samenhang tussen deze bevolkingstoename en veranderingen die zich in deze perioden voltrokken in de agrarische productiewijzen kom ik nog terug. Een opvallend kenmerk van de hele periode tot 1930 is dat de bevolkingsgroei van Ronda en van het platteland erom heen, aanzienlijk sterker is dan die van de provincie in haar geheel. Zelfs constateren we in deze periode een relatieve stagnatie in de toename van de bevolking van de hoofdstad Málaga. Dit accentueert duidelijk het overwicht dat in die tijd het platteland nog had in de demografische balans tussen steden en hun achterland.

- De demografische effecten van de burgeroorlog zijn in Iznár te niet gedaan door een toename van de bevolking die het gevolg was van:

- a. Een hoog geboortecijfer in de jaren na de oorlog (zie tabel IV).
- b. Een trek naar het dorp van bewoners uit de omliggende buurtschappen (die niet tot de gemeente behoorden).
- c. Een tijdelijke opleving van economische bedrijvigheid in het dorp, die samenhangt met de crisis en de schaarste elders. Het speciale karakter van de lokale economie die hiertoe aanleiding gaf, zal ik in ander verband nog nader toelichten.

De burgeroorlog laat duidelijker sporen na in Ronda (waar als gevolg van oorlogshandelingen en wederzijdse wraakacties ca. 2300 inwoners het leven verloren) en in Málaga (waar ca. 7000 mensen stierven, niet allen ingezetenen van de stad).

- Een opvallende daling na 1950 voltrekt zich aanvankelijk zowel in de hele streek als ook in de stad Ronda. In grafiek 1 is duidelijk af te lezen hoezeer 1950 een demografisch breekpunt vormt: de grote stad (en dit geldt ook voor de hele kuststrook die sindsdien steeds

meer verstedelijkt is) zag haar bevolking in 20 jaar met ruim een derde vermeerderen, terwijl die van het platteland in dezelfde periode met een kwart afneemt. Het laatste zou beter aan het licht komen wanneer men Ronda niet betreft in de cijfers voor de hele streek (partido). De daling van de bevolking van Iznár heeft dan, na 1960 in tegenstelling tot wat in de grafiek tot uitdrukking komt, een iets minder scherp karakter dan die van de andere dorpen in de streek.

Voor de daling van de bevolking van Iznár is, behalve een afname van het aantal geboorten, vooral een omvangrijke emigratie verantwoordelijk, in hoofdzaak in de vorm van een trek naar de stad.

De exodus uit Iznár zal ik later uitvoeriger behandelen. Zij neemt, in het perspectief van de tijd geplaatst, in grote lijnen deze vorm aan:

- Tussen 1950 en 1960 richt de emigratie zich in hoofdzaak op Frankrijk in in geringere mate op andere delen van Spanje. De oorsprong van de emigranten is overwegend ruraal, hun bestemmingen eveneens.
- Vanaf 1960 begint de trek naar de grote steden in Andalusië, met name naar Málaga en naar de kust en in mindere mate naar Ronda. Deze trek wordt gekenmerkt door een verwevenheid met seizoensmigratie naar het buitenland, in die zin dat terugkeer naar het dorp voor velen een tijdelijke episode inluidt op weg naar een meer definitief vertrek uit het dorp. Zowel wat oorsprong als wat bestemming betreft, is de migratie veel minder exclusief ruraal dan in de voorafgaande periode: de emigranten zijn nu uit alle sociaal-economische groeperingen van het dorp afkomstig en ze komen in toenemende mate terecht in stedelijke beroepen.
- In de grafiek (1) komt niet tot uitdrukking dat de dalende tendens na 1970 is omgebogen in een zekere stabilisatie van de bevolking. Het laatste is waarschijnlijk geen blijvend verschijnsel omdat ze veroorzaakt wordt door een enorme seizoensmigratie die in de jaren 1970-1973 haar hoogtepunt bereikte. Deze seizoensmigratie was in Iznár hoofdzakelijk gericht op Zwitserland. Door tijdelijk in het buitenland te werken waren velen in staat een gezin in het dorp te onderhouden en hun bestaan er voor een tijdlang zeker te stellen. De seizoensmigratie naar het buitenland is echter zowel in individuele gevallen als collectief een

duidelijk tijdelijke gebeurtenis, die slechts voor een korte periode een verdere daling van de bevolking tegenhoudt.

Behalve de ontwikkeling van het bevolkingsaantal is te vermelden hoe de bevolking van het dorp is samengesteld naar leeftijd en sexe. De bevolkingspyramide (grafiek 2) geeft hiervan een beeld. Men kan eruit aflezen dat er relatief veel oudere mensen in het dorp wonen in de leeftijdscategorie van boven de 60 jaar.

Het totaal aantal mannen en vrouwen is wel ongeveer gelijk maar er zijn discrepanties af te lezen tussen bepaalde leeftijdscategorieën. Duidelijk zijn er meer oudere vrouwen in het dorp dan oudere mannen. Anderzijds zijn er echter meer jongere mannen dan jongere vrouwen. Hiervoor kunnen twee verklaringen worden gegeven:

- Wanneer vrouwen met mannen uit een andere plaats trouwen, worden ze eerder uit het bevolkingsregister uitgeschreven dan mannen die met vrouwen uit andere plaatsen trouwen. Het bevolkingsregister bevat voorts een zekere overregistratie van jongere mannen die nog tot het ouderlijk gezin worden gerekend terwijl ze in feite elders wonen.
- In de huwbare leeftijdscategorie trekken in het algemeen meer vrouwen blijvend uit het dorp weg dan mannen. Dit hangt samen met een specifiek patroon van huwelijksrelaties tussen de stad Ronda en het dorp. Vrouwen uit het dorp trouwen wel met mannen uit de stad maar het omgekeerde is veel minder het geval.

Corbin en Sterling, twee Britse onderzoekers, die een computer analyse uitvoerden op censusmateriaal uit de comarca van Ronda, schrijven wat dit punt aangaat in hun conclusies:

"The visiting husbands in Ronda were almost invariably men in high status jobs visiting husbands usually came from large towns of provincial capitals and married women who, though resident in Ronda, were likely to have been born outside it. As we had expected there were relatively few instances of women who were Ronda residents marrying men from the smaller towns or indeed from the rural areas of Ronda itself. There were more men living in the city who married women from the rural areas. Women in the area had often stated their reluctance to marry country men and this reluctance seemed to be reflected in the

records of actual marriages. For men, marriage with a country girl does not involve having to live in the country. For country girls, one of the main reasons for wishing to come to Ronda is the hope of meeting a man to marry who does not live in the country" (Stirling & Corbin 1973: 19).

Tenslotte heb ik in grafiek 3 een overzicht gemaakt van de samenstelling van de groep die tussen 1965 en 1970 uit het dorp vertrokken is.

Als ik uitga van de berekening waarop tabel V gebaseerd is moeten dit er 770 geweest zijn maar in het bevolkingsregister waren er maar 644 terug te vinden.

Aannemende dat er sprake kan zijn van een zekere vertekening doordat mannen in dit opzicht minder nauwkeurig staan geregistreerd dan vrouwen, meen ik dat er weinig verschil is tussen het aantal vertrokken mannen en vrouwen, althans voor de betreffende periode.

We zien dat er uit alle leeftijdscategorieën, zelfs onder de ouderen, mensen uit het dorp weggaan maar dat het zwaartepunt toch ligt bij de mannen en vrouwen tussen 15 en 25 jaar.

Te verwachten valt dat de bevolking vanaf een tijdstip rond 1980 nog drastisch verder zal dalen. Zelfs wanneer de emigratie dan tot stilstand mocht zijn gekomen, zal het vertrek van een omvangrijk deel van de jongere bevolking uit de jaren 1965-1970 dan pas goed tot uitdrukking komen in een te verwachten vermindering van het aantal geboorten.

Tabel I

Ontwikkeling van de bevolking van Andalusië

Decennium 1960-1970

	Bevolking		natuurlijke toename	netto emigratie	totale immigratie	totale emigratie
	1960	1970				
Almería	360.770	375.400	57.434	43.207	34.476	77.683
Cádiz	818.847	885.433	159.630	93.044	54.627	147.671
Córdoba	798.437	724.116	109.449	183.770	45.781	230.551
Granada	769.408	733.375	120.981	157.014	56.844	213.858
Huelva	399.934	397.683	41.782	44.033	27.434	71.467
Jaén	736.391	661.146	107.932	183.177	33.708	216.885
Málaga	775.167	867.330	117.628	25.465	80.506	105.971
Sevilla	1.234.435	1.327.190	206.815	114.060	119.781	233.841
Totaal	5.893.396	5.971.277	921.651	843.770	454.157	1.297.927

Bron: Informaciones Económicas, dec. 1974.

Tabel II

Migratiesaldo's in Andalusië 1970

(in percentages van de bevolking van 1960)

	Totale emigratie	Binnen de provincie	Naar de rest van Andalusië	Naar de rest van Spanje naar het buitenland	Netto emigra- tie	Totale immigra- tie	Immigra- tie binnen de streek
Almería	21,53	5,19	0,98	15,36	11,98	9,55	7,55
Cádiz	18,03	2,96	2,32	12,75	11,37	6,67	4,46
Córdoba	28,88	3,50	1,70	23,68	23,02	5,86	4,68
Granada	27,80	4,66	2,23	20,91	20,41	7,39	5,95
Huelva	17,87	4,02	2,86	10,99	11,01	6,86	5,31
Jaén	29,45	2,87	1,55	25,03	24,88	4,58	3,69
Málaga	13,67	4,12	1,17	8,38	3,29	10,39	6,60
Sevilla	18,94	4,97	1,26	12,71	9,24	9,70	7,42
Andalucía	22,02	4,02	1,71	16,29	14,32	7,71	5,74

Bron: idem.

Tabel III

Migratiecijfers in Andalusië

Decennium 1960-1970

	totale emigratie	binnen de provincie	naar de rest van Andalusië	naar de rest van Spanje, naar het buitenland
Almeriá	77.683	18.737	3.525	55.421
Cádiz	147.671	24.224	19.037	104.410
Córdoba	230.551	27.953	13.563	189.035
Granada	213.858	35.827	17.177	160.854
Huelva	71.467	16.060	11.441	43.966
Jaén	216.885	21.166	11.397	184.322
Málaga	105.971	31.937	9.036	64.998
Sevilla	233.841	61.370	15.581	156.890
Totaal	1.297.927	237.274	100.757	959.896

Bron: idem

Tabel IV

Bevolking van Iznár, Ronda (stad), Ronda (partido judicial), Málaga (stad) en Málaga (provincie), 1900-1970.

Jaar	Iznár,	index	Ronda,	index	partido,	index	Málaga,	index	provincie,	index
1900	3546	100	20.995	100	40.065	100	130.109	100	511.989	100
1910	3275	92	22.525	107	43.071	107	136.365	102	523.412	102
1920	2826	80	30.393	144	49.778	124	150.584	112	554.301	108
1930	3340	94	33.161	158	52.936	132	188.010	113	613.160	119
1940	3935	111	26.170	125	46.594	116	238.085	133	677.474	132
1950	4361	123	30.962	147	51.805	129	276.222	138	750.115	146
1960	4122	116	28.831	137	48.328	120	301.084	142	775.167	151
1970	3218	90	30.080	143	46.037	114	374.452	227	876.330	169

Bronnen: 1900-1960: Reseña Estadística de la provincia de Málaga, INE 1969.

1960-1970: Délegación Provincial de Estadística, 1973.

Tabel V

Ontwikkeling van de bevolking van Iznár; gemiddelde jaarlijkse geboorte, sterfte en migratie, 1925-1975.

Jaar	Bevolking	gem.geboorte	gem.sterfte	gem.imigratie
1925	3503			
1930	3340	79	51	- 60
1935	3287	70	47	- 33
1940	3935	107 ^{x)}	51 ^{x)}	+ 73 ^{x)}
1945	3992	97	50	- 35
1950	4361	112	45	+ 7
1955	4403	93	42	- 42
1960	4122	69	43	- 82
1965	3908	78	37	- 84
1970	3218	61	45	- 154
1975	3224	64	46	- 16

$$B_2 = B_1 + (G+S) + M$$

B = Bevolking

G = Geboorte

S = Sterfte

M = Netto-migratie

Totale immigratie 1925-1975	400
Totale emigratie " "	2530
Netto-migratieoverschot	2130

x) Deze cijfers zijn kwestieus omdat de gegevens over 1936 ontbreken

II. SOCIALE BINDINGEN

"Un pueblo viable"

Het blijkt in Iznár moeilijk te zijn om een gezin te vinden waarvan niet één of meer leden naar de stad zijn vertrokken of tijdelijk in het buitenland werken.

In de meeste straten zijn wel een paar huizen gesloten, een ketting voor de deur, de luiken dicht. Hier en daar, in straten aan de rand van het dorp, staat een enkele verwaarloosde woning, waarvan de dakgoot met mos begroeid is en de deurgaten met planken dichtgespijkerd.

Toch maakt het dorp geen verlaten indruk, zelfs niet in september, wanneer nog eens een extra aantal mensen tijdelijk is weggetrokken voor de druivenpluk naar Frankrijk. In Iznár overvalt je niet de beklemmende desolaatheid van zoveel andere, nog kleinere plaatsen in de Sierra, waar soms hele straten onbewoond zijn en waar het lijkt alsof alleen nog een paar oude mensen zijn overgebleven.

De hoofdstraat en het dorpsplein van Iznár zijn altijd vol leven en vertier. Er zijn daar talrijke cafés en er is een druk heen en weer gaan van mensen die markt en winkels bezoeken.

Kinderen zijn er ook. De lagere school van het dorp telt 120 leerlingen en elke dag rijdt er een volle bus met scholieren naar Ronda.

Er zijn veel oppervlakkige aanwijzingen dat het gezegde van de mensen, dat het dorp "un pueblo viable", een leefbaar dorp is, enige waarheid bevat. De voetbalclub trekt op Zondag honderden bezoekers; er is een bioscoop in de hoofdstraat en sinds enige tijd ook een discotheek; hoewel de mensen vaak naar Ronda gaan om te winkelen of om vermaak te zoeken, komen omgekeerd ook inwoners van deze stad wel naar het dorp: in tegenstelling tot de stad, die 's avonds uitgestorven is, bestaat er in de hoofdstraat van het dorp tot in de late uren een gezellig ambiance van mensen die een praatje maken, zaken regelen en een glaasje drinken in een van de talloze eenvoudige bars.

Met "un pueblo viable" bedoelen ze niet zozeer de materiële welstand van het dorp maar meer de "ambiente", de sfeer die alleen in een dorp kan bestaan wanneer het inwoneraantal er boven een bepaald minimum uitkomt, wanneer er groepen van verschillende leeftijd aanwezig zijn en wanneer de

bezigheden van mensen uiteenlopend genoeg zijn om stof tot praten te hebben en om nieuwsgierigheid op te wekken.

In dorpen waar door de exodus van de jaren vijftig en zestig de bevolking sterker is teruggelopen, vertrekken al gauw de pastoor, de dokter, de veearts, de onderwijzers en al degenen die van het land leven en het zich kunnen permitteren om in de stad te gaan wonen.

Straten en huizen; sociale betekenis

Iznár had in de streek vanouds de naam een slecht en onaanzienlijk dorp te zijn, waarvan de inwoners bezigheden uitoefenen die in laag aanzien stonden. "Een lelijk dorp, met slechte mensen, met slecht water, niet zo erg als in Campillos, waar het bovendien nog stinkt". Men maakt zich in het dorp nog boos, wanneer iemand uit Ronda (waarmee men een soort rivaliteit onderhoudt) het versje citeert dat de armoedigheid van Iznár uitdrukt:

Iznár, Iznarillo	Iznár, een kleine gat
Pueblo miserable	Miserabel dorp
Hasta los curas	Zelfs de pastoors
Se mueren de hambre	Gaan daar van de honger dood

Het beeld van het dorp wijkt uiterlijk niet bijzonder af van andere dorpen van vergelijkbare omvang in het zuiden van Andalusië, al valt door de nabijheid van het stedelijke Ronda, met vele rijke patriciërs-huizen, de armoedigheid van Iznár misschien extra in het oog.

De meeste straten zijn tegenwoordig geplaveid en hier en daar ziet men, ook in de wijken van landarbeiders, opgeknapte en gemoderniseerde huizen van seizoensmigranten. Qua nederzettingsvorm blijft de totaal-indruk dezelfde als die van de meeste Andalusische dorpen. Scherp in het oog vallen de tekenen van het vroeger bestaande onderscheid in status en rijkdom.

De huizen van de rijkere, drie verdiepingen hoog, met uitspringende kozijnen voorzien van bewerkt ijzeren traliewerk, met zware deuren in houtsnijwerk en enorme sloten en grendels. Aan de voorzijde zijn deze huizen betegeld in symetrische bruin- of blauwwitte patronen, de daken zijn aan het oog onttrokken door gevels met siervazen van aardewerk.

In de hoofdstraat staan veel van zulke huizen, van een sierlijke, knusse deftigheid, door Andalusiërs aangeduid als "gracia". De elite die er vroeger woonde, is echter naar de stad getrokken. Sommige huizen worden een deel van het jaar nog bewoond wanneer de familie in het dorp een vakantie doorbrengt. Ook wanneer een dergelijk huis in andere handen is geraakt blijft het genoemd worden naar de familie die er vroeger woonde. Zo spreekt men van "la casa Sánchez" of "la casa Cabrera". Van een enkel huis beweert men dat het oorspronkelijk eigendom was van een familie die rijk geworden was in Amerika: "la casa India" (Spaanse kolonisten die terugkeerden werden algemeen Indios genoemd).

Naarmate de straten verder van het centrum, van de plaza verwijderd liggen, zijn de huizen eenvoudiger en meer gebouwd volgens eenzelfde patroon. In lange rijen naast elkaar, met allemaal dezelfde voordeur van hout, witgekalkte muren en rode dakpannen. Algemeen voorkomend zijn de dikke muren van kalksteen. Huizen van meer welgestelden hebben vanouds twee verdiepingen, ramen met traliewerk aan de voorkant en een balkon dat meestal is volgezet met geraniumpotten.

Landarbeiders, kleine boeren en pachters wonen in lage huizen zonder verdieping, met zelden een raam aan de voorkant en deuren zo laag dat men alleen bukkend kan binnengaan. De monotone aanblik van de landarbeiderswoningen wordt enigszins doorbroken door het hoogteverschil in de straten en door de vaak bizarre versieringen van bloempotten die overal aan de muren zijn opgehangen. In de zomer ziet men de deuren er de hele dag geopend en wanneer men door het kralengordijn naar binnenstapt, is men er direct al in het woonvertrek. In de winter staan overal voor de deuren de enaguas te roken, de ijzeren schalen met houtskool die men 's avonds, wanneer het vaak koud is, onder de tafel plaatst om de voeten te warmen.

Huizen van rijk en arm hebben altijd gemeen dat ze voorzien zijn van een patio. Bij de huizen van de rijken is dit een vaak fraai aangelegde en betegelde koele binnenplaats; bij de armeren een met aarde aangestampt erfje achter het huis, met een muurtje erom heen, waar een varken wordt vetgemest, soms een paar konijnen. Waag het echter niet een dergelijk plaatsje een "corral" (plaats voor vee) te noemen, de huisvrouw zal onmiddellijk deze benaming corrigeren: het is hún patio want zoals

het kinderliedje luidt: "El patio de mi casa es particular", ieder beschouwt zijn eigen binnenplaats als iets bijzonders.

Beneden in het dorp hebben alle huizen op de patio een put waar veelal ook het drinkwater wordt uitgeschept wanneer het huis niet op de waterleiding is aangesloten of wanneer deze bij droogte - hetgeen regelmatig voorkomt - is afgesloten. Nu is Iznár het enige dorp in Andalusië dat ik ken, waar de bewoners zullen toegeven dat de kwaliteit van het water er twijfelachtig is. Toch meent werkelijk iedereen dat zijn eigen put een uitzondering is, dat het water eruit koeler is en rijker van smaak dan uit de put van de buurman. Alle patios, hoe armelijk het huis verder ook moge zijn en ondanks het varken en de konijnen, hebben toch de allure van een binnenhof, waar alle mogelijke zorg aan besteed wordt. Tegen de wanden, rijen breed, staan overal de enorme aardewerk bloempotten opgesteld, begoten door het water uit de put. Over de hele open ruimte de dichte, aan stokken opgebonden begroeiing van de wijnrank, die in de zomer voor koele schaduw zorg en waarvan de druiven tot rozijnen worden gedroogd voor de wintervoorraad.

De welstand van de bewoners is aan de buitenkant van de huizen moeilijk te bepalen. Vroeger, vóór de seizoensmigratie naar het buitenland, kwamen de drie geschetste typen van woningen wel overeen met verschillen in status, welstand en prestige, maar tegenwoordig, nu meer inwoners leven van niet-lokale bestaansbronnen en moderne consumptiepatronen in het dorp opgang vinden, springen deze verschillen minder in het oog. De meest duidelijke contrasten vallen nu op tussen de huizen van migranten en van niet-migrantten. In de wijken van de landarbeiders hebben de laatste jaren veel seizoensmigrantten hun huizen voorzien van een verdieping en verder ook zodanig aangepast (lambrisering van marmer, ramen aan de voorkant, ijzeren grille op ramen en deur), dat ze uiterlijk nauwelijks meer verschillen van die waarin middenstanders en middelgrote boeren wonen.

De indeling van het dorp in straten en wijken, het globale basisplan, is waarschijnlijk sinds honderd jaar niet veranderd. Tot voor kort werden vervallen huizen steeds weer op dezelfde plaats en in dezelfde stijl als vroeger opgebouwd. De huizen die zo sinds de jaren vijftig op moderne wijze werden opgetrokken - met beton, graniet en

holle baksteen - wijken, vooral door de toepassing van witte bepleistering, uiterlijk niet veel af van de stijl van oudere woningen. De enige afwijkende elementen in het dorpsbeeld vormen twee lage, moderne flatgebouwen in de hoofdstraat, het schoolgebouw aan het begin van dezelfde straat en een kleine barrio met 24 arbeiderswoningen die volgens een uniform, nationaal schema gebouwd zijn door het Ministerie van Huisvesting. De ruimtelijke contouren van het dorp hebben echter over het algemeen een grote continuïteit ten opzichte van het verleden behouden.

Straten dragen, naast de officiële namen die in blauwe tegels in de muren zijn gemetseld, populaire namen waarvan de mensen meestal niet meer weten waar ze vandaan komen. Zo heet de straat die langs de rechterkant van het ravijn van de Ventilla omhoog voert naar het buiten het dorp gelegen kerkhof, Calle Buena Vista; in het bevolkingsregister van 1889 komt men deze naam al tegen maar iedereen spreekt van de Calle Habana. Zo gaat het ook met alle straten die na de burgeroorlog genoemd zijn naar Franco en andere generaals.

In het dagelijks spraakgebruik verwijst men alleen naar straten als deze een karakter dragen dat te vergelijken is met dat van een wijk, met sociale eigenaardigheden, met kenmerkende familiegroepen met een omschreven reputatie, met specifieke beroepen of in verwijzing naar een bijzondere ligging. Op één uitzondering na is er in het dorp geen wijk of straat die zich op één enkel belangrijk kenmerk van andere delen onderscheidt. Als aanduiding waar iemand woont verwijst men eerst naar het deel van het dorp volgens het criterium van hoogte: "La Huerta" (het lagere deel), "El Pueblo" (het centrum), "Casa Nuevas" (het hogere deel), "Campo Futbol" (buitenste gedeelte), "Barrio San Pedro" (nieuwe wijk), "Calle Habana" (weg naar het kerkhof).

Officiële straatnamen, huisnummers maar ook familienamen van personen zijn vaak alleen bekend bij de pastoor, de postbode, de secretaris en bij de politie.

Dorpsidentiteit; dialect en bijnamen

In een beschrijving van de dorpsgemeenschap van Iznár is de vraag aan de orde wat de mensen er aan elkaar verbindt, of er sprake is van een gemeenschappelijke, lokale identiteit en waaruit deze dan bestaat.

Deze vraag heeft zowel te maken met materiële banden, met economische en politieke relaties van wederzijdse afhankelijkheid, als met voorstellingen die bij betrokkenen leven over datgene wat zij met elkaar gemeen hebben en op grond waarvan zij zich ten opzichte van de buitenwereld menen te onderscheiden. Deze vraag is in verband met migratie aan de orde in zoverre ze verwijst naar mogelijke factoren die een rol spelen bij wat men zou kunnen noemen "de gehechtheid aan het dorp".

De dorpssamenleving bleek in hoge mate verdeeld. Verdeeld naar wijk, naar beroep, naar familie, naar bezit, naar opvattingen over religie en over politiek. Groepen en individuen die in het ene opzicht verenigd waren, bleken in andere opzichten tegenover elkaar te staan in wisselende en moeilijk grijpbare combinaties van context en omstandigheden.

Als we eerst kijken naar het beeld dat betrokkenen zelf hebben van hun samenleving zien we dat er in de opvattingen over het gemeenschappelijke geen overeenstemming bestaat. Voorbeelden hiervan zal ik later nog geven.

Op een zeer algemeen en bijna waarde vrij niveau, los van binnen het dorp relevante, groepsgebonden voorstellingen en idiosyncratiën, zijn er eigenlijk twee verschijnselen die een soort universele erkenning inhouden van het lidmaatschap van het dorp (ik laat nu buiten beschouwing het gegeven dat een individu in juridische maar ook in morele zin tot het dorp hoort door het feit er geboren te zijn). De eerste betreft het lokale spraakgebruik. Ik heb mij niet intensief verdiept in technische kwesties van taal en dialect. Van belang leek mij het gegeven dat mensen het bestaan van een eigen, van de omgeving te onderscheiden taalgebruik erkennen en gebruiken om zich ten opzichte van de buitenwereld te identificeren.

In dit deel van Andalusië is aan iemands spraakgebruik onmiddellijk te horen of hij uit de stad komt of van het platteland. Inwoners van Ronda, Sevilla en Málaga hebben in hun uitspraak van het Andalusisch onderling meer gemeen dan inwoners van Ronda met die van het naburige Iznár.

Het urbane Andalusisch wordt uitgesproken met een scherpe s-klank voor de c in het midden van een woord en voor de s- en ch's aan het begin en in het midden van een woord. In het algemeen hoort men dat bewoners van dorpen geneigd zijn al deze medeklinkers uit te spreken als h's of th's. Zowel het stedelijk als het plattelands-(west)-Andalusisch kenmerkt zich door de uitspraak van de j (jota) als h, de l als r en door het weglaten

van medeklinkers aan het einde van elk woord (mujer: muhè, alto=arto).

Het verschil tussen stedelijk en plattelands Andalusisch wordt door de mensen in het dorp zelf aangeduid als "andalu fino" en "andalu cerrao" ("fijn-" en "gesloten" Andalusisch). Niet alle mensen uit de stad spreken andalu fino: deze spreektrant laat zich vooral associëren met de niet-agrarische bevolking van de stad. Boeren en landarbeiders in Ronda (nog altijd ca. 40 % van de bevolking van deze uiterlijk typisch commerciële en administratieve stad, is afhankelijk van het land) neigen meer naar het gesloten Andalusisch dat nauwelijks afwijkt van de spreektrant in de dorpen in de omgeving.

Het spreken van "andalu fino" associeert iemand met de stad maar in een specifieke, beperkte zin, die van de gecultiveerde burgerlijke levenswijze van de Andalusische stad in het algemeen. Het verschil tussen "fino" en "cerrao" is een nuance. Hoewel de leden van de geciviliseerde stedelijke elite zich meer uitdrukken in andalu fino, zijn er gebeurtenissen waarbij zij meer neigen naar cerrao. Dat gebeurt bijv. wanneer ze uitdrukking willen geven aan hun deelachtigheid aan een ruraal Andalusisch cultuurpatroon, of wat zij zich daarbij voorstellen.

Bij bepaalde gelegenheden, feesten en ferias neemt men waar dat de elite zich op volkse wijze vermaakt zonder dat hierbij - zoals wel het geval is bij religieuze feesten - de sociale onderscheidingen uit het oog worden verloren. Onder elkaar eten ze dan de gazpacho op de manier waarvan zij menen dat deze overeenkomt met die van mensen op het platteland: "estilo de campo". Wijn, van een merk dat voor de eenvoudige boer onbetaalbaar is, wordt dan op de "boerenmanier", met de fles aan de mond gedronken en men probeert elkaar te overtreffen in het spreken in "cerrao"-stijl. (Dit levert grappige effecten op als men bij de jaarlijkse feria in Ronda de plaatselijke elite en haar overgekomen verwanten en vrienden uit andere plaatsen gadeslaat in hun "peñas", hun exclusieve clubjes, wanneer ze zich in geïmproviseerde feesthutjes - casetas - op het feestterrein vermaken en zich door het langsflanerende publiek van boeren en buitenlui-op-hun-zondags laten aanstaren.

Iets dergelijks zien we, soms in hetzelfde verband, ook in het folkloristisch lenen van bepaalde elementen van een geïdealiseerd cultuurpatroon dat geassocieerd wordt met zigeuners, een bevolkingsgroep die men in het gewone leven veelal als inferieur beschouwt maar wier

vermeende levenswijze en tradities, soms aanleiding geven tot een ceremoniële vorm van identificatie. Zowel in een "fino"- als in een "cerrao"-context kan een bepaald taalgebruik als "basto", als ruw en ongepolijst worden aangemerkt. "Basto"-taalgebruik is niet zozeer gebonden aan een bepaalde uitspraak of intonatie dan wel aan zegwijzen en uitdrukkingen, die voorkomen in de conversatie van mannen.

In het algemeen springt men in Andalusië vrij gemakkelijk om met termen die betrekking hebben op sexualiteit en religie. Dit verschijnsel is niet gebonden aan klasse of ontwikkelingsniveau, wél aan een context van mannen. Dat wil zeggen, het is algemene regel dat vrouwen dergelijke termen niet gebruiken maar ook dat ze niet gebruikt worden in het gezelschap van vrouwen. Van het laatste heb ik evenwel weinig kunnen merken al is het wel zo dat men in een conversatie waar vrouwen bij zijn deze termen nooit tot vrouwen zal richten. Het "andalu basto" bevat een ongelooflijk groot aantal uitdrukkingen die in andere delen van Spanje als ongepast zouden worden aangemerkt.

In Andalusië gebruikt men ze als verwensingen, uitroepen of stopwoorden en hoewel vaak refererend aan de persoon waarmee men spreekt ("me cago en la mare que te parió"), is er nooit een aangesprokene die er serieus aanstoot aan neemt. Het "basto"-taalgebruik is gebonden aan twee beperkingen: men gebruikt het uitsluitend ten opzichte van sociaal gelijken die men kent, en men vermijdt elke uitdrukking die een implicatie van overspel bevat.

Typerend voor de instelling ten opzichte van "andalu basto" is een zekere hypocrisie. Mensen uit bepaalde groepen schrijven andere groepen een buitensporig gebruik toe van deze termen en geven blijken van afschuw, terwijl zij binnen hun eigen groep dezelfde dingen wel zeggen. In vrijwel elke situatie waarin kameraadschappelijke jovialiteit wordt gedemonstreerd, komt dit naar voren. Een man die diverse malen blijk had gegeven het gebruik van "andalu basto" te veroordelen, zag ik een vriend op de volgende wijze begroeten: "Me cago en Diós! Paco, tanto tiempo sin verte, coño!", terwijl hij met gespeelde verrassing en uitgestrekte handen op de vriend toeliep. Hij legde mij later uit dat men in Andalusië nu eenmaal op deze manier zijn vrienden begroet.

De nuances in "fino", "cerrao" en "basto" zijn voor de buitenstaander

betrekkelijk makkelijk vast te stellen, ze bestaan reëel. Iets anders is het typische taalgebruik van het dorp, dat voor een groot deel alleen bestaat in de fantasie van de mensen. Natuurlijk zijn er bepaalde uitdrukkingen, eigenaardige synoniemen en nuanceverschillen in ritme en intonatie. De meeste Iznareños hadden naar mijn indruk echter zelf een wat overtrokken idee van de mate waarin een bepaald taalgebruik typerend zou zijn voor het dorp. Sommige voorbeelden van uitdrukkingen en synoniemen die men als exclusief van het dorp beschouwde heb ik soms in een ander dorp gecontroleerd waarbij bleek dat men dezelfde uitdrukkingen ook daar gebruikte of dat men daar van mening was dat deze juist tot het eigen taalgebruik van dát dorp behoorde. "Als je naar Seteníl gaat en vraagt wat een "ambuso" is weten ze het niet of ze gebruiken dit woord niet; het is een woord van ons, ergens anders zeggen ze "cachondo" of "guaso". In Seteníl praten de mensen anders, ze hebben uitdrukkingen die wij niet gebruiken; je hoort direct of iemand uit Seteníl komt, let maar eens op: als je iemand van daar iets vertelt, zegt hij steeds, ya ve ... ya ve ... (zie je wel)".

Hoewel ik in deze en andere gevallen geen bevestiging vond van de beweerdde exclusiviteit van het eigen taalgebruik van het dorp en de verspreiding ervan over de regio waarschijnlijk ruimer was dan de mensen zelf dachten, bleek men zich niettemin te baseren op het idee van een eigen dorpstaal. Mensen die lang uit het dorp waren weggeweest deden hun best om te laten zien dat ze het nog niet verleerd waren. Men onderscheidde overigens niet alleen verschillen in spraak met ander plaatsen, ook binnen het dorp was het opmerkelijk hoe beweerdde eigenaardigheden van bepaalde groepen (wijken) in verband stonden met beweerdde eigenaardigheden in taalgebruik. Ik zal hier nog op terugkomen in verband met tegenstellingen tussen wijken.

Een tweede verschijnsel dat ik als kenmerk zou willen beschouwen voor het lidmaatschap van het dorp betreft het gebruik van bijnamen. Het bijzondere is niet dat er bijnamen in het dorp bestaan, wel dat iedereen een bijnaam heeft, en zelfs tenminste één. Deze kan betrekking hebben op de plaats waar iemand woont; zo wordt iemand van beneden, van bij de rivier, gewoonlijk: "de la Huerta" genoemd en iemand uit het bovenste deel van het dorp: "de las Casas Nuevas". Deze wijkaanduiding

gebruikt men dan als toevoeging achter de voornaam of achter de specifieke bijnaam die iemand als individu of als lid van een bepaalde familie kan dragen. De toevoeging die betrekking heeft op het deel van het dorp waar iemand woont, laat men weg wanneer de betreffende familie een bijnaam draagt die zonder meer geassocieerd wordt met de wijk waar zij woont. Zo wonen alle leden van de familie die Flojo genoemd wordt, in Casas Nuevas, alle Melozo's wonen in het centrum van het dorp. Er zijn ook familienamen die als bijnaam worden gebruikt. Zo worden alle leden van de familie Lagos-Durán, Gamarro genoemd, terwijl een persoon die als familienaam Gamarro heeft onder een andere bijnaam bekend staat. Sommige bijnamen omvatten hele familiegroepen, zoals de Melozo's (de Zachten) en de Flojo's (de Slappelingen), zonder dat de betrokkenen vaak nog relaties met elkaar onderhouden die voortvloeien uit verwantschap (in het algemeen viel me trouwens op dat familiebetrekkingen buiten het gezin, uitgezonderd ten aanzien van de grootouders, een betrekkelijk geringe rol spelen en ik heb maar weinig sociaal voorgeschreven gedragingen kunnen optekenen die exclusief voortvloeien uit verwantschapsverplichtingen).

Er zijn in het dorp ontelbare mensen die "Niño" ("Ventje") genoemd worden, en hoe oud zo'n persoon ook wordt, hij zal zijn leven lang blijven: "Niño de la Huerta", "Niño Callejon" (de tweede toevoeging is de wijk of straat waar hij woont of vroeger gewoond heeft), of "Niño del León" ("León" is dan de bijnaam waaronder zijn vader bekend was).

Sommige mensen dragen een bijnaam die verwijst naar een lichamelijk kenmerk of gebrek, zoals "de Blonde", "de Zwarte", "de Zigeuner", "de Eenarmige" of "de Manke"; wanneer er meerderen zijn die dezelfde bijnaam dragen, wordt daarna de familiebijnaam genoemd of de toevoeging van de wijk waar bedoelde persoon woont. Dit gebeurt echter niet altijd zodat men uit de context maar moet opmaken wie men precies bedoelt. Het viel mij op dat een vrouw zelden een bijnaam draagt; ze wordt doorgaans aangeduid met haar voornaam waarna de bijnaam volgt van haar familie of van haar man. Ook laat men, wanneer het over een vrouw gaat, de voornaam weg en spreekt dan bijv. van: "de oudste van de Kale" of "de vrouw van de Kikker". Alleenstaande oudere vrouwen noemt men bij hun voornaam, met ervoor of erna een aanduiding over leeftijd, beroep of burgerlijke status: "Juana de weduwe", "de oude Juana" of "Juana van de bakkerij".

Zoals Pitt-Rivers terecht opmerkte, maken bijnamen iemand voor de hele dorpssamenleving identificeerbaar zonder dat er sprake hoeft te zijn van een verband tussen de inhoud van een bijnaam en de eigenschappen van de drager. Pitt-Rivers gaat uitvoerig in op het verschijnsel en in het algemeen trof mij de grote overeenkomst in dit opzicht tussen Alcalá en Iznár.

In tegenstelling tot Pitt-Rivers vond ik zelf minder aanleiding om in Iznár het gebruik van bijnamen in verband te brengen met de toepassing van morele sancties ("the nicknames is one way in which the sanctions of the community operate"). Bijnamen met een negatieve betekenis bleken hier van de vader te zijn overgenomen of te zijn ontstaan in iemands jeugd, als gevolg van een toeval, een spelletje, een grapje of naar aanleiding van iemands gedrag op school. Een bijnaam geeft iemand een identiteit in een dorpssamenleving waar een groot aantal mensen dezelfde voornaam heeft en waar bovendien een beperkt aantal combinaties van familienamen door velen wordt gedeeld. Ontelbaar zijn de Cabrera's, de Sanchez's en de Pimentel's en zowat de helft van de mannelijke voornamen bestaat uit Manolo, Paco, Juan en Miguel.

Ik ontdekte dat wanneer men iemand's bijnaam weet, men deze persoon helemaal niet hoeft te kennen. Er zijn veel mensen in het dorp die elkaar van naam kennen zonder ooit met elkaar gesproken te hebben. In het algemeen was het opvallend dat vrijwel iedereen in het dorp de andere inwoners globaal kon plaatsen, naar familie, naar wijk of naar beroep maar dat tegelijkertijd zoveel mensen nooit rechtstreeks met elkaar gesproken hadden en elkaar op straat niet eens groetten.

De mate van intensiteit in de onderlinge contacten bleek ook al weinig te maken te hebben met achting, vriendschap of vijandschap. In sommige gevallen bestond er tussen bepaalde mensen geen contact omdat ze niet met elkaar wilden omgaan; maar dan wist iedereen ervan: "no se hablan" ("ze praten niet met elkaar"). Er waren echter ook gevallen van mensen die nooit met elkaar praatten zonder dat daar speciale bedoelingen achter staken. In Iznár was het helemaal geen noodzakelijke voorwaarde om conflict te hebben met- of verborgen grieven te koesteren jegens iemand om niet met hem te praten of hem zelfs maar te zien.

Naast het bestaan van groepen met onderlinge cohesie en solidariteit,

naast die waartussen verdeeldheid, vijandschap en rivaliteit in de onderlinge betrekkingen overheersten, bestond er ook een brede marge van indifferentie, waar geen of nauwelijks sprake was van interactie die gesteund werd door gemeenschappelijke maatstaven of belangen. In Iznár heb ik minder aanwijzingen om uit te gaan van wat Pitt-Rivers voor Alcalá aanduidt als "de morele eenheid van de pueblo", verbonden met een specifieke set van normen, waarden en sancties die van toepassing zijn op allen die tot de pueblo horen. Naast het spreken van de dorps-variant van het "andalu cerraó" en het dragen van een bijnaam en het kennen van bijnamen van andere inwoners is er weinig gemeenschappelijks waarover iedereen het eens kan zijn.

In bepaalde situaties kan men voorstellingen waarnemen over een gedeelde identiteit maar deze blijken allemaal min of meer discutabel. Door wie en op welke wijze collectieve voorstellingen worden ondersteund is afhankelijk van de context waarin ze zich afspelen. Voorstellingen komen tot uitdrukking in een zekere beeldvorming die naar buiten wordt uitgedragen en in ceremonieel. Sommige voorstellingen worden door vrij veel mensen gedeeld, andere gelden alleen voor bepaalde groepen die een claim leggen op de representatie van de collectiviteit naar buiten. Wat het eerste betreft, beeldvorming naar buiten, constateerde ik een zekere geneigdheid om in sommige situaties veronderstelde positieve eigenschappen van plattelandsbewoners: eenvoud, eerlijkheid, saamenhorigheid, te benadrukken en op zichzelf te betrekken terwijl in andere contexten juist de nadruk gelegd werd op eigenschappen ontleend aan een ideaaltypische voorstelling van de stad^{x)}. Zo wordt de uitdrukking: "aquí somos todos gente del campo", op het dorp betrokken wanneer men zich vergelijkt met of afzet tegen de stadbewoners. Maar tegelijkertijd gebruikt men deze typering in negatieve zin wanneer men zich vergelijkt met de boeren die verspreid in het land wonen of afkomstig zijn uit de gehuchten La Cimada of Los Prados. Ten opzichte van de bewoners van La Cimada bijv. geven de meeste inwoners van Iznár blijk van een zeker superioriteitsgevoel, ze vinden dat ze meer gewiekst zijn (mas listo).

x) Deze typeringën corresponderen met stereotypen over het contrast stad-platteland, zoals deze al sedert de Oudheid door diverse auteurs in het Mediterrane gebied zijn gesignaleerd. Zie voor een overzichts-artikel Caro Baroja 1973: 28-40.

De bewoners van La Cimanda zijn kleine boeren, sterk gebonden aan hun land. Ze zijn kerks en conservatief. Ze hebben geen deel aan collectieve interpretaties van de geschiedenis van het dorp, van trekarbeid, smokkel, handel en verzet tegen de Guardia Civil. Op Zondag ziet men ze in het dorp naar de kerk gaan want ze horen bij de parochie van Iznár. De bewoners van Iznár zijn in hun houding ten opzichte van deze boeren betrekkelijk verenigd: ze beschouwen ze met neerbuigendheid, alsof ze achterlijk zijn, trager denken en daardoor wat ontzien moeten worden. Volgens de gangbare opvatting praten ze ook anders, langzamer, zangerig en maken ze zelfs van werkwoorden nog verkleinwoorden. Men maakt grapjes over hen en men imiteert op overdreven wijze hun vermeende lijzige manier van praten. Paco Ramirez drukt het zo uit: "De bewoners van La Cimada zijn echte campesinos, buena gente maar ze zijn inocentes, dom en naïf, ze hebben nooit wat van de wereld gezien. Wij hier in het dorp zijn slimmer en meer bij de hand". Wanneer het echter over de inwoners van Ronda gaat hanteert hij een ander perspectief: "De Rondinos kun je niet vertrouwen, ze gedragen zich muy chulo (onbeschoft) en aanstellerig. Ze praten geaffecteerd. De mensen in de stad kennen geen respect. Wij mensen van het dorp zijn campesinos, eenvoudiger en natuurlijker, zonder leugens en tonterías".

Gerald Brenan typeert dorpspatriotisme, verbondenheid met de patria chica, die hij kenmerkend acht voor het Spaanse dorp in het algemeen, als volgt:

"As in classical times, a man's allegiance is first of all to his native place, or to his family or social group in it, and only secondly to his country and government" (Brenan 1976: ix).

Brenan's typering is vooral van toepassing in de politieke sfeer, waar affiliaties op basis van klasse of andere niet aan lokale of regionale grenzen gebonden belangen toch altijd een typisch lokale of regionale uitdrukking vertonen. Men kan het woord "allegiance" (lett.: onderdanentrouw) ook psychologisch opvatten, in plaatsvervangende zin: zoals iemand met een nabij familielid op slechte voet kan staan en toch, wanneer diens reputatie in het geding is, zijn eer en die van de familie kan verdedigen, zo constateert men bij mensen uit het dorp een neiging om aanleidingen voor trots, schaamte, woede en andere gemoedsuitdrukkingen, door anderen van hetzelfde dorp veroorzaakt, op zichzelf te betrekken.

Los van de specifieke omstandigheden waarin men in Andalusië de ontwikkeling in de verhouding tussen staat en dorp kan plaatsen (vgl. hierover Brenan 1967: passim; Carr 1966: 430-472; Pitt-Rivers 1972: 218-223) speelt, voor wat betreft de interne verhoudingen toch ook mee wat M. Gluckman omschrijft als:

"For inevitable in the village, within its members' acceptance of their unity, there are animosities between cliques, sects, kindreds, occupational groups, individuals (Frankenberg) exhibits how these struggles are rarely fought openly in committee, but how differences of opinion concealing them work out in behind-the back tattle, gossip and scandal. Many villages who are in fact at loggerheads can outwardly maintain a show of harmony and friendship" (Frankenberg 1957: Introduction).

Ceremonieel en tegenstellingen

De dorpssamenleving in Iznâr vertoonde een grote mate van verdeeldheid en van onderlinge tegenstellingen, die echter moeilijk in een eenvoudig model zijn weer te geven. Het was niet zo gemakkelijk dat de verhoudingen en de betrekkingen tussen groepen en individuen zouden kunnen worden verklaard uit één opvallende sociaal-economische tegenstelling, tussen rijken en armen, tussen landbezitters en landarbeiders of tussen "rechtsen" en "linksen". De situatie was extra ingewikkeld omdat deze tegenstellingen in bepaalde opzichten toch weer een rol speelden. Het probleem was echter dat ze niet consistent op bepaalde groepen betrekking hadden en ook op uiteenlopende manier verbonden waren met reële of gemystificeerde verhoudingen of gebeurtenissen uit het verleden.

In sommige opzichten speelden tegenstellingen een rol die overeenkwamen met traditionele scheidslijnen van de nationale politiek. Op dit niveau was het dorp verdeeld in een "fascistische" en in een "rode" sector, die ten dele samenviel met een kerkse en een anti-kerkse gezindheid. Afhankelijk van het wij-perspectief onderscheidde men in deze zin de eigen groep van de anderen als "buenos elementos" tegen "malos elementos". Aan deze verhouding lagen veel collectieve haatgevoelens ten grondslag.

Deze tegenstelling viel overigens nauwelijks samen met bestaande politieke affiliaties. De Movimiento-aanhang in het dorp was nooit bijzonder

groot geweest (op het hoogtepunt van deze beweging, in 1941, telde zij in het dorp niet meer dan ca. 20 leden. De informatie hierover werd o.m. bevestigd door de oude cacique Jimenez, die als nauw betrokkene geen reden had om over dit feit bescheiden te zijn) en in 1973/74 was zij beperkt tot de functionarissen voor wie lidmaatschap vereist was en enkele oude aanhangers, zoals Jimenez. Wel onderscheidde men een categorie van mensen die uit overtuiging of uit opportunisme sympatiseerden met het regime maar deze was geenszins beperkt tot, wat we voorlopig noemen, de elite of de rijken. Anderzijds viel ook de kwalificatie "rood" niet samen met lidmaatschap van, of zelfs maar sympathie voor de communistische partij (die in deze tijd als enige illegale politieke partij een behoorlijke aanhang had in het dorp).

Politieke tegenstellingen waren in de praktijk sterk vermengd met persoonlijke verschillen en met verhoudingen die vaak al voor de burgeroorlog waren ontstaan. Ze droegen daardoor een bijna erfelijk karakter. Op dit niveau droegen de verhoudingen ook het karakter van een tegenstelling tussen "winnaars" en "verliezers", vooral onder leden van de oudere generatie.

In deze tijd leek het er op dat het trauma van de burgeroorlog nog niet was uitgewerkt zolang de overwinnaars in de machtscentra vast in het zadel zaten. Van openlijke conflicten of gedemonstreerde rancune merkte men echter weinig. Een man kon rustig naar iemand wijzen en uitleggen dat deze zijn vader of zijn oom had vermoord: "om redenen van politiek, maar in werkelijkheid hadden ze al sinds hun jeugd een hekel aan elkaar".

Het politiek klimaat werd beheerst door de angst om zelfs over ver van de politiek verwijderde zaken een openlijk standpunt in te nemen. De afwezigheid van openlijke conflicten had natuurlijk te maken met de mogelijkheid van repressie waar men in die tijd nog beducht voor was maar ook met het gegeven dat een groot deel van de bevolking voor haar levensonderhoud niet meer afhankelijk was van lokale werkgevers.

Arbeidsconflicten, die onder het Franco-regime altijd een politieke betekenis hadden, vonden ver van het dorp plaats, in 'de industriegebieden, in de bouw aan de kust of in de landbouwgebieden van Sevilla en Cádiz. Arbeiders uit het dorp waren hier vaak actief bij betrokken. Hierdoor was het des te duidelijker dat het dorp zelf niet langer, zoals vroeger het

geval was, als brandpunt fungeerde van sociale en politieke tegenstellingen.

Uitbreiding van onderwijs, militaire dienst, seizoensmigratie naar het buitenland, pendelarbeid, afnemende betekenis van het land als bepalende factor voor iemands rijkdom, status en macht en de veranderingen in crediet en consumptie, hebben op het niveau van het dorp bijgedragen tot het vervagen van de basis van traditionele scheidslijnen. Binnen het samenlevingsverband van het dorp werken dergelijke processen echter trager door in de verhoudingen tussen mensen. Het verleden speelt daar nog mee en men bekijkt elkaar en gaat met elkaar om alsof er niets veranderd is.

Zoals ik in het volgend hoofdstuk nog zal aantonen was er in het dorp weinig sprake van een feitelijk klasseonderscheid dat gefundeerd was op een reële spanning tussen een groep die machts- en bestaansbronnen monopoliseerde en een groep die daarvan afhankelijk was. Maar in werkelijkheid gedroegen mensen zich vaak alsof dit wél zo was.

Vanuit een outsiders-perspectief waren er in het dorp wel armen maar geen rijken; iemand die werkelijk rijk zou zijn, zou waarschijnlijk niet in het dorp blijven wonen, hij zou naar de stad trekken, naar Ronda of Sevilla, zoals diverse leden van de vroegere dorpselite gedaan hebben. Vanuit het gezichtspunt van degenen die helemaal niets hadden, geen land en geen eigen huis, was iedereen die enig bezit had toch een rijke.

Aan de meest gevoelige, onder de oppervlakte van het dagelijks gebeuren drijvende tegenstelling binnen het dorp, lag niet zozeer een economisch onderscheid ten grondslag als wel een verschil van opvatting over religie en over de waarde die men toekent aan integratie-georiënteerd ceremonieel.

Om dit te verdeuidelijken moet ik eerst iets zeggen over de verhouding tussen de Kerk en de specifieke, dorpseigen devoties, die in ceremonieel tot uitdrukking worden gebracht.

Parochie en gemeente zijn onlosmakelijk aan elkaar verbonden: een inwoner van het dorp is krachtens geboorte tevens lid van de Kerk en parochiaan. Nu is er door diverse auteurs op gewezen dat in Spaanse dorpen in het algemeen een voortdurende spanning bestaat tussen het niveau van de officiële Kerk en de lokale parochiegemeenschap. Pitt-Rivers plaatst dit in een algemeen kader door te stellen:

"It might be stated as a principle that wherever hostility is felt towards the formal structure the pueblo evolves its own supplementary institutions" (Pitt-Rivers 1972: 189; vgl. ook: Moreno Navarro 1972: 197 ev.).

Het demonstratieve anti-clericalisme dat men vaak in de dorpen aantreft, heeft ook niet zozeer te maken met een anti-religieuze instelling als met een verzet vanuit de dorpsgemeenschap tegen alles wat officieel is en autoriteit bezit die afkomstig is van buiten het dorp. Het dorp heeft haar eigen praktijken in de vorm van de cultus van de dorpspatroon, van de Maagd Maria en van Christus in verband met de viering van Semana Santa.

In Ronda had men mij vooraf gewaarschuwd: "In Iznár zijn de mensen gek, de ene helft is communist, de andere bestaat uit godsdienstfanatici". Het dorp had in de omgeving in dit opzicht werkelijk een opvallende naam. Nu viel het laatste wat de participatie aan de officiële activiteiten van de Kerk betrof nog wel mee. De banden met de Kerk leken mij van oppervlakkige aard. De diensten in de Kerk werden matig bezocht, hoofdzakelijk door vrouwen en door de mannen van de leidende groep.

De spanning tussen Kerk als instituut en de lokale parochiegemeenschap kwam tot uitdrukking in de verhouding tussen de pastoor en de diverse broederschappen. In 1973 verliet de pastoor demonstratief het dorp om op vakantie te gaan toen de processies van de Goede Week een aanvang namen. Als geestelijk begeleider hadden de broederschappen elk een priester van buiten aangetrokken, die voor zijn diensten betaald werd. De pastoor van het dorp verklaarde dat hij was weggegaan omdat hij, tegen de achtergrond van de armoede in het dorp, niet kon verdragen dat er zoveel geld werd verspild aan de processies. Hij gaf echter een modern motief voor de oplossing van een dilemma waarmee de pastoors vóór hem kennelijk ook al te kampen hadden: in de boeken van één van de broederschappen komt al sedert 1779 jaarlijks een post voor in verband met de betaling van een priester voor de Goede Week en een vergoeding voor de kosten van zijn reis en verblijf.

De populaire zienswijze dat de devoties elementen zijn die de inwoners, ongeacht hun status, rijkdom of macht, aan elkaar verbindt, wordt vooral in stand gehouden door de leden van de leidende groep, van de kleine

dorpselite. Iemand die nooit naar de kerk gaat en een vijand is van de pastoor, is in hun opvatting een goede Iznareño zolang hij er aan bijdraagt dat de devoties van het dorp in stand worden gehouden. Wat zowel door Cristian (1972), Kenny (1961), Moreno Navarro (1972) als Pitt-Rivers (1972) niet is belicht, waar ze geen aandacht aan geschonken hebben, is de mogelijkheid dat een deel van de dorpsbevolking zich zowel van de officiële religie als van de lokale devoties afzijdig houdt. Deze auteurs beschrijven lokale gemeenschappen waar religie en devotie integrerende functies vervullen, zonder recht te doen aan inherente, op klassesentimenten berustende tegenstellingen die juist op deze terreinen een symbolische uitlaat vinden. Alleen bij Caro Baroja vinden we erkenning van het bestaan van twee sectoren in Spaanse dorpen, het bezwaar is alleen dat hij tegenstellingen daartussen plaatst in het bedenkelijke licht van folkloristische en zelfs racistische idiosyncratieën (Caro Baroja, J., 1957: 278-79).

Om te verduidelijken hoezeer de bevolking van Iznár op het punt van religie verdeeld was wil ik in het kort op de belangrijkste devoties ingaan. Als we onder devotie elke vorm van eerbied voor een heilige figuur verstaan, zou de lijst lang worden. Ik wil me beperken tot die vormen van devotie die als georganiseerde cultus door grotere groepen in de dorpssamenleving in verband worden gebracht met een geïntegreerde opvatting over de lokale gemeenschap.

1. De officiële patroon van het dorp is San Valentín. Hier is iets merkwaardigs mee aan de hand want deze patroon wordt niet speciaal vereerd. De kerkelijke feestdag van deze heilige, 14 februari, gaat ongemerkt aan het dorp voorbij. San Valentín is een nominale patroon.

De officiële patrones is Nuestra Señora del Rosario, ter ere waarvan de eerste zondag van oktober een processie wordt gehouden, die door de pastoor wordt georganiseerd. Er is geen speciale broederschap die in het teken staat van de cultus van deze heilige.

Als eigenlijke patroon van het dorp geldt algemeen San Pedro. In 1783 kreeg de parochie officieel toestemming om de viering van Sacramentsdag (Corpus), die overal elders op de tweede donderdag van juni wordt gehouden, te verplaatsen naar 29 juni en te combineren met het feest van San Pedro. De reden hiervoor was dat de boeren het in de tweede week van

juni te druk hadden op het land en onvoldoende tijd hadden om zich van de cortijo Mujambra, op 4 uur lopen van het dorp, naar huis te begeven. De acte van de bisschop, waarin de toestemming voor de verplaatsing is vastgelegd, hangt ingelijst in een nis van de kerk.

Op het feest van San Pedro wordt niet gewerkt. Er is een kermis aan verbonden die drie dagen duurt. Het patroonsfeest draagt een weinig religieus karakter. San Pedro is een soort ondergeschoven patroon waar zelfs door de vroomste mensen geen bijzondere devotie aan wordt gewijd. Waarschijnlijk door het profane karakter van het feest, is "San Pedro" een gebeurtenis die het hele dorp aanspreekt. De seizoensmigranten onderbreken er hun verblijf elders voor en keren bij deze gelegenheid voor een korte vakantie terug naar het dorp. Ook mensen die al langer weg zijn uit het dorp keren juist dan terug om hun verwanten te bezoeken.

Het is een vrolijk feest, in een lichtvoetige sfeer waarin iedereen probeert om zo vrijgevig mogelijk voor de dag te komen. Het is bovendien de gelegenheid waarbij vanouds de strakke scheiding tussen ongehuwde mannen en vrouwen wat wordt verlicht, waarbij contacten worden gelegd en verlovingsen kunnen ontstaan, een huwelijksmarkt. Tegenwoordig komt het niet meer voor dat er, zoals tot voor enkele jaren, vaak een stevig partijtje gevochten werd als er jongens uit andere plaatsen, speciaal uit Ronda, met het feest van San Pedro naar Iznâr kwamen "pa peleá", om ruzie te maken, en de jongens van het dorp uit te dagen. Deze dingen komen nu minder voor, er is meer mobiliteit dan vroeger, er is ander vermaak en, zoals de mensen zelf zeggen: "er is tegenwoordig meer cultuur dan vroeger".

2. de cultus van La Virgen (de Maagd Maria).

De Mariaverering zit ingewikkeld in elkaar. In de officiële voorstelling van de Kerk bestaat er maar één heilige Maria maar in de praktijk wordt deze figuur vereerd alsof het om verschillende personen gaat. Elke streek heeft een verering eigen stijl, die betrekking heeft op een verschijning of heiligdom (Nuestra Señora de la Cabeza bijv. in Oost-Andalusië, Remedios in West-Andalusië), of op een bijzondere eigenschap (Nuestra Señora de las Angustias, de la Gracia, etc.). De verzamelnaam voor alle gedaanten van de heilige Maria is: la Virgen, de Maagd.

Hoewel La Virgen del Rosario als de officiële patrones geldt, is de

belangrijke cultus van de Virgen in het dorp die van de Immaculata, de Onbevleete, in de "volksmond" bekend als La Purissima. Er bestaat een broederschap die ongeveer driehonderd leden omvat, la Cofradía, die zich op speciale wijze bezig houdt met het in stand houden van de verering. Het beeld van de Onbevleete neemt in de kerk een opvallende plaats in en is voortdurend versierd. Leden van de Cofradía die om een of andere reden naar de stad gaan, brengen gewoonlijk bloemen mee om bij het beeld te plaatsen. Op twee plaatsen in het dorp zijn replicas van het beeld geplaatst in gewijde nissen, versierd met traliewerk en lantaarns.

Elke zondagmorgen om 4 uur wordt men in het dorp gewekt door de Auroreros de la Virgen. Dit is een groep van mannen, leden van de Cofradía, die begeleid door een gitaar, door bellen, bekkens en triangel, een rondgang maken door het dorp om "coplas" te zingen voor de huizen van de vromen die de dag ervoor een aalmoes hebben gestort voor de Virgen, in het kader van een speciale intentie.

Ya se rompe de la noche el velo
Y la clara aurora nos viene alumbrar
Aureola brilla en el cielo
Y es la Virgen pura que luz viene a dar.
Verla en el altar
Repartiendo la luz en el día
Y con alegría
Te llama a rezar.^{x)}

De "coplas" die men zingt bestaan voor een groot deel uit zgn. "salves a la Virgen", aanroepingen aan de Maagd. Ze hebben een vrome, geëxalteerde inhoud en soms een sensuele, galante ondertoon ^{xx)}.

-
- x) Daar breekt reeds het scherm van de nacht, en de heldere dageraad komt ons verlichten; een stralenkrans schittert aan de hemel en het is de zuivere Maagd die het licht komt geven (dar la luz betekent tevens baren). Zie haar op het altaar, het licht aan de dag uitdelend, en met vreugde roept zij je om te bidden.
- xx) Zie voor een beschouwing over sensueel-erotische elementen in Mediterraane volkspoëzie die in verband staat met Aurora, Alba of dageraad: Arthur T. Hatto: Eos. An Inquiry into the theme of lovers meeting and parting at day break. The Hague, Mouton 1965. Voorts: Saville, Jonathan: The Mediaeval Erotic Alba. Structure and Meaning. Columbia U.P. 1972.

De rondgang wordt af en toe onderbroken voor een slokje anijslikeur. Het kan koud zijn op dit uur. Soms roept een van de mannen: "Ave Maria Purísima", of: "Que Virgen mas hermosa y guapa eres", alsof hij een waarderende opmerking maakt naar een mooie vrouw (echar un pirópo). Rafael Guerrero, de leider van de groep, zegt over de Aurora: "In deze verzen zit onze eigen teología popular. Als het uur van opstaan nadert, komt er vanzelf iets in mijn geest ... een stem ... Rafael! ... een angst maakt zich van mij meester en ik schiet overeind, ik maak mij klaar en trek er op uit voor de Maagd. Zolang er iemand is die de bellen voor mij klingelt, zal ik voor de Onbevleete de rondgang maken, zoals mijn vader, mijn grootvader en wie weet nog mee gedaan hebben".

Als een nieuwe "salve" wordt aangeheven, roept Guerrero, om de melodie aan te geven: "por montellao!", "por remontillo!" of: "por bolero vamos!".

Er zijn 14 melodietjes, varianten van de klassieke Andalusische toná en men kan een keus maken uit ca. 200 verschillende teksten. Volgens Guerrero dateren de teksten en de melodietjes uit de tijd dat het dorp ontstaan is, uit de 15e eeuw, maar hij maakt zich er niet te druk over: "Hoe het precies zit is verloren gegaan in de mysteries van de geschiedenis".

Sommige "coplas" bevatten een dreigende ondertoon. Volgens Guerrero en andere kenners moeten ze dateren uit de tijd dat er in het dorp nog Moorse boeren woonden, tot omstreeks 1600, en zijn ze wellicht als een demonstratieve uitdaging van de katholieke gelovigen tegen hun dorpsgenoten van de Moorse minderheidsgroep op te vatten.

De betreffende teksten zouden dan oorspronkelijk bedoeld zijn om schrik te veroorzaken in de huizen van de niet-christelijke inwoners, die tenslotte werden weggejaagd.

"El Demonio te tiene cogido
Los pies a la cama con suavidad
Y te dice estate quietecito
No vayas a la Aurora que mañana irás"x)

x) "De duivel houdt je zachtjes in je bed bij je voetjes vast en hij zegt je: blijf rustigjes, ga niet naar de Aurora want morgen vertrek je". (verkleinwoorden hebben in het Spaans vaker de functie om kracht bij te zetten aan een dreiging).

Bij het maken van de rondgang is het gebruik om een speciale copla te zingen onder het raam van de vromen die op sterven liggen. "Pá dar apoyo", "om steun te geven bij de overgang". De familie is tevreden en beschouwt het als een goed teken wanneer het sterven begeleid wordt door een troostvol gezang van de cofradía.

No se ha visto nunca en este mundo
Ni verán tampoco los que en el están
Que la Virgen deje sin consuelo
A quién la buscaré en plena verdad

De su caridad el que llegue
Contrito y humilde
Para con las almas
Usa de piedad. x)

In de landarbeiderswijk Casas Nuevas moet men van de Aurora en van de Maria cultus in het algemeen weinig hebben. Het gezang op zondagmorgen ervaart men in deze wijk als provocerend en als symbolisch voor een fascistische mentaliteit. Hier kijkt men minder naar de inhoud van de cultus, al heeft men daar in de wijk ook geen boodschap aan, als naar de personen en groepen die haar onderhouden. Sommige van de Aurora-leden kwamen uit de nageboorte van de fascistische beweging. Tegenwoordig zijn er jongeren bij die in de stad werken, onderwijzers, bankbedienden, waarvan men beweert dat sommigen sympathieën hebben voor rechtse en neo-fascistische stromingen.

De rancune vanuit de wijk tegen de Aurora staat nog sterk in het teken van de gebeurtenissen onmiddellijk na de burgeroorlog. De cofradía heeft toen, zogenaamd om de wijk te kerstenen en te bevrijden van bolshevistische smetten, zonder de mensen van de wijk erom te vragen, een nis in de wijk gemetseld met het beeld van de Onbevleete en een aantal jaren lang is de groep op uitdagende wijze op zondagmorgen ook door de wijk getrokken, "salve's" zingend met een bij uitstek redemptistisch karakter.

x) Nog nooit heeft iemand op deze wereld gezien, en dat zal in de toekomst ook nooit gebeuren, dat de Maagd iemand die haar oprecht zoekt, zonder troost achterlaat; van degenen die berouwvol en nederig tot haar komen spaart zij de zielen en laat zij genade voor recht gelden.

Broederschappen en sociale klassen

De meest centrale cultus in het dorp is die welke verbonden is met de viering van de Semana Santa, de Goede Week. In Iznâr bestaan twee broederschappen, Hermandades (de leden ervan worden cofrades genoemd) die speciaal in het teken staan van deze viering. Om de betekenis van deze organisaties te kunnen begrijpen moeten we eerst terug in de geschiedenis.

In de 15e eeuw en in het bijzonder in de 16e eeuw zag men overal in Spanje de oprichting van broederschappen van het Heilig Kruis (Vera Cruz) en van het Bloed van Christus (Sangre de Cristo). Het waren groepen van gelovigen die kapellen hielden in kathedralen, in parochiekerken en in het veld, gewijd aan Christus. Ook imiteerde men het lijden van Christus door middel van de Kruisweg en men hield openbare boeteprocessies. De devotie gericht op de Kruisweg had na verloop van tijd de creatie tot gevolg van een eigen beeld van Jezus de Nazarener (vgl. W. Cristian 1976: 67-72). Het ontstaan van deze Hermandades moet men plaatsen in een historische context. Enerzijds vormen ze een reactie van de gemeenschappen van gelovigen op de decadentie van de officiële kerk en van de clerus (vgl. Vicens Vives 1974, vol. II: 143-154) anderzijds zijn ze waarschijnlijk ontstaan als gevolg van corporatieve behoeften die in de Spaanse dorpen leefden, om gemeenschappen te stichten ter behartiging van de geestelijke en materiële belangen van de leden, om een tegenwicht te vormen tegen de wereldlijke en kerkelijke autoriteit die niet uit de gemeenschap zelf afkomstig was.

Volgens Moreno Navarro waren de Hermandades gedurende enkele eeuwen de enige associaties waarbinnen men zich altijd hield aan een strikte democratie bij de verkiezing van functionarissen.

Lidmaatschap van de Hermandades was niet gebonden aan rang of stand. Alle cofrades hadden binnen de Hermandad dezelfde rechten en verplichtingen, allen mochten stemmen en waren potentieel verkiesbaar. Moreno Navarro ziet de opkomst van de Hermandades ook als een verschijnsel dat samenhangt met het verdwijnen, in de 15e en 16e eeuw, van de traditie van open cabildos (een soort gemeenteraden). De democratische en egalitaire Hermandades zouden hier een reactie op vormen (Moreno Navarro) 1972: 198).

Het afstand nemen van de kant van de gemeenschappen ten opzichte van de Kerk en de officiële functionarissen zien we omschreven in de

Ordenanzas ("huishoudelijk reglement") van de Hermanidad del Santísimo Cristo de la Sangre, in Iznár, door de bisschop goedgekeurd in 1642:

"Wij verordonneren dat wanneer een priester onze broeder wil zijn, hij zal worden toegelaten maar dat hij verplicht is te doen waartoe de overigen verplicht zijn, zoals het vragen van aalmoezen, het aanwezig zijn bij begrafeningen en de wijze van ontvangen te worden. Pas dan wanneer hij deze bepaling gelezen zal hebben en bereid is om zich er aan te houden, zal hij worden toegelaten en niet op een andere manier. Op Goede Vrijdag moet hij aan de processie deelnemen, zoals alle andere broeders, en zonder speciale rechten te dragen".

Deze, of vrijwel gelijklopende bepalingen, komen in de Ordenanzas of Reglas van broederschappen in verschillende plaatsen voor, zoals ik kon vaststellen bij de Hermanidad de las Angustias te Ronda en bij twee broederschappen in het buurdorp Seteníl.

De twee broederschappen in Iznár zijn, wat organisatie betreft, volkomen aan elkaar gelijk. De oudste is La Hermanidad del Santísimo Cristo de la Sangre. Het beeld van deze broederschap is een gekruisigde Christus die vooraan in de kerk links van het altaar is geplaatst. Het beeld van de andere broederschap, La Hermanidad de Nuestro Padre Jesús Nazareno staat rechts van het altaar en stelt een in bruine mantel gehulde Jezus voor, met het kruis op zijn schouders. De beelden zijn het hele jaar versierd en er is een scherpe rivaliteit tussen vooral de vrouwelijke leden van beide broederschappen in het zo fraai mogelijk onderhouden van de kerkhoek waar hun eigen beeld is opgesteld. Betekenisvol is de symboliek van de kleuren van de tunieken die in de processies gedragen worden: rood (bloed) en zwart (rouw) bij de Christus-Hermanidad, bruin (boete) bij de Jezus-Hermanidad. Hoewel het jaarlijkse hoogtepunt in het bestaan van beide Hermanidades in de Goede Week is gelegen, vind er tijdens de vasten een belangrijke gebeurtenis plaats. Elk van beide Hermanidades houdt - de één drie-, de andere twee weken voor Pasen - een zgn. quinario, door de cofrades aangeduid als "vijf dagen van exaltatie van de devotie". De cofrades bezoeken dan elke dag de kerk om hun beeld te vereren en om zich geestelijk te oefenen. Een priester van elders, meestal een ordegeestelijke, is aanwezig om de oefeningen te leiden. Aan het einde van de quinario, altijd op vrijdag, vind een plechtigheid plaats in de kerk ter afsluiting van de oefening en ter inleiding van de jaarlijkse vergadering.

Na de vergadering, die in de plaatselijke bioscoop wordt gehouden en die strikt besloten is voor de cofrades en hun gezinnen, wordt een feest gehouden. De cofrades en hun gezinnen beschouwen deze dag in sociaal opzicht als de belangrijkste in het bestaan van de Hermandad, waarop de onderlinge banden worden aangehaald en waarop men vooral naar buiten toe een demonstratie maakt van samenhang. Men danst door de straten en is er op uit zoveel mogelijk leden van de andere Hermandad te provoceren en te beledigen: "Leve de Cristinos, weg met de Jesuítas!" en dergelijke kreten worden naar de huizen van prominente leden van de andere Hermandad geroepen.

Betekent de afsluiting van de quinario in sociaal opzicht het jaarlijks hoogtepunt, in religieus opzicht is dit zonder twijfel de plechtige processie in de Goede Week. De Jezus-Hermandad houdt er één, op Witte Donderdag, de Christus-Hermandad houdt er twee, één op Goede Vrijdag en één op Paaszaterdag (de laatste processie wordt gehouden als gevolg van een fusie die vroeger heeft plaats gehad met een andere Hermandad, die van het Heilig Graf; op de affiches die de Paaszaterdag-processie aankondigen noemt de Hermandad zich, alleen voor deze ene gelegenheid: Hermandad del Santísimo Cristo de la Sangre y del Santo Sepulcro. De Paaszaterdagprocessie staat in de hele streek in hoog aanzien, binnen het dorp valt ze buiten de rivaliteit die de relatie tussen de beide Hermandades in andere opzichten tekent.

Een paar details over de processies. Ze beginnen altijd in de nacht om 12 uur en duren tot ca. 3 uur. De cofrades gaan "vestido de Nazareno", gekleed in tunieken met op het hoofd de bekende puntmuts met gaatjes om door te kijken (capilote). De anonymiteit die door het dragen van de capilote wordt bereikt, geldt niet voor de vrouwen. Vrouwen van aanzienlijke families dragen op hun hoofd een mantilla en ze lopen bij elkaar. De vrouwen van deze families zijn ook te herkennen aan hun zware opmaak en kostbare kleding. Het beeld van de betreffende Hermandad wordt megedragen op een inmens groot platform (paso). Het geheel weegt ca. 3000 kg. Het platform is voorzien van houtsijwerk en koperen ornamenten: het beeld er boven op is gehuld in een entourage van velours, brocaat, bloemen en kaarsen. De jongere mannen die het gevaarte torsen, de zgn. costaleros, bewegen zich dicht op elkaar gedrongen,

met vreemd aandoende schaatspasjes op de maat van monotoon tromgeroffel, door de nauwe straatjes. Overal hangen vrome voorstellingen en Spaanse vlaggen aan de muren. Af en toe stopt de stoet voor een balkon, waarop een zanger, theatraal gesticulerend - het lijkt alsof hij zich smartelijk op de heilige voorstelling wil storten - een saeta zingt (flamencogezang). Aanzienlijke families huren soms een bekende amateur- of beroepszanger uit de streek om vanaf het balkon van hun huis een saeta te zingen.

Bij de processies lijkt het er vooral om te gaan de rivaliserende broederschap in het luisterrijk vertoon de loef af te steken. Ze proberen elkaar vooral te overtreffen in de kwaliteit en het aanzien van de muziekgezelschappen die voor de processies naar het dorp worden gehaald. De broederschappen treden gewoonlijk al geruime tijd vóór de Goede Week in onderhandeling met impressarios om maar de beste band te krijgen die er in het land te vinden is. De laatste jaren zijn er in de Goede Week in het dorp dure dingen gedaan: militaire kapellen werden overgevlogen uit Madrid en Lissabon, uit Marokko kwam een groep kameelruiters. In 1973 gaf elk van beide Hermandades naar schatting alleen al 200.000 pesetas uit aan muziek. De rivaliteit tussen de Cristinos en de Jesuítas ging zo ver dat ze in de hele streek naar buiten werd gebracht: advertenties in de kranten, groots opgemaakte affiches in de buurdorpen en in Ronda.

Hoe zijn deze Hermandades nu samengesteld? Welke mensen behoren er wel en welke niet toe?

In de opvatting van de cofrades is eigenlijk sprake van een onderscheid in moreel lidmaatschap en een feitelijke lidmaatschap. In morele zin rekenen zij alle vecinos van het dorp, zowel die er gewoond hebben en zijn overleden of vertrokken, als de momenteel in het dorp levende inwoners, tot leden van een spirituele gemeenschap, zonder onderscheid naar klasse, leeftijd, of sexe. De twee Hermandades zien zij naast elkaar staan in "sana rivalidad" en in "competición noble". In hun opvatting is iedereen dus eigenlijk, krachtens vecino-schap, lid van ófwel de ene, ófwel de andere Hermandad. Van elke inwoner valt na te gaan onder welke Hermandad hij thuishoort. Vroeger was iedereen cofrade én contribuante; elke cofrade nu wordt nog steeds begraven in zijn tuniek

en hij wordt ingeschreven in het Libro de los Hermanos Muertos, in het Boek van de Overleden Broeders. Het is gebruik dat iemand, ook na zijn dood, nog tot de levende cofrades gerekend wordt zolang zijn weduwe in leven is en deze de jaarlijkse contributie (met reductie) voor hem betaalt. Ook de cofrades die uit het dorp vertrokken zijn blijven lid zolang zij contributie betalen. Bij de Hermandad van de Cristinos vertelde men dat ongeveer de helft van de jaarlijkse inkomsten afkomstig is van cofrades die niet in het dorp zelf wonen. Vaak zijn dit rijke families waarvan de overleden leden bij legaat contributie betalen.

Tenslotte komt het ook voor dat kinderen voor hun overleden ouders blijven betalen, een belofte die vaak op het sterfbed is afgedwongen en waar de betrokkenen soms mee in hun maag zitten omdat ze zelf geen enkele relatie onderhouden met de Hermandad.

In de praktijk is de feitelijke aanhang van de Hermandades zeer beperkt. Het was niet mogelijk om hier harde gegevens over te krijgen, de bestuurders toonden zich op dit punt geheimzinnig; ze waren er op uit de nadruk te leggen op de classificatorische indeling van het dorp in twee helften en het moreel lidmaatschap van alle leden van de dorpsgemeenschap van een van beide Hermandades.

Tot de vaste kern van elk van beide Hermandades behoren niet meer dan 60 gezinnen, hetgeen ik kon afleiden uit de aanwezigheid op de jaarvergadering en de rolverdeling tijdens de processies.

Hoewel de ideologie van de Hermandades in het teken staat van het scheppen van verticale banden, behoort de actieve aanhang toch enigszins tot dezelfde sociaal-economische categorie. Zonder als rijk te kunnen worden bestempeld, zijn het zonder uitzondering mensen die niet tot de arbeidersklasse van het dorp horen, hoewel er onder hen zijn met zoons die in het buitenland werken. Ze gedragen zich in bepaalde opzichten als een grote familie, niet alleen tijdens de vrijdag van de quinario maar ook bij picknicks in het veld, doopfeesten etc. De meesten zijn kleine fabrikant, boer of middenstander.

De aanhangers van beide Hermandades zijn door verwantschapsrelaties met elkaar verweven maar houden nadrukkelijk de rituele scheiding in stand. Getrouwde vrouwen blijven verbonden met de Hermandad van hun vader, hetgeen aanleiding kan geven tot bepaalde ruzies in de familie. Op

een doopfeest in 1973 was de sfeer onder de aanwezigen zeer gespannen omdat de peetmoeder (een Jesuita) een fotograaf naar de kerk had laten komen en haarzelf met de dopeling (een Cristino) had laten fotograferen voor het beeld van de Nazarener. De vader had, zodra hij dit gezien had, de baby uit haar armen gerukt en was er mee naar de andere kant van de kerk gesnel, naar het beeld van de Gekruisigde maar de fotograaf was (op instructie) al verdwenen. De peetmoeder was een zuster van de moeder van het kind en uit een familie met een hoger aanzien in het dorp dan die van de vader van het kind. De rijke grootvader - hij had geen zoons en zijn beide dochters waren met leden van de andere Hermandad getrouwd - kon het niet goed verkroppen dat hij geen nakomelingen zou krijgen in zijn Hermandad.

Dergelijke gevallen kwamen echter zelden voor want het was een algemeen verschijnsel dat vrouwen van betere families trouwden met een man van buiten het dorp of met een van gelijkwaardig niveau binnen het dorp. Hierdoor kwam het dat de uitzonderingen des te sterker opvielen (zo'n vrouw bleef dan genoemd worden: de dochter van Cabrera, en de schoonzoon werd al gauw: de schoonzoon van Cabrera).

De vaste aanhang van elke Hermandad bevatte uiteindelijk weer een binnenste kern van meest prominente en notabele leden. Hoewel binnen de Hermandades democratische verkiezingsprocedures bestonden, waren de belangrijkste bestuursfuncties, die van mayordomo en thesaurero, de laatste vijftien jaar altijd in handen van leden van een groep van 7 families. Deze families, waarvan ik de economische posities en de verbintenissen met machtsinstanties van buiten het dorp nog zal aangeven in het volgende hoofdstuk, waren zonder uitzondering aan elkaar verwant en waren bovendien door verwantschap en huwelijk verbonden met 4 families die vroeger in het dorp woonden maar intussen verhuisd waren naar Ronda.

Voor al aan de functie van mayordomo werden hoge eisen gesteld, zeker in financieel opzicht. Een mayordomo moet een gehuwde man zijn. Hij wordt telkens voor drie jaar gekozen. In feite staat al voor de verkiezingen vast wie het zal worden want er komt nogal wat voor kijken. Het gezin van de mayordomo is het hele jaar door de eerst verantwoordelijke voor een behoorlijke versiering en verlichting van het beeld in de kerk. De mayordomo organiseert de processie en hij vult de financiële tekorten aan

uit eigen middelen. Het bekleden van deze functie plaatst de drager ervan op een hoog niveau van aanzien en prestige binnen de groep van degenen die hierover gemeenschappelijke maatstaven hanteren. De binnenste cirkels van beide Hermandades bestaan in feite uit figuren die het in het dorp voor het zeggen hebben, "que mandan en el pueblo".

Behalve de groep die ik als "actieve aanhang" en "binnenste cirkel" heb beschreven is er een ondefinieerbare groep inwoners die weliswaar nominaal lid is, maar waarvan de binding met de Hermandad varieert van alleen maar betalen van contributie zonder verdere participatie, tot niet-, of alleen voor een overleden familielid betalen, of tot participatie in bijv. alleen de processie. Het uiterlijk vertoon van de Hermandades in de quinarios, rond de missen voor overledenen, en vooral in de processies, was onderwerp van nauw verholen kritiek en een oorzaak van een afkeer die verschillende vrome en devote cofrades zelf ten aanzien van het hele gebeuren aan de dag legden. Bij deze personen was echter zeker wel sprake van een erkenning van de waarde van de Hermandad als zodanig en hun kritiek richtte zich meer op de koers die in die tijd gevaren werd en niet zozeer op de onderliggende principes. Voor ik iets zal zeggen over de relatie tussen Hermandad-leden dient vermeld dat lidmaatschap of deelname aan de activiteiten vaak dwars door gezinnen heen liep.

Mannen konden zich van alles afzijdig houden en er zelf vijandig tegenover staan terwijl hun vrouwen tot de trouwe en devote aanhangers behoorden. Dit was vooral het geval bij de oudere generatie, onder de jongere arbeiders was deelname of afzijdigheid veel minder aan sexe gebonden. Wanneer ik over deze dingen vragen stelde was het antwoord vaak niet meer dan een eenvoudig gebaar naar de mond, een gebaar van eten. Hiermede drukte men een fundamentele erkenning uit van het feit dat men zich afhankelijk verklaarde, een afhankelijkheid niet van vandaag of gisteren, maar verbonden aan kritische situaties waarin men moest terugvallen op welwillendheid en bescherming van anderen, van machtiger figuren die uitkomst konden verschaffen. Dit patronage-georiënteerde gedrag met betrekking tot de broederschappen heeft historische achtergronden waar ik hier verder niet op in zal gaan. Het heeft ook te maken met het algemeen geaccepteerde gegeven dat vrouwen, onafhankelijk van hun mannen,

eigen strategieën kunnen ontplooiën in het materiële belang van hun gezin, inclusief dat van hun man.

Wat ik hiermee bedoel sluit aan bij Pitt-Rivers' observaties:

"....., woman are entrusted with the maintenance of the home and all that it means, are more continually in the pueblo, and are more susceptible to the sanctions of personal criticism or gossip in the dissemination of which they play a more important part, as they do in religious observances" (Pitt-Rivers 1972: 121).

Mannen die niet met elkaar omgingen, elkaar vermeden en niet groetten, konden op straat op voorkomende en vriendelijke wijze elkaars vrouwen begroeten, informeren naar de kinderen etv. Vrouwen, speciaal van middelbare leeftijd en ouderen, legden vaak een scherpe relativering en zelfs kritiek aan de dag ten aanzien van de wijze waarop hun mannen zich over anderen, machtiger en rijker, uitlieten. Deze vrouwen drongen er bij hun mannen op aan zich te matigen in kritiek en te denken aan "convivencia" in plaats van aan "política". De grotere participatie in zaken van religie en devotie van de kant van vrouwen heeft naar mijn mening meer te maken met een praktische, binnen de bestaanscontext van het dorp van realiteitszin getuigende instelling, dan met een natuurlijke, culturele of sui generis bepaalde affiniteit voor godsdienstige zaken.

Wat de beide broederschappen betreft, vóór de burgeroorlog al waren deze waarschijnlijk sterk verbonden met het rechtse element in het dorp en, anders dan tegenwoordig, getekend door een symboliek die méér omvatte dan devotie voor de Nazarener of de Gekruisigde.

Na de burgeroorlog, in de moeilijke jaren veertig, jaren van politieke repressie en economische schaarste, werden de Hermandades toevluchtsoorden voor al degenen die het vege lijf hoopten te redden door een gebaar van religieuze aanpassing te combineren met het streven om veilige patronen te verwerven.

Alleen de bewoners van de wijk Casas Nuevas bleven, in de ogen van wat ik gemakshalve even "de rest van het dorp" noem, onverbeterlijk. Het is vooral de demonstratieve, volledige en tot de dag van vandaag volgehouden collectieve afwezigheid van de bewoners van deze wijk bij alle activiteiten en organisaties die van enige betekenis zijn voor het hele dorp, die van integrerende waarde geacht worden door de rest, die deze

wijk bijna tot een aparte gemeenschap binnen het dorp maakt.

Casas Nuevas, een wijk van landarbeiders

Een ravijn snijdt het dorp dwars doormidden. De ene helft, het zuidelijke deel met het centrum, bestaat uit een aantal wijken die ten opzichte van elkaar een grotere samenhang hebben dan zij tesamen ten opzichte van het aan de noordelijke kant gelegen deel. Aan die kant ligt de wijk Casas Nuevas. Er wonen daar 520 mensen, ongeveer een zesde deel van de lokale bevolking. Om in deze wijk te komen moet men over een smalle brug, tevens de verbindingsroute tussen het dorp en de plaatsen Setenfl en Alcalá. De wijk ligt aan de periferie van het dorp en is bovendien door een geografische barrière van de rest gescheiden.

De afscheiding is echter tevens een psychologische grens: de mensen aan weerszijden ervan bekijken elkaar met andere ogen en schrijven elkaar kenmerken toe die vaak niets met de werkelijkheid van doen hebben, niet altijd vijandig maar ook niet vriendelijk. Is het voor de rest van het dorp moeilijk om anders dan een schematisch beeld te geven van de sociaal-economische kenmerken van verschillende groepen (zie volgende hoofdstuk), voor de wijk Casas Nuevas is dit zeer eenvoudig. Ik heb in deze wijk relatief iets meer tijd doorgebracht dan in de rest van het dorp en heb de bewoners ervan vrijwel allemaal leren kennen, d.w.z. voorzover ze aanwezig waren.

Om het zelfbeeld van de wijk ten opzichte van het dorp en omgekeerd toe te lichten, is het noodzakelijk eerst enkele objectieve feiten te geven. Veel van de dingen die ik over de wijk te zeggen heb, zouden vaak even goed op de rest van het dorp betrekking kunnen hebben maar hier hebben ze bijgedragen tot een min of meer vastomlijnd stigma dat van toepassing is op de wijk als zodanig en dat anderzijds ook verband houdt met een daaraan analoog zelfbeeld onder de bewoners.

- In het hele dorp verspreid wonen landarbeiders waarvan er velen als seizoenarbeider in het buitenland werkten. In Casas Nuevas wonen echter uitsluitend landarbeiders. Tot voor enkele jaren was er niemand in de wijk die ook maar enig land in eigendom had en zelfs het bezit van een huis was daar een zeldzaamheid. Pas de laatste jaren zijn een aantal teruggekeerde seizoensmigranten er in geslaagd een huis in de wijk of een klein perceel grond te kopen.

Het was altijd het laagste stratum van de agrarische beroepsbevolking dat hier woonde: arme, veelal langdurig werkloze jornaleros en peones de campo, seizoenarbeiders en dagloners.

- In Casas Nuevas was het altijd een normaal verschijnsel dat vrouwen, zowel voor als na het huwelijk werden ingeschakeld bij het werk op het land, dat ze als loonarbeider evenzeer deel uit maakte van de cuadrillas (ploegen graanoogsters) of de bancos (idem voor olijven) als de mannen.

Nu is er maar een kleine groep over die leeft van seizoenswerk in de landbouw en de mannen die in het buitenland werken sturen geld zodat de vrouwen niet meer op het land hoeven te werken. De jonge meisjes van de wijk werken tegenwoordig aan de Costa del Sol, als serveerster of dienstmeisje, iets wat in de rest van het dorp nog lang geen geaccepteerde praktijk is. Daar blijft een meisje gewoonlijk nog thuis tot ze trouwt, of ze studeert of ze werkt hooguit als winkelmeisje in Ronda. De relaties tussen mannen en vrouwen zijn in Casas Nuevas veelal nog even ouderwets als in de rest van het dorp. Een pragmatische kijk op geboortebeperking gaat hier hand in hand met conservatieve ideeën over sexualiteit en de positie van vrouwen binnen het gezin. Maagdelijkheid en overspel hebben hier een emotionele betekenis. Anderzijds delen vrouwen vaak de progressieve politieke opvattingen die onder de linkse arbeiders van de wijk opgeld doen en zijn ze vaak actief betrokken bij politieke partijen en vakbonden.

- In tegenstelling tussen Casas Nuevas en de rest van het dorp spelen ook klasse-elementen een rol. Casas Nuevas kenmerkt zich in alle opzichten door een proleterische en linkse traditie die zich tijdens de repressie van de afgelopen 40 jaar heeft weten te handhaven. Vóór de burgeroorlog was de anarchistische beweging er sterk, tegenwoordig de communistische partij. Er zijn veel slachtoffers gevallen. Na de burgeroorlog heeft het reeds genoemde overwinnaars-overwonnenen syndroom zich eigenlijk geprojecteerd op de verhouding tussen de wijk en het dorp. In de eerste tijd na de oorlog zijn door de overwinnaars, we hebben al een voorbeeld genoemd, pogingen gedaan om de wijk onder dwang te kerstenen en om de inwoners als het ware na een rituele zondenreiniging te integreren in de Kerk, in de broederschappen en daar-

door in de dorpsgemeenschap. Dit is niet gelukt. Het is moeilijk om precies de sfeer te beschrijven waarin de betrekkingen tussen de wijk en de rest van het dorp zich aftekenen. Van de kant van het dorp spelen er toch ook wel elementen mee van schuldgevoel, van schaamte maar vooral van goede bedoelingen die niet worden begrepen. Men ergert zich over de eenzelligheid en de demonstratieve rancune waarop de bewoners van de wijk reageren op zaken die voor het dorp van belang geacht worden. De veearts van Iznár, een aanhanger van de Movimiento en een man die zijn nationaal-fascistische ideeën nooit onder stoelen of banken heeft gestoken, drukt zijn visie op de wijk als volgt uit:

"Die mensen daar zijn niet te verbeteren. Het zijn allemaal communisten, rood tot in hun nieren. Als wij hier iemand rood noemen bedoelen we niet persé dat hij marxist is, want de mensen uit Casas Nuevas weten niets, ze weten niet het verschil tussen Carlos Marx en Napoleon. Rood wil zeggen, negatief dat ze de mooie dingen van ons dorp en van het vaderland willen afbreken en geen respect hebben voor de goede en verantwoordelijke elementen van de gemeenschap. Het zijn daar mensen zonder cultuur, die niet de wil hebben zich in de goede richting te laten leiden. Ze maken alles belachelijk wat waarde heeft".

Het speciale karakter van de wijk komt echter ook tot uitdrukking in de relaties tussen linkse arbeiders van het dorp en die van Casas Nuevas; zelfs tussen aanhangers van dezelfde politieke stroming bespeurt men, wanneer men wat langer in het dorp verblijft, diepliggende antagonismen waarbij de wijk-achtergronden een rol spelen. Manolo Pimentel, 38 jaar, gehuwd, een van de leidende figuren van de plaatselijke communistische partij, geeft deze mening over de wijk:

"Casas Nuevas heeft zeker het meest te lijden gehad van de onderdrukking onder het Franco-regime. Er zijn daar arbeiders uitgeroeid alsof het om ongedierte ging. Ik ken de meeste mensen daar als arme ongeletterde landarbeiders die rancuneus blijven en alles afwijzen waarbij anderen uit het dorp bij be-

trokken zijn. Ze begrijpen niet dat samenwerking met de arbeidersklasse van het dorp noodzakelijk is. Onze partij heeft daar veel aanhangers maar met ons, partijleden uit het dorp, kunnen ze niet overweg. Ze zeggen over ons dat wij opportunisten zijn en de fascistenaaien, maar wij zeggen dat zij niets begrijpen van de noodzaak van convivencia. Ze gedragen zich alsof de rest van het dorp aansprakelijk is voor al hun problemen. Ze hebben in feite nog dezelfde mentaliteit als hun ouders, de anarchistenaen die dachten de wereld te kunnen verbeteren door af te rekenen met de plaatselijke landeigenaren en de autoriteit van het dorp".

Voor Pimentel en andere communisten uit het dorp zijn de oude tegenstellingen achterhaald tegen de achtergrond van de veranderingen die in het dorp en in de streek hebben plaats gevonden. Ze laten blijken de oude fascistenaen uit het dorp als relikwieën te beschouwen, in tegenstelling tot de mensen uit de wijk die de vroegere klasse-antagonismenaen als een erfelijke belasting meedragen.

Als seizoensmigrant in Basel heeft Pimentel vaak contact met mensen uit de wijk Casas Nuevas. In zijn pension aan de Blotzheimerstrasse, deelt hij met enkelen van hen een kamer. Hij is propagandist van de PCE en colporteur van het blad "Información Española" en van "Mundo Obrero". Hierdoor is hij een bekende figuur, een vertrouwensman in alle Spaanse cantinas in deze Zwitserse stad. Soms wordt zijn naam genoemd als toekomstig burgemeester van het dorp. Voor de bewoners van Casas Nuevas blijft hij iemand "van beneden".

"Mijn neefje Pirri (Pimentel's bijnaam) is een van de beste elementenaen daar beneden. Hij heeft ideeën. Iedereen respecteert hem maar dat is tegelijk de reden dat ze hem in deze wijk toch niet helemaal vertrouwen. Zijn vrouw is een echte señaora, een dochter van Ramirez die altijd dikke vriendjes is geweest met de pastoor. Pirri is te vertrouwen maar in Casas Nuevas zeggen ze van zo iemand al gauw "ni café ni leche", "geen koffie maar ook geen melk" ("vlees noch vis"). Hij is communist maar hier zeggen ze soms dat hij een gele communist is, dat zijn nl. typen die evengoed hun contributie aan de partij betalen als aan de

processie-broederschap. De vrouwen van deze typen, er zijn er meer van in het dorp, zitten elke zondag in de kerk en ze kopen bloemen voor het beeld van de Virgen. Als je op Zondag naar het voetbalveld gaat zie je ze ook, de Pirri's en anderen, ze schreeuwen zich de kelen schor en laatst hebben ze een scheidsrechter, een arme donder uit Campillos, met een paraplu in zijn buik gestoken omdat hij tegen "ons" zou fluiten. Een fatsoenlijk mens schaamt zich voor zulke dingen maar daar beneden gaan ze er trots op, of ze nu communist zijn of niet. Pirri vindt het tegenwoordig prachtig dat de zoons van Gammaro en Conda, die in Sevilla studeren, met hem praten over de partij en over Marx. Ze hebben het over de onderdrukking van Andalusië en dat we hier allemaal het slachtoffer zijn van de monopolies. Dat is wel waar maar deze zelfde mensen geven geld uit aan processies en stierengevechten en aan de Maagd Maria en ze doen niets om de cultuur en de mentaliteit te veranderen. In deze wijk zijn de mensen ziek van het dorp, van het rare gedweep, want dit dorp is niet beter en niet slechter dan andere" (Rafael Bailaor).

De 74-jarige Rafael, bijgenaamd "el Bailaor", is de oudste seizoensmigrant van het dorp. Elk jaar gaat hij nog een paar maanden naar Frankrijk om druiven te plukken en om twee van zijn kinderen op te zoeken die geëmigreerd zijn. In de wijk geldt hij als de grijze eminentie van de linkse beweging onder de arbeiders. Omdat hij oud is kan hij alles zonder gevaar zeggen. Rafael is, voor zover bekend, de enige voormalige anarchist die zich na de burgeroorlog (nadat hij tot 1953 als vluchteling in Frankrijk had gewoond) heeft aangesloten bij de communistische partij. Hij vertelt dat hij in de Franse ondergrondse heeft gezeten, een onderscheiding heeft gekregen en na een amnestie terug is gegaan naar het dorp. Na korte tijd is hij wegens illegale propaganda gearresteerd en voor zes jaar in de gevangenis gezet. Toen hij eruit kwam was hij, behalve een goed schaakspeler, ook communist. In de wijk is hij een opvallende verschijning, vitaal en polemisch.

Pimentel's commentaar:

"Als je el Bailaor tegenkomt hoef je de krant niet meer te lezen,

hij weet van alles en geeft overal zijn mening over. Bailaor is nooit op school geweest maar hij leest en schrijft, hij heeft een spelling als van een schoolmeester. De jongeren daar (uit de wijk) gaan sterk op zijn oordeel af, ze zijn trots op hem maar eigenlijk is het jammer dat een oude met extreme ideeën (verwijzing naar Bailaor's kritische houding tegenover de PCE en zijn sympathie voor de S.U.) daar zo serieus genomen wordt".

- Wat scholing en opleiding betreft, ligt de wijk Casas Nuevas duidelijk achter bij de rest van het dorp. Kinderen worden hier al vroeg ingeschakeld bij het werk en ook onder de schoolgaanden is het verzuim in het algemeen vrij hoog. Toch klopt het beeld dat in het dorp bestaat ten opzichte van de wijk ("het zijn daar allemaal analfabeten") niet met de werkelijkheid. Inderdaad hebben weinig mensen uit de wijk onderwijs genoten; van de generatie ouder dan dertig jaar verklaarden velen enigszins te kunnen lezen en schrijven doordat ze dit van familieleden of burens hadden geleerd. Het aantal echte analfabeten in de wijk schat ik op niet meer dan 30 à 40, waarvan de meesten in de leeftijdsgroep tussen 35 en 55 jaar.

Onderwijs en opleidingsniveau in Casas Nuevas, vergeleken met de rest van het dorp.

	Dorp		Casas Nuevas		Totaal
	M	V	M	V	
Onbekend	34	68	6	10	118
Geen onderwijs	197	286	29	51	563
Lager onderwijs	505	480	156	141	1282
Voortgezet o.w.	77	24	3	-	104
Magisterio	31	21	-	-	52
Hoger o.w.	14	3	-	-	17
Totaal	858	882	194	202	2136

Bron: Padron Municipal 1973.

De gegevens hebben betrekking op 16-jarigen en ouder.

- Opmerkingen: - De vermeldingen in het padrón waren niet erg nauwkeurig. Hierom heb ik verdere uitsplitsingen (naar leeftijd, wijk, aantal jaren lagere school, etc.) achterwege gelaten.
- Bij "lager onderwijs" is iedereen meegerekend van wie kon worden vastgesteld dat hij of zij tenminste twee jaar de school bezocht had.
 - Bij "geen onderwijs" zijn behalve degenen die als analfabeet genoteerd waren ("no sabe leér ni escribir") ook zij gerekend die niet meer dan twee jaar op de lagere school gezeten hebben.
 - Onder "voortgezet onderwijs" is gerekend: bachillerato 2 cursos (voortgezet lager onderwijs), bachillerato 6 cursos (middelbaar onderwijs) en escuela de formación profesional (beroepsonderwijs).
 - Magisterio is de opleiding voor onderwijzers.
 - Onder "hoger onderwijs" is mede gerekend de zgn. COU (Curso de Orientación Universitaria).

Uit deze ruwe gegevens valt af te leiden dat de wijk, wat het volgen van lager onderwijs betreft, niet opvallend afwijkt van de rest van het dorp. Tegenwoordig is men verplicht om kinderen naar school te sturen, hoewel het met name in Casas Nuevas onder de landarbeiders nog regelmatig voorkomt dat ouders hun kinderen thuis houden om te werken of om mee te gaan naar een of ander seizoenskarwei elders. De controle op de naleving van de schoolplicht is niet erg streng. Vanuit de wijk ziet men het lager onderwijs sterk verbonden met de personen van de onderwijzers, die in Iznár allemaal uit het dorp afkomstig zijn en ten opzichte van wie men ook hetzelfde wantrouwen koestert als tegenover de groep waaruit deze voortkomen.

In de wijk herinnert men zich nog goed hoe tot voor enkele jaren nog hun kinderen op school bestraft werden als ze zondag's niet door hun ouders naar de kerk waren gestuurd en men laat zich geërgerd uit over de grote plaats die in het lesprogramma is ingeruimd voor godsdienstonderricht.

Wat het voortgezet onderwijs betreft is het verschil tussen de wijk

en het dorp opvallend. De oorzaak voor de geringe mate waarin kinderen uit de wijk na de lagere school doorleren valt op de eerste plaats makkelijk af te leiden uit de noodzaak om kinderen zo snel mogelijk te laten meeverdienen. Hoewel de leerplicht tot 15 jaar duurt komt het in de wijk voor dat kinderen van 13 jaar al volledig meewerken in de olijven en druivenoogst en voor de rest van de tijd werkloos rondlopen. Dan spelen er ook nog emotionele, groepsgebonden factoren een rol.

De wijk heeft een sterk gesloten, in zichzelf gekeerd karakter, met rigide vormen van sociale controle. Men is er uiterst gevoelig voor roddel en ridiculisering en er bestaat een permanente vrees om zich ten opzichte van de anderen te isoleren. Individuele pogingen om zich maatschappelijk zodanig te verbeteren dat men afstand kan nemen van de rest van de wijk werden afgekeurd en onderworpen aan dergelijke sancties. Dit was duidelijk te merken in twee gevallen waarin jongens uit de wijk in Ronda naar de middelbare school gingen. De vaders van beiden, van middelbare leeftijd, werkten al jarenlang in Zwitserland en een groot deel van het gezinsbudget werd besteed aan uitgaven in verband met de scholieren. Deze laatsten waren door het feit dat ze op school zaten en huiswerk moesten maken toch al afgezonderd van hun leeftijdgenoten die na de lagere school vaak al meteen naar Frankrijk trokken om te werken en langere perioden zonder werk in het dorp doorbrachten. Het was opvallend om te zien hoe deze mensen op allerlei manieren bloot stonden aan kritiek. Pogingen van de jongens om er bij te horen, om aansluiting te houden bij de groep van hun leeftijdgenoten stuitte af op een muur van cynische grapjes, of negering, waarbij op de achtergrond de onuitgesproken verwachting een rol speelde van "ze zullen vroeg of laat wel moeten afhaken". Merkwaardig was dat familieleden van de scholieren, ooms, tantes, neven en nichten, nog het meeste bijdroegen aan de campagnes rond de beide scholieren. De ouders van de scholieren leefden tamelijk teruggetrokken, bemoeiden zich niet met anderen en wanneer de beide huisvaders terugkwamen uit Zwitserland, gaven ze naar de mening van de anderen te weinig geld uit en gedroegen zich als "esaburríos", als benepen en vervelende burens.

- De jaloerse sfeer rond de scholieren en hun ouders heeft te maken met een algemeen malicieuze instelling tegenover iedereen die zich afwijkend gedroeg en zich plaatste buiten de vage maar door de vox populi voortdurend besproken grenzen van het collectieve zelfbeeld. Iemand kon uit de wijk weg trekken, naar het lagere deel van het dorp of naar elders, zonder de banden met zijn vroegere burens te verliezen. Ook wanneer hij iets bereikte, kon hij aanspraak maken op waardering, zijn familie werd om hem gerespecteerd. Zolang iemand echter in de wijk woonde bleef hij onderworpen aan de collectieve norm zich zo weinig mogelijk te onderscheiden van de anderen en zich aan te passen aan de groep. Binnen het samenlevingsverband van de wijk bleef niemand onbesproken. Ieders gedrag stond voortdurend bloot aan de mogelijkheid bekritiseerd te worden. Dit kwam tot uitdrukking in de zorg die men voortdurend aan de dag legde om de eigen reputatie te peilen, die van anderen ter discussie te stellen en eventueel aan te tasten.

De buitenstaander krijgt gemakkelijk de indruk van geniepige kwaadaardigheid wanneer hij bijv. ziet dat drie of vier mensen gemoedelijk met elkaar staan te praten en dan, wanneer een van hen weggaat de overblijvenden elkaar hoort verzekeren dat de betrokkene niet deugt, ieder van hen wetend dat over hem hetzelfde zou worden gezegd wanneer hij de kring eerder verlaten had.

Negatieve waarderingen over anderen hoeft men niet altijd in woorden uit te drukken; men beschikt over een uitgebreid arsenaal van gestandariseerde gelaatsuitdrukkingen en gebaren waarmee men precies kan duidelijk maken hoe men over anderen denkt.

In de wijk zelf vinden, in tegenstelling tot het dorp, geen economische bedrijvigheden plaats, er zijn geen winkels, geen boerderijen. Als er mensen op straat lopen, vraagt men zich gemakkelijk af waarom en waarheen. Je merkt dat het niet zonder betekenis is voor anderen met wie je een praatje maakt, bij wie je op bezoek gaat, met wie je een sigaretje staat te roken bij het voetballen etc. Allerlei ogenschijnlijk oppervlakkige contacten kunnen op een of andere manier onderwerp zijn van waardering en discussie, men tast af welke bedoelingen in het spel zijn.

Dit alles heeft te maken met het door de bewoners zelf aangeduide

verschijnsel van envidia, van afgunst of naijver.

"Het ergste van het wonen in Casas Nuevas is niet de armoede en ook niet dat de rest van het dorp op ons neerkijkt, het is de envidia, de haat die wij elkaar hier toedragen. Je voelt je hier steeds bespied, besproken en beoordeeld en men verwacht dat je hetzelfde over anderen doet", klaagde een van de seizoensmigranten uit de wijk die net een paar dagen thuis was uit Zwitserland. De interesse in het doen en laten van anderen heeft alleen betrekking op het gedrag en de verhoudingen binnen de wijk. In iemands wederwaardigheden in het buitenland is men nauwelijks geïnteresseerd. Personen die elkaar lange tijd niet gezien hebben gedragen zich bij hun eerste ontmoeting alsof ze elkaar de vorige dag nog gezien hebben. Eens liep ik met een man op straat toen deze een andere man begroette met de woorden:

"Pacillo ... waar ga je nu naar toe?" (het elkaar groeten gebeurd vaak in de vorm van een vraag of een woordloos vragend schouderop-trekken). "Even de straat op en misschien nog naar de kapper". De twee mannen bleken elkaars neven (primos) te zijn. Ze hadden elkaar 8 maanden niet gezien. Toen de ander uit het gezicht was lispelde mijn metgezel zachtjes, tussen zijn tanden:

"Dat was mijn neef Paco, een merkwaardige figuur. Hij zal bij de kapper zeker over ons roddelen. Vertrouw hem maar niet, hij is vals en fascistisch. Als vriend deugt hij niet en laat hij je zitten als hij iets voor je kan doen".

Na een paar dagen kwam ik langs het huis van deze Paco. Hij groette vriendelijk en na wat heen en weer gepraat zei hij, terloops maar toch vertrouwelijk:

"Escucha, luister, ze zeggen dat jij hier iedereen kent ik zag dat je muy amigo bent van mijn neeft Curro. Vergis je niet in Currito mijn neefje is een lepe figuur (un elemento muy pillo) die mooi kan praten maar nooit iets voor een ander doet. Vertrouw hem maar niet te veel bovendien is hij een echte gañote (leeft op andermans kosten). Twee jaar geleden heb ik nog met iemand het dak van Curro's huis vernieuwd het is hier gewoonte elkaar bij die dingen te helpen, maar toen ik hem een keer een brief schreef

uit Basel en hem vroeg om de kapotte vork van mijn brommer te maken (Curro werkt bij een smid) heeft hij niets gedaan, het apparaat staat nog steeds kapot op de patio. Hij, dat neefje van mij, is geen duro waard!" x)

Het dagelijks leven in de wijk is gevuld met dit soort roddelpraat. Iedereen doet er aan mee, Openlijke uitingen van vijandschap worden echter strikt vermeden en men is in ieder geval in een gesloten front verenigd tegen het lagere deel van het dorp. Ook is het opvallend hoe ondanks alle roddel en kwaadaardige achterklap men uiterlijk vriendelijk en voorkomend met elkaar omgaat. Men noemt elkaar doorgaans bij de verkleinende vorm van de voornaam, of men spreekt elkaar aan als mi cuñado (mijn zwager), mi tío (mijn oom) of met een andere verwantschapsbenaming.

Hoewel discussies over bepaalde zaken een heftig karakter dragen ontaarden ze, voor zover ik kon nagaan, nooit in openlijke veten of ruzies die lang stand houden. Dat komt omdat er geen verschillen tussen de mensen bestaan in de beheersing van vitale bronnen, geen sterke gesloten familiegroepen of politieke facties met betwistbare machtsdomeinen. Wanneer de één er wat minder arm is dan de ander is dit het gevolg van individuele inspanningen op gebieden waar men voor elkaar geen bedreiging vormt, of van toevallige samenlopen van omstandigheden (suerte), waarvan men elkaar de gunstige uitkomst niet betwist.

Voordat de mannen uit de wijk naar het buitenland gingen hadden ze veelal wel met elkaar moeten concurreren op een arbeidsmarkt waar het aanbod de vraag altijd overtrof maar deze arbeidsmarkt was behalve beperkt ook opgesplitst in een groot aantal los van elkaar staande arbeidscontractuele relaties. Door de afhankelijkheid van stukloon konden werkgevers in principe landarbeiders tegen elkaar opzetten. Aan de andere kant impliceerde echter de organisatie van het werk, vooral tijdens de grote campagnes ver van huis, de inschakeling van werkteams die misschien wel tijdelijk elkaars concur-

x) Dat het hier om neven gaat is puur toeval. Los van deze anecdote staat dat relaties tussen neven vaak een tweeslachtig karakter dragen. Pitt-Rivers wijdt hier een passage aan. Hij nam waar dat de neef (el primo) het prototype is van de sul, want de neef stelt vertrouwen in de sterkte van verwantschappen maar komt steeds bedrogen uit (Pitt-Rivers 1972: 105).

renten waren maar die door hun voortdurend wisselende samenstelling nooit konden uitgroeien tot duurzaam en inherent ten opzichte van elkaar rivaliserende groepen.

Twisten en vijandschappen blijven in de wijk binnen de perken omdat iedereen min of meer in dezelfde sociaal-economische positie verkeert, in het zelfbeeld van de underdog onderling verenigd is ten opzichte van het lagere deel van het dorp en doordat veel mensen in de wijk familie van elkaar zijn.

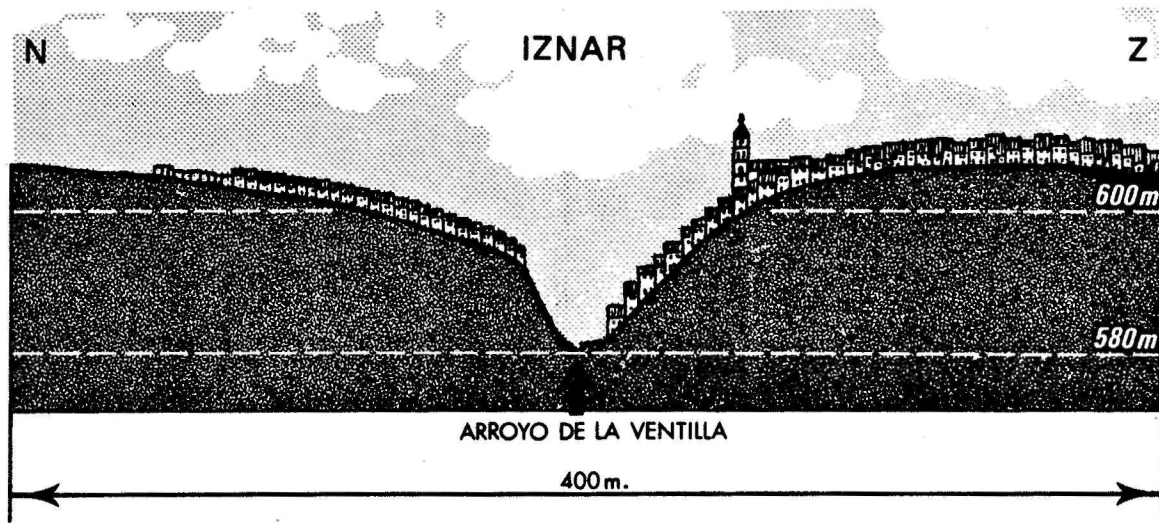
Aan het laatste moet ik, aansluitend op wat ik in het kort al eerder heb aangegeven, toevoegen dat familierelaties geen overheersende rol spelen bij het aangaan van vriendschappen of van zakelijke verbintenissen en ook dat men niet op basis van familierelaties afzonderlijke belangen definieert ten opzichte van de anderen (vgl. Pitt-Rivers 1972: 103). Dit heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat in deze samenleving (dit geldt niet alleen voor de wijk) een traditie ontbreekt van grotere, corporatieve familiegroepen die als economische of politieke eenheden macht en goederen en eventueel ook daaruit voortvloeiend de eer van de familie te verdedigen hebben (zoals bijv. in het type samenleving dat Jane Schneider beschrijft; zij ziet eer als een substituut voor fysiek geweld bij het verdedigen van economische - familie - belangen. Schneider, J. 1971: 17-23).

De wijk Casas Nuevas wordt tenslotte gekenmerkt door overwegend endogame huwelijksrelaties. Dit kan ik illustreren aan de hand van het volgende overzicht van de plaatsen van herkomst van alle gehuwde, weduwen en weduwnaars van de wijk.

	Casas Nuevas	dorp	Alcalá/Seteníl	overig	totaal
geh. mannen	61	16	7	5	89
geh. vrouwen	73	4	10	2	89
weduwen	16			2	18
weduwnaars	4	3	1	5	11
	154	23	18	14	207

Er zijn nog twee belangrijke aspecten van verwantschap aan de orde waarop ik in latere hoofdstukken over economie en migratie

nader zal ingaan: op peetvaderschap als geïnstitutioneerde, enigszins sacrale vorm van vriendschap, dat als "cross-cutting tie" een spanningsverlagende functie heeft, en op opvattingen en waarden over de verhoudingen tussen mannen en vrouwen, waar met name door een collectieve preoccupatie met overspel fricties over kunnen ontstaan.

Nawoord

In dit hoofdstuk ben ik ingegaan op een aantal verschijnselen die te maken hebben met de identiteit van de dorpssamenleving, met het beeld dat mensen van zichzelf en van elkaar hebben en op de wijze waarop zij daar uitdrukking aan geven. Iznár wordt door de inwoners doorgaans beschouwd als een pueblo viable, waar velen inderdaad liever wonen dan te vertrekken naar elders. Hoewel scherpe klassentegenstellingen in het dorp geen basis vinden in al te extreme verschillen in rijkdom, in prestige en in reële macht, staan de verhoudingen tussen bepaalde groepen van inwoners in het teken van verdeeldheid en tegenstelling, die mij soms deed denken aan een gewapende vrede.

Een zekere gemeenschappelijke identiteit geeft, evenmin als dorpspatriotisme en het bestaan van egalitaire tendenties welke voortkomen uit gelijksoortige materiële condities, niet zonder meer aanleiding om Pitt-Rivers visie op "de morele eenheid van de pueblo" te delen.

Martinez-Alier heeft forse kritiek geuit op de voorstelling door Pitt-Rivers van het Andalusische dorp waar morele eenheid tussen de bewoners zou worden geschraagd door de werking van centrale, door allen die tot het dorp behoren, erkende waarden en door een systeem van patronage als een belangrijke integrerende kracht in de samenleving.

Een deel van Martinez-Alier' kritiek is terecht, vooral wanneer hij bezwaar maakt tegen het reduceren van klassetegenstellingen tot opposities tussen "het dorp" en niet in het dorp wonende landeigenaren. Het belangrijkste bezwaar dat men tegen Pitt-Rivers overigens bijzonder baanbrekende studie kan inbrengen is dat ze niet gebaseerd is op enige verwijzing naar de belangrijke conflicten die zich, nog zo kort voor de periode van zijn onderzoek, op het Andalusische platteland afspeelden. De burgeroorlog komt in zijn beschouwing nauwelijks aan bod en men kan zich met Martinez-Alier daarom afvragen wie toch die mensen waren die door de revolutionaire arbeiders in 1936 gedood werden (Martinez-Alier 1971: 298-315).

In Iznár spelen de grote conflicten van de dertiger jaren nauwelijks meer een reële rol in het dagelijks leven van het dorp al bleef er, door de betrokkenheid van veel inwoners bij het gebeuren van vooral de juli en augustusmaanden van 1936, veel oud zeer en openlijke of

verborgen rancunes hangen. De sociale en politieke voorwaarden die voorheen tot ondragelijke spanningen aanleiding hadden gegeven en die we moeten plaatsen in de extreem ongelijke verdeling van macht en bezit en in bittere armoede van die jaren, blijven op de achtergrond grotendeels ongewijzigd. Maar was landbezit en de beheersing van rurale bronnen voor de burgeroorlog de voornaamste politieke factor in de machtsverhoudingen, sinds de jaren vijftig zijn, na een periode van zware politieke repressie, de traditionele zwaartepunten verschoven. Modernisering heeft de druk op de ketel doen verminderen ^{x)}. Modernisering is echter geen eenzijdig proces, geen onvermijdelijke stroomversnelling waarin de dorps-samenleving wordt meegetrokken en losgerukt uit alles wat achter ligt.

De traditionele peasant-sector en het klassieke grootgrondbezit geven de indruk op hun retour te zijn maar blijven toch nog van betekenis.

In streken als de Serranía van Ronda, waar weinig hervormende overheidsmaatregelen te verwachten zijn in de landbouw, lijken deze productiewijzen zelfs een speciaal gewicht te behouden tegen de achtergrond van de weliswaar koopkrachtverhogende, maar in wezen onzekere en op wankel basis berustende bestaansmiddelen uit toerisme en seizoensmigratie.

Het beeld dat ik tot dusver van de dorpsamenleving heb geschetst, waarin "morele eenheid" overschaduw wordt door heterogeniteit van belangen, van politieke cultuur, van identificaties met posities uit het verleden en door een sociaal en ruimtelijk kader waarbinnen men nog lange tijd na de burgeroorlog gedwongen was elkaar te tolereren, kan niet begrepen worden zonder in te gaan op dat verleden.

In het volgend hoofdstuk, over het economisch leven, zal ik ingaan op de agrarische productiewijzen en op de huidige structuur van rurale

x) Hier, als ook op andere plaatsen in het boek, gebruik ik het begrip "modernisering" in de betekenis zoals omschreven door Schneider, Schneider & Hansen:

"Modernisation refers to the process by which an underdeveloped region changes in response to inputs (ideologies, behavioral codes, commodities and institutional models) from already established industrial centers; a process which is based on that region's continued dependence upon the urban-industrial metropolis" (1972: 340).

Modernisering wordt in hun visie vooral mogelijk gemaakt als gevolg van koopkracht verhogende effecten van toerisme, overschrijvingen van migranten en overheidsgeld ("welfaristic capital-investment").

en niet rurale productiemiddelen. Tevens zal ik hier ingaan op enkele belangrijke feiten uit het verleden die in verband staan met ideeën die eertijds onder de bevolking leefden over verdeling van het landbezit, over een andere sociale en economische orde en met de dramatische acties die gevoerd zijn om deze ideeën uit te voeren.

III. HET ECONOMISCH LEVEN

In dit hoofdstuk zal ik beschrijven hoe de plaatselijke bestaansbronnen zijn georganiseerd, hoe de mensen in hun levensonderhoud voorzien, hoe de schaarse middelen verdeeld zijn over individuen en groepen en welke oplossingen de mensen van Iznâr zoeken voor hun problemen als ze niet definitief uit het dorp vertrekken.

In het eerste deel behandel ik de onderwerpen die samenhangen met het rurale bestaan van het dorp: de verdeling van het land, de organisatie van de productie, de verschillende groepen van de agrarische bevolking, de problemen van boeren en landarbeiders.

In het tweede deel ga ik in op het verleden: de omstandigheden in de landbouw vóór de burgeroorlog, de strijd van boeren en landarbeiders om de productiemiddelen uitmondend in de door de burgeroorlog gesmoorde poging tot collectivering, de smokkel en de zwarte handel ná de oorlog.

In het derde deel behandel ik de actuele samenhang tussen rurale en niet-rurale bestaansbronnen: de lokale ondernemers, de betekenis van moderne sectoren van werkgelegenheid, de plaatselijke confectiefabriek en het werk van vrouwen, pendel van bouwvakarbeiders en hotelpersoneel naar de kust.

Schets van het agrarisch bestaan

Het land

Van de totale oppervlakte aan niet met huizen bebouwde grond (770 ha.) wordt tegenwoordig 581 ha. gebruikt voor de landbouw. In 1962 was dat nog 719 ha. Deze achteruitgang (13,3 %) komt overeen met de ontwikkeling in het veel grotere gemeentegebied van Ronda, waardoor Iznâr helemaal wordt ingesloten. Het is onmogelijk om de aanwezige gegevens over de landbouw in Iznâr los te zien van die in Ronda, niet alleen door het verschil in omvang tussen beide gemeenten maar vooral door het feit dat inwoners van beide plaatsen land bewerken of bezitten in elkaars gemeentegebied. Volgens de agrarische census van 1972 zijn er in Iznâr 120 landbouwondernemers maar in werkelijkheid zijn er 156 omdat er 36 boeren in het dorp zijn die uitsluitend beschikken over land dat in het gemeentegebied van Ronda ligt. Van de 120 die als lokale landbouwondernemers

zijn geregistreerd zijn er 89 die behalve land in Iznár ook nog land in Ronda in eigendom of in pacht hebben.

Alvorens in te gaan op de eigendomsverhoudingen, op fragmentatie en concentratie van land, dient eerst de keuze te worden gemotiveerd die ik gemaakt heb bij de indeling van de agrarische bedrijven naar grootte.

In de eerste plaats zijn er opvallende verschillen in de kwaliteit van het land. Dan zijn er ook nog verschillen van mening over de vraag hoeveel land een boer nodig heeft om een rendabel bedrijf te kunnen houden waar hij met zijn gezin van kan leven (una explotación viable). Wanneer een boer uitsluitend over droge grond kan beschikken, ligt de norm voor een bedrijf tussen de 20 en 30 ha. Wanneer hij uitsluitend over bevoeide grond kan beschikken ligt deze norm op 6 à 8 ha. en wanneer hij huerta-grond heeft (gelegen in de vochtige, natuurlijk bevoeide strook langs de rivier - zie kaart 4 -) zal hij 4 à 5 ha. nodig achten als een aanvaardbaar minimum. Het komt echter vrijwel niet voor dat een boer land heeft dat uitsluitend uit een van de twee laatste typen bestaat. Bij de indeling van de hieronder volgende tabellen heb ik de volgende classificatie gehanteerd:

<u>mini-bedrijven</u>	: kleiner dan 1 ha.
<u>kleine bedrijven</u>	: tussen 1 en 5 ha.
<u>middelgrote bedrijven</u>	: tussen 5 en 50 ha.
<u>grote bedrijven</u>	: méér dan 50 ha.

In Iznár bedroeg het aantal geregistreerde agrarische bedrijven in 1972 nog maar 86,3 % van het aantal in 1962; in Ronda was de teruggang ongeveer dezelfde. De stijging van het aantal bedrijven over de hele provincie is toe te schrijven aan het in werking treden van irrigatieprojecten in bepaalde zônes in het oosten van de provincie (Vélez-Málaga), Guadalhorce) waar gunstige condities voor commercialisering (in verband met de geringe afstand tot de toerismegebieden) tot een spectaculaire toename van het aantal tuinbouwbedrijven heeft geleid.

In Iznár zowel als in Ronda is het aantal bedrijven tussen 1962 en 1972 kleiner geworden. De afname is het meest opvallend bij de mini-bedrijven. In Iznár zien we nog een stijging van het aantal kleine bedrijven en in Ronda is, ondanks een absolute afname, ook sprake van een procentuele stijging van het aantal kleine bedrijven. Om de ontwikkeling in

het tijdvak 1962-1972 met betrekking tot het landbezit nauwkeuriger te kunnen nagaan, zou het noodzakelijk zijn geweest om te vergelijken hoe het aandeel dat de bedrijven in elk van de vier onderscheiden typen in de totale oppervlakte aan landbouwgrond hebben, in de loop van dit tijdvak is gewijzigd.

Gegevens hierover ontbreken echter in het censusmateriaal over 1972 zodat ik mij moet beperken tot een weergave van het materiaal over 1962. Wanneer we de cijfers over 1962 uit tabel 2 combineren met die uit tabel 1, komt duidelijk de vrij omvangrijke concentratie van land in grote bedrijven tot uitdrukking:

- mini-bedrijven, die in Iznâr, Ronda en in de hele provincie respectievelijk 24,9 %, 7,9 % en 20,1 % vormen van het totaal aantal bedrijven, maken tesamen respectievelijk slechts 4,2 %, 0,3 % en 0,8 % uit van de totale oppervlakte aan landbouwgrond.
- grote bedrijven daarentegen, die respectievelijk 0,1 %, 7,5 % en 3,6 % uitmaken van het totaal aantal bedrijven, bestaan echter respectievelijk uit maar liefst 11,1 %, 70,3 % en 59,7 % van de totale oppervlakte aan landbouwgrond.

We zouden deze concentratie nog scherper kunnen aantonen door bijv. uit te gaan van een bedrijfsoppervlakte van 200 ha. en groter: in Ronda beschikt dan 2,5 % van de bedrijven over 47,3 % van de beschikbare landbouwgrond.

Een andere bijzonderheid van het land is de grote mate van versnipperdheid in verschillende, uiteenliggende percelen. Tabel 3 drukt slechts ten dele uit hoe deze versnippering in werkelijkheid is omdat men bij de gegevens waarop de cijfers gebaseerd zijn, is uitgegaan van een niet-bestaande grens tussen bedrijven in Iznâr en in het gemeentegebied van Ronda.

De gegevens van de agrarische census zijn, voor wat de percelen van 5 ha. en groter betreft, niet verder gedetailleerd. Op grond van mondelinge informatie is mij bekend dat in de gemeente Ronda, hoewel er 27 bedrijven voorkomen van meer dan 300 ha., slechts één enkel perceel (400 ha.) voorkomt van meer dan 200 ha. dat eigendom is van één eigenaar. Ook het grootgrondbezit in het gebied om Ronda is dus tamelijk versnipperd in een veelheid van verspreid liggende percelen.

oppervlakte (ha.)	Iznār				Ronda			
	1962	%	1972	%	1962	%	1972	%
kleiner dan 1	51	24,9	12	6,8	151	7,9	57	3,4
1-5	118	57,6	137	77,4	834	43,4	784	46,5
5-50	35	17,4	28	15,8	792	41,2	701	41,6
50 en groter	1	0,1	-	-	145	7,5	144	8,5
	205		177		1922		1686	

Provincie				
oppervlakte (ha.)	1962	%	1972	%
kleiner dan 1	9773	20,1	7758	15,4
1-5	24124	49,7	26501	52,6
5-50	12931	26,6	14328	28,4
50 en groter	1718	3,6	1778	3,5
	48546		50365	

Verdeling van het land naar bedrijfsgrootte 1962

(2)

aantal ha.	Iznār		Ronda		Provincie	
		%		%		%
minder dan 1	30	4,2	95	0,3	5268	0,8
1-5	254	35,3	2207	5,1	57782	9,0
5-50	355	49,4	10462	24,3	196108	30,5
50 en meer	80	11,1	30201	70,3	383341	59,7
	719		42965		642499	

Verdeling van het land in percelen 1962-1972

(3)

perceelgrootte (ha.)	Iznār				Ronda			
	1962	%	1972	%	1962	%	1972	%
kleiner dan 1	124	35,3	73	25,0	650	20,7	226	9,1
1-5	199	56,7	191	65,4	1378	44,0	1347	54,0
groter dan 5	28	8,0	28	9,6	1105	35,3	920	36,9
	351		292		3133		2493	

Provincie				
perceelgrootte (ha.)	1962	%	1972	%
kleiner dan 1	72422	55,8	61124	48,7
1-5	42967	33,1	48660	38,7
groter dan 5	14242	11,1	15713	12,6
	129631		125497	

Het vee

In het dorp en omgeving zijn drie typen van veeteelt te onderscheiden:

1. Gespecialiseerde, marktgeoriënteerde veeteeltbedrijven, voornamelijk in de varkenshouderij. Sommige grotere en middelgrote ondernemers hebben zich de laatste jaren, al dan niet gefinancierd door - en door leveringscontracten gebonden aan concerns in gemengd voer, toegelegd op het mesten van varkens op grote schaal.
2. Extensieve veeteelt, varkens, schapen en geitenhouderij op de lagere hellingen van de Sierra. Dit type veeteelt hangt samen met het grootgrondbezit dat op de hellingen de overheersende vorm van landeigendom is.
3. Veehouderij als een onderdeel - en soms als een functie - van het kleine boerenbedrijf.

Geen van deze typen bestaat als een afzonderlijk en zelfstandig bedrijfstype; een overheersend kenmerk van de veeteelt in het gebied is dan ook het ontbreken van ganaderos, van boeren die zich exclusief met fokken en mesten van dieren bezighouden.

Sinds de vijftiger jaren is de extensieve veeteelt op de lagere hellingen in de omgeving toegenomen als gevolg van het feit dat steeds meer marginaal bouwland braak kwam te liggen. Dit type veeteelt was traditioneel sterk verbonden met het houden van het Retinto-ras, het varken dat zich voedde met de vruchten van de steeneik die in deze streken in overvloed voorkomt. Door ziekten is er van deze kudden weinig meer overgebleven. Extensieve veeteelt bestaat nu praktisch uit het houden van kudden schapen en geiten.

Het weideland kan men globaal verdelen in een aantal soorten:

- pastos naturales, natuurlijk weideland, veelal overdekt met struikgewas en steeneiken, dat grote aaneengesloten oppervlakten beslaat waar de kudden doorheen trekken;
- dehesas, natuurlijk weideland dat door stenen muurtjes of hekwerken omheind is en gebruikt wordt als "thuisbasis" voor de kudden of voor het grazen van rundvee;
- rastrojos, bouwland dat als stoppelveld tijdelijk gebruikt wordt voor het laten grazen van vee; meestal bestemd als graasland voor het trekvee;

- prados artificiales, gecultiveerd weideland; dit komt praktisch niet voor, op enkele kleinere weiden na. Deze zijn min of meer experimenteel aangelegd in het kader van het streven onder sommige boeren zich meer op rundveehouderij toe te leggen.

De extensieve veeteelt op de lagere hellingen van de Sierra heeft zich tussen 1962 en 1972 in zoverre uitgebreid dat ondanks een daling van het aantal schapenbedrijven in Ronda en Iznár (van 72 naar 54), het totaal aantal schapen is toegenomen (van 4150 naar 8470). Dit is klaarblijkelijk het gevolg van de (nog toe te lichten) toegenomen selectiviteit in de exploitatie van de grotere landerijen en met name van de tendens om marginale bouwgronden als weideland te benutten (dejar en erial). De schapen zijn hoofdzakelijk van het type "Merino precoz" en uitsluitend geteeld voor de productie van vlees en in mindere mate van wol, waarmee trouwens grote problemen bestaan als gevolg van gebrekkige commercialisering.

De kudde schapen horen haast altijd bij een grote cortijo van een eigenaar die zelf in de stad woont; de schapenhoeders werken soms in loondienst, waarbij ze, als de cortijo uitsluitend op de schapenhouderij gericht is, tevens als beheerder fungeren maar er zijn ook herders die werken onder een of andere deellovereenkomst met de eigenaars. Ze trekken met de kudde over het grondgebied van de cortijo en keren elke avond terug. In bepaalde perioden, vooral in het voorjaar, trekken de kudde soms naar beneden, naar de encinales (steeneik-velden) in het gemeentegebied van Seteníl. Veehouders hebben soms vaste, langlopende contracten met eigenaars van de uitgestrekte encinales om daar hun vee te laten grazen.

Anders dan de schapenteelt, is het houden van geiten meer verbonden met de economie van de kleinere, verspreid in het bergland liggende, door boerengezinnen bewoonde cortijos. De kudde grazen in de met struikgewas begroeide gedeelten van het bergland, waar geen ander vee in door-dringt (matorrales) en op de stoppelvelden van de akkers. Kleine kinderen, bejaarde of invalide inwonende gezinsleden fungeren vaak als op-passers van de kudde die zelden uit meer dan 30 à 40 dieren bestaan.

Geiten hebben op deze gezinsbedrijven vaak nog een belangrijke subsistence-functie; behalve vlees leveren ze melk en kaas. De overschotten

leverde men vanouds aan marktkooplui uit Ronda. Tegenwoordig heeft de geitenkaas uit de streek een slechte reputatie als gevolg van "fiebre de Malta", een gevreesde virusziekte die de hele geitenstapel in het gebied heeft aangetast.

Op de bedrijven in het dorp zelf en de directe omgeving vind men maar weinig boeren die er geen vee op na houden; muildieren als trekvee, verder vooral varkens. Daarnaast zijn corrals niet te tellen waar een paar kippen of konijnen gehouden worden.

In de buurtschap La Cimada wonen een twaalfstal boeren die elk drie of vier koeien houden. In het begin van de zestiger jaren trokken hier vandaan een aantal boerenzoons naar Frankfurt in Duitsland, waar ze aanvankelijk als boerenknecht en later als industriearbeider tot 1970 werkzaam waren. Van het geld dat ze gespaard hadden kochten ze koeien. Deze waren van het Fries-Canadese ras, melkkoeien, waar de boeren geen ervaring mee hadden. Het ging erg slecht, de koeien gaven weinig melk en een aantal moest voortijdig geslacht worden. In dezelfde tijd was er in de streek een onderzoek geweest van het Ministerie van Landbouw naar de ontwikkelingskansen van de veeteelt in het gebied. De conclusies mondden uit in twee politieke beloften, die bij verschillende bezoeken van ministers en hogere functionarissen aan Ronda ten aanzien van de ontwikkeling van de veeteelt gedaan werden:

- Er zou geld beschikbaar komen voor uitbreiding en intensivering van de schapenhouderij, voor het verbeteren van weidegronden, het rationaliseren van de voeding, voor een betere selectie en versterking van de veestapel. De oppervlakte aan weidegrond zou vergroot worden door boeren te helpen marginaal bouwland geschikt te maken voor veeteelt.
- Het regionale ontwikkelingsbeleid zou gericht zijn op het scheppen van een intensieve stal-veehouderij: op varkenshouderij - vanwege de aanzetten die traditioneel al aanwezig waren - en op rundveehouderij, enerzijds vanwege de als gunstig getaxeerde mogelijkheid van de omschakeling van landbouwbedrijven op voedergewassen, anderzijds vanwege de ideaal geachte kansen voor commercialisering in verband met de expansieve toeristenindustrie aan de kust.

(Boletín del Consejo Económico Sindical, Ronda: juni 1972).

Er kwam een instructeur van de dienst PPO (Promoción Profesional Obrera): een ideologisch instrument van het Franco-regime, met fascis-

toide geïndoctrineerde ambtenaren) naar het dorp om een cursus te geven over het houden van rundvee. Hier namen ca. 20 boeren aan deel, waaronder enkelen uit La Cimada die problemen hadden gehad met hun melkvee. De aanwezigheid van de instructeur in het dorp was aanleiding tot een door de communisten georganiseerde campagne tegen de manier waarop het ontwikkelingsplan voor de veeteelt werd gepresenteerd. Hun reactie kwam hierop neer: "Het grootste probleem is niet ons gebrek aan kennis over koeien; het grootste probleem is ons gebrek aan land. Wij hebben 20 miljoen pesetas gespaard in Zwitserland, als de regering ons nog eens 20 miljoen zou lenen en ons de mogelijkheid zou geven het land te gebruiken dat de grootgrondbezitters onbenut laten, zouden we pas behoefte hebben aan een man die ons kan leren met koeien om te gaan".

Onder de illegale communistische beweging in het dorp leefde in deze tijd sterk het idee van veeteelt-coöperaties. De economische ratio ervan sloot enigszins aan bij de perspectieven van het officiële regionale ontwikkelingsplan (dat overigens door iedereen als een retorische geste werd opgevat). Manuel (38), schilder-behanger:

"Als we in het buitenland geen contracten meer krijgen is het met Iznár gedaan. Elke televisie, elke tractor, elke nieuwe stoep, je kunt er rustig een bordje bij zetten: betaald met Zwitserse francs. De oplossing die ik hier zie kan niet iedereen helpen maar als wij emigranten ons verenigen in coöperatieven, als de regering ons helpt, en we richten hier veebedrijven op, kunnen honderden die nu geen werk hebben hun brood verdienen. Het staat vast dat op veel land van de señoritos heel goed luzerne en andere voedergewassen (forrajes) verbouwd kan worden maar zolang er geen politieke verandering is kunnen we hun niet dwingen. We hebben bovendien te maken met de conservatieve hortelanos beneden in het dorp. In augustus kwam er een ingenieur van de Delegación uit Málaga, een man die met onze partij sympatiseert. We hadden hem gevraagd om eens te onderzoeken hoe het zat met het water van de Ventilla. Hij kwam tot de conclusie dat het geen probleem is om het water op te pompen en de akkers ten oosten van het dorp, in wat wij El Parchite noemen, te bevoeien. Het hele dorp zou er belang bij hebben. Het staat nu al vast dat de hortelanos, die menen een gewoonterecht te hebben op het water van de Ventilla, een

geding gaan aanspannen als het zover is. Ze hebben water genoeg maar het is de envidia, ze zijn bang voor nieuwe ideeën, vooral als deze van de arbeiders komen".

Boeren en landarbeiders

Wanneer men een man uit Iznār naar zijn beroep vraagt ("ocupación"), is de kans groot dat hij daar geen rechtstreeks antwoord op kan geven. "Van alles wat", "ik leef hoofdzakelijk van het land", in dergelijke algemene aanduidingen zal hij zich in eerste instantie uitlaten. Wanneer men beroep definieert als de activiteiten die door een individu min of meer geregeld worden uitgeoefend, waarmee hij zijn brood verdient en op grond waarvan hij zich, binnen de context van een historisch gegroeide arbeidsverdeling, van anderen onderscheidt zijn er in het dorp veel individuen die niet onder een dergelijke noemer te brengen zijn.

Zelfs als we een grof onderscheid maken tussen beoefenaren van landbouw en mensen die bezigheden hebben in industrie of dienstensector, tussen zelfstandigen en afhankelijken, tussen trekarbeiders of permanent gevestigden, is het moeilijk om in concrete gevallen te bepalen wat iemands positie is. In werkelijkheid gebeurt het dat individuen de ene bezigheid met de andere afwisselen of dat men gelijktijdig verschillende inkomstenbronnen combineert.

De beroepsaanduiding in het bevolkingsregister, achter iemands naam, was beperkt tot een globale omschrijving die te eenduidig was om recht te doen aan zijn feitelijke bezigheden. Uit dit register dat bovendien als nadeel had dat de aanduiding van beroep beperkt was tot alleen de gezinshoofden, kon ik opmaken dat er in het dorp ondernemers (industriales) waren, winkeliers (comerciantes), boeren (agricultores), knechten (obreros fijos) en losse werklui (eventuales of peones); alleen ten aanzien van de beoefenaars van ambachten als schoenmaker, bakker of smid gaf het register een meer specifieke aanduiding.

Het lokale Sindicaat beschikte over meer precieze gegevens maar deze hadden slechts betrekking op een klein segment van de beroepsbevolking, nl. degenen die in loondienst waren bij plaatselijke werkgevers en seizoensmigranten die via officiële kanalen waren aangeworven.

Door de gegevens van het bevolkingsregister en van het Sindicaat te

combineren en door de ontbrekende gegevens door middel van navraag per huisgezin (totaal 640) aan te vullen kon ik een lijst opstellen van de beroepsbevolking, gebaseerd op de bezigheden die men in maart 1973 uitvoerde (zie einde hfd. III). Een probleem bij het samenstellen van het overzicht van de beroepsbevolking was dat in maart een deel van de seizoensmigranten die later naar Zwitserland zouden vertrekken, nog in het dorp verbleef en dat een aantal van degenen die het jaar daarvoor in dat land hadden gewerkt, nog geen contract hadden ontvangen.

In de maand april zou het aantal seizoensmigranten naar Zwitserland stijgen tot 280, hoofdzakelijk afkomstig uit de categorieën die ik in het overzicht heb opgenomen onder de term "landarbeider-kleine (zelfstandige) bewerker" en "ongeschoold bouwvakarbeider". In het overzicht zijn alleen vrouwen opgenomen met een betaalde baan of met een zelfstandig, zij het vaak part-time beroep, zoals witvrouw (blanqueadora), of naaister; het werkelijke aantal vrouwen dat bijdraagt aan de inkomsten van een gezin ligt hoger doordat met name in het kleine boerengezin de vrouwen buiten de huishouding vaak economische functies in het bedrijf vervullen. In enkele voorbeelden in het navolgende zal ik aan de orde stellen hoe het werk van vrouwen en van andere gezinsleden een rol speelt bij het in stand houden van het kleine boerenbedrijf waarvan de eigenaar/gezinshoofd elders werkt of zelf geheel of gedeeltelijk een ander beroep uitoefent.

Wie zijn degenen die het land bezitten? Wie zijn degenen die het bewerken? Hoe verhouden deze categorieën zich tot elkaar? Wat is hun positie in de samenleving en wat zijn de problemen waar ze mee te maken hebben?

Allereerst dient te worden vermeld dat het uitzonderlijk moeilijk is om in de praktijk de hoedanigheden van bezitter en bewerker te onderscheiden. J.S. Mac-Donald maakte bij zijn analyse van typen van agrarische organisatie in Italië gebruik van een onderscheid in systemen van landbezit, van landbewerking, van agrarisch management en van investering en hij definieert de agrarische organisatie van een gebied aan de hand van de daar bestaande structurele verhouding tussen de rollen van landeigenaar, landbewerker, landbouwmanager en investeerder (J.S. Mac-Donald 1963-1964: 64). Voorts heeft de Poolse socioloog Galeski er op gewezen dat waar de boerenfamilie op haar eigen boerderij werkt, de boer gewoonlijk zowel de

eigenaar is, de ondernemer, de producent (bewerker) als de verkoper.
Dezelfde auteur schrijft:

"While ownership is exclusively a class status, and the status of producer an occupational status (though connected with one or another class situation), the positions of entrepreneur and seller can be both a matter of class status (if it is bound up with ownership of the means of production) and of occupational status (production organiser, sales organiser,)" (Galeski 1975: 39).

In Iznár en omgeving is het onmogelijk om de landbouworganisatie te typeren aan de hand van één structurele combinatie van de door Mac-Donald genoemde rollen. De reden hiervoor is dat in deze streek, zoals eigenlijk in heel Andalusië, de typen boerenbedrijven en de vormen van exploitatie sterk uiteenlopen. Enerzijds hebben we hier te maken met een kwantitatief overheersend kleingrondbezit en kleinschalige exploitatie, anderzijds met een maatschappelijk overheersend grootgrondbezit onder diverse vormen van exploitatie. Beperken we ons tot de kleine boerenbedrijven dan vinden we in Iznár de door Galeski genoemde rollen inderdaad soms gecombineerd.

In het algemeen is het echter onmogelijk een scherpe lijn te trekken tussen "class status" en "occupational status". In de eerste plaats niet doordat klasse en beroep beiden niet uitsluitend gebonden zijn aan het bezit van agrarische productiemiddelen en aan het werk op het land. Op de tweede plaats niet omdat de landverdeling zelf, en de verschillende regelingen met betrekking tot de bewerking van het land - uiteenlopend van pacht tot loonarbeid - aanleiding geeft tot een situatie waarbij eerder sprake is van een continuüm waarop de genoemde rollen in een reeks van variabele configuraties voorkomen, dan van discrete status- of beroepscategorieën.

Het is niet zozeer eigenaarschap dat exclusief een klasse-status inhoudt maar eerder de manier waarop de hele configuratie van agrarische en niet-agrarische rollen die op een bepaald individu van toepassing is, verbonden is met economische en machtsinstellingen in de wijdere samenleving: met de overheid als belastingheffer en als verstrekker van fondsen, met banken als kredietverschaffers, met markten en met instellingen die de prijzen voor producenten bepalen. Iemand die "landeigenaar" is, ondernemer en verkoper, kan als grootgrondbezitter speciale belasting-

faciliteiten genieten, hij kan overheidssubsidie krijgen, krediet van de banken en hij kan zijn producten, zonder tussenschakels, verkopen op een markt. Een ander die ook "landeigenaar" is, ondernemer, verkoper en bewerker van zijn eigen land, betaalt relatief meer belasting over zijn bezit; moet, als hij zijn bedrijf wil kapitaliseren, als gastarbeider naar het buitenland; kan zijn producten alleen verkopen aan intermediairs tussen zijn bedrijf en de markt. Individuen die helemaal geen landeigenaar zijn maar wel ondernemer en verkoper kunnen een hoge klasse-status genieten op grond van het feit dat ze verbindingen hebben op genoemde extra-lokale en extra-rurale niveaus, die soms als even vitale bronnen kunnen worden beschouwd als landbezit.

Volgens de gegevens van de Agrarische Censüs van 1962 en 1972 wordt veruit het grootste deel van het land in Iznár en in de streek geëxploiteerd door de eigenaars zelf.

Verdeling van het land naar bezitsvorm (in ha.) 1962-1972 (4)

	Iznár				Ronda			
	1962	%	1972	%	1962	%	1972	%
eigendom	571	79,4	559	96,2	26304	61,2	25816	61,4
pacht	79	11,0	19	3,2	13961	32,5	14227	33,8
deelpacht	64	9,0	3	0,6	2511	5,8	1994	4,8
overige	5	0,6	-	-	189	0,5	-	-
	719		581		42965		42037	

	Provincie			
	1962	%	1972	%
eigendom	495954	77,1	545815	81,8
pacht	105440	16,4	109149	16,3
deelpacht	25758	4,0	9861	1,5
overige	15347	2,5	2330	0,4
	642499		667155	

Als we ons baseren op de cijfers over Ronda (de afwijkende ontwikkeling rond eigendom, pacht en deelpacht in Iznár is het gevolg geweest van veranderingen in de bezitsvorm van één enkele onderneming) zien we

dat de laatste tien jaren de verhouding tussen eigendom, pacht en deelpacht ongeveer dezelfde is gebleven, met een geringe terugloop van het aandeel van deelpacht.

Over de hele linie hebben eigenaars hun land wat meer rechtstreeks in beheer genomen (wat niet wil zeggen dat het land ook bewerkt wordt).

Eén aspect van de agrarische organisatie komt in de officiële statistieken niet tot uitdrukking: deelpacht is weliswaar afgenomen als juridische beschikkingsvorm en het aantal boeren dat overwegend van deelpachten leeft is verminderd, als korte termijn regeling voor bepaalde onderdelen van de agrarische productie, vooral in de secano-landbouw, is ze vaker in de plaats voor loonarbeid. Op de belangrijkste nuances betreffende eigendoms- en beheersvormen van land kom ik nog nader terug.

Het onderscheid (in klasse-status), zo het ooit van betekenis is geweest, tussen kleine boeren en landarbeiders, is niet alleen verwaagd als gevolg van het feit dat individuen uit beide groepen vaak als ongeschoold arbeider elders een deel van hun inkomen verdienen maar ook omdat binnen de context van de rurale economie landarbeiders, net als kleine boeren, bepaalde ondernemersrollen vervullen (vgl. Franklin's typologie: part-time farmers en worker-peasants, Franklin 1969: 52-60).

Zoals we dus in de bovenstaande tabel zien, hebben zich de laatste tien jaar geen ingrijpende veranderingen voorgedaan in de belangrijkste bezitsvormen van het land. Er zijn wel kleine boeren in het dorp die land erbij gekocht hebben maar in het algemeen vind men de prijs (50.000 à 80.000 pesetas voor een fanega (0,64 ha.) in secano - droog land -) toch te hoog; bovendien is het aanbod van land betrekkelijk gering als gevolg van twee factoren: door het voor landeigenaren gunstige systeem van vermogensbelasting zijn de kosten die op het bezit van niet-geëxploiteerd land drukken, betrekkelijk laag; bovendien betekent het bezit van land voor de eigenaren, ook wanneer deze hun bestaan voornamelijk vinden buiten de landbouw, prestige. Het bezit van land is in het Zuiden van Spanje nog steeds een belangrijk statuskenmerk.

In het beheer over- en in het gebruik van het land zijn echter wel enige veranderingen opgetreden:

1. Een meer selectieve exploitatie van grotere percelen in droog terrein (tierra de secano) onder bepaalde eigenaren, die steeds meer ondernemersfuncties uitoefenen. De later nog ter sprake komende ondernemer Sánchez is hier een voorbeeld van. Sánchez en andere grotere eigenaren zijn overgegaan op gemechaniseerde landbouw en beperken de inschakeling van loonarbeiders zoveel mogelijk tot de strikt onvermijdelijke taken. Deze ondernemers vervangen arbeidsintensieve gewassen door minder arbeidsintensieve. Kleine, afgelegen en sterk geaccidenteerde percelen, waar de tractor niet kan komen, zijn naarmate de loonkosten stijgen niet langer rendabel te maken. Marginaal land dus, vanuit het gezichtspunt van de eigenaar/ondernemer die primair winstgeoriënteerd is. Niet of in veel mindere mate echter voor de kleine boeren en landarbeiders (als part-time deelpachters) die hun eigen arbeid niet als kosten rekenen en die niet kijken naar de winst maar alleen naar de opbrengst. Bij de behandeling van de problemen van de kleine boeren kom ik hier nog op terug.

2. Fragmentatie van landgebruik en diversificatie van de productie, gericht op eigen consumptie en gedeeltelijk op de lokale markt. Hoewel het aantal mensen dat hoofdzakelijk van het land bestaat in de laatste tien jaar is afgenomen en de animo om als boer te bestaan onder jongeren en teruggekeerde migranten gering is, is er door het afstoten van het marginale land en van arbeidsintensieve producties door de grotere ondernemers en eigenaren, méér land beschikbaar voor bewerking door kleine producenten. Een opvallend verschijnsel, dat echter niet in de officiële statistieken tot uiting komt, is het grote aantal pacht- en deelpachtovereenkomsten die voor zeer korte perioden worden afgesloten. Dit verschijnsel heeft te maken met een aantal specifieke aspecten van de plaatselijke arbeidsverdeling waarop ik later nog terug kom.

Het land wordt beheerd en geëxploiteerd onder een veelheid van contractvormen. Ik noteerde de volgende typen van pacht:

1. Arriendo a dinero. Het pachtcontract wordt opgesteld door de notaris. De pachtperiode ligt voor 4 of voor 6 jaar vast, evenals de pachtsom die jaarlijks moet worden betaald.

De pachtprijs voor een fanega (0,64 ha.) bevlloeibare grond (regadio) bedroeg tussen 800 en 1400 pesetas per jaar, voor een fanega droge grond (secano) betaalde men tussen 400 en 1200 pesetas.

2. Arrienda a grano. Hierbij komt de pachtovereenstemming mondeling tot stand. De pacht wordt gewoonlijk voor een periode van 4 jaar afgesloten. De pachtprijs wordt uitgedrukt in natura, maar in de praktijk vindt betaling in geld plaats, volgens de marktwaaarde van de overeengekomen hoeveelheid goed op het moment van betalen. De gebruikelijke pacht voor een fanega graanland bedroeg in 1973 twee quintales graan (200 kg.). Deze pachtvorm komt op regadio-grond waar de productie veel gediversificeerder is, niet voor.
3. Aparcería. Dit is deelpacht. De overeenkomst tussen eigenaar en ondernemer/bewerker wordt telkens voor een bepaald seizoen gesloten en heeft niet zozeer betrekking op de beschikking over het land dan wel op de bewerkingen die samenhangen met de productie van één bepaald gewas. De overeenkomst bestaat gewoonlijk hieruit dat de eigenaar van het land het zaaigoed levert en de benodigde werktuigen en dat de deelpachter alle bewerkingen tot en met de oogst uitvoert; de deelpachter draagt een tevoren overeengekomen deel van de opbrengst af aan de eigenaar.

Vroeger werd er in Iznár veel meer land in deelpacht bewerkt dan tegenwoordig. Toch heeft er, voor zover ik kon nagaan, nooit een afzonderlijke klasse van deelpachters bestaan. De termen medianero (deelpachter in secano-landbouw) of aparcero (in regadio), die in de vlakke delen van Andalusië betrekking hebben op een beroep of status, zijn in de streek van Iznár vrijwel onbekend.

Deelpachten was hier een praktijk die in hoofdzaak werd beoefend door kleine boeren met een eigen bedrijf, die naarmate het aantal arbeidskrachten binnen het gezin het toestond, stukken land van grotere eigenaren in bewerking namen.

Als "incentive wage-labour" of "disguised piece-work" ("the arguments against share-cropping are the same as against piece-work: both institutions result in some labourers working more while others go unemployed", Martinez-Alier 1971: 131), speelde deelpacht, voor zover ik kon nagaan, geen rol van betekenis.

Niettemin is er een verband tussen lonen en deelpachtvoorwaarden. Een arbeidsintensief gewas als maïs, verbouwde men in 1966 gewoonlijk nog a medias, voor de helft van de opbrengst; tegenwoordig uitsluitend a tercerón, waarbij slechts een derde van de opbrengst naar de eigenaar gaat.

Het komt zelfs voor dat eigenaren bepaalde percelen praktisch voor niets verpachten (llevar la finca de barde) of in ruil voor een kleinigheid, bijv. een paar zakken noten. Dit komt voor bij de zgn. braakgewassen (cultivos de barbecho), waarvan de verbouw noodzakelijk is om de grond weer rijp te maken voor het inzaaien van graan.

Een van de overwegingen van eigenaren om land in deelpacht te geven was ook het verschuiven van een deel van de risico's naar de bewerkers. Deelpachters zijn echter steeds minder bereid om risico's van misoogst door droogte of overmatige regenval te dragen. Hierdoor is de laatste jaren een vorm van contract ontstaan tussen loonarbeid en deelpacht. De bewerkers willen daarbij de werkzaamheden die vallen in perioden dat risico's reëel zijn, slechts tegen loon uitvoeren maar ze zijn bereid - of stellen dit als voorwaarde - het oogsten van het gewas te verrichten tegen een deel van de opbrengst.

Het voordeel voor de bewerkers is dat de risicolast van hen is afgewenteld; het voordeel voor de eigenaars is dat de bewerkers als loonarbeiders efficiënter werken wanneer ze het uitzicht hebben op een deel van de opbrengst.

4. Pensión por producto is een systeem waarbij een landeigenaar de volledige beschikking over een stuk land uit handen geeft aan een bewerker onder voorwaarde dat deze laatste het land aan het einde van de overeengekomen periode vrij van struikgewas weer oplevert. Dit systeem komt voor wanneer een eigenaar bijv. een perceel olijfbomen wil veranderen in graanland en het land een paar jaar nodig heeft om productief te worden. Pas in het voorjaar van 1975 hoorde ik van het bestaan van deze overeenkomst. Seizoensmigranten die hun baan in Zwitserland waren kwijtgeraakt, waren toen op verschillende bedrijven met het rooien van bomen en het schoonmaken van braakliggend terrein dat ze voor perioden van 4 à 6 jaar volgens "pensión por producto" van de eigenaars hadden gepacht.

Om de variaties binnen de plaatselijke rurale sector met betrekking tot bezits- en ondernemingsvormen te illustreren en om een beeld te geven van de verschillende categorieën van de rurale bevolking, heb ik het volgende overzicht samengesteld uit "typische" voorbeelden. In de voorbeelden komt ook de verwevenheid met niet-rurale activiteiten tot uitdrukking waarop ik in het derde deel van dit hoofdstuk nog zal ingaan.

1. Grotere landeigenaren met meer dan 300 ha. in eigendom, die al dan niet geheel of gedeeltelijk, als ondernemers, een aandeel hebben in de exploitatie. Het lokale spraakgebruik gewaagt van propietarios.

- De belangrijkste propietario van Iznár is Juan Sánchez-Cabrera (58).

Hij komt uit een familie die vóór de burgeroorlog al tot de landbezittende dorpselite behoorde. Zijn grote huis beheerst de plaza maar zijn domicilie is tegenwoordig Ronda. Sánchez komt elke dag nog naar Iznár waar hij wordt beschouwd als de rijkste man van het dorp. Het grootste deel van zijn land, dat in het gemeentegebied van Ronda ligt, beheert hij zelf. Er is één vaste arbeider bij hem in dienst die als opzichter van het land en de gebouwen fungeert, en een vaste tractorbestuurder. In Ronda bezit Sánchez ook nog een mestbedrijf met 400 varkens, waarvoor hij een vaste granjero in dienst had; sinds een jaar was de status van deze arbeider gewijzigd in die van deel-ondernemer:

"Er waren te veel risico's in deze onderneming. Als er varkens ziek werden en dood gingen, moest ik de granjero toch zijn loon betalen hoewel het vier tot vijf jaar kon duren voor ik een verlies weer had terugverdiend. Het is beter dat hij voor de helft van de opbrengst werkt als het goed gaat, verdient hij er meer aan en het gaat hem goed, hij heeft een auto en alles en als het slecht gaat verlies ik minder".

Aan land bezit Sánchez 370 ha., voor het grootste gedeelte secano-grond die hij bebouwt met olijven en graan. Het bedrijf is volledig gemechaniseerd maar voor de oogst van olijven en voor bepaalde werkzaamheden bij de graanoogst, neemt hij seizoenarbeiders in dienst, die door de vaste arbeider worden aangezocht. Voor losse klussen, zoals het rooien van bomen, het aanleggen van een pad, schakelt hij dagloners in. In het gemeentegebied van Iznár bezat

hij vroeger 16 verspreide perceeltjes van in totaal 85 ha. die hij voor de gemiddelde prijs van 55.000 pesetas per fanega (0,64 ha.) heeft verkocht aan kleine boeren en landarbeiders die terugkwamen uit het buitenland.

"Je vindt tegenwoordig bijna geen personeel meer dat voor een redelijk dagloon wil werken. Als wisselgewas ("barbecho") verbouw ik vaak anijs maar omdat het niet rendabel is met de huidige lonen, moet ik het voor de helft en dit jaar misschien wel voor een groter deel, laten bewerken door deelpachters".

Sedert 1971 verleent de overheid geldelijke faciliteiten aan eigenaar/ondernemers die hun bedrijf willen verbeteren. Voorwaarde is dan dat ze een opbrengst hebben van minimaal 350.000 pesetas (netto) per jaar en dat het geld benut wordt voor een concreet en door de IRYDA (Instituto de Reforma y Desarrollo Agraria) goedgekeurd project. Zo'n project wordt dan als volgt gefinancierd: 20 % van het kapitaal moet de eigenaar zelf opbrengen, 20 % ontvangt hij als gift ("a fondo perdido") en 60 % in de vorm van een lening met een looptijd van 20 jaar (de aflossing begint pas na 5 jaar) en een rente van 5 % (de marktwaarde bedroeg in 1973 gemiddeld 8½ %). In het dorp zijn er maar een paar die aan de voorwaarde voldoen. Sánchez is er één van. Hij heeft op deze manier de aanleg van een put kunnen financieren en een beregeningsinstallatie waarmee hij vijf ha. klaverveld kan bestrijken; voorts een stal voor vee en de aankoop van 14 stuks rundvee, gekocht bij een fokker in Jérez. Volgens Sánchez's schoonzoon bedroeg het totaal aan overheidsgeld dat in het bedrijf van zijn schoonvader geïnvesteerd was ca. 2 miljoen pesetas.

- De vroegere cacique Rafael Jiménez. Een propietario werd hij pas na de burgeroorlog. Rijk geworden door zwarte handel, een clandestiene graanmolen en een conservenfabriek, kocht hij in het begin van de jaren vijftig het land van de familie De las Viñas, die zonder erfenamen was. Nu bezit hij rond de 300 ha. land, dat één van zijn zoons beheert. Sommige arbeiders verklaarden nooit te willen werken voor Jiménez, op grond van zijn fascistische verleden. Jiménez heeft bovendien de naam het niet al te gauw te nemen met de onge-

schreven regels betreffende arbeidscontracten. Het land van Jiménez bestaat voor ongeveer tweederde uit olijfgaarden. De oogst wordt er gewoonlijk op gedaan door dagloners die werken a destajo, op stukloon.

Het is gebruik dat het loon, dat aan het begin van de campagne wordt overeengekomen, tussentijds niet wordt verlaagd. Arbeiders kunnen ten alle tijde de overeenkomst opzeggen maar dit gebeurt zelden omdat werkgevers in de streek vaak de afspraak volgen geen arbeiders in dienst te nemen die tijdens de campagne bij andere werkgevers zijn weggegaan. De regel is dat werkgevers tussentijds geen veranderingen aanbrengen in de arbeidsvoorwaarden en dat arbeiders die met werken willen stoppen recht hebben op prompte betaling (terminar la cuenta). Jiménez bracht in zulke gevallen vaak aftrekposten in rekening bij het betalen van het verdiende loon. Op verschillende manieren trachtte hij als het op betalen aankwam af te dingen op de gemaakte afspraken.

Het feit dat het bedrijf van Jiménez voor het grootste deel uit olijfgaarden bestaat maakt hem meer afhankelijk van loonarbeid. De landarbeiders van het dorp mijden deze werkgever echter zoveel mogelijk. In de winter van 1973-1974 verrotte minstens de helft van de olijven aan de bomen omdat er, volgens Jiménez, "geen personeel te krijgen was" (in dezelfde tijd liepen er in het dorp meer dan 100 werkloze landarbeiders op straat en vertrokken verschillende families naar Sevilla om daar olijven te plukken).

- Antonio Durán is een schoonzoon van Jiménez. Hij bezit 300 ha. land, waarvan 70 ha. in regadio. Durán heeft twee vaste arbeiders in dienst en betaalt daarnaast jaarlijks nog 800 daglonen.

Hoewel Durán ook nog plaatselijk beheerder is van de Caja de Ahorros de Ronda - een functie die hem 15.000 pesetas per maand oplevert - houdt hij zich actief bezig met het beheer van zijn bedrijf. Ten oosten van het dorp, in de término van Ronda, ligt zijn cortijo El Parchite.

Deze boerderij, met uitgestrekte maïs- en bietenvelden, wordt beschouwd als een modelbedrijf, waar boeren uit ver in de omgeving naar komen kijken. Durán is er, net als Sánchez, in geslaagd om sub-

sidies te krijgen van IRYDA, waarmee hij de productiviteit van zijn beste percelen heeft kunnen vergroten. Durán heeft bovendien geld kunnen lenen van de Caja de Ahorros de Ronda om zijn broers uit het erfgoed van zijn vader te kopen. Juan de la Rosa, de president-directeur van deze bank is peetvader van zijn oudste dochter; de mannen ontmoeten elkaar wekelijks op het kantoor van Don Juan in Ronda.

2. Grotere landeigenaren die vrijwel geen aandeel hebben in de exploitatie van hun eigen bezit. Naast de inkomsten uit het landbezit leven ze in hoofdzaak van de inkomsten uit een of ander beroep of bedrijf. Ze worden ook aangeduid als propietarios.

- Antonio Marín (58), de veearts van het dorp is eigenaar van 220 ha. landbouwgrond in secano. Ca. 100 ha. hiervan is maar geschikt voor de landbouw. Dit land is verpacht aan boeren op 5-jarige contracten. De rest van het land ligt braak en is overdekt met struikgewas.

- Paco (54) en Antonio Gamarro (38), broers van elkaar die gezamenlijk een varkensslachterij, tevens conservenfabriek exploiteren. Ze hebben 8 man personeel in vaste dienst. Aan land bezitten ze 260 ha., gelegen tegen de hellingen van de sierra en ongeschikt voor de landbouw. Vroeger liepen op dit land de zwarte Iberische varkens rond, die ze in hun fabriek verwerkten tot de specialiteit Jamón Serrano.

Nu hebben de broers een moderne granja, een grote stal met 200 varkens, waar een vaste arbeider werkt. Het overblijvende land is verpacht aan een schapenhouder uit het buurdorp Seteníl.

3. Grote boeren, zowel eigenaar als ondernemer, die zelf op hun bedrijf werken en daarbij nog personeel inschakelen.

De kwaliteit van het land loopt zo uiteen dat het aantal ha. nauwelijks een maatstaf kan zijn voor het formaat van het bedrijf.

Een van deze "agricultores fuertes" is Henrique Cabrera (64).

Hij bezit 130 ha. aaneengesloten secano-land in de buurtschap La Cimada, 3 km. buiten het gemeentegebied van het dorp. Midden in het land staat de cortijo Moro Santo, een naam waar de leden van de fami-

lie Cabrera mee worden aangeduid, hoewel ze niet op het bedrijf wonen maar in een huis in Iznár.

Het bedrijf van Cabrera is geheel ingesteld op het verbouwen van graan. Het bedrijf is gemechaniseerd met een oogstmachine en een tractor van 55 pk. Er is een vaste arbeider in dienst en daarnaast betaalt de boer nog eens 40 daglonen per jaar.

In Iznár zijn in totaal 8 à 12 boeren die net als Cabrera beschouwd kunnen worden als "agricultores fuertes".

Cabrera heeft twee zoons, Juan (34) die op het bedrijf meewerkt en Ramón (30) die een opleiding heeft gevolgd voor machinebankwerker en nu in het dorp een werkplaats bezit (taller mecánico) voor de reparatie van landbouwwerktuigen. De knecht van Cabrera is een ongetrouwde man uit Seteníl, die op de cortijo woont en die, in ruil voor bescherming en zekerheid, tevreden lijkt met een zeer laag inkomen.

Zoon Juan heeft in 1971 en 1972 bij elkaar 15 maanden als seizoensmigrant in Zwitserland gewerkt. Hij heeft er 180.000 pesetas aan overgehouden waarmee, samen met geleend geld, een oogstmachine kon worden aangeschaft. De familie Cabrera heet in de volksmond een "rijke" familie, getaxeerd op een jaarlijks inkomen van 250.000 pesetas (1973). Onder de grote boeren is het, evenmin als bij de propietarios, gebruikelijk dat de vrouwen, naast het huishouden, ook werk verrichten op het bedrijf. Cabrera's vrouw is een "señora", die buitenshuis altijd goed gekleed gaat en wier taken beperkt zijn tot het doen van boodschappen, borduren, het verzorgen van het huis en vooral van de planten en tot andere lichte werkzaamheden. Soms, wanneer er gasten op bezoek zijn, wordt het eten door de señora zelf bereid, maar de bediening aan tafel wordt verricht door een dienstmeisje die ook de andere huishoudelijke taken, zoals het schoonmaken, uitvoert.

Aan het feit dat de grotere boeren nooit op hun cortijos wonen maar in een huis in het centrum van het dorp, ligt een zeker streven naar een burgerlijke levensstijl ten grondslag. Deze komt vooral tot uitdrukking in het optreden van deze vrouwen die op allerlei manieren afstand demonstreren ten opzichte van het boerenbedrijf en van alles wat met het land te maken heeft. Hetzelfde geldt trouwens ook voor de dochters van deze boeren die, hoewel een huwelijk met een boerenzoon soms wordt nagestreefd (hoewel ik dit niet heb onderzocht leek huwe-

lijk in bepaalde kringen beschouwd te worden als een van de manieren om landbezit, dat door erfenissen gesplitst wordt, uit te breiden) in geen opzicht te zijn ingesteld om agrarische taken te vervullen.

4. Een categorie kleine boeren, met land in eigendom, in pacht of een combinatie hiervan, die geen vast personeel in dienst hebben en ook zelden of nooit dagloners inschakelen.

Kenmerkend voor de bedrijven van deze boeren is de inschakeling van het hele gezin bij de werkzaamheden. Deze categorie is nog moeilijker af te bakenen dan de "agricultores fuertes" maar globaal genomen reken ik er ca. 25 boerengezinnen toe. "Agricultores pequenos" of "campesinos" zijn de termen waarmee deze boeren worden aangeduid, hoewel de laatste benaming in de streek een wat denigrerende bijklank heeft. Theoretisch zou men deze categorie kunnen onderscheiden van nog kleinere boeren door als criterium van hun onafhankelijkheid het feit te beschouwen dat ze nooit voor anderen in loondienst werken. In de praktijk is dit criterium niet te hanteren doordat migratie en seizoensmigratie ook onder deze boeren voorkomt en er bovendien nogal wat verborgen werkloosheid kan worden geconstateerd doordat zoons en dochters soms, zonder veel om handen te hebben, op het bedrijf blijven hangen. De kleine boeren kunnen getypeerd worden aan de hand van enkele korte voorbeelden.

1e type. Rafael López (38) en zijn vrouw Teresa Cabrera (38). Twee kinderen op de lagere school. Bedrijf met ca. 12 ha. secano-grond, gepacht van de veearts Marín. Een span muildieren als werkvee en vier mestkalveren in de stal. De oogst wordt gedaan met behulp van een machine die voor enkele dagen per jaar wordt gehuurd. Zowel de man als de vrouw werken op het bedrijf. Netto jaarinkomen in 1973: 87.000 pesetas (ter vergelijking: een geschoolde arbeider in de bouw aan de kust verdiende in dezelfde periode 144.000 pesetas). Het gezin zou moeilijk kunnen rondkomen als er niet veel producten van eigen bedrijf werden geconsumeerd die anders zouden moeten worden gekocht. Het bedrijf ligt naast het huis van Rafael's vader Paco (62) die een kleine huerta bezit die Rafael later zal overnemen. Mogelijk zal de huerta al eerder bij het bedrijf van Rafael gevoegd worden zodra Paco zal besluiten bij het gezin van zijn zoon in te trekken.

2e type. Paco Ortíz (45) en zijn vrouw Maria Flores (36). Twee schoolgaande kinderen. De bejaarde ouders van Maria wonen drie huizen van het gezin vandaan. Het bedrijf beslaat ca. 40 ha. (eigendom) beplant met olijfbomen. In de stal twee koeien en twaalf mestvarkens. Man en vrouw werken allebei in het bedrijf. Ook de vader van Maria helpt mee en verzorgt de varkens. Er is een tractor van 55 pk., pas gekocht. Paco neemt per jaar gedurende ca. acht dagen een dagloner in dienst om te helpen bij het snoeien, bij het wieden van het land, of bij het plukken. Nettoinkomen in 1973: 168.000 pesetas, waarbij de 20.000 pesetas is inbegrepen die Paco heeft verdiend door met zijn tractor af en toe een dag voor anderen te werken. De tractor heeft hij gekocht nadat hij in 1971 en 1972 in Zwitserland en Frankrijk heeft gewerkt en door erg zuinig te leven veel gespaard had. Paco zou het liefste nog een tijdje naar het buitenland gaan om geld te verdienen voor het bedrijf maar zijn broer Gregorio, die een groentezaak heeft in Alcalá, is niet langer beschikbaar om, zoals eerder, de olijven in deelpacht te plukken wanneer Paco naar het buitenland zou gaan.

3e type. Salvador Cabrera (54) en zijn vrouw Maria Pimentel (51). Vier kinderen: twee getrouwde zoons die in Zwitserland werken, een dochter die als dienstmeisje in Marbella bij een buitenlands gezin inwoont en een zoon, de jongste die hulp in de keuken is op de kazerne in Ronda.

Het gezin woont op de boerderij, even buiten het dorp, in de huerta aan de rivier. Het bedrijf telt 2 ha. bevoeide grond en 4 ha. droge grond, alles eigendom. Eén muildier als trekvee, één koe, twee mestkalveren en twee mestvarkens. Op de droge grond wordt graan verbouwd en wat olijven (8500 kg. per jaar), op de bevoeide grond suikerbieten, maïs. Aardappelen, garbanzos, tomaten, uien en knoflook worden voor eigen gebruik verbouwd; kleine overschotten verkoopt Salvador aan plaatselijke winkeliers. Aan de rand van een akker staan 12 notebomen; de opbrengst hiervan verkoopt hij aan een opkoper. Nettoinkomen uit het bedrijf (in geld) 108.000 pesetas. Man en vrouw werken allebei. De dochter komt een keer per twee weken een paar dagen thuis en doet de was en andere schoonmaakkarweitjes. Een schoondochter komt af en toe helpen. Maria zelf werkt twee nachten per week in de broodbakkerij Nuestra Señora del Carmen, waarmee ze jaarlijks 30.000 verdient.

4e type. Cristobal Allende (62), weduwnaar met zijn zoon Juan (32) die getrouwd is met Carmen, een dochter van een politieagent uit Ronda. Het bedrijf telt 75 ha. droge landbouwgrond, gepacht van een eigenaar uit Ronda; bovendien heeft Allende 100 ha. weidegrond in eigendom waarop hij 200 schapen houdt. Het bedrijf is gemechniseerd met een tractor van 52 pk. met rupsbanden en een gewone tractor van 55 pk. Het terrein is zwaar geaccidenteerd. Er wordt alleen graan op verbouwd. De oogst wordt gedaan met een gehuurde oogstmachine maar op de delen waar de machine niet kan komen, wordt soms met de hand gemaaid.

Beide mannen doen het werk. Er is nog een zoon die in het buitenland verblijft die soms in de zomermaanden bijspringt. De tractoren worden gedeeltelijk aan anderen verhuurd. Het netto-inkomen op dit bedrijf bedraagt 187.000 pesetas.

Dit lijkt een behoorlijk inkomen in vergelijking met de eerdergenoemde voorbeelden. Wanneer men echter uitgaat van het minimumloon van een landarbeider (304 pesetas in 1973) is het duidelijk dat hier, evenmin als op de andere kleine bedrijven, een inkomen verdiend wordt dat het theoretische jaarinkomen van een landarbeider (inderdaad theoretisch omdat een jaarinkomen van 365 x het minimum dagloon nooit gehaald wordt) benadert. Wanneer het aandeel van alle gezinsleden in het kleine bedrijf zou worden gekapitaliseerd, blijft het inkomen zelfs ver achter bij het theoretisch inkomen van de landarbeider.

Toch hebben kleine boeren, naast gevoelsmatige motieven, ook rationele argumenten om hun bedrijf voort te zetten: de onzekerheid in de continuïteit van inkomsten uit loonarbeid doordat werkgelegenheid schaars is en seizoensgebonden; een tweede argument ligt ook in het belang van de zelfvoorziening op de kleine bedrijven: een groot deel van de producten die een gezin nodig heeft om van te kunnen leven, komt van het eigen bedrijf, of ontstaat door ruil van eigen producten met die van anderen.

Zoals ik in de voorbeelden heb aangegeven zijn sommige van deze kleine bedrijven niet alleen overbemand, maar ook overgekapitaliseerd in verhouding tot de omvang - en het optimale rendement - van het bedrijf. De afschrijvingskosten van deze machinerieën probeert men dan te drukken door ze tegen betaling, beschikbaar te stellen aan boeren die zelf geen kapitaal in hun bedrijf hebben gestoken.

5. De grootste categorie wordt gevormd door boeren die onvoldoende land hebben om van te kunnen bestaan en die voor kortere of langere perioden per jaar zijn aangewezen op loonarbeid.

In de categorie vinden we een grote variatie aan bedrijfstypen en combinaties met verschillende niet-agrarische bestaansbronnen. Veel voorkomend is het type van de kleine hortelano, die zelf een klein perceel van hooguit 1 ha. bezit in de huerta en, afhankelijk van de mogelijke inzet van arbeidskrachten uit het eigen gezin, land er bij pacht of percelen in deelpacht neemt. Onder de kleine hortelanos treffen we veel boeren die zeer arm zijn, die ondanks hard werken aan geld niet meer verdienen dan 90.000 à 100.000 pesetas per jaar. Een groot deel van hun productie is bestemd voor de lokale markt en voor eigen consumptie. Ik trof veel hortelanos die desondanks hun bedrijf als de hoofdbron van hun bestaan beschouwden en weinig genegen waren om te trachten een arbeidscontract in het buitenland te bemachtigen.

De hortelanos wonen in het allerlaagste gedeelte van het dorp, in een wijk niet ver van hun akkers maar er zijn er ook die in kleine boerenhuizen wonen buiten het dorp, in het dal bij de rivier. Het zijn vrome, kerkgebonden boerengezinnen, met een sobere levensstijl. Ze vormen een enclave waarin archaïsme patronen van productie, van consumptie en van markt-georiënteerdheid overheersen.

Gonzalo Amaya (40) is een van deze hortelanos. Hij woont in het lagere gedeelte van het dorp, in het laatste huis van de straat die "La Huerta" genoemd wordt. Omdat zijn grootvader een zigeuner was draagt hij de bijnaam "El Gitano". Hij is getrouwd, heeft twee dochters van 12 en 16 jaar. Hij bewerkt drie percelen regadio-grond van in totaal vier ha. die eigendom zijn van zijn schoonvader bij wie het gezin inwoont. Omdat zijn vrouw enig kind is, zal het bedrijf zeker eens in zijn handen overgaan.

"Politiek is niets voor mij, daar wil ik niet over praten. Ik weet er niets van en of er een Franco, een president of een koning is, ik ben er niet voor en niet tegen, het maakt mij niets uit Ik ben wel eens in Málaga geweest, toen Carmen daar in het ziekenhuis lag, ik heb toen omdat er geen geld was een paar weken gewerkt in de haven maar de grote stad ligt mij niet en in het buitenland is het nog veel erger je telt daar nog minder dan een stuk steen.

Hier ben ik een arme boer maar ik leef als een hombre honesto niemand vertelt mij hier wat ik te doen of te laten heb en ik zorg ervoor om gerespecteerd te worden. De lui die naar het buitenland gaan om te werken brengen offers die ik niet kan opbrengen.... hoe kan iemand zijn gezin hier achterlaten zodat zijn eigen kinderen hem niet meer kennen misschien als er niets anders opzit (si no hubiera mas remedio) of als ik jonger zou zijn en geen familie had, dat ik dan anders zou denken. Van de finca die we hebben kunnen we rondkomen niet rijk maar het gaat. De zon schijnt hier altijd en die is gratis ik ben erg gehecht aan het land en ik hou er ook van om door het dorp te slenteren en een praatje te maken ... er is hier een ambiente die je nergens, zelfs in Andalusië niet vindt en als het beroerd met je gaat is er altijd iemand die kan helpen. Er zouden hier meer mensen kunnen bestaan maar de meesten willen tegenwoordig luxe, uitgaan, kleren, een auto en geld uitgeven in de bar ("Waar leeft U van, van hoeveel moet U rondkomen?") dat is moeilijk te zeggen, wij hebben hier een huis en het land is van ons het is hard werken om alles in orde te hebben. We verbouwen van alles, bonen, garbanzos, maïs, tomaten, aardappels, wat er zo uitkomt. Ik heb nu al drie jaar de helft van het land met suikerbieten bebouwd, waarvoor de prijs niet slecht is. ("Waar verkoopt U de oogst?") aan een intermediario, die weer verkoopt aan een fabriek in de buurt van Arcos, de bonen verkoop ik aan iemand uit het dorp die bij de boeren peulvruchten opkoopt en ze naar de handelaren brengt in Jeréz. Andere producten verkoop ik aan de opkopers uit Ronda, voor de markt. Het meeste wat we zelf eten komt van het eigen land we hebben elk jaar twee varkens die we laten slachten bij Moreno we hebben de kippen, hoofdzakelijk voor ons zelf maar we verkopen er ook van en de eieren worden één keer per week opgehaald door Moreno die ze in zijn winkel verkoopt. In september gaan we naar de druivenpluk in Rives Altas, in Frankrijk, waar we kunnen logeren bij een oom vorig jaar hielden we daar 23.000 pesetas aan over. Toen we terugkwamen zijn we naar Ronda gegaan om kleren te kopen en spullen die nodig waren, gereedschap, wat hout maar omdat alles zo duur was bleef er van het geld weinig meer over. Alles bij elkaar hebben wij ongeveer 7000 pesetas

per maand te besteden soms minder, als er tekort is krijgen we krediet bij Moreno, waar we in de winkel kopen. De winkels worden niet rijk van ons, evenmin de Sevillana (de electriciteitsmaatschappij) want we verbruiken maar 60 kw. per maand alleen de belasting, omdat we het land hebben, dat is elk jaar een diefstal van 3000 pesetas.

.... Mijn dochter werkt nu in Ronda, in een winkel. Ze verdient 720 pesetas per week, wat eigenlijk niet voldoende is om alle kosten te betalen een paar schoenen kost al 500 en de jonge meisjes moeten nu eenmaal een beetje behoorlijk gekleed zijn. Zoals we nu doorgaan zullen we nooit rijk worden een voorbeeld: een kilo tomaten kost op de markt in Ronda 20 pesetas, ik krijg er maar 6 pesetas voor als ik ze niet voor 6 wil verkopen, raak ik ze niet kwijt de prijzen op de markt gaan met alles omhoog, terwijl het voor ons hetzelfde blijft".

De mogelijkheden om van gewas te veranderen zijn in de regadio-landbouw veel groter dan in de secano-landbouw. Dit, in combinatie met de relatief hoge mate van zelfvoorziening in de gezinseconomie van de hortelanos, schept voor de kleine boer een illusie van onafhankelijkheid, die hij, zoals in het geval van Amaya, alleen in het uiterste geval, wanneer zijn subsistentie zelf in gevaar komt, wil opgeven. Natuurlijk zijn de criteria met betrekking tot een behoorlijk bestaan niet voor alle boeren dezelfde, ze zijn ook niet strikt economisch af te bakenen. De meeste hortelanos zijn ouderen (Amaya is een van de jongsten) voor wie de omschakeling naar betaalde arbeid buiten de landbouw op psychologische barrières stuit; ze hebben de tijd meegemaakt van voedselschaarste en beschouwen het land als een verzekering tegen calamiteiten. De laatste jaren zijn er echter ook verschillende jongere mannen als hortelano bijgekomen, na een verblijf van vele jaren in het buitenland. Op bedrijven waar zoons voorkwamen was het in principe gebruik om wanneer de zoons op het bedrijf meewerkten, ze een loon te betalen. Maar met het verslechteren van de positie van de kleine boer binnen de markteconomie gingen steeds meer kleine-boerenzoons, die op het bedrijf nog geen fractie konden verdienen van wat een industrie-arbeider of seizoensmigrant verdiende, er toe over om weg te gaan; ze

deden dit niet om een ander bestaan te beginnen maar om de kosten voor de installatie van een eigen gezin, die vroeger door het kleine bedrijf konden worden opgebracht, bij elkaar te krijgen en eventueel het bedrijf enigszins te kapitaliseren en voort te zetten.

In secano-landbouw is het aantal gewassen kleiner en zijn de werkzaamheden meer op bepaalde seizoenen geconcentreerd dan in de regadio-landbouw. Daardoor is de neiging om aanvullende inkomsten te zoeken hier sterker, deze wordt nog vergroot door de behoefte aan kapitaal in de droge landbouw wanneer de zoon het bedrijf wil voortzetten. In de praktijk is een strak onderscheid tussen regadio-landbouw en secano-landbouw slechts in enkele gevallen waar te nemen; er zijn echter meer kleine hortelanos dan kleine secano-boeren.

6. Landarbeiders vormen veruit de grootste categorie van de bevolking.

Samen met de kleine boeren vormen ze ongeveer de helft van de beroepsbevolking van Iznár. De grootste groep woont in Casas Nuevas. In 1973/1974 waren er niet zoveel personen meer in het dorp wier enige inkomstenbron bestond uit het dagelijks verhuren van hun lichaamskracht aan de meest biedende landbezitter.

Landarbeiders en kleine boeren zijn in de praktijk vaak niet van elkaar te onderscheiden omdat beide groepen steeds meer rurale en niet-rurale bestaansbronnen combineren. Franklin's typering van de worker peasant was evenzeer van toepassing op kleine eigenaren en landarbeiders als op middelgrote boeren.

"The derivation of income, or the supplementation of income, from off-farm resources is a common feature of the peasant-economy It is an influential factor in the social stratification of the village community and a basis for the aggrandizements of certain families and the decline of others" (Franklin 1969: 55).

De term "landarbeider" kunnen we op twee manieren verstaan. De eerste heeft betrekking op een juridische modaliteit: een landarbeider als "obrero agrícola no cualificada", als ongeschoold landarbeider; de tweede op een sociale en economische: als "obrero eventual" of als "jornalero", d.w.z. als iemand wiens positie in hoofdzaak bepaald wordt door zijn permanente beschikbaarheid, die naar believen voor zeer korte perioden in dienst kan worden genomen.

Als we uitgaan van de juridische omschrijving, die wordt toegepast in verband met de sociale verzekeringen, blijkt dat in 1973 in het dorp 282 personen de officiële status genoten van "obrero agrícola no cualificada". Onder deze omschrijving vallen al degenen die geen andere inkomstenbronnen hebben dan loonarbeid in de landbouw, met inbegrip van degenen die ten hoogste 90 dagen per jaar voor eigen rekening (por propia cuenta) werken (een kleine boer die meer dan 90 dagen per jaar voor eigen rekening werkt staat ingeschreven als "obrero autónomo"). Zonder de finesses van het systeem van sociale verzekeringen te behandelen houdt het belangrijkste dit in dat voor elke afzonderlijke verzekering (Seguridad Social voor werkloosheid, Instituto Nacional de Previsión voor arbeidsongeschiktheid en Mutualidad Laboral voor ziekte) een zgn. Régimen Especial Agraria geldt, wat neer komt op een lagere premie dan in andere bedrijfstakken en in het algemeen ook een ongunstiger systeem van uitkeringen (de uitvoeringen van de regelingen in de bouw en de horeca lieten trouwens ook bij betrokkenen veel te wensen over). Ondanks alle bezwaren die tegen de manier waarop de ziekte-regeling onder het Régimen Especial Agraria werkt worden ingebracht (o.m. het beperkte aantal toegewezen en weinig conciëntieuze artsen en het feit dat men voor specialisten - op eigen kosten - naar Málaga moet reizen), is het de enige regeling die in de praktijk werkt. Wanneer men in een andere bedrijfstak gaat werken, in de bouw of in de horeca, moet men tenminste drie maanden premie betaald hebben om aanspraak te kunnen maken op een vergelijkbare regeling in de betreffende branche. Werkgevers aan de kust waren er meestal ook niet in geïnteresseerd om arbeiders in vaste dienst te nemen. Zij maakten dankbaar gebruik van het grote aanbod van tijdelijke arbeidskrachten uit het binnenland, die zich uit onwetendheid en omdat ze in die periode nog geen adequate organisatie achter zich hadden, vastklampten aan een van de weinige zekerheden waarover ze beschikten: het fiche van de ziektenverzekering. Terecht of ten onrechte, dat heb ik niet achterhaald, vreesden veel landarbeiders en kleine boeren, in hoofdzaak gehuwden met een gezin, hun rechten op vergoeding van kosten en inkomstenderving in geval van ziekte te verspelen, wanneer ze in de bouw of de horeca voortijdig weer op straat zouden staan. "Que no me quiten la cartilla" ("om niet het fiche te verliezen"), was een veel gehoord

motief om niet als ongeschoolde naar de kust te gaan om te werken. De specifieke omstandigheden rond de pendel naar de kust zal ik nog afzonderlijk behandelen.

Wat betreft de positie van landarbeiders als "obrerros eventuales" of "jornaleros", was het in Iznár zo dat deze maar ten dele gelijkenis vertoonde met die, waarover ik uit litteratuur enige kennis had, uit de gebieden met overwegend grootgrondbezit (Brenan 1959, passim, Malefakis 1974, passim). In Iznár (en in de andere dorpen van de Serranía) kon de positie van landarbeiders ten opzichte van anderen, binnen de context van de rurale arbeidsverhoudingen, niet uitsluitend worden gedefinieerd door het niet bezitten van land en het afhankelijk zijn van loonarbeid.

Op enkele uitzonderingen na beschikken landarbeiders namelijk over het algemeen over tenminste een stukje grond, een akkertje of een tuintje waarop producten worden verbouwd die het gezin zelf consumeert. Overschotjes ruilt men met anderen of men verkoopt ze aan plaatselijke winkeliers. In de wijk Casas Nuevas, waar uitsluitend landarbeidersgezinnen wonen, levert deze mini-landbouw een niet onaanzienlijke bijdrage aan het doorsnee gezindsbudget. Garbanzos (kikkererwten) bijvoorbeeld, naast brood en aardappelen een hoofdvoedsel, worden niet gekocht; wat jaarlijks in de wijk aan dit voedsel geconsumeerd wordt, is afkomstig van mini-perceeltjes die de mensen zelf bewerken. Hetzelfde geldt voor uien, knoflook, tomaten, wintermeloenen (die men lange tijd kan bewaren) en een deel van de aardappelconsumptie. Er is geen huis in de wijk zonder een flinke opslagplaats: een paar zakken met garbanzos (een gezin consumeert van dit voedsel jaarlijks gemiddeld 80 jg.), een paar zijden spek, rissen met knoflook, uien, kisten met aardappelen en noten. Wanneer de ruimte beperkt is, stopt men, zoals Manolo Vargas doet, een deel van de voorraad zelfs tot onder het bed. Behalve de miniperceeltjes bij de huizen en aan de rand van de wijk, die men vaak met veel kunst en vliegwerk irrigeert, bewerken landarbeiders vaak stukken land onder een of andere pacht- of deelpachtovereenkomst. Dit komt hoofdzakelijk voor bij landarbeidersgezinnen waar opgroeiende, nog ongehuwde kinderen in huis zijn. Zulke gezinnen treden, in onderlinge coördinatie van ieders afzonderlijke arbeidscontracten met de gemeenschappelijke operaties op het gepachte land, min of meer

op als collectief. Soms, wanneer de verstandhouding tussen de leden van het gezin vreedzaam is of als het gezinshoofd een sterk moreel gezag heeft, wordt de samenwerking ook na het huwelijk van de kinderen wel eens voortgezet al is het in de regel zo dat de kinderen, zodra ze zelf een gezin begonnen zijn, niet langer binnen de economische eenheid van het ouderlijk gezin participeren.

Een voorbeeld van een, voor het dorp enigszins ongebruikelijk samenwerkingsverband tussen gehuwde leden van een gezin, was de manier waarop Juan Ramirez als coördinator een deel van de taken regelde voor zijn kinderen. Het gezin bestond, behalve uit Juan en zijn vrouw, uit twee ongetrouwde en twee getrouwde zoons en uit twee getrouwde dochters. Een van de schoonzoons viel buiten de organisatie: hij werkte als kok in een hotel in Marbella en men zei van hem dat hij voor het land niet deugde (no vale). Juan zelf kon niet veel doen op het land, hij had asthma, maar in de café's in het dorp en in Ronda was hij voortdurend in overleg met boeren en eigenaars, over stukken land, over gewassen en over voorwaarden voor deelpacht. Toen zijn zoon Salvador in 1974 al in april uit Zwitserland terugkeerde omdat hij geen contract had kunnen krijgen, had Juan deze ontwikkeling enigszins voorzien en ondervangen door intussen al een stuk land in deelpacht te nemen en in te zaaien met anijs en een ander stuk met bonen. In de oogsttijd kwamen ook de andere zoons en schoonzoons te hulp en niemand protesteerde toen Juan besliste dat de opbrengst voor het gezin van de werkloze Salvador zou zijn. Het feit dat de gehuwde kinderen van hun inkomsten een deel aan de ouders afstaan is niet ongebruikelijk, zolang het de bedoeling is bij te dragen aan het levensonderhoud maar in het geval van Juan Ramirez was tevens sprake van een herverdelingsfonds, waaraan de gezinsleden (met uitzondering van de kok) naar draagkracht meebetaalden. De zoons van Juan die in het buitenland werkten konden terugvallen op inkomsten uit de korte projecten die door Juan in het dorp werden opgezet, terwijl anderzijds deze inkomsten konden worden aangevuld met het extra geld dat door één of meer van de gezinsleden in het buitenland was verdiend.

Er was tijdens mijn onderzoek nog steeds een deel van de landarbeiders dat in hoofdzaak leefde van kortdurende arbeidscontracten in de plaatselijke landbouw en van rurale trekarbeid. Op deze groep zal ik in

deel twee nader ingaan.

Problemen van kleine boeren

Voor de achtergrond van migratie is het noodzakelijk om kennis te nemen van de problemen en vooruitzichten van een belangrijke categorie van de lokale bevolking, de "kleine boeren".

Een ernstig probleem waar kleine producenten mee te maken hebben en dat als een van de voornaamste redenen kan worden gezien voor een verminderde animo voor het uitoefenen van het agrarisch bedrijf, betreft de gebrekkige commercialisering van agrarische producten.

Een paar ondernemingen in Andalusië beheersen de markt van een aantal producten, bijv. voor katoen, suikerbiet, olijven en wijn. Men klaagde erover dat de speculaties op deze markt leiden tot schommelingen in de prijzen die voor de grotere eigenaren op de langere duur in het voordeel uitvallen maar die voor de kleinere eigenaren/bewerkers catastrofaal kunnen zijn.

Deze speculatieve commercialisering heeft er toe geleid dat er vaak geen relatie bestaat tussen de productiviteit van een bepaald gewas en de bewerkte oppervlakte. De boeren die het niet opgeven zoeken hun heil in gewassen met een korte termijn zekerheid, ze investeren niet en geven er de voorkeur aan hun land telkens te bebouwen met producten die op een bepaald moment de beste kansen maken op een gunstige marktprijs.

Omdat er op deze manier bepaalde regelmatige productiecycli ontstaan - wanneer nl. een groot aantal boeren tegelijkertijd hun productie afstemt op bepaalde collectieve prijsverwachtingen - ontstaan er gemakkelijk problemen van overschotten en van schaarste.

De tussenhandel in dergelijke "vluchtgewassen", waartoe bijvoorbeeld fruit, tomaten, zonnebloem en anijs behoren, wordt beheerst door opkopers en andere intermediairs, waardoor de kleine producenten veelal niet ten volle het voordeel van een gunstige marktprijs genieten, terwijl ze wel alle nadelen van een lage marktprijs moeten opvangen. De laatste tijd was er ook sprake van een ontwikkeling die er toe leidde dat grote ondernemingen in de voedingsindustrie rechtstreeks contracten afsluiten met bepaalde producenten. Dit is bijvoorbeeld in bepaalde delen van de Serranía het geval in de sinaasappelteelt, waar kleine, niet gebonden

producenten hun producten niet eens meer op een markt kunnen slijten. De toevallige passant die langs deze sinaasappelgaarden rijdt mag tegenwoordig voor een gering bedrag vaak zijn eigen gang gaan en de boer van zijn overschot afhelfen.

Een soortgelijke ontwikkeling is aan de gang in andere tuinbouwsectoren op bevoelde gedeelten en in de veeteelt waar boeren die hun bedrijf willen voortzetten, een soort contractarbeiders worden van ondernemingen die aan de ene kant de boer kapitaal verschaffen, zaden en voer leveren, aan de andere kant de producten tegen een overeengekomen, vaste prijs afnemen.

In Iznár bestaan geen typische monoculturen die aanleiding geven tot één specifieke vorm van exploitatie en van commercialisering. Als we hier toch ingaan op de problemen van vooral de kleine olijfproducenten is het omdat de meeste boeren wel iets met dit gewas te maken hebben zonder dat het de hele agrarische productie beheerst.

Circa een vijfde deel van de landbouwgrond in Iznár en in Ronda wordt gebruikt voor het verbouwen van olijven. De aanplant is hoofdzakelijk verspreid in kleinere percelen. Het huidige bestand aan bomen dateert veelal nog uit de jaren 1920-1930. Er komen geen nieuwe olijfbomen meer bij want de olijfbouw is in deze streek een aflopende zaak. Door de trek van landarbeiders naar de kust en naar het buitenland is het aanbod van arbeidskrachten teruggelopen en bovendien kunnen de eigenaren niet concurreren met de lonen die door de op grotere schaal opererende olijfproducenten in de naburige provincie Sevilla (waar rendementen voorkomen van 5000 kg./ha.) aan seizoenarbeiders betaald worden. Ook de prijzen voor olijven zijn de laatste jaren sterk gedaald, hetgeen verband houdt met de macht van de olijfverwerkende monopolies die de prijs van olijven laag houden doordat ze tevens zelf importeurs zijn van goedkopere sojaolie (waarvan de import nota bene nog gesubsidieerd wordt door de Spaanse overheid).

Omschakeling op andere gewassen gaat veelal met hoge kosten gepaard zodat er nogal wat eigenaren zijn die hun aanplant laten voor wat ze is en proberen hun kosten zo laag mogelijk te houden. Dit doen ze vooral door te bezuinigen op werkzaamheden die voor de productie op korte termijn niet direct noodzakelijk zijn (vgl. Martinez-Alier's onderscheid in

"dispensable"- en "indispensable tasks" 1971: 56 ev.). Daar het achterwege laten van deze taken over een langere periode op den duur tot degeneratie van de aanplant leidt, gaan de rendementen van jaar tot jaar achteruit. Volgens informatie van Delegación Regional de Sindicatos is de gemiddelde opbrengst van olijven in bedrijven van meer dan 50 ha. tussen 1962 en 1972 in de Serranía van Ronda gedaald van 2200 kg./ha. naar 1600 kg./ha.; in bedrijven kleiner dan 50 ha. is in dezelfde periode de opbrengst constant gebleven, met een gemiddelde van 2400 kg./ha.

Door mechanisatie kan men de factor arbeid enigszins terugbrengen maar het blijft nu eenmaal zo dat de belangrijkste operaties, snoeien en plukken, niet zonder menselijke arbeid kunnen worden uitgevoerd.

Op kleine bedrijven, waar de boer zelf het meeste werk verricht, ligt de situatie anders dan bij de bedrijven die indirect door de eigenaar beheerd worden.

Als kleine boeren volgens strikt economische principes te werk zouden gaan, bijv. hun eigen arbeid en die van hun gezinsleden als kosten zouden rekenen en zouden uitdrukken in eenheden volgens het bestaande loonniveau van landarbeiders, zouden ze alle reden hebben om hun bedrijf te sluiten.

Diverse auteurs hebben, veelal in de lijn van Chayanov's argument voor de specificiteit van de kleine-boereneconomie, gewezen op de bijzondere rationale van de kleine ondernemer/bewerker. Zo stelt Martinez-Alier in dit verband:

"The peasant's labour input is not measured by himself against the wage level, but in terms of opportunity cost", (Martinez-Alier 1974: 136).

en Franklin, in zijn studie over kleine boeren in de Bondsrepubliek:

"(for the peasant) work is income, an equation easily transmuted to a social norm through the psychological processes of internalising work as stripped of any economic meaning", (Franklin 1969: 44).

Om deze ideeën te illustreren kunnen we kijken naar de manier waarop de reeds genoemde kleine boeren Ortíz en Cabrera hun olijfgaarden bewerken, en wat de verhouding is tussen hun inspanningen, hun kosten en hun opbrengsten.

Ortíz bezat een tractor, zijn bedrijf was hoofdzakelijk gericht op

de productie van olijven.

Cabrera's (kleinere) bedrijf had een gediverseerde productie; hij beschikte voor zijn werk over een span muil dieren.

Beide boeren produceerden gemiddeld 1800 kg./ha.

Het schema van werkzaamheden dat ik hier laat volgen, de uren voor personeel en werktuigen alsmede de eenheden waaruit de kosten/opbrengsten analyse is samengesteld, is in eerste instantie opgebouwd met behulp van Ortíz, die hierbij zeer nauwkeurig te werk ging. Aan de hand van de schema's van Ortiz heb ik samen met Ortiz en Cabrera, vrienden van elkaar, een arbeids- en kosten/opbrengstenanalyse gemaakt van het bedrijf van de laatste.

Ortíz. Werkzaamheden per ha.

type werk	uitrusting	uren man	uren vrouw	uren machine
1. ploegen (1e keer) (alzar)	tractor-ploeg	4.50		4.50
2. ploegen (2e keer) (binar)	tractor-ploeg	3.75		3.75
3. snoeien (podar)	handzaag	25.00		
4. eerste bespuiting	tractor-spuit	2.70		0.90
5. transport mest	tractor-aanhang	0.84		0.42
6. bemesten	tractor-strooier	1.60		0.80
7. ploegen (3e keer) (terciar)	tractor-ploeg	3.75		3.75
8. eggen (gradear)	tractor-eg	3.75		3.75
9. snoeien van twijgen (limpiar olivos)	bijl	4.00		
10. tweede bespuiting	tractor-spuit	2.70		0.90
11. oogsten (recolectar)	met de hand	46.00	92.00	
12. transport olijven	tractor-aanhang	3.00		1.00
		101.59	92.00	19.00

Cabrera. Werkzaamheden per ha.

type werk	uitrusting	uren man	uren vrouw	uren machine
1. ploegen (1e keer) (alzar)	tweespan-ploeg	25.00		25.00
2. ploegen (2e keer) (binar)	tweespan-ploeg	17.00		17.00
3. snoeien (podar)	handzaag	25.00		
4. eerste bespuiting	draagspuit	22.00		22.00
5. transport mest	tweespan-wagen	1.37		1.37
6. bemesten	met de hand	4.50		
7. ploegen (3e keer) (terciar)	tweespan-ploeg	17.00		17.00
8. eggen (gradear)	tweespan-eg	4.00		4.00
9. snoeien van twijgen (limpiar olivos)	bijl	4.00		4.00
10. tweede bespuiting	draagspuit	22.00		22.00
11. oogsten (recolectar)	met de hand	46.00	92.00	
12. transport olijven	tweespan-wagen	6.50		6.50
		194.37	92.00	114.87

Verhouding kosten-opbrengsten in de twee bedrijven

Kosten per ha.	Ortíz	Cabrera
loonkosten	6200	-
afschrijving	1000	200
brandstof/voer en onderhoud	1800	225
belasting	110	110
soc. verzekering	200	750
rente op land	1100	1100
rente op overig kapitaal	500	350
overige kosten	250	250
bedrijfskosten per ha.	11160	2985
opbrengst per ha.	18900	18900
netto opbrengst per ha	7740	15915
gezinsarbeid als kosten	6410	18590
ondernemerswinst per ha.	1330	- 2675

Het voorbeeld is enigszins abstract omdat in beide bedrijven het verbouwen van olijven deel uitmaakt van een wijdere reeks van activiteiten waarvan de verschillende factoren niet kunnen worden afgezonderd. Bovendien is het in het voorbeeld niet mogelijk om alle schaaffecten te verdisconteren. De afschrijving van Ortíz's tractor bijv., omgerekend per ha./jaar, is gedeeltelijk ook afhankelijk van de mate waarin deze machine ingezet kan worden voor andere taken.

De fictieve arbeidskosten voor het werk van de eigenaars en hun gezinsleden heb ik berekend op 65 pesetas per uur, hetgeen overeenkomt met wat een landarbeider gemiddeld verdiende in de olijvenoogst (Volgens het Boletín Mensual de Estadística, van augustus-september 1973, bedroeg het gemiddeld dagloon voor "obreros eventuales" in juni 354 pesetas; ik berekende voor december van dat jaar een gemiddelde van 520 pesetas, gebaseerd op lonen in de oogstcampagne van Morón in de provincie Sevilla).

De overige cijfers zijn gebaseerd op het niveau van kosten, opbrengsten en prijzen van het oogstseizoen 1973/1974. De gemiddelde opbrengst in dit seizoen werd bestempeld als "regular".

Commercialisering van olijven

De producenten van olijven kunnen hun producten op twee manieren op de markt brengen: ze op contract verkopen aan opkopers van olijverwerkende concerns in Sevilla, of tegen dagprijs aan de plaatselijke oliemolen van Don Manuel Conda. De hele productie van de streek is bestemd voor de verwerking tot olie.

Het ministerie van Landbouw stelt jaarlijks een interventieprijs vast voor olijfolie. In de campagne 1973/1974 bedroeg deze 57 pesetas per liter. Olijven bevatten gemiddeld 20 % olie, zodat de productieprijs voor een kilo olijven 11,40 pesetas bedraagt. Grote producenten die niet op tussenhandelaren zijn aangewezen leveren vaak rechtstreeks aan coöperatieven in de provincie Sevilla. De kosten voor verwerking zien zij hierdoor gereduceerd. De kleine producent ontvangt voor zijn olijven echter een bedrag per kilo waar niet alleen de (hogere) kosten van het malen van afgetrokken zijn maar ook de ondernemerswinst van de particuliere olijfmolen.

Het verschil tussen de prijs per kilo olijven voor een grote producent, aangesloten bij een coöperatie, en een kleine producent die aan de

plaatselijke olijfmolen verkoopt, kan in de praktijk echter veel groter zijn als men in aanmerking neemt dat de prijs die de coöperatie aan de producent (lid) betaalt, afgeleid is van het reële oliegehalte per kilo, terwijl de prijs die de particuliere oliemolen betaalt gebaseerd is op een gemiddeld oliegehalte van 20 %.

Het komt hier op neer dat wanneer het in december en januari weinig regent, het gewicht van olijven aan de boom nauwelijks meer toeneemt, terwijl het maximale oliegehalte al bereikt is.

Manuel Conda, die de afspraken met de boeren begin december maakt, wanneer de officiële productieprijs voor olie vast staat, heeft dan reden tot tevredenheid: hij betaalt voor een geringer aantal kilo's om dezelfde hoeveelheid olie te produceren (andersom - en dat komt ook wel voor - kan het zijn dat door overvloedige regenval in deze maanden het gewicht in het voordeel van de boeren uitvalt, waarop Conda, en de andere molenaars in de streek, naar verluidt soms een "prijscorrectie" toepassen).

Veel mini-bedrijfjes hebben een paar rijen olijfbomen die jaarlijks slechts enkele duizenden kilo's opleveren. De boeren brengen de geogste olijven naar Manuel Conda, die op zijn beurt, tegen betaling, de olie levert voor huishoudelijk gebruik. "De bomen staan er nu eenmaal, in een seizoen dat er weinig geld binnenkomt, zorgen ze voor zekere contanten; je hebt er weinig omkijken naar en de olie die je in de winkel moet kopen is duur", zo redeneert een kleine minifundista. Een gezin op het platteland consumeert jaarlijks al gauw 80 à 100 liter olie hetgeen neerkomt op een vergelijkbare winkelwaarde van 5600 à 7000 pesetas (in de armere gezinnen gebruikt men overigens voor de eigen consumptie vaak olie die gemengd is met residuen van latere persingen en ook wel goedkopere slaolie).

Bestaat de tendens dat het kleine, op subsistentie en op kleinschalige, regionale markten georiënteerde boerenbedrijf bezig is snel te verdwijnen en dat een deel van de boeren emplooi zoekt in andere sectoren, in zekere zin vormt ditzelfde type bedrijf toch nog een belangrijke factor als vluchtbasis in tijden van werkloosheid en geeft zij hier en daar zelfs aanleiding tot camouflage van de reële werkloosheid. Dit kleine type bedrijf geeft, wanneer de hoofdbron van inkomsten buiten het boerenbestaan ligt, aan werkloze gezinsleden de gelegenheid om wat

om handen te hebben en zich, zij het vaak minimaal, productief te maken. Zoals ik later nog zal aangeven werd het voortbestaan van kleine, economisch onrendabele bedrijven in zekere zin mogelijk gemaakt door de inkomsten van boeren, en vooral van boerenzoons, uit seizoensmigratie.

In dit hoofdstuk heb ik een beeld gegeven van de plaatselijke landbouw, van de verdeling van het landbezit, van de organisatie van de productie en van de problemen waar kleine producenten mee te kampen hebben, uitgaande van de situatie zoals ik deze in 1973/1974 aantrof. Landbouw was toen al lang niet meer de voornaamste bron van inkomsten. Een deel van de bevolking voorzag op andere wijzen in haar levensonderhoud. Voor dat ik hier verder op inga wil ik eerst een schets geven van enkele belangrijke historische ontwikkelingen die voor de achtergrond van het huidige economische leven in Iznâr van betekenis zijn.

Terugblik op het verleden: 1920-1955

In deze paragraaf wil ik een korte schets geven van een drietal belangrijke momenten uit het verleden die als achtergrond dienen om de huidige organisatie van lokale en niet-lokale bestaansbronnen te begrijpen. Het betreft de veranderingen in de landbouw en in het landgebruik in de periode na ca. 1920. Naar aanleiding van een beschrijving van leef- en werkomstandigheden zoals oudere informanten zich deze herinneren, zal ik een beeld geven van deze periode. In het kort zal ik ingaan op de burgeroorlog, met name op de eerste fase, toen boeren en landarbeiders een poging deden om het land en de andere productiemiddelen te collectivieren. Tenslotte wil ik de periode onmiddellijk na de burgeroorlog beschrijven aan de hand van de destijds actuele verschijnselen van smokkel en zwarte handel die een flink deel van de bevolking inkomsten verschafte en die in het dorp een groep van nieuwe rijken in het leven riep.

Aspecten van de landbouw (1920-1936)

Tijdens de eerste wereldoorlog en in de periode daarna waren de graanprijzen overal in het land tot grote hoogte gestegen (Revista del Instituto Nacional de Trigo 1965: 36-38). Hetzelfde was het geval met de prijzen voor olijven. De gunstige conjuncturele ontwikkeling voor de landbouwprijzen viel samen met de uitbreiding van overheidsprogramma's op het gebied van publieke werken, waardoor de werkgelegenheid tussen 1920 en 1930 was toegenomen.

Wat de landbouw betreft is het voor het dorp niet anders mogelijk dan op basis van mondeling informatie de gevolgen van de conjuncturele ontwikkeling als volgt te reconstrueren.

Naar oudere informanten zich herinneren werd in de periode in het begin van de jaren twintig de agrarische productie geïntensiveerd als gevolg van de gestegen prijzen. Land dat voorheen braak had gelegen of dat als weidegrond marginaal werd benut, bleek onder de gewijzigde marktcondities winstgevend genoeg voor een geregelde verbouw van graan. Op de grotere cortijos werden voor het eerst landbouwmachines gebruikt en grotere boeren schaften tractoren aan. Tegelijkertijd steeg het gebruik van trekdieren. In het bevolkingsregister van 1926 zien we dat er 80 personen waren die het beroep van arriero (voerman) uitoefenden. In het enige voorafgaande jaar waarmee dit kon worden vergeleken, in 1901, waren er slechts 18 personen die dit beroep uitoefenden.

Een groter aantal trekdieren was nodig voor het gebruik van een zware ploeg die voor het gebruik op de harde grond noodzakelijk was.

Bartolo Sánchez (70), een boer uit Ronda la Vieja, waar vroeger veel arbeiders uit Iznár in de graanoogst werkten, herinnert zich hierover:

"Vroeger was hier het gebruik algemeen van de romeinse ploeg, de arado romano, waarmee men op de lichte grond kon volstaan. Bij deze ploeg was betrekkelijk weinig trekkracht vereist omdat men de grond alleen maar oppervlakkig, tot maximaal 10 cm. openwerkte. Eén muildier was in staat om deze ploeg te trekken maar boeren die geen muildier hadden trokken hem ook zelf wel wanneer er iemand was om de ploeg te sturen. Toen kwam het in gebruik om de grond vaker in te zaaien en ook om tierras de erial, braakland,

open te breken (romper pa sembrá) en daarvoor gebruikten wij een zware ploeg, de arado vertedera, met een keerijzer waarmee de grond tot wel 40 cm. kon worden opengelegd. Deze ploeg moest getrokken worden door een span (una yunta) van twee of door vier (dos yuntas). De oude ploeg gebruikten de kleine boeren nog lang daarna om onkruid te verwijderen en om andere oppervlakkige bewerkingen aan het bouwland te verrichten".

Sánchez wijst op een lange tocht door de omgeving ten noorden van het dorp de onvruchtbaar lijkende jarales aan, met steeneiken begroeide veldjes, waar vroeger graan werd verbouwd.

"Voor het mennen van de yuntas kwamen een tijdlang arbeiders uit Jeréz en Estremadura, dat waren eigenlijk immigranten waarvan er verschillende zijn gebleven. Want in Iznár en de andere dorpen waren arrieros genoeg maar deze hadden alleen ervaring in het voeren van lasten maar ze hadden weinig kennis om het zware en ingewikkelde werk met de muildieren op het land uit te voeren. Alle cortigos die hier in de buurt liggen en waar nu niemand meer woont, waren 40, 50 jaar geleden in gebruik; er waren paarden op stal en tijdens de faenas (oogsten) verbleef het personeel er ook".

De uitbreiding van de graanbouw kon plaats vinden niet alleen door het in gebruik nemen van marginale grond maar ook door intensivering van de productie op bestaand bouwland. Op de beste grond van het dorp en de omgeving was het tot dan toe gebruikelijk om een drieveldensysteem toe te passen (aangeduid als manchón, naar de strook braakliggend land waarop men het vee liet grazen). Door het dieper openwerken van de grond, door het gebruik van kunstmest en door een meer systematische toepassing van de verbouw van stikstof-inbrengende wisselgewassen (cultivos de barbecho), was het mogelijk om dit land één keer in de twee jaar te bebouwen (dit noemen ze año y vez) of het land in twee stroken te verdelen die jaarlijks beurtelings werden ingezaaid (dit noemen ze cultivo en dos hojas).

Naarmate de grond minder kleiachtig was kon de jaarlijkse wisseling met minder succes worden toegepast en op zulke gronden verbouwde men dan steeds het graan na langere braakperioden.

De graanbouw werd voornamelijk beoefend door grotere boeren en door landeigenaren in cultivo directo, dat wil zeggen dat ze zelf het land beheerden en arbeiders in dienst hadden. Voor de werkgelegenheid in het dorp was de graanbouw van belang omdat ze een relatief groot aantal arbeiders het hele jaar door aan het bedrijf bond. Behalve een niet te schatten aantal dagloners en seizoenarbeiders waren er in 1930 ca. 85 personen die als vaste arbeider (obrero fijo) bij de boeren of bij de landeigenaren op de cortijos in dienst waren.

Een andere ontwikkeling in de landbouw van Iznár tijdens de jaren 1920-1930 hangt samen met de aanplant van olijfbomen. Olijven moeten ook voorheen al verbouwd zijn omdat ze een van de belangrijkste elementen vormden van de dagelijkse levensbehoeften. De prijzen voor olijfolie en voor consumptieolijven waren aan het einde van de jaren twintig zó gestegen dat het voor de boeren aantrekkelijk werd om voor de nationale en internationale markt te produceren.

De aanplant van olijfbomen vereiste echter hoge aanvangsinvesteringen en de eigenaar moest de eerste jaren rekenen op een zeer laag rendement. Gemiddeld duurde het 7 à 10 jaar voor de productie van een olijfboom op gang komt maar daarna dalen de jaarlijkse vaste kosten vrij snel. De rendementen van de jaren na de eerste wereldoorlog waren zodanig dat ze voor veel landeigenaren en boeren een prikkel vormden om tot aanplant over te gaan. Deze aanplant verliep volgens een, achteraf gezien, chaotisch patroon. Sommige eigenaren plantten olijfbomen op goed bouwland en combineerden olijfbouw met graanbouw, ten nadele van beide. Op andere, droge en zandachtige terreinen combineerde men graanbouw en olijfbouw waardoor de lage aanvangsrendementen van de olijf door de hoge graanprijzen konden worden gecompenseerd. De meeste olijfbomen werden geplant tussen 1927 en 1935 en zijn nu nog in productie. Vóór die jaren had men hier en daar op kleine schaal nog aan wijnbouw gedaan maar met de opkomst van de olijf als marktgewas werd het meer rendabel om de stokken te rooien en er olijfbomen voor in de plaats te zetten. Een bijkomend voordeel van de olijfbouw was nog dat men excentrisch gelegen en moeilijk te bereiken stukken droog land productief kon maken; men kon bomen neerzetten op hellingen, op bermen en taluds, op de steile kanten van een afgelegen groeve en op overschietende hoekjes van een cortijo.

In Iznár en de bergachtige streek van Ronda waren de eigenaren van olijfgaarden in diverse opzichten in het nadeel vergeleken bij de grote olijfproducenten van de vlakke streken van Córdoba en Sevilla. Op de eerste plaats ontbrak een behoorlijk systeem om het product te verhandelen. De eigenaren in de campiñas hadden onderling hun olijfverwerkende coöperatieven, een systeem van marketing en profiteerden van de schaalvoordelen die als gevolg hiervan ontstonden. Op de tweede plaats waren de opbrengsten per ha. aanzienlijk lager dan in de campiñagebieden, waar zowel de grond als het klimaat geschikter waren voor een groot-schalige productie. Het voornaamste nadeel was echter dat de eigenaren in Iznár en Ronda niet konden concurreren met de lonen die de eigenaren van de campiñas aan de arbeiders betaalden. Het land werd in die streken in grote, aaneengesloten eenheden geëxploiteerd.

In combinatie met de reeds opgesomde voordelen konden de kosten per eenheid product aanzienlijk lager zijn dan in de bergachtige streken waar de voor olijfbouw geschikte percelen kleiner waren en verder uit elkaar lagen.

In de winter zagen de exploitanten van olijfgaarden dan ook met lede ogen de landarbeiders wegtrekken naar de campiñas waar de lonen veel hoger lagen. De wintertijd was vroeger in Andalusië de enige periode waarin volledige werkgelegenheid bestond en men bij de olijfoogst soms nog handen te kort kwam. Zelfs wanneer de lokale producenten gelijkwaardige lonen (het ging en gaat bij dit soort werk nog steeds om stukloon, sueldo a destajo) konden of wilden betalen, gaven landarbeiders er de voorkeur aan weg te trekken omdat ze elders gedurende een langere aaneengesloten periode een relatief hoog inkomen konden verdienen, hetgeen een noodzaak was om de lange periode van werkloosheid daarna te kunnen overleven.

Oplossingen die door de grotere exploitanten werden gezocht varieerden tussen het laten oogsten door vaste arbeiders (met hun gezinnen), het laten hangen van het fruit wanneer de marktprijs te laag was en het verpachten of in deelpacht geven van percelen of gedeelten daarvan aan kleine boeren. Vooral de laatste oplossing is in de loop der jaren steeds meer gevolgd, mede in de hand gewerkt door het toenemen van de politieke onrust en de toename van arbeidsconflicten in de jaren dertig. De olijfbouw in het dorp werd steeds meer een aangelegenheid van

kleine boeren die, naast hun eigen percelen, het land van de grote eigenaren bewerkten onder verschillende vormen van contract.

Wat de hogere prijzen voor graan en olijven betreft, daar hadden de boeren zelf niet zo veel aan. Wie er van profiteerden waren de grotere eigenaren en de tussenhandel, de beruchte intermediarios. Deze waren in staat om in perioden dat de prijs daalde, producten op te slaan en te wachten tot het prijsniveau zich herstellen zou. Voor de gewone bevolking vormde zowel brood als olijfolie de belangrijkste onderdelen van het dagelijks menu, zodat een hoge prijs voor deze producten in de handel tevens hogere kosten van levensonderhoud betekende voor de gezinnen op het platteland.

Na 1931 steeg de werkloosheid plotseling door de invoering van het zgn. decreto de los términos municipales, waarbij het landeigenaren verboden werd om nog langer personeel in dienst te nemen dat niet uit de eigen gemeente afkomstig was. Deze maatregel was tot stand gekomen onder druk van de socialistische vakbonden (UGT en FNTT) en had een gunstig effect op lonen en arbeidsvoorwaarden voor arbeiders in de zônes van de grote monoculturen (vgl. Malefakis 1970: 168). Deze maatregel was voor de landarbeiders van Iznâr echter desastreus omdat ze werden afgesneden van enkele traditionele bronnen van inkomsten zoals de druivenpluk van Jeréz, de olijvenpluk in Sevilla en aanvankelijk ook de graanoogst in het gemeentegebied van Ronda. Later werd de maatregel verzacht doordat het landarbeiders uit Iznâr was toegestaan om in het gemeente gebied van Ronda te werken. Landeigenaren werden eveneens verplicht om in tijden van werkloosheid een bepaald aantal mensen in dienst te nemen, ook wanneer er geen werk voor was. Landarbeiders die niet geplaatst konden worden kregen soms een kleine uitkering (la beneficiencia) van de gemeente, die voor dat doel een speciaal eenmalig fonds van 150.000 pesetas van de regering had ontvangen (actas municipales 1932). Bovendien had de gemeente toestemming extra belasting te heffen van de landeigenaren, hetgeen echter maar weinig opleverde omdat deze het doorgaans ook niet erg breed hadden.

De situatie halverwege de jaren dertig wordt door Antonio García treffend getypeerd:

"In die winter viel er veel water. Toen het zaaien gebeurd was en ook de olijvenpluk beëindigd, was er een algemene werkloosheid.

Een van de ergste die men zich sinds vele jaren kon herinneren. De dagen en de weken gingen voorbij zonder dat er ook maar een dag te werken was. De mannen bleven op de pleinen van de dorpen, met hun handen in de zakken, wachtend op een manijero (opzichter) of jefe de cuadrilla (ploegbaas) die hun misschien in dienst zou nemen. Zo verstreek de ene dag na de andere. Toen de werkloosheid al ongeveer twee maanden geduurd had, begonnen de mannen, die wanhopig geworden waren, naar het land te gaan met een zak onder hun arm en met een mes in hun handen. Overdag zochten ze naar wilde asperges, eetbare distels, slakken of brandhout om te stoken en 's nachts gingen ze er met de lantaarn op uit om vogels te vangen, konijnen en alles wat ze tegenkwamen. De señoritos hadden de wachten opdracht gegeven om hun waakzaamheid te verdubbelen en deze patrouilleerden dan ook te paard langs de boerderijen en stelden zich op strategische punten op. De Guardia Civil begon met nachtdiensten op de landwegen, op de paadjes en bij de splitsingen van wegen. De situatie werd hoe langer hoe meer ondraaglijk. Onder druk gezet door de arbeidersorganisaties zag de regering zich gedwongen maatregelen te treffen om de toestand te verlichten. De Gobierno Civil zond een opdracht aan alle gemeentehuizen van de provincie waarin bepaald werd dat de Alcaldes er voor moesten zorgen dat de werkloze arbeiders verdeeld zouden worden over de cortijos van elke gemeente. Op elke boerderij zou, naargelang het aantal hectaren bouwland, een aantal arbeiders worden aangesteld. De mannen presenteerden zich op de cortijos, met hun deken en hun schop op de schouder, een brief van het gemeentebestuur bij zich dragend als bewijsstuk van dat ze aangesteld waren" (Antonio García Cano 1975).

De korte zomer van de anarchisten: juli-september 1936 ^{x)}

In Iznâr gaven armoede en werkloosheid in de jaren dertig steeds vaker aanleiding tot conflicten tussen landarbeiders en kleine boeren aan

x) Deze titel is ontleend aan H.M. Enzenberger: Der kurze Sommer der Anarchie. Buenaventura Durrutis Leben und Tod. Roman. Suhrkamp 1972.

de ene kant en landeigenaren aan de andere kant. De strijd ging echter niet alleen over lonen en arbeidsvoorwaarden maar kwam in toenemende mate in het teken te staan van een wijder omvattend revolutionair streven om het land en de andere productiemiddelen te collectiviseren.

De druk op de lokale bestaansbronnen was in Iznár vergroot door het wegvallen van de mogelijkheid elders te werken. Zoals in de hele streek, had de anarcho-syndicalistische organisatie CNT de grootste aanhang onder de landarbeiders en kleine boeren, hoewel er ter plaatse ook een kleine afdeling was van de socialistische vakbond voor landarbeiders FNTT.

De goede oogsten van de jaren 1934 en 1935 versterkten de plattelandsbevolking in hun overtuiging dat een goed leven mogelijk was als de middelen rechtvaardiger verdeeld zouden zijn.

Al vóór de burgeroorlog heerste onder de aanhangers van de anarchistische beweging de overtuiging dat de revolutie onvermijdelijk moest komen en dat in de toekomst alle productiemiddelen verdeeld zouden worden of gecollectiviseerd. Reparto (verdeling) of collectivisering, het is moeilijk te achterhalen wat de anarchisten van Iznár precies voor ogen stond. Toen in juli 1936 de militaire opstand in Spanje uitbrak, gingen de anarchisten van het dorp in ieder geval onmiddellijk over tot collectivisatie.

Antonio Guerrero, een anarchist uit Iznár die later naar Frankrijk is uitgeweken, geeft als een van de weinige nog levendige getuigen die in staat zijn tot een zakelijk verslag van de gebeurtenissen, een goede beschrijving van de situatie tussen 18 juli en 22 september. Zijn relaas heeft in concreto betrekking op de situatie in Ronda La Vieja, de streek ten noord-westen van het dorp, waar destijds, net als nu nog Los Prados en La Cimada, een buurtschap lag van kleine boeren en landarbeiders. Hier lagen de beste graanvelden van de streek, voor het merendeel in het bezit van een klein aantal eigenaren uit Ronda. Percelen van meer dan 500 ha. waren hier, zoals nu nog het geval is, niet uitzonderlijk.

"De vijandschap van onze arbeiders tegenover de macht en het privé-bezit was alsmaar toegenomen. Zo gauw we hoorden dat de fascistten in opstand waren gekomen, wapenden de 500 leden van ons Sindicaat zich om het land te bevrijden. De strijd duurde niet lang in

een paar uur waren we meesters van de situatie. Met de wapens die we van de falangistische señoritos konden afpakken, zetten onze jongeren de strijd voort in de bergen. Ondertussen namen de Sindicaten de verantwoordelijkheid op zich om het economische en sociale leven in de verschillende lokaliteiten te administreren en te leiden. Na het neerslaan van de opstand hield men de eerste algemene vergadering van het volk waarin men, unaniem, koos voor de totale collectivisatie van het bezit (de la riqueza).... de eersten die lieten zien wat ze waard waren, de kleine eigenaren en pachters (colonos y arrendatarios) boden de Collectiviteit alles aan wat ze hadden: dieren, werktuigen, graan, land, alles wat maar voor het gemeenschappelijke belang kon zijn. In een paar uur was de balans opgemaakt van alles wat er was. Wat tot aan dat moment een onbereikbare droom had geleken, was veranderd in een tastbare realiteit: een nieuw systeem van leven was geboren! Het was afgelopen met de woorden "mijn" en "jouw", men sprak alleen nog maar over: "het onze!" De slavernij, de uitbuiting van de mensen hoorde tot het verleden Eveneens in een algemene vergadering werden normen en regelingen opgesteld voor het werk het geld werd afgeschaft iedereen kon nemen waar hij behoefte aan had want er waren producten genoeg. En toen er aan bepaalde dingen een tekort was, verdeelde men wat er over was zo gelijk mogelijk.

Tegelijkertijd vestigde men met naburige Collectiviteiten een uitwisselingssysteem, waardoor elk in staat was zichzelf min of meer te voorzien. Ik sta er voor in dat er op geen enkel moment wanorde was en dat er, bij de verdeling noch bij de consumptie, zich ook maar enig misbruik voordeed (Antonio Guerrero in: CNT 1954, 14 februari).

Over de situatie in Ronda en in de dorpen in de omgeving schrijven Pedro Lopez en Juan Hiraldo:

"In Ronda was de Regionale Federatie van de CNT gevestigd die op oude anarchistische steunpunten berustte in de plaatsen Benoaján, Montejaque, Iznár en Ronda la Vieja. Haar invloed strekte zich uit over de hele Comarca en zij controleerde 75 procent van de arbeidersklasse. Tijdens de revolutie liet de Regionale Federatie zich

op alle terreinen gelden men collectiviseerde niet, men verdeelde niet, men socialiseerde alles. Men diende de Revolutie door de productie en de consumptie te organiseren voor dieven werd de doodstraf ingesteld milities werden gevormd die zonder persoonlijke wraak de revolutionaire orde handhaafden. Met een penne-streek werden alle bestaande wetten afgeschaft want het verdedigingscomité had alle verantwoordelijkheid op zich genomen voor de burgerlijke, de juridische en de militaire macht" (Pedro Lopez in: España Libre 1974, 19 juli).

"In de Comarca van Ronda waar de invloed van de libertairen immens groot was, organiseerde men vrije communes, in federaties. In elk dorp voerde men een systeem van leven in dat het meest overeenkwam met de plaatselijke behoeften en dat het beste aansloot op de eigen gewoonten. Het land, de werktuigen, evenals de verschillende takken van nijverheid, werden gesocialiseerd, ze werden eigendom van het volk. Het geld werd afgeschaft. Men richtte overal "economatos" op waar het voedsel op een rechtvaardige manier verdeeld werd. Daar kreeg iedereen wat hij nodig had om zijn behoeften te dekken overal zag men vanaf de balkons van de gemeentehuizen, de rood-zwarte vlag (J. Hiraldo in: CNT 1960, 7 augustus).

Het dorp Iznár bestond in deze korte periode in feite als een onafhankelijke republiek, de anarchistische leiders duldden geen enkele inmening van de kant van enig supra-lokaal revolutionair gezag.

Het leven in het dorp was gesocialiseerd. In plaats van geld kreeg iedereen bonnen (vales) waarmee men in de "economato", gevestigd in het restant van de kerk, kleding en voedsel kon krijgen. Op het gemeentehuis (de gemeenteraad was vervangen door een revolutionair comité van anarchisten) stond een luidspreker opgesteld waarmee besluiten van het comité bekend werden gemaakt en de hele dag schalde er revolutionaire muziek door het dorp. De revolutie ging gepaard met een heftige wraak-oefening op de landeigenaren. Daar deze voor het merendeel in Ronda woonden richtte het geweld zich in eerste instantie tegen de rijke inwoners van deze stad.

"Na een week vernamen wij, de linksen in het dorp over de verschrik-

kelijke dingen die de fascistten in Sevilla tegen de arbeidersklasse hadden ondernomen en iedereen wist dat ze hier hetzelfde gedaan zouden hebben als ze de macht gekregen hadden. De arbeiders van dit dorp haatten de rijken in Ronda en omdat daar vóór de revolutie de Falange en de rechtse partijen van Gil Robles en Calvo Sotelo veel aanhangers had leefde men de wraak uit op allen die tot deze partij- en hadden behoord. Daarbij kwamen nog de grieven die de arbeiders hadden tegen de señoritos uit de stad in het algemeen. De anarchistten doodden slechts vier fascistten uit Iznâr zelf en deze waren niet eens rijken maar arbeiders als zichzelf die op de hand waren geweest van de landeigenaren en bekend stonden om hun verraad. Ik herinner mij dat men hier sprak over Pastorillo, hij was een schilder uit de calle Málaga, een wat oudere man die nooit getrouwd was elke avond het zal de laatste week van juli zijn geweest, trok hij met een groep van tien man naar Ronda om landeigenaren en andere rechtsen te arresteren. Ze sleepten deze mensen dan uit hun huizen en gooiden hen, soms na een aframmeling, in de afgrond van de Tajo. Die groep van Pastorillo heeft er zo zeker vijftig en misschien wel meer gedood, waaronder een parochiepastoor uit de stad. De algemene opvatting onder de arbeiders was dat het juist was om de fascistten te doden hoewel de meesten er zelf voor terugschrokken. Maar de repressie in Sevilla en wat hier een paar maanden later gebeurde stelde hen later in het gelijk" (Rafael Bailaor, mondeling verslag).

Geschreven bronnen over de gebeurtenissen vlak vóór en tijdens de burgeroorlog zijn er niet. Overlevenden uit deze periode zijn nu oude mannen en vrouwen, waarvan de meesten niet tot de leidende figuren hebben behoord. De lokale leiders van "de beweging", zoals de anarcho-syndicalistische organisatie genoemd werd, zijn gedood, gevlucht of gestorven. Degenen die zich deze dramatische periode nog herinneren, praten er niet over of beperken zich tot opmerkingen of antwoorden van algemene aard. Wanneer men toch op bepaalde feiten ingaat, valt het op hoezeer visies daarop elkaar tegenspreken. Paco Salas, 68 jaar, een kleine boer uit de huerta beneden in het dorp, die zichzelf als links

beschouwt, toont grote reserves ten opzichte van een al te gunstige retouchering van de anarchistische beweging.

"Mijn oudere broer en ik bezaten een kleine finca van één fanega in de huerta hier, bij de rivier. We verbouwden producten voor eigen consumptie, zoals maïs en aardappelen. Elk jaar pachtten we een olijfgaard van de las Viñas, in de Llano de la Cruz, maar omdat we van dat alles nog niet konden rondkomen trokken we elk jaar naar het wijngebied van Jeréz en we werkten als segadores (maaiers) in Ronda la Vieja. Ik interesseerde mij voor de politiek en voor de strijd van de arbeiders en al heel jong was ik lid van de socialistische partij. De ideeën van het socialisme spraken mij altijd aan omdat het niet alleen van belang was de middelen eerlijk te verdelen en een einde te maken aan de bevoorrechtiging van enkelen maar ook om een goede organisatie te hebben. Toen de Republiek kwam praatte iedereen hier over de landhervorming, dat het land verdeeld zou worden en de grote bezitters onteigend. Ik stond daar achter. Ik heb altijd de stakingen gesteund en in 1934 heb ik wegens agitatie 7 maanden in de gevangenis van Sevilla gezeten. Toen de oorlog begon was ik net uit militaire dienst. Ik hielp mee in het dorp de milizie op te richten en was lid van het comité van de revolutie. Met wat er gebeurd is met de landeigenaren en de bourgeoisie hier en in Ronda was ik het niet eens. Wij hadden echter helemaal geen contrôle over de mensen in die eerste weken ... de haat tegen de caciques en de Guardia Civil maakte velen bloed-dorstig en gepassioneerd. Bovendien wist iedereen dat de rechtsen wapens hadden en niet zouden aarzelen die tegen de arbeiders te gebruiken, hetgeen ook gebeurd is. Bij de anarchisten waren er veel die nooit verder waren geweest dan Ronda, die niets wisten en altijd de pet voor de señoritos hadden afgenomen. In het comité zat er een die altijd voor debiel was gehouden en die nooit zijn mond open deed toen de revolutie aanbrak hield hij vanaf een vrachtauto toespraken en was bij de eersten die naar Ronda gingen om wraak te nemen op de señoritos. De atmosfeer van die tijd is niet te beschrijven wij geloofden in de overwinning en dat de vrijheid was aangebroken maar er was helemaal geen organisa-

tie. Het was gevaarlijk om iemand een opdracht te geven, alles wat op een opdracht leek en dat niet op een afspraak berustte, heette fascistisch. Degenen die een beetje eigendom hadden, dat ze altijd goed hadden verzorgd, een kleine huerta zoals wij zelf, of die vroeger naar de kerk waren gegaan, werden door de anderen toch nooit helemaal vertrouwd. Het comité eiste dat iedereen zoveel van dit en zoveel van dat afstond, want ze wilden alles in een collectief. In plaats van het land van de señoritos te bezetten en de handen uit de mouwen te steken en te produceren, want er was van alles te kort, vielen de anarchisten hier juist de kleine producenten aan, en scholden ze uit voor kapitalisten en fascistten. De anarchisten, velen ervan waren landarbeiders uit Casas Nuevas, genoten zo van de sfeer van meetings en het organiseren van de revolutie omdat ze voor het eerst bevrijd waren van de druk om voor een mager loontje voor de señoritos te moeten werken. Tegen eind augustus ontving ik een oproep voor het republikeinse leger ik ben toen de rest van de oorlog aan het front geweest, in Madrid en later in Cuenca. Toen de oorlog voorbij was heb ik een half jaar in een kamp gezeten in Alicante. Na mijn terugkomst hier had ik geluk, de autoriteiten controleerden alles wat ik gedaan had maar omdat er niemand een denuncia tegen mij inbracht, ben ik verder met rust gelaten. Mijn broer, die niet in het leger hoefde, was al op dezelfde dag dat de fascistten hier binnenkwamen in een greppel achter het huis doorgeschoten, evenals zijn vrouw" (Paco Salas, mondeling verslag).

De revolutie in Iznár duurde twee maanden, te kort om enige evaluatie te verbinden aan het economisch functioneren van het collectief. In de tijd dat het door de CNT gedomineerde comité met collectivisatie begon, was de graanoogst al voor een groot deel achter de rug. Het comité rantsoeneerde de voorraden graan, olijfolie, garbanzos en andere landbouwproducten die ze uit de voorraadschuren van de cortijos had laten halen en op het dorpsplein had opgeslagen. Uit gegevens over plaatsen waar gedurende langere tijd collectieven functioneerden (zie H. Thomas 1977, passim) kan worden afgeleid dat daar de oppervlakte aan bewerkte grond werd uitgebreid, dat de productie steeg maar dat tevens de lokale consumptie zodanig steeg dat er weinig overbleef voor de voedselvoorziening

van de steden.

".... the government never found the means to persuade or to force the collective or the peasants to deliver, rather than consume, the fruits of what seems to have been sometimes a higher productions" (H. Thomas 1977: 785-786).

De opvattingen die onder de anarchisten leefden over de organisatie van de productie en de verdeling van de opbrengsten hingen nauw samen met een impliciete ideologie over de lokale gemeenschap als een complete en zichzelf voorzienende economische eenheid (vgl. Pitt-Rivers 1972: 218-23; Hobsbawm 1971: 74-107; Temma Kaplan 1977: 138-141. De laatste auteur gaat verder ook in op de verschillende anarchistische opvattingen in Andalusië over collectivisatie, over socialisatie en over anarcho-communisme.).

Niet alleen moest een einde worden gemaakt aan elke ongelijke machtsrelatie en aan het afdragen van surplussen in de vorm van pacht, van meerwaarde uit loonarbeid en van belasting maar ook aan de "networks of exchange" (vgl. Wolf 1966: 8-10) die aan deze ongelijke machtsrelatie inherent waren. Het laatste hield verband met een sobere levenswijze en met een welhaast puriteinse afwijzing van luxe die het optreden van de anarchistische exaltados tekende.

"De exaltados van de beweging sloten direct alle café's maar na een paar dagen werd er vergaderd en stond men weer toe ze te openen er zou alleen wijn gedronken worden; dat was een product van het land en kon daarom niet als een vicio (ondeugd) worden beschouwd. De bioscoop werd gesloten en het comité verklaarde ook dat het drinken van koffie voortaan was afgeschaft. Niemand durfde zich tegen de exaltados te verzetten want men meende toen werkelijk dat de revolutie zou doorzetten en dat de fascistten het niet zouden halen. Er was trouwens meer dan genoeg te eten en ik geloof dat we het in dat opzicht nooit beter hebben gehad dan in die maanden" (Rafael Bailaor, persoonlijke informatie).

De revolutionaire situatie duurde maar kort, het einde werd in bloed gesmoord:

"Na twee maanden sloeg het fascisme hier toe. Moorse troepen en andere huurlingen wierpen zich op onze stellingen en wij konden niets uitrichten tegen de wandaden van onze verraders. We werden van onze grond weggerukt en de nabije Sierras verschaften ons een schuilplaats. Vandaaruit moesten we toezien hoe de vandalen in actie waren meer dan 50 van de beste zonen werden vermoord, vele anderen raakten gevangen alles wat de fascistten tegenkwamen werd verwoest, verbrand of meegeroofd. Zo bleef er een ashoop over van wat eens de morele en materiële horizon had betekend in ons moeilijke bestaan" (Antonio Guerrero, id.).

Smokkel en zwarte handel (1937-1955)

Rechts had gewonnen. Over het lot van de verliezers en over de toestand van politieke repressie in de jaren na de burgeroorlog kom ik nog terug in verband met de voorgeschiedenis van de trek naar het buitenland. Rechts had gewonnen maar deze overwinning leidde in het dorp niet zonder meer tot een herstel van de vroegere machtsverhoudingen.

De uitschakeling van de arbeidersorganisaties, de installatie van een partijbureaucratie op allerlei niveaus (cliënten van de overwinnende partij) en de veranderde marktomstandigheden als gevolg van voedselschaarste riep een gewijzigde constellatie in het leven van nieuwe rijken, machthebbers en invloedrijke figuren. De camarilla wier invloed vroeger gebaseerd was geweest op landbezit en de mogelijkheid om werk te verschaffen, bestond nu vooral uit figuren die winsten maakten in de zwarte handel.

Officieel bestond er na de burgeroorlog een staatsmonopolie op de voedselmarkt. Producenten van graan waren bijv. verplicht om hun opbrengsten tegen een vastgestelde prijs te leveren aan de Servicio Nacional de Trigo (afgekort als SNT, ingesteld in 1937). Er bestond ook een contrôle op de productie van vee, van olijven en olijfolie en op een product als espartogras, dat plotseling waardevol was omdat het als vervanging diende van allerlei schaarse importvezels.

De periode tussen 1940 en 1955 kunnen we typeren aan de hand van verschijnselen als zwarte handel, smokkel en de bloei van allerlei vormen van ambulante handel als alternatief voor het ontbreken van de mogelijk-

heid om elders als seizoensarbeider te werken (na de burgeroorlog bestonden er een tijdlang restricties op seizoensmigratie; zie hoofdstuk IV). In Iznár was in de jaren veertig en vijftig een levendige handel ontstaan in zwart graan dat onttrokken werd aan de contrôle van het SNT en in andere producten.

Het bestaan van een parallelle, illegale omloop van landbouwproducten naast de officiële voedseldistributie komt overeen met de beschrijving van Pitt-Rivers over Alcalá (Pitt-Rivers 1972: 20). Pitt-Rivers verklaart de mogelijkheid voor het onttrekken van grote hoeveelheden landbouwproducten aan de controlerende organisaties uit het feit dat de functionarissen daarvan zelf boeren waren. In Iznár was dit eveneens het geval. Er speelden echter nog een paar bijzondere factoren een rol. In de eerste plaats waren deze ambtenaren niet alleen zelf producenten, vooral van graan, maar zij waren veelal ook de sleutelfiguren in het illegale commerciële netwerk via welk de producten op de markt kwamen. In de tweede plaats maakten zij allemaal deel uit van de plaatselijke camarilla en waren verbonden met de regionale machtsgroep van de Movimiento. De belangrijkste figuren in deze groep waren de cacique Jimenez, de grote boeren Durán en Aguilera, de eigenaar van de olijfmolen Conda en de landeigenaren/veehouders Cabrera en Gamarro. Behalve de opbrengsten van hun eigen land, brachten ze, tegen een zeker percentage van de winst, ook voorraden van kleinere producenten in het zwarte circuit. In het dorp werd deze groep de "blauwe mafia" genoemd of "estraperlistas" (estraperlo is de term die men in Spanje gebruikt voor bedrog of corruptie waarbij officiële figuren betrokken zijn).

Juan Aguilera, die tevens veearts was en later naar Ronda verhuisde waar hij president werd van het regionale Sindicaat van Boeren en Veehouders, wist de hand te leggen op zoveel voorraden dat hij pakhuizen in Ronda moest huren voor de opslag. Deze informatie verstrekten zijn zoon en het verhaal is bevestigd door Paco Torres uit Iznár die als vrachtwagenchauffeur voor Aguilera werkte en het meel van de illegale molens naar de bakkerijen vervoerde.

De Conda's, twee broers - een van hen was lange tijd burgemeester - eigenaren van de olijfmolen en kleine landeigenaren, maakten een klein fortuin met de zwarte handel in dieselolie en benzine die ze verwierven

uit voorraden die tegen een speciaal laag tarief door de overheid aan agrarische producenten werd verstrekt.

Over de levensomstandigheden van de landarbeiders komt een en ander naar voren uit de verhalen van migranten in deel II. In 1947 bedroeg het basisloon van een landarbeider 10 pesetas per dag. Een gerantsoeneerd brood kostte 3 pesetas, een brood op de zwarte markt 15 pesetas; een liter olijfolie kostte officieel 4 pesetas, op de zwarte markt 30 pesetas. Het is duidelijk welke winsten er toen door de zwarthandelaren werden gemaakt. Degenen die niet tot de zwarthandelaren behoorden en bereid waren risico's te lopen om wat extra's te verdienen namen hun toevlucht vaak tot smokkel.

Vanuit het officiële standpunt werd smokkel in de periode na de burgeroorlog vrijwel op een lijn gesteld met banditisme en met politieke subversie. Misschien is er in werkelijkheid wel sprake geweest van enige vermenging van deze activiteiten; de bedrijvers ervan waren vermoedelijk niet altijd identiek maar wel afkomstig uit dezelfde sociale groepering.

De Serranía van Ronda, vooral het gebied ten zuid-westen van de stad, was tot 1952 het toneel van guerrilla-activiteiten. In de bergen zwierven ongeorganiseerde groepen gevluchte anarchisten rond, waaronder zich een bonte verzameling had gemengd van criminelen (al voor de burgeroorlog uit de gevangnissen bevrijd) en desperate franc tireurs die nooit tot enige partij hadden behoord en geen politieke idealen hadden. Tijdens de burgeroorlog hadden deze groepen nooit een militair probleem gevormd maar na 1939 was hun bestaan in toenemende mate een ergenis voor het regime. In 1943 werd een speciaal gecombineerde brigade van leger en Guardia Civil samengesteld om een einde te maken aan guerrilla en banditisme ^{x)}.

Aanvankelijk genoten de "huídos" nog wel sympathie en steun van de bevolking in de dorpen maar dit veranderde als gevolg van de overheidspropaganda, de harde sancties die in geval van hulp werden opgelegd maar vooral door het feit dat de opgejaagde groepjes steeds meer de bevolking van dorpen en geïsoleerde boerderijen lastig viel.

x) Volgens Hills, die de communistische guerillaleider Enrique Lister citeert, nam het aantal guerilleros na de tweede wereldoorlog, na de bevrijding van Frankrijk, toe; deze tweede golf zou vooral bestaan hebben uit communisten die strak georganiseerd waren en goed bewapend (Hills 1970: 433-40). Er bestaan over deze periode echter geen aanwijzingen voor communistische guerrilla-activiteit in de Serranía van Ronda; vermoedelijk was deze beperkt tot de Pyreneeën, waar de verbinding met uitvalsbases aan de Franse kant van de grens voor de hand lag.

Naarmate de jaren verstreken werden de guerilleros (maquis genoemd) door de bevolking geassocieerd met bandoleros, vooral in de dorpen die in de bergen liggen zoals Cortes en Cartajima.

De gemeentesecretaris van Ronda, Don Ignacio Huelin, die in de betrokken periode in Cortes was, herinnert zich dat men destijds, in 1948, rekening hield met de aanwezigheid in de omgeving van 700 à 900 guerilleros. Hoeveel daarvan afkomstig waren uit Iznár is moeilijk te achterhalen; van 6 personen staat het vast, ze zijn omgekomen; het werkelijke aantal kan evengoed het dubbele of het drievoudige zijn geweest. Van enkele Iznareños die naar Frankrijk waren geëmigreerd werd door sommigen beweerd dat ze eens bij de "maquis" waren. Onder de guerilleros kunnen militante anarchistenvrijwilligers zijn geweest die in 1936 in Ronda hadden deelgenomen aan de liquidaties en die later geen kans meer zagen te ontkomen. Men moet bedenken dat er in die tijd een scherpe controle werd uitgevoerd op verbindingen, op de wegen en het vervoer en dat men een pas nodig had om zijn dorp te kunnen verlaten; alleen in het bergland kon men zich verschuilen.

Het bergland vormde ook een aangewezen gebied, een bron van inkomsten bij uitstek voor een deel van de bevolking dat zich toelegde op het exploiteren van omstandigheden die het gevolg waren van gebrekkige verbindingen en een niet ontwikkelde commercialisering van allerlei goederen en diensten. Er waren in het dorp smokkelaars, er waren arrieros (voerlieden die met muil dieren vrachten over moeilijk begaanbare routes transporteerden), scharenslijpers, handelaars in allerlei kleingoed (vooral bloempotten) impressarios van tweederangs stierengevechten en opkopers van oud metaal.

Sinds Gibraltar in de eerste helft van de vorige eeuw betekenis kreeg als invoerplaats van goederen die op het vasteland onder hoge invoertarieven vielen, waren personen uit Iznár betrokken bij het vervoer en bij de handel in smokkelwaar over de routes in het Andalusische bergland.

De smokkelaars uit Iznár haalden de goederen niet zelf uit Gibraltar maar ze legden zich hoofdzakelijk toe op het vervoer door het binnenland. De route waarover men het meeste hoort was die tussen Algeciras en Osuna, in de provincie Sevilla, een afstand van ongeveer 100 km., waarvan

het grootste deel door de bergen loopt. Het dorp ligt halverwege deze route. Vóór de oorlog bestond de smokkelwaar vooral uit tabak, koffie, stokvis, katoenen kleding en specerijen, daarna uit koffie en sigaretten.

Na de oorlog was het smokkelen extra riskant omdat de Guardia Civil hard optrad en altijd uit scheen te gaan van een samenhang tussen smokkelaars en guerilleros. De smokkelaar die gepakt werd kon er op rekenen kreupel geslagen te worden nog voor hij naar de kazerne was gebracht. Daarbij kwam nog het ongemak van de soms extreme kou in de bergen, de risico's van ziekte, ongeluk of van verlies van de lading bij een achtervolging door de Guardia.

Smokkel en ambulante vormen van kleinhandel werden uitgeoefend door mannen van bepaalde families, die op één uitzondering na, afkomstig waren uit het lagere deel van het dorp. Naar het zich liet aanzien behoorden deze families niet tot de allerarmsten.

Tegenwoordig bestaat de smokkel niet meer. Er zijn alleen nog sterke verhalen over maar de vroegere sluikwegen door de bergen zijn nu met struikgewas overwoekerd. Niet langer trekken er inwoners van het dorp door het gebied met hoog opgetaste handelswaar op de ruggen van hun muildieren. Toch is de continuïteit met vroeger niet helemaal verbroken. Bepaalde traditionele vormen van commercie handhaven zich in combinatie met meer moderne bronnen van inkomsten. Ook zijn er, nu echter binnen de entourage van seizoensmigratie, nog steeds groepen die tegemoet komen aan de gangbare stereotypen over het dorp en hun brood verdienen met risicodragende activiteiten.

Het begin van de nieuwe periode, het begin van het einde van het bergland en de rurale omgeving als de voornaamste bestaansfactor van het dorp, kan men vrij nauwkeurig verbinden met twee belangrijke gebeurtenissen. De eerste was de aanleg van een Amerikaanse basis bij Rota (provincie Cádiz) in 1955. Dit was het eerste project waarvoor landarbeiders uit Iznár zich als ongeschoolde werklieden aanmeldden. In hetzelfde jaar begon ook de trek van langs officiële weg aangeworven seizoensmigranten naar het buitenland.

De lokale economie en niet-agrarische bestaansbronnen

Commercie en de "peasant-sector"

De voornaamste bestaansbron ter plaatse vormt het land. Zoals ik in het hoofdstuk over de demografische ontwikkeling al heb aangegeven, is de landbouw in Iznâr en omgeving bij lange na niet in staat om een aanzienlijk deel van de bevolking een bestaan te verschaffen. Op een paar kleine werkplaatsen en varkensslachterijen na is er geen industrie. Er is ook geen toerisme en behalve het gemeentehuis en de lagere school zijn er geen instellingen van de overheid die werk geven aan meer dan een paar mensen. Iemand die in het dorp geen bedrijf heeft of geen land en die permanent op loonarbeid aangewezen is, kan, wanneer hij landarbeider is, jaarlijks hooguit op 40 dagen werk rekenen in de plaatselijke landbouw.

In deel II zal ik nader ingaan op het gegeven dat trekarbeid niet alleen voor arbeiders zonder landbezit maar ook voor veel kleine boeren en pachters vanouds het aangewezen middel was om de schamele inkomsten van hun akkers aan te vullen en de onregelmatigheid van het seizoenswerk ter plaatse op te vangen.

Er is nog een andere oplossing die door de bewoners door de jaren heen is gezocht, nl. het aanbieden van een groot aantal diensten en het beoefenen van allerlei handel. We zullen zien hoe in het verleden velen geprobeerd hebben om een graantje mee te pikken in de opbrengsten van de lokale en regionale handel. Doordat agrarische en niet-agrarische bestaansbronnen in Iznâr op grote schaal werden gecombineerd kon er nooit een of ander exclusief specialisme ontstaan in een lucratieve branche. Het plaatselijk idioom kent twee uitdrukkingen waarmee het gewoel om de schaarse bestaansbronnen in de sfeer van diensten en commercie wordt uitgedrukt. Trapichea wil zeggen: intrigues spannen, het elkaar op de voeten staan bij het toepassen van list en het manoevreren om een deel van de lokale of regionale koopkracht te verkrijgen. Trapichea impliceert het geheim houden van bedoelingen tot het moment opportuun is om voor de dag te komen. De term is van toepassing op de pogingen die iemand in het verborgene onderneemt om vrienden, beschermers of klanten te krijgen. De markt is gelimiteerd dus iedereen die er als nieuweling bijkomt om iets aan de man te

brengen, bezorgt degenen die er al opereren een nadeel. De tweede term is calistrea en hangt nauw met de eerste samen. Het betekent rondsnuffelen, net zolang zoeken tot je iets vindt, voortdurend op je hoede zijn voor anderen, op je hoede zijn voor anderen, zoals de muizen doen, rondscharrelen om te zien wat van je gading is, maar het kan om niet meer kruimels en kleine brokjes gaan. Trapichea en calistrea hebben betrekking op kleinschalige economische operaties, binnen het beperkte verband van een lokale samenleving.

Juist in dit kader kan men waarnemen dat processen van commercialisering, van toenemende differentiëring van beroepen, van specialisering en arbeidsverdeling volgens moderne, urbane patronen, steeds meer ingrijpen maar dat tegelijkertijd de traditionele, "peasant"-sector deels onaangetast blijft voortbestaan. Weingrod en Morin wijzen hierop in hun studie over Sardinië. In de uitwerking van hun model van "marginale enclaves" binnen geïndustrialiseerde sectoren schrijven zij:

".... the industrial center is able to draw upon the resources of the marginal region. Moreover - and this is the key point - the marginal areas need not become transformed by these relations. For example, there may be a growth in tertiary occupations (such as the civil service or construction) within the marginal region, but this occupational shift is compatible with the maintainance of a paleotechnic agrarian economy. In fact there may be continuing involutionary processes within the marginal region" (Weingrod & Morin 1971: 323-324).

In het dorp zien we dat migratie een sleutelfunctie vervult bij het blijven voortbestaan van een traditionele "peasant"-sector binnen een moderniserende markteconomie. Migratie is in zeker opzicht een éénrichtingsproces (vgl. Galeski 1975: 82). Er vindt nl. een voortdurende drainage plaats van de dorpsbevolking waarbij de selectie voor de hand ligt: overwegend mensen van jongere leeftijd (voor Iznâr komt dit duidelijk tot uitdrukking in grafiek 3, pag. 49), geschoolden en mensen die voldoende middelen hebben om in de stad een bestaansbasis te vestigen.

Het wegtrekken van beter geschoolden naar moderne sectoren in de stad leidt binnen het dorp tot een afzwakking van tegenstellingen die

gebaseerd waren op verschillen in macht, rijkdom en prestige. Tegelijkertijd veroorzaakt migratie (als seizoensmigratie) een circulatatie van mensen wier positie op de industriële arbeidsmarkt zo onzeker is dat ze min of meer gedwongen zijn de banden met de traditionele "peasant"-sector in stand te houden.

Het zou echter misleidend zijn er van uit te gaan dat hierdoor de "peasant"-sector gestabiliseerd zou worden, want ze raakt in feite ook steeds meer afhankelijk van een voortdurende inbreng van middelen uit de "moderne" sector, zodat vervlechting van beide, in een symbiose van afhankelijkheid, wellicht sterker is dan Weingrod en Morin in hun esclavemodel suggereren.

Het begrip "peasant"-sector is in deze zin van toepassing op een wijde reeks van agrarische activiteiten, die gekenmerkt wordt door een laag niveau van kapitaalsinvesteringen, een beperkte vorm van commercialisering (een groot deel van de productie is voor eigen gebruik of bestemd voor verhandeling ter plaatse, de - geringe - productiesurplusen worden via intermediairs op de markt gebracht, een probleem dat ik al eerder aansneed) en door een arbeidsverdeling die zowel bij kleine boeren als bij landarbeiders berust op het functioneren van het gezin als voornaamste economische eenheid.

Ondernemers; handel en crediet

Een opvallend verschijnsel in het dorp is het grote aantal kleine ondernemingen: winkels, café's, kleine werkplaatsen en handeltjes. In het overzicht op pag. 175 t/m 178 heb ik alleen melding gemaakt van die zaken die voor hun eigenaren min of meer als hoofdbron van inkomsten fungeren. Deze mensen hebben een erkende status als neringdoende ("negociante") of als ondernemer ("industrial"). Deze categorie alleen al bestaat uit een relatief groot aantal bedrijven. Er zijn 83 zelfstandige ondernemers die met hun gezinnen leven van de koopkracht van 1232 andere inkomenstrekken: een gemiddelde van 1 op 15. Deze ondernemers opereren niet uitsluitend op de lokale markt, aan de andere kant wordt er door de consumenten uit Iznâr ook gekocht in andere plaatsen, vooral in Ronda.

In werkelijkheid zijn er, behalve deze 83 full-time ondernemers, nog méér die zich verdringen om een aandeel van de plaatselijke koop-

kracht naar zich toe te trekken in de vorm van part-time commerciële bezigheden: het kleine buurtwinkeltje dat alleen 's avonds open is voor klanten die nog ergens tekort aan hebben; de oude baas die vroeger een café had, niet rond kan komen en 's avonds in het halletje van zijn huis goedkope wijn schenkt voor andere bejaarden uit de buurt; het zaakje in erwten en bonen dat alleen op zaterdag geopend is wanneer de eigenaar en zijn vrouw terug zijn van hun werk aan de kust. Ik telde 10 personen die het beroep van "commerciante", handelaar, uitoefenden maar het feitelijke aantal mensen dat op ongeregelde tijden met handel geld verdient is veel groter.

Onder de seizoensmigranten trof ik verschillende "vendedores", die wanneer ze in het dorp zijn naar Ronda gaan om een voorraadje groente, vis, plastic artikelen, speelgoed of textiel in te slaan en deze als marktkoopman in de dorpen in de buurt verkopen. Er zijn er ook die voor een kleermaker met stalen en modellen de boer op gaan om op commissiebasis maatkleding aan de man te brengen. In Zwitserland keek ik vreemd op toen diverse seizoensmigranten hun visitekaartje lieten zien waarop als beroep het plechtstatige "agente commercial" vermeld stond. Deze personen bleken dan vaak ook een officiële vertegenwoordiging te hebben voor een of ander product van een firma uit Málaga, Ronda of Sevilla; als ze in het dorp waren werkten ze op provisiebasis voor deze firma's. Elk bier-, limonade-, melk- of zeepmerk, elke verzekeringsmaatschappij of televisiefirma, is in het dorp vertegenwoordigd door een eigen "agente commercial".

Een eigenaar van een winkel of bar zou het zich moeilijk kunnen veroorloven om rechtstreeks van een groothandel te kopen. Op alle mogelijke terreinen ziet men dat transacties in de commerciële sfeer hoofdzakelijk verlopen langs lijnen van persoonlijke relaties. We zien dit bijvoorbeeld ook aan de operaties van banken in de dorpen. Elke bank heeft daar een eigen hulpkantoor dat zonder uitzondering bemand is met lokale employé's. De Banco Central stuurde zelfs enkele malen per jaar haar lokale agent, een populaire figuur in het dorp, naar Basel en andere plaatsen waar seizoensmigranten uit Iznár verbleven, om de spaarcenten van deze mensen in te zamelen. Deze man had overigens in het dorp ook weer een kleine zaak in allerlei goederen, van serviesgoed tot elektrische artikelen, waarvoor hij tijdens zijn reizen

goodwill kon werven. Hij gaf in Basel wel eens een feestje namens de bank en de mensen gaven hem brieven mee en opdrachten, om bijv. een broodrooster, een krultang of een ander cadeau dat door hem werd aan-geprezen en voor een speciale "vriendenprijs" verkocht, thuis te bezor-gen.

In alle branches, behalve in het begrafeniswezen, het monopolie van de pastoor, heerste een dodelijke concurrentie. Vooral in de sec-tor van de elektrische apparatuur waren er de laatste jaren zoveel nieuwe handelaren bijgekomen dat geen van hen afzonderlijk er volledig van kon bestaan. Behalve bij de man van de Banco Central kon men in 1973 in het dorp nog bij drie andere winkels in "electro-domesticos" en via minstens een vijftal "agentes comerciales" een televisietoestel kopen.

Een belangrijk, zo niet het grootste deel van de transacties op elk gebied speelt zich af in een context van buurt-, familie of vriend-schapsrelaties. Het kopen van goederen in Ronda die ook plaatselijk te koop zijn, wordt door veel mensen in principe als onbehoorlijk be-schouwd tenzij - hetgeen zeer vaak het geval is - de leverancier in de stad iemand is die bepaalde banden met het dorp onderhoudt. Omdat men toch altijd tegen een zo laag mogelijke prijs koopt, blijft er van de winst niet zoveel over. De prijzen voor de meeste goederen zijn in de streek hoger dan in de grote steden en aan de kust maar door af te dingen trekt men de verschillen weer enigszins recht.

Een koper die niets vraagt, betaalt de prijs die op het artikel staat aangegeven. Wanneer een koper een winkel binnenstapt om bijvoor-beeld een stuk zeep te kopen zal hij niet zonder meer om het artikel vragen maar de transactie eerst in een persoonlijke context plaatsen: "dit stuk zeep hier, voor welke prijs kun je mij dit verkopen?" ("que precio me puedes poner"), en afhankelijk van de mate waarin koper en leverancier elkaar kennen, luidt het antwoord: "de prijs die ik aan mijn vrienden bereken", of: "jij kunt het meenemen voor". Bij grotere transacties is het gebruikelijk om een tussenpersoon in te schakelen. Dat kan de corredor zijn, een man die als officiële be-middelaar optreedt bij koop en verkoop van roerend (bijv. partijen van een gewas dat nog op het veld staat) of onroerend goed. Dat kan ook een gemeenschappelijke vriend zijn van koper en verkoper, of iemand

die zich in het belang van één van beiden (of van zichzelf) als zodanig opwerpt: "Paco, als je voor je zoon kleren koopt, ga dan naar Pérez (in Ronda). Ik ben met hem bevriend ik zal met hem praten en als je in zijn winkel komt moet je mijn naam maar noemen".

De plaatselijke handel is geatomiseerd over een enorm aantal kleine vestigingen, een verschijnsel dat nog versterkt wordt door de al genoemde fragmentatie van de distributiekkanalen naar het dorp toe. Niemand krijgt de kans meer om nog een solide positie op te bouwen. Wettelijke bescherming van bestaande vestigingen (competencia leal) ontbreekt, daarbij komt dat de publieke opinie scherp reageert als iemand de indruk maakt rijk te worden van zijn zaak.

Het opzetten van een onderneming behoorde traditioneel tot een van de middelen voor sociale mobiliteit van de klasse van propietarios. Het was een oplossing voor het probleem dat bij de grotere boeren ontstond bij de verdeling van het vaderlijk erfgoed. Een boerenzoon kon zijn deel van het erfgoed nemen en als kleinere eigenaar doorgaan; hij kon trouwen met een dochter van rijke familie - hetgeen maar weinig voorkwam door het aanzienlijke klasseverschil tussen propietarios en grootgrondbezitters -, en hij kon na een opleiding gevolgd te hebben, een carrière zoeken in de stad, na zijn deel van het erfgoed verkocht te hebben aan het gezinslid dat het bedrijf voortzette. Sommige families versterkten hun positie in de loop van een generatie door combinaties van verschillende bronnen, andere geraakten, door het nalaten daarvan, juist in verval.

De oudere, meer gevestigde zaken in het dorp zijn nog in handen van eigenaars van boerenafkomst en door familierelaties verbonden met de klasse van propietarios. Tegenwoordig zijn de onderwijsmogelijkheden uitgebreider en is het, door de expansie van moderne beroepsmogelijkheden voor jongeren uit de middenklassen eenvoudiger om een carrière te maken in de stad. Hun plaatsen in het dorp worden nu ingenomen door emigranten die in het buitenland enig kapitaal vergaard hebben, voor wie het bezitten van een onderneming een aanzienlijke sociale stijging betekent maar vooral een perspectief biedt voor een felbegeerde bestaanscontinuïteit in het dorp. De machtigste middenstanders van het dorp zijn de "fabricantas", een wat wijdsse benaming voor wat in feite niet meer zijn dan dorpsslaggers die een paar man personeel in dienst

hebben en een klein aandeel hebben in de regionale afzet van producten van het varken.

Het zijn kleine slachterijen die hun producten - worst, ham en ingeblikte vleeswaren - slijten op de lokale en regionale markt. José Melgar is een van deze fabrikanten. In zijn bedrijf werken twee vaste knechten, wanneer het nodig is schakelt hij nog wel eens een dagloner in. Melgar heeft ook een winkel in levensmiddelen, waar hij zelf en zijn vrouw achter de toonbank staan. Hij heeft twee kinderen op de universiteit; de oudste zoon werkt als vertegenwoordiger voor de zaak. De afzet van de producten is sterk afhankelijk van het netwerk van relaties dat Melgar en zijn zoon weten te onderhouden met winkeliers in andere dorpen.

Een van de grootste concurrenten is het bedrijf van Melgar's eigen zwagers, de gebroeders Gamarro. Deze laatsten hebben in 1972 in Ronda, in een van de luxe wijken, een zelfbedieningswinkel geopend. Zij zijn er enigszins in geslaagd hun producten een image te geven van "caserio", echt van de boerderij, en kunnen een paar delicatessenzaken in Marbella en Torremolinos tot hun klanten rekenen. De fabrikanten kopen de varkens op de markten van Ronda en Gaucín maar ook rechtstreeks van de kleine varkenshouders uit het dorp. Deze laatsten nemen meestal met een lagere prijs genoegen omdat ze bij verkoop aan Melgar, aan Gamarro of aan de andere fabrikanten niet het risico lopen dat hun varkens door de veterinaire dienst worden afgekeurd. De veearts van het dorp, Antonio Marín, behoort zelf tot de familiekring van de fabrikanten en is daardoor welhaast verplicht om af en toe een oogje dicht te doen.

Personen uit het dorp die varkens houden voor eigen consumptie, laten deze dieren slachten bij een van de fabrikant-winkeliers, waarbij deze, bij wijze van betaling een deel van het varken houden.

Vroeger, voordat de arbeiders en kleine boeren uit Iznár massaal naar het buitenland trokken en voordat er in het dorp sprake was van moderne consumptiepatronen, was de positie van fabrikant-winkeliers anders dan ze nu is. Ze beschikten over macht. Ze namen een sleutelpositie in tussen enerzijds de externe, monetaire markt en anderzijds een archaïsch, lokaal ruilsysteem van agrarische goederen. Daar kwam bij dat ze als credietgevers fungeerden voor boeren en arbeiders die door hun onregelmatige opbrengsten en looninkomsten nooit het hele

jaar door over contant geld beschikken. Kleine ondernemers die alleen maar goederen te verkopen hadden zouden nooit in staat zijn geweest om op grote schaal langlopende consumptiecredieten te verstrekken. Voor de fabrikant- winkeliers vormde juist het genereren van schulden een voorwaarde om verzekerd te zijn van een regelmatige afbetaling in de vorm van goederen in natura (vooral varkens maar ook andere agrarische producten). De kredietgevers verstrekten ook andere agrarische producten). De kredietgevers verstrekten goederen, levensmiddelen en gebruiksgoederen, en ontvingen in ruil daarvoor agrarische producten die zij verwerkten en deels gebruikten voor ruiloperaties op de lokale markt, deels afzetten op de monetaire markt.

De verhouding van schuldenaars, die niet als agrarische producenten goederen in natura te leveren hadden, met winkeliers-fabrikanten was van dezelfde aard als met de diteros. Het systeem waarmee diteros (lett. credietgevers) werkten was gebaseerd op schuldaccumulatie en gedwongen nering. Diteros verkochten goederen, huisraad maar vooral kleding, op afbetaling.

Elke ditero had zijn eigen branche waarbij hij vaak werkte als tussenpersoon voor een zaak in de stad. Om te voorkomen dat een lopende schuld in één keer zou worden afbetaald, bijvoorbeeld na de olijven-oogst, wanneer er bij de landarbeiders plotseling wat meer geld in huis was, verplichtten ze hun klanten om de schuld in kleine bedragen te voldoen, uitgesmeerd over een lange periode. Doordat bij aankoop van een nieuw goed, en het aangaan van een nieuwe schuld, een deel van de uitstaande schulden werd kwijtgescholden, kwamen de mensen steeds weer bij dezelfde diteros terecht. Deze kwamen elke week langs om hun couponnetjes te verzilveren. Wanneer betalingen te lang stagneerden konden zij een schuldenaar eventueel uit zijn huis zetten maar, uit beduchtheid voor hun imago van welwillendheid - ook diteros beconcurrerden elkaar - schijnt geen van hen het na de burgeroorlog in Iznâr zover te hebben laten komen.

Tot 1960-1965 waren er in het dorp 8 à 10 personen die het beroep van ditero uitoefenden. Er is er nu nog één over. Hij verkoopt horloges, armbanden en ringen voor eigen rekening en maatkleding als zetbaas van een kleermaker uit Ronda. Zijn operatieterrein is echter niet het dorp maar de grote landarbeidersdorpen over de grens in Cadíx. Hij verklaart:

"Ditero, ditero ja zo noemen ze het hier. Als een man geen geld in huis heeft en toch een pak moet hebben en een ring omdat hij gaat trouwen, dan zorg ik er voor dat hij die spullen krijgt. Wat er ook gekocht wordt, de klant betaalt maar 50 pesetas per week. Eigenlijk doet een ditero een sociaal werk want hij zorgt ervoor dat iemand die op zeker moment geen geld heeft zich toch behoorlijk kan vertonen een Andalusiër, hoe nederig ook (tan humilde que sea), wil een pak dragen met de feestdagen en bij een pak hoort tegenwoordig een horloge. Ik kan hem dat leveren en omdat hij mij beetje bij beetje betaalt merkt hij er maar weinig van".

Uitbreiding van koopkracht (als gevolg van overmaking van gelden van seizoensmigranten en van de toename van bankcredieten) heeft in het dorp geleid tot een grotere consumptie maar tegelijkertijd tot een vergaande opsplitsing van distributiekkanalen, vooral in de sector van consumptiegoederen. Dit verschijnsel kan objectief beschouwd worden als een moderne vorm van verborgen werkloosheid - er zijn teveel ondernemers die van hun onderneming niet kunnen bestaan; bovendien staat of valt hun brond van inkomsten met een ongestoorde continuïteit van de stroom buitenlands geld - en subjectief wanneer men uitgaat van bedoelingen en aspiraties van betrokkenen, als een middel om zich een permanent verblijf in het dorp te verzekeren en als een middel tot opwaartse mobiliteit. Deze contrasten zullen nader aan de orde komen in het volgende hoofdstuk, in de context van migratie.

Werkgelegenheid in moderne sectoren

Een ander aspect van de plaatselijke economie, dat eveneens nauw verweven is met de accentverschuiving van rurale naar niet-rurale bestaatsbronnen en in het algemeen met de gevolgen van modernisatie in de regio, betreft de specifieke combinatie van traditionele agrarische bezigheden met loonarbeid in moderne sectoren.

Het proces waarbij het land, als overheersende politieke en economische factor in Andalusië, als bron van macht voor de rurale elite en als bestaansbron voor boeren en landarbeiders, in betekenis achteruitgaat, is nauw verbonden met allerlei veranderingen in de relaties tussen verschillende groeperingen van de samenleving, met nieuwe vormen

van mobiliteit en met verschuivingen in de machtsrelaties. In een historische terugblik zal ik hier in het volgende hoofdstuk verder op in gaan. In deze paragraaf wil ik beschrijven hoe de arbeidsmarkt van het dorp verbonden is met moderne sectoren in de regio, met industrie en toerisme.

Een kenmerk van de economische ontwikkeling van Spanje in de laatste 20 jaar is de onevenwichtige spreiding van investeringen over de regio's. Industriële expansie heeft overwegend plaats gevonden in gebieden waar al een industriële traditie en een aangepaste infrastructuur aanwezig was en waar belangrijke autochtone financiële belangengroepen gevestigd waren: in Baskenland, in Catalonië en in Madrid. In Andalusië is de industrialisering achtergebleven bij de rest van het land. De industriële opbouw die hier door de overheid bevorderd werd in de industriële groeikernen (Polos de Desarrollo), was sterk afhankelijk van extern kapitaal en geconcentreerd rond enkele centra: Huelva, Sevilla en - in minder mate - in Málaga. De industrie die hier gevestigd werd, in hoofdzaak mijnbouw (al langer bestaand), metaalbewerkings-, voedsel- en textielindustrie, laat zich typeren door een laag niveau van investeringen, arbeidsintensieve producties en een lage productiviteit. Volgens Comín bedroeg in 1971 het aandeel dat buitenlandse ondernemingen, veelal multi-nationals (met namen als Schlitz, Coca-Cola, Northrop en Renault), in deze industrie hadden ca. 70 procent (vgl. Comín 1971: 213-215).

Op de plaatsen waar de industrie zich in Andalusië concentreerde gaf ze aanleiding tot een enorme toeloop van de bevolking, zoals bijvoorbeeld is waar te nemen in Sevilla en Málaga, waar urbanisatie geïmponeerd ging met het in de stad opnemen van een wijde kring van vroegere landbouwdorpen. Hier en ook in andere steden ontstonden in de jaren zestig ook de zgn. chabola-wijken, geïmproviseerde krottenwijken, waarin de bevolking die van het omliggende land toestroomde, een eerste onderdak vond.

De arbeidscondities in de regionale industrie bleven in deze tijd achter bij die in de rest van het land. Comín zegt hierover dat veel ondernemers in Andalusië zich in hun bedrijven gedragen als echte caciques, die de arbeidswetgeving aan hun laars lappen en die hetzelfde ondernemersethos hanteren als de grootgrondbezitters van eertijds. Wie

zou denken, zegt Comín, dat de grote internationale bedrijven hier verandering in zouden aanbrengen, vergist zich:

"Deze grote firma's, die in hun bedrijven in andere, meer ontwikkelde landen, hoge lonen betalen en menselijke relaties onderhouden, passen zich, eenmaal in Andalusië geïnstaleerd, gemakkelijk aan bij de lage lonen en bij het autoritaire en fascistische systeem van arbeidersonderdrukking" (Comín 1971: 213).

In de provincie Málaga is industrialisering slechts één aspect van de moderne veranderingen die de laatste 20 jaar plaats vonden. Het belangrijkste feit was hier de opkomst van het toerisme en de daarmee gepaard gaande enorme expansie van de bouwnijverheid aan de Costa del Sol. Industrie, toerisme en bouwnijverheid leidden niet tot een onomkoombare leegloop van het dorp. Een deel van de lokale beroepsbevolking die in deze sectoren werkte, bleef tevens georiënteerd op het agrarische bedrijf. Pendel werd een alledaags verschijnsel. Op dit onderwerp ga ik als laatste van dit hoofdstuk in. We zien dat de verbinding tussen "traditionele" en "moderne" sector, wat haar effect op de lokale arbeidsmarkt betreft, twee gezichten vertoont. Aan de ene kant pendelen boeren van het platteland naar de stad en naar plaatsen aan de kust, waar vooral in de bouwnijverheid en in de horeca genoeg bedrijven zijn die graag gebruik maken van goedkoop en tijdelijk personeel. Vaak genoeg werken deze plattelanders daar zonder enige arbeidsovereenkomst waaruit sociale rechten voortvloeien en voor lonen die lager zijn dan vastgesteld in de officiële arbeidsovereenkomsten.

Aan de andere kant komt het ook voor dat bepaalde vormen van industriële bedrijvigheid zich verplaatsen naar de dorpen. Dit laatste kan de vorm aannemen van ondernemingen die elders hun hoofdkwartier hebben en die bepaalde arbeidsintensieve productieonderdelen, in de vorm van assemblages, overbrengen naar streken met lage loonkosten.

Hierbij treden zowel grote, op nationale schaal opererende ondernemingen op (vooral in de confectie-, leer- en meubelindustrie), als regionale ondernemers die rechtstreeks of via tussenpersonen handnijverheidsproducten, in de streek vervaardigd, op de markt brengen.

Kenmerkend voor deze gang van zaken is de inschakeling van personen die op de arbeidsmarkt een marginale positie innemen: jonge vrouwen,

oudere mensen, schoolverlaters en gehuwde vrouwen.

Hoewel de looninkomsten uit deze bedrijvigheid voor de betrokken werknemers zeer gering zijn en men in het algemeen schande spreekt van de condities waaronder het werk gedaan wordt, doen overal in de streek de lokale autoriteiten erg hun best om ondernemers naar hun dorpen te halen en zoveel mogelijk arbeidsplaatsen te creëren of in stand te houden. De burgemeester van Algatocín, een wat kleiner dorp dan Iznár, diep in de Serranía van Ronda, schreef in dit verband in 1974 het volgende:

"Er zijn in dit dorp steeds 20 à 30 personen die door de week aan de kust werken. Ze vertrekken op maandag en keren zaterdag weer terug. Daarnaast zijn er meer dan 10 mannen die in Duitsland werken en die hun gezin in het dorp onderhouden. Er is hier een werkplaats (un taller) voor leerbewerking (maroquinería), die bij gebrek aan financiële middelen niet functioneert; er is geschikt personeel, er zijn werktuigen van allerlei soort maar het personeel is hier werkloos en moet vertrekken naar andere plaatsen. Er is hier ook nog een andere werkplaats voor het maken van confectie, met apparatuur en alles en er zijn meisjes die dat soort werk kunnen doen (chicas preparadas); deze functioneert om dezelfde reden slecht en zal binnenkort moeten stoppen. We zijn aan het onderhandelen met een meneer uit Sevilla die alles wil overnemen maar hij kan geen personeel in dienst nemen voor meer dan 120 pesetas per dag. Beide werkplaatsen zijn een paar jaar geleden begonnen als een coöperatief, opgericht door de pastoor en een paar mannen die uit het buitenland terugkwamen. In deze plaats zou voor 100 personen nog vast werk moeten zijn, dan zou er, samen met de landbouw die er is, niemand meer weg hoeven gaan. Als men daarbij nog eens aan vijftig boeren leningen verstrekke, zodat ze stallen kunnen maken voor vee, zou voorkomen kunnen worden dat er zo als nu, zoveel mensen wegtrekken om in het buitenland en aan de kust te werken, want het is alleen door het gebrek aan werk dat de mensen hier weggaan".

De problematiek, die deze burgemeester uitdrukt, speelt niet alleen in Algatocín. Overal in de streek hoort men soortgelijke verhalen. In Iznár is, behalve de emigratie en de seizoensmigratie, waarop ik in deel II nog uitvoeriger zal terugkomen, in dit opzicht van belang het functioneren van een confectie-atelier (een filiaal van een bedrijf uit

Catalonië) en de pendel van mannen en jonge meisjes naar bouwplaatsen en hotels aan de Costa del Sol.

Het confectie-atelier zal ik belichten aan de hand van de ervaringen van één van de werkneemsters, de 22-jarige Teresa López. Haar verhaal is tevens illustratief voor de positie van vrouwen in het dorp en voor de betrekkingen die kinderen met hun ouders onderhouden, speciaal in gezinnen waarvan de man als seizoensmigrant in het buitenland werkt. In de passages over de pendelarbeid aan de Costa del Sol zal ik vooral ingaan op de arbeidsomstandigheden in de bouw en in hotels. De samenhang met seizoensmigratie, geprojecteerd tegen de achtergrond van individuele strategieën voor het zoeken naar werk en inkomen, zal ik in deel II nog toelichten.

Vrouwen en werk; een confectie-atelier

De plaats van vrouwen in de lokale economie kan niet los worden gezien van de sociaal-economische positie van de mannen uit de gezinnen waar ze deel van uitmaken. Over "de positie van de vrouw" kan in generaliserende termen weinig gezegd worden. Vrouwen leven in zeer verschillende omstandigheden en vervullen uiteenlopende taken.

Verschillen in sociale status die in het dagelijks verkeer van mannen minder op de voorgrond treden, komen versterkt tot uitdrukking in de levensomstandigheden en in de levensstijl van vrouwen.

Een belangrijk statuskenmerk voor een gezin is de mate waarin vrouwen, echtgenoten en dochters, zijn vrijgesteld van bepaalde arbeid en het soort bezigheden dat ze uitoefenen. In middenklasse-gezinnen streeft men er naar om ongehuwde vrouwen zoveel mogelijk vrij te stellen van werk om zich bezig te houden met de voorbereiding op een huwelijk met een goede partij. Wanneer meisjes na de lagere school een opleiding volgen is deze minder gericht op de voorbereiding op een carrière dan op een verhoging van de kansen op een betere partij. Meisjes die niet in staat zijn een opleiding te volgen worden vaak een paar jaar ondergebracht in een particulier instituut, of in de huishouding van een familielid in de stad; in ieder geval blijven ze niet in het dorp. In de zomervakanties, die drie maanden duren, hangen de jongeren uit de meer welgestelde families de hele dag wat in het dorp rond, zich vermakend in de discotheek en in het plaatselijke zwembad.

Gehuwde vrouwen die een beroep uitoefenen vindt men bij de "gente de carrera": de vrouw van de plaatselijke arts werkt als lerares in Ronda; de vrouw van de apotheker heeft dezelfde bevoegdheid als haar man; er zijn diverse onderwijzers-echtparen. Onder de gestudeerde leden van de elite in Ronda treft men trouwens in het algemeen het verschijnsel aan dat men trouwt met een vrouw van gelijke sociale afkomst die eveneens gestudeerd heeft en die na het huwelijk, zo lang er geen kinderen zijn, haar beroep blijft uitoefenen.

Onder de kleine boeren en landarbeiders worden de vrouwen al op jonge leeftijd ingeschakeld bij het werk. De gezinnen vormen hier miniatuur joint-ventures waarin iedereen zo hard mogelijk meewerkt voor het gezamenlijk inkomen. De huishoudelijke taken zijn omvangrijk. Men bereidt als regel twee keer per dag een uitgebreide maaltijd, ondanks de eenvoudigheid van de gerechten een tijdrovende bezigheid.

Andalusiërs zijn bijzonder gesteld op hygiëne. Woningen worden tot in het extreme schoongehouden en opgesierd. Elke dag schrobt men de stenen vloer, ruimt men het erf op en verzorgt men de bloemen op de patio. Een paar keer per jaar wordt de woning van binnen en buiten opnieuw in de witkalk gezet. Ook aan de kleding besteedt men veel zorg. Het wassen gebeurt vaak nog met de hand. Er zijn wel wasmachines maar alleen in de wijken waar water komt en ook daar niet altijd. Het water moet uit de putten gehaald worden of de vrouwen moeten met de was naar beneden, naar de rivier. Kleren slijten snel want men wast vaak en nogal krachtig en men gebruikt buitensporig veel zeep.

Bij de kleine boeren werken de vrouwen en dochters veelal ook gedeeltelijk mee op het bedrijf. Landarbeiders nemen hun gezin mee als ze naar de campagnes in Sevilla of Frankrijk trekken.

In het dorp en de streek is voor de ongetrouwde vrouwen veelal moeilijk werk te krijgen. Meisjes in de winkels in Ronda of in de huishouding werken vaak voor een appel en een ei. In de gezinnen van landarbeiders en kleine boeren bestaat vaak, buiten de hoogseizoenen, een surplus aan arbeidskracht. Er wordt dan al gauw geredeneerd: alles wat een meisje verdient is meegenomen en de motivering om werk aan te nemen bestaat er veelal alleen uit om thuis geen geld te kosten. Illustratief voor deze situatie is het verhaal van Teresa (22). Ze werkt bij een confectiebedrijf dat in 1972 een vestiging begon in het dorp.

"Het bedrijf waar ik werk is een atelier van Confecciones Estoch, uit Barcelona. De eigenaar is een Duitser die we één keer gezien hebben toen hij met burgemeesters van andere dorpen hier kwam om de werkplaats te bekijken.

Over het werk valt weinig te vertellen. We zetten overhemden in elkaar. Mouwen en kragen naaien we vast en we maken de omslagen aan de mouwen. Alles is van te voren klaargemaakt. De dozen met de stukken komen uit Barcelona. De maten staan op de dozen vermeld.

We werkten 9 uur per dag, het basisloon is 90 pesetas per dag.

's Morgens om 8 uur beginnen we, tot 1 uur, dan een half uur pauze en daarna tot half zes. Het is vervelend werk, altijd hetzelfde.

We mogen niet praten. Er is een opzichter die strafpunten noteert, voor elk strafpunt houden ze twee duros van het loon af. De chef-fin uit Ronda deelt het werk uit en legt aan de nieuwe meisjes uit hoe het werk gedaan wordt. Het is snel te leren maar toch duurt het een half jaar voor je de norm van 45 hemden per dag haalt de norm voor hemden met taillering is 40 gemiddeld halen wij 4 à 5 per uur. Het gaat de hele dag door, zonder pauze als je naar het toilet wil trekken ze ook twee duros af, of je de norm haalt of niet. Als je de eerste norm haalt, is het loon 120 pesetas, de tweede is 140 pesetas, dat is het maximum dat je kan verdienen, maar dan mag je geen fouten maken want voor elke fout worden twee duros ingehouden zo kan het gebeuren dat iemand die bij de hoogste groep is ingedeeld toch maar met 90 pesetas naar huis gaat. Ik werk er een jaar, ik was een van de eersten, ik maak weinig fouten. De hemden worden klaargemaakt en ingepakt in het depôt in Ronda. Op de dozen staat een nummer waaraan ze kunnen zien wie de hemden gemaakt heeft als je een fout maakt hoor je het pas na een week en wordt het van het loon ingehouden. De norm waarvoor je ingedeeld hebt moet je halen, als je erboven zit krijg je niet méér maar als je eronder zit moet het werk na half zes nog worden afgemaakt. Als ik niet werk voor die 140 pesetas per dag heb ik niets om handen er is geen werk en als ik thuis blijf kost het geld. Een paar schoenen kost 800 pesetas, een kilo vlees 150 wat ik hier verdien is niet genoeg om van te leven maar er is geen andere remedie thuis is er niets te doen. Vóórdat ik hier kwam was

ik thuis en deed de was voor mijn broers en voor mijn tante die niemand in huis heeft. Ik heb ook in een hotel in Marbella gewerkt, op de strijkkamer. Daar werkte ik 7 dagen per week met één keer per maand 3 dagen om naar huis te gaan. Op een dag stond ik klaar om weg te gaan, Rafaelín zat al in een café te wachten toen zei de baas dat ik moest blijven omdat het hotel vol was en een van de kamermeisjes ziek was geworden toen ik niet wilde kreeg ik meteen ontslag. Ik ben nu hier en niet meer van plan om nog naar de kust te gaan.

.... wij wonen in de barrio San Pedro, in een huis van de gemeente. Mijn vader is 58 jaar en mijn moeder 50. Mijn vader werkt al tien jaar in Zwitserland, in Basel. Vroeger had hij allerlei baantjes, als bracero op de cortijos in de buurt van het dorp. Ik heb hem niet vaak gezien want hij was altijd van huis, eerst naar de cortijos, later bij de aanleg van de basis bij Rota en tenslotte naar Basel mijn twee broers zijn allebei getrouwd. De oudste, Paco, is kok in Palma de Majorca, waar hij goed kan verdienen. Mijn jongste broer werkte ook in Zwitserland maar dit jaar is hij zonder contract. Nu werkt hij bij een neef van ons in Ronda en gaat de markten af. Mijn beide ouders kunnen niet lezen of schrijven, mijn moeder niet omdat ze helemaal nooit op school is geweest en mijn vader die wel een paar op school gezeten heeft niet omdat het onderwijs slecht was en hij nooit in de orthografie geoefend heeft. We schrijven dus niet tenzij er iets dringends geregeld moet worden en een ander voor hem leest of schrijft. Elke zondag ga ik met mijn moeder naar het telefoonkantoor om naar Liestal bij Basel te bellen. Mijn vader heeft geluk gehad met de werkgever de aannemer waar hij bij is stuurt elk jaar weer een contract vorig jaar kwam hij op bezoek, een sympathieke man en een echte caballero. Hij zei dat er voor mijn vader altijd werk was en dat deze de laatste zou zijn die hij op zijn bedrijf zou willen missen. Mijn verloofde is toen ook daar gaan werken tot de tijd dat hij in dienst moest. Rafaelín kan het goed met mijn ouders vinden zolang het niet over de politiek gaat. Rafaelín is communist maar mijn vader is bang dat er moeilijkheden van kunnen komen hij wil nooit dat er over gepraat wordt hij zegt altijd dat de loterij de enige

mogelijkheid is voor arbeiders om er boven op te komen. Het is bij ons thuis de godsdienst. Mijn moeder is er altijd mee bezig, ze aanbidt de Virgen en Padre Jesus en Don Antonio de pastoor komt haar opzoeken wanneer ze ziek is. Mij zegt het weinig, ik ga naar de kerk omdat mijn vader er op staat maar zelf gaat hij nooit behalve op de feestdagen

.... wat mij en de meeste jongeren hier hindert is dat er geen cultuur is voor de mensen zoals wij, voor de arbeiders. Er is hier niets in het dorp dan verveling. Zaterdag werken we tot 1 uur, ik ga dan naar huis om de hele middag te werken en daarna is er de paseo, wat rondslenteren met mooie kleren aan en een drankje in de bars. Soms gaan we dansen in Ronda of naar een discotheek, hoewel dat alleen te betalen is voor de niños de papa (kinderen van welgestelden). Ik ben de enige dochter en daarom heeft mijn vader een groot bedrag kunnen sparen voor als we trouwen, een 30.000 duros, dat is meer dan de meesten hier krijgen. Ik wil hier wel weg, het liefst naar Sevilla. Rafaelín heeft daar een broer die voor werk kan zorgen. Mijn ouders beginnen meteen te jammeren als ze er van horen, het is een probleem want zij kunnen niet meer veranderen en wat ons betreft als we hier blijven en er verandert niets, kunnen we hier niet bestaan".

Pendel naar de kust; de bouw- en toeristensector

Elke zaterdagmiddag rond half twee arriveerde de bus uit San Pedro met de mannen die als bouwvakarbeider gedurende die week aan de kust hadden gewerkt. Het was echter nooit zeker of dezelfde mannen ook allemaal weer op maandagmorgen zouden vertrekken. Hun aanwezigheid op het eigen bedrijf kon vereist zijn, er kon een contract uit Zwitserland komen of het karwei waarvoor ze aangenomen waren kon afgelopen zijn. Het gezelschap had een nogal wisselende samenstelling.

In 1973 was de vraag naar ongeschoold personeel voor de bouw nog hoog en konden de arbeiders uit het dorp nog vrij gemakkelijk aan tijdelijk werk komen. Het type hoogbouw dat in de toeristencentra werd toegepast vereiste relatief weinig inzet van geschoolde timmerlieden en metselaars. In de ruwbouw was daarom vooral vraag naar betonarbeiders en handlangers.

Volgens de Ordenanza Laboral de la Construcción, Vidrio y Cerámica van 28 augustus 1970 mocht een arbeidscontract voor tijdelijk werk in de bouw alleen in uitzonderlijke omstandigheden worden afgesloten en voor ten hoogste vijftien dagen ("trabajos y servicios esporádicos y excepcionales, de duración no superior a los quince días"). Officieel moest een tijdelijke werknemer daarna voor de duur van het project bij het bedrijf in dienst kunnen blijven. Deze maatregel betekende al een verbetering met de vroegere situatie toen het 120 dagen duurde voordat een arbeider enig uitzicht had op continuïteit van zijn arbeidsplaats voor de duur van het project. Tegelijkertijd - en de reden dat de illegale vakbonden er fel tegen van leer trokken - betekende zij een legimering van het recht van werkgevers om arbeiders slechts in dienst te nemen voor zolang een bepaald bouwproject duurde. Na afloop van een bouwwerk kon een ondernemer praktisch zijn hele personeel ontslaan en pas opnieuw mensen in dienst nemen bij de aanvang van een volgend project. De geschoolde arbeiders protesteerden tegen deze situatie. Zij wilden opgenomen worden in de vaste plantilla van de bouwonderneming waarbij ze werkten en niet voor elke obra afzonderlijk worden gecontracteerd.

De ongeschoolde arbeiders uit het binnenland, zoals die uit Iznár, maakten zich er niet zo druk over. De lonen die zij betaald kregen waren relatief vaak hoog vergeleken bij wat ze op het land verdienden, de werkgevers zagen hen graag komen omdat ze nooit moeilijkheden maakten en bovendien hadden de meesten er geen belang bij (vanwege hun sociale verzekering) om hun officiële status van landarbeider te verliezen.

Ondernemers hanteerden allerlei methoden om hun personeel zo kort mogelijk aan hun bedrijf te binden. Zij schreven bijvoorbeeld ongeschoolde arbeiders voor de schijn in onder een of ander specialisme waarvan het aannemelijk was dat het op een bouwproject maar korte tijd nodig was. Arbeiders uit Iznár werkten op deze manier soms als gipsmaker zonder ooit met dit materiaal te werken, alleen maar omdat de werkgever dan de mogelijkheid had om telkens een contract voor 15 dagen af te sluiten. Grotere ondernemingen hadden vaak meerdere projecten tegelijk onderhanden zodat het voorkwam dat ongeschoolde arbeiders als "gips-specialisten" van het ene project naar het andere werden gestuurd,

telkens voor 15 dagen en met geen enkele garantie voor continuïteit. Deze farce hoefde niet eens altijd te worden toegepast omdat veel arbeiders eenvoudig zwart werkten.

Om de wettelijk vastgestelde rechten van arbeiders op loonsverhoging bij anciënniteit binnen het bedrijf en om vakantiegeld te omzeilen, stuurden werkgevers hun personeel na afloop van een bouwproject voor een maand naar huis. Wanneer ze daarna opnieuw terugkwamen bij hetzelfde bedrijf konden ze geen enkele aanspraak meer maken op deze rechten en gingen aan de slag alsof ze nooit eerder bij dat bedrijf hadden gewerkt.

Op een bouwbedrijf te Los Boliches vertelde men mij dat er van de ruim 1600 werknemers die op dat moment in de hele onderneming werkten, geen 50 waren die tot de vaste plantilla behoorden. Zelfs onder het hogere kader, opzichters (encargados en paletas) en voorwerkers waren er maar een paar die langer aan de onderneming verbonden waren dan voor de duur van één project.

De bouwprojecten waar arbeiders uit Iznár bij betrokken waren lagen verspreid aan de kust, tussen Torremolinos en Fuengirola. In 1973/1974 was er in de bouw nog sprake van de uitlopers van de hausse die in 1965 begonnen was, hoewel de eerste klaagzangen over een te verwachten daling van het toerisme al gehoord werden.

De arbeidsomstandigheden van de arbeiders in de bouw weken nauwelijks af van die van de landarbeiders op de cortijos bij de olijvenpluk. Voorzieningen ontbraken vrijwel overal. De mannen sliepen in de open lucht op de bouwstelling, in meegebrachte dekens en slaapzakken. Het voedsel werd voor de hele week van huis meegenomen en bestond voornamelijk uit worst, sardines uit blik en brood. Soms werd een avondmaaltijd bereid op een camping-gas. De mannen, die er haveloos en ongeschoren bij liepen, brachten hun avonden door met kaarten in de kleine afgelegen kroegen.

Het werk in de toeristensector was, meer dan dat in de bouw, gebonden aan het zomerseizoen. In de zomermaanden werkten uit het dorp ongeveer 80 mensen in hotels en restaurants aan de kust, voor het merendeel jonge ongehuwde vrouwen. Sommige mannen werkten betrekkelijk permanent in de horeca maar omdat ze in de toeristenplaatsen moeilijk aan een woning konden komen, bleven ze op en neer pendelen. De arbeidsvoorwaarden in de horeca leken overal even abominabel en de verhoudingen op het werk zo vernederend dat diverse arbeiders verklaarden liever voor een

lager inkomen op het land te willen werken dan ondergeschikt te zijn aan de organisatie van een hotel. Uit eigen observatie en ondervraging van een groep jonge mannen en vrouwen die als tijdelijke werknemers verbonden waren aan grote hotels in Marbella en Fuengirola registreerde ik de volgende gegevens.

Arbeidscontracten. De overgrote meerderheid van het hotelpersoneel werkte op tijdelijke basis. Als regel werd een proefperiode van 14 dagen aangehouden waarna een arbeidsovereenkomst getekend werd voor een periode van 3 of van 6 maanden. In de hotels waar de mensen uit Iznár werkten was het echter een standaard praktijk om het tijdelijk personeel blanco contracten te laten tekenen; wanneer het seizoen tegenviel konden ze dan zonder meer op straat worden gezet. In één geval is iemand na zo'n ontslag naar de Magistratuur van de Arbeid (Magistratura de Trabajo) gegaan maar zijn klacht werd niet ontvankelijk verklaard; de betrokkene had al twee jaar in dat hotel gewerkt met een blanco contract.

Lonen. Deze waren zeer laag in verhouding tot de geleverde arbeidsprestatie. In bijna alle hotels werd met percentages gewerkt: hoe méér klanten, hoe méér omzet, hoe méér geld. In sommige hotels werd maandelijks een fooienpot verdeeld onder het hele hotelpersoneel volgens een hiërarchische verdeelsleutel: gérants en receptionisten méér, keukenhulpen en kamermeisjes minder. Om een som te verdienen die de moeite waard was moest het hotel vol zijn en het personeel draven tot ze er bij neer vielen. Het gemiddelde basisloon van een kelner in een eerste klas hotel in Marbella bedroeg 9250 pesetas per maand; met het aandeel uit het fooienpot erbij kon dat inkomen oplopen tot maximaal ca. 13.000 pesetas. Veel werk werd gedaan door vrouwen. Een vrouwelijke kelner kreeg echter voor hetzelfde werk als haar mannelijke collega slechts een basisloon van 5500 pesetas, terwijl haar aandeel in de fooienpot volgens een lagere norm was berekend.

Arbeidstijden. Er bestond officieel een collectieve arbeidsovereenkomst voor het hele hotelwezen maar deze was sinds 1966 niet meer gewijzigd; bovendien hield geen enkele werkgever zich eraan voor wat de arbeidstijden betreft. Zo was het heel gewoon dat kamermeisjes behalve de reglementaire 8 uren arbeid ook nog eens verplicht waren om drie keer per week zonder extra betaling wachtdienst te verrichten. Keukenhulpen verdienden gemiddeld 11.000 pesetas per maand in het hoogseizoen maar

daar stond tegenover dat ze een werkweek maakten van gemiddeld 68 uur. In Sol van Málaga las ik het bericht dat een hotelbediende op zijn brommer in slaap was gevallen en verongelukt nadat hij 36 uur achter elkaar had gewerkt.

Leef- en wooncondities. Onder het hotelpersoneel bestond een groot statusverschil tussen méér gekwalificeerd, vast personeel - veelal woonachtig in de plaats zelf - en het tijdelijk personeel uit de dorpen in het binnenland. De eerste groep, gérants, telefonistes, receptionistes, barkeepers etc. verdiende niet alleen méér, hun arbeidsomstandigheden waren beter gereguleerd en ze genoten binnen de streng hiërarchische organisatie van het hotelwezen ook kleine, materieel misschien onbelangrijke privileges die echter de inferieure positie van het lagere hotelproletariaat uit de dorpen extra accentueerden. Zij die tot de laatste categorie behoorden verbleven in barakken of in gore pensions aan de rand van het luxe toeristenoord of op oncomfortabele zolders van de hotels waar de hitte vaak niet te dragen was en de hygiëne erbarmelijk. Het voedsel dat zij uit de hotelkeuken genoten was veelal van onbeschrijfelijk slechte kwaliteit, onvoldoende en verstrekt op onregelmatige tijdstippen. Soms was men genoodzaakt om op eigen kosten buiten het hotel extra voeding te kopen of zoveel als men kon uit de keukens te stelen, met de kans op onmiddellijk ontslag wanneer men betrapt werd.

Ondernemers verplaatsten hun ateliers naar het binnenland, waar ze profiteerden van lage arbeidskosten en van een gewillige bevolking die de extra inkomsten goed kon gebruiken; boeren en arbeiders pendelen naar de kust, waar ze tegen lage lonen en onder inferieure arbeidscondities werk vonden dat een noodzakelijke bron van inkomsten was of een welkome aanvulling op het bestaan van het land. De situatie in het dorp in het voorjaar van 1974 gaf aanleiding tot de indruk van bijna volledige werkgelegenheid wanneer men niet wist dat in dezelfde tijd meer dan 200 mannen en vrouwen uit het dorp in het buitenland werkten.

Overzicht van beroepen en economische bezigheden in Iznár

Zoals ik in het voorafgaande heb aangegeven draagt de beroepsstructuur, ondanks het overwicht van de agrarische bezigheden, een zeer ge-diverseerd karakter. Het hiervolgende overzicht is niet meer dan een momentopname en geeft de situatie weer zoals ik die in maart 1973, toen

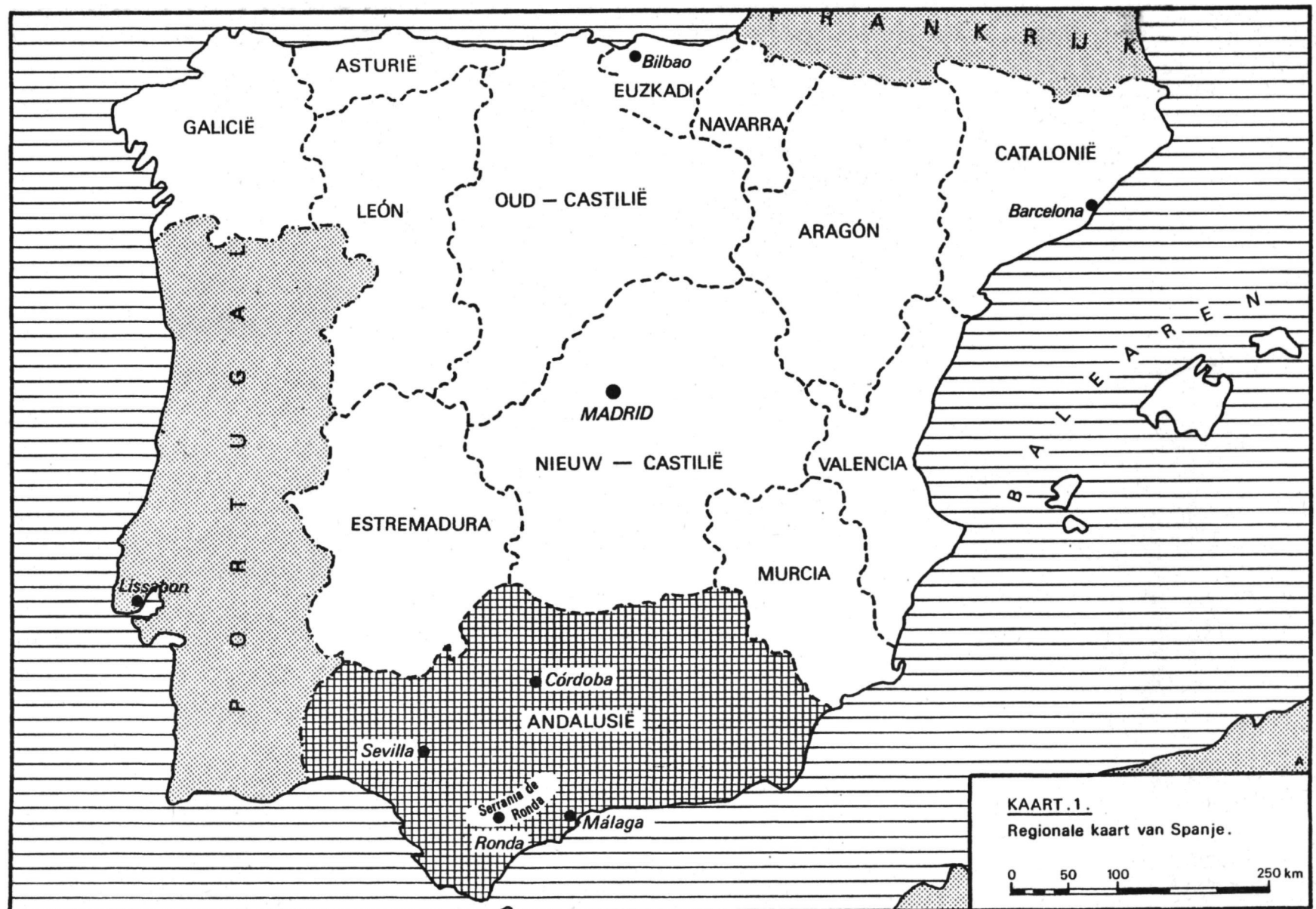
een groot aantal seizoensmigranten nog geen arbeidscontract voor het buitenland bezat, kon afleiden uit systematische navraag, aangevuld met gegevens van het bevolkingsregister en van de sociale verzekering.

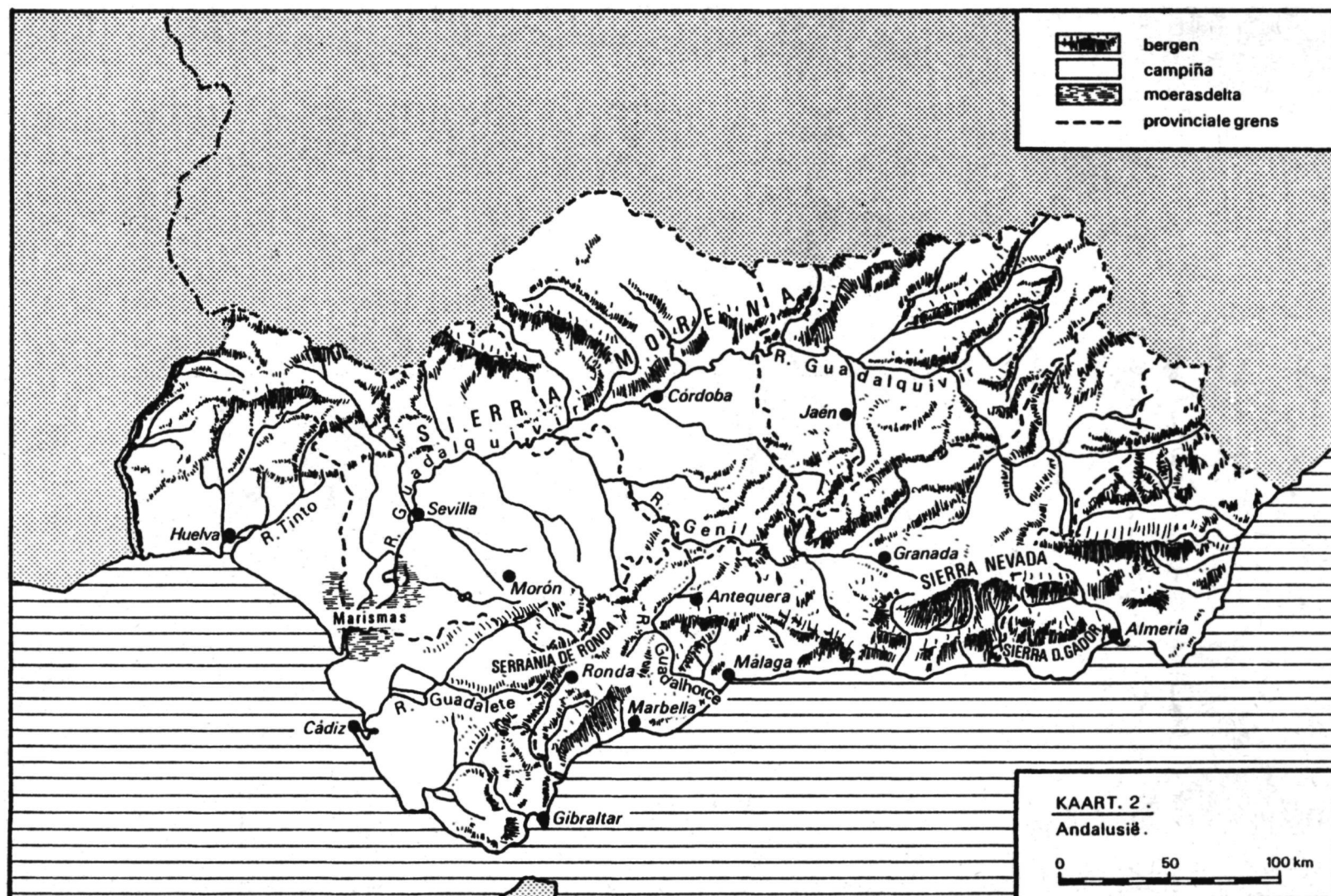
Landbouw				
Landeigenaar-boer	32			
Landarbeider-kleine bewerker	579			
Vaste arbeider	3			
Geitenhoeder	2			
Schaapherder	2			
Dagloner-eigenaar	8			
Tractorbestuurder	1			
Zelfstandig loonwerker	1			
Totaal landbouw			628	
Zelfstandigen niet-landbouw				
Vrachtwageneigenaar-chauffeur	2			
Winkelier	14			
Schoenmaker	4			
Kapper-schoenmaker	1			
Kapper-horlogemaker-tandtrekker	1			
Kapper	2			
Tuigmaker-leerbewerker	2			
Bakker	1			
Churrobakker	2			
Aannemer	2			
Smid-eigenaar constr.werkplaats	3			
Electriciën	2			
Taxi-eigenaar-chauffeur	3			
Handelaar	10			
Fabrikant	1			
Fabrikant-winkelier	3			
Kleermaker	1			
Schilder	2			
Naaister	1			
Kioskhouder	1			

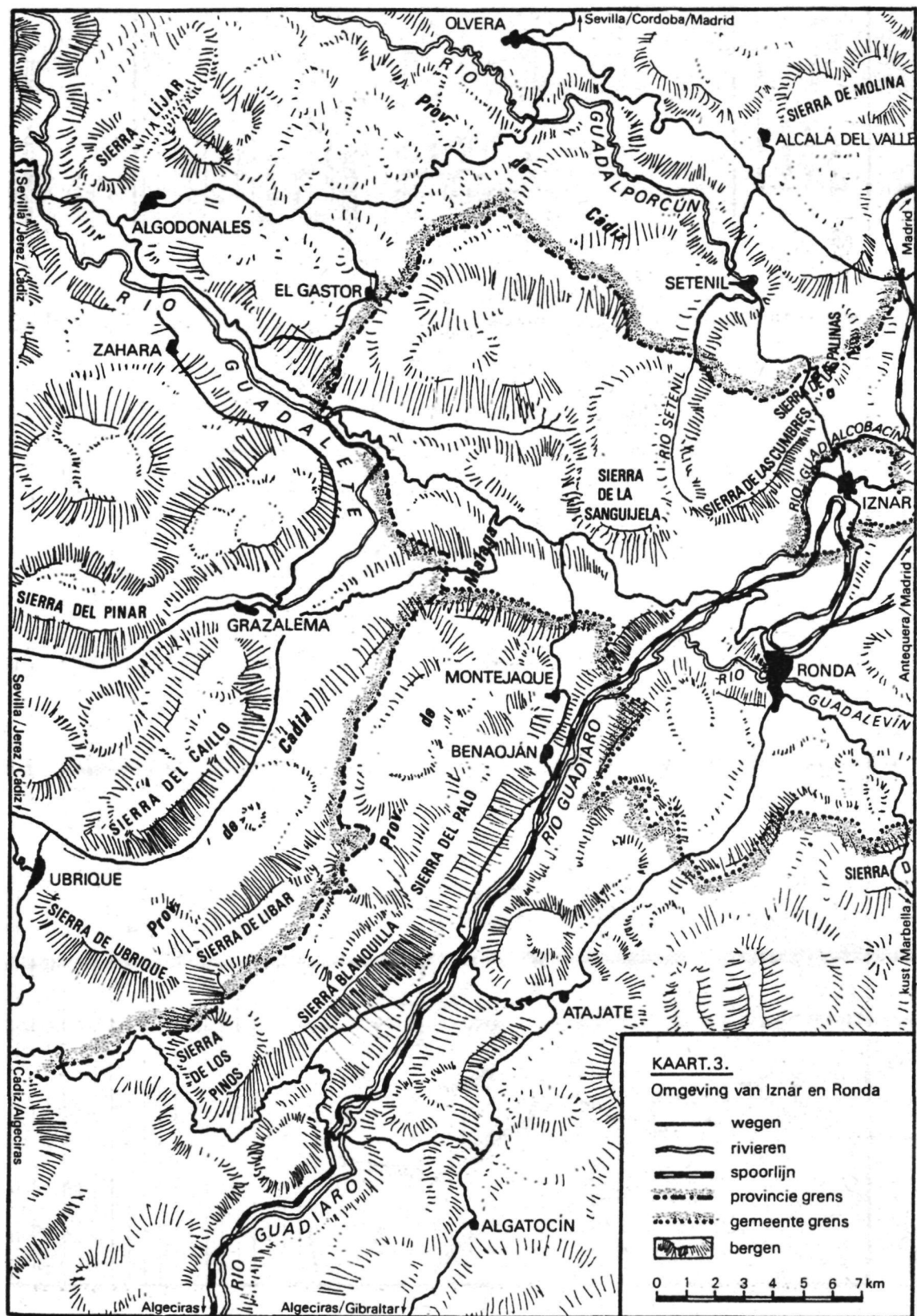
Fotograaf	1			
Loodgieter	2			
Pensionhouder	1			
Geldlener (<u>ditero</u>)	2			
Bemiddelaar (<u>corredor</u>)	1			
Zeepmaker	1			
Dameskapper	2			
Caf��houder	13			
Eigenaar oliemolen	1			
Caf��houder-bioscoopexploitant	1			
Totaal zelfstandigen niet-landbouw		83		
Werknemers (niet-landbouw)				
In het dorp werkzaam				
Metselaar	2			
Slachter	11			
Timmerman	4			
Los arbeider	33			
Spoorwegarbeider	5			
Bankbediende	2			
Telefoniste	2			
Winkelbediende	4			
Witvrouw (<u>blanqueadora</u>)	2			
Dienstmeisje	2			
Gemeentearbeider	2			
Vuilnisman- <u>alguac��l</u>	1			
Vr. werknemers overhemdenfabr.	18			
Totaal werknemers		88		
In Ronda werkzaam				
Monteur	6			
Timmerman	12			
Metselaar	7			
Handelsreiziger	10			
Boekhouder	2			

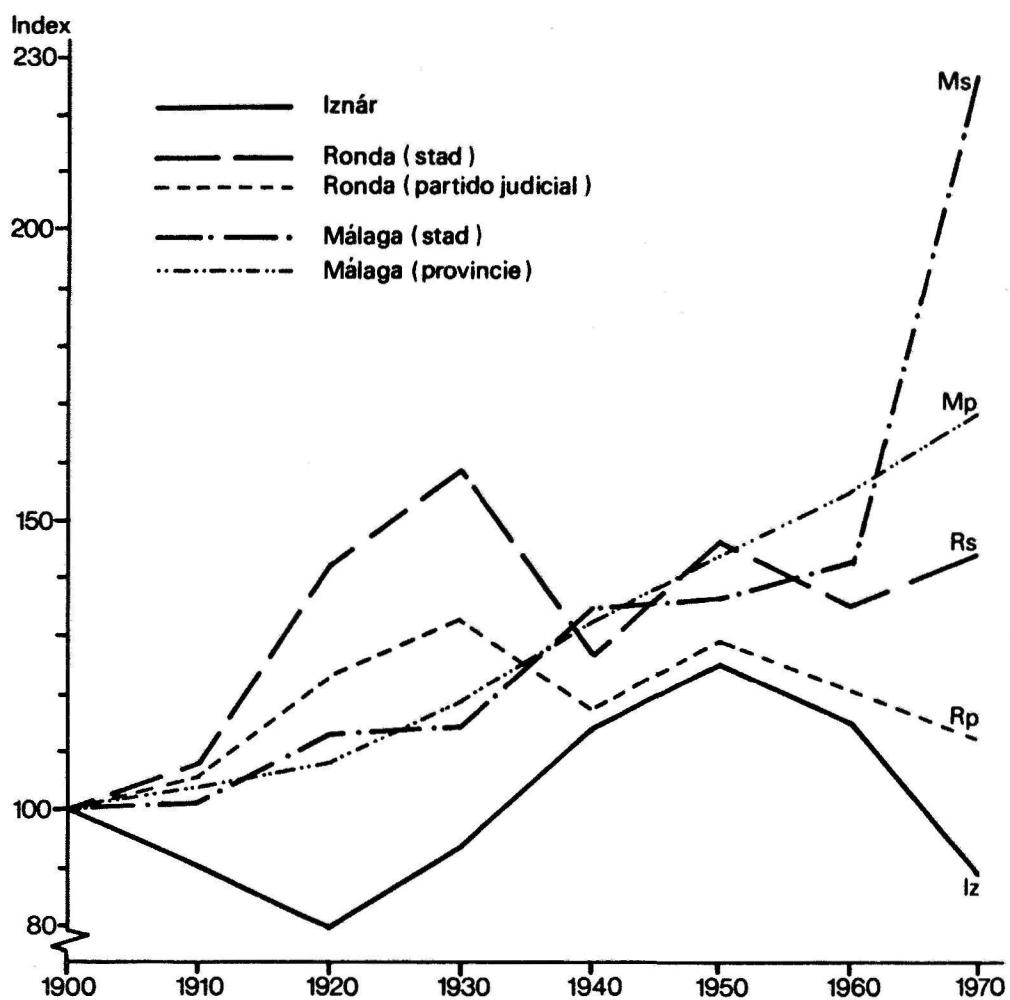
Bankbediende	3			
Winkelbediende	11			
Kantoorbediende	7			
Technicus	1			
Dienstmeisje	14			
Portier	1			
Totaal in Ronda werkzaam		74		
Aan de kust werkzaam				
Geschoold bouwvakarbeider	14			
Ongeschoold bouwvakarbeider	60			
Inschaler	6			
Hotelpersoneel	24			
Kok	6			
Totaal aan kust werkzaam		110		
Werkzaam in het buitenland				
Industriearbeider	34			
Bouwvakarbeider	82			
Totaal buitenland		116		
Totaal werknemers (niet-landbouw)			388	
Functionarissen en vrije beroepen				
Legionair	1			
Onderwijzer plaats. school	5			
Onderwijzer andere dorpen	18			
Veearts	1			
Gemeenteambtenaar	3			
Secretaris	1			
Apotheker	1			
Practicant	1			
Belastingambtenaar	1			
Gemeentepolitie	2			
Postbode	1			
Arts	2			

Leraar Ronda	3			
Pastoor	1			
Gerechtsbediende	1			
Totaal			42	
Totaal aantal mensen met een beroep				1141
Arbeidsongeschikt met uitkering				11
Werkloos met uitkering				52
Pensioentrekkers				113
Totaal aantal personen men een inkomen				1317

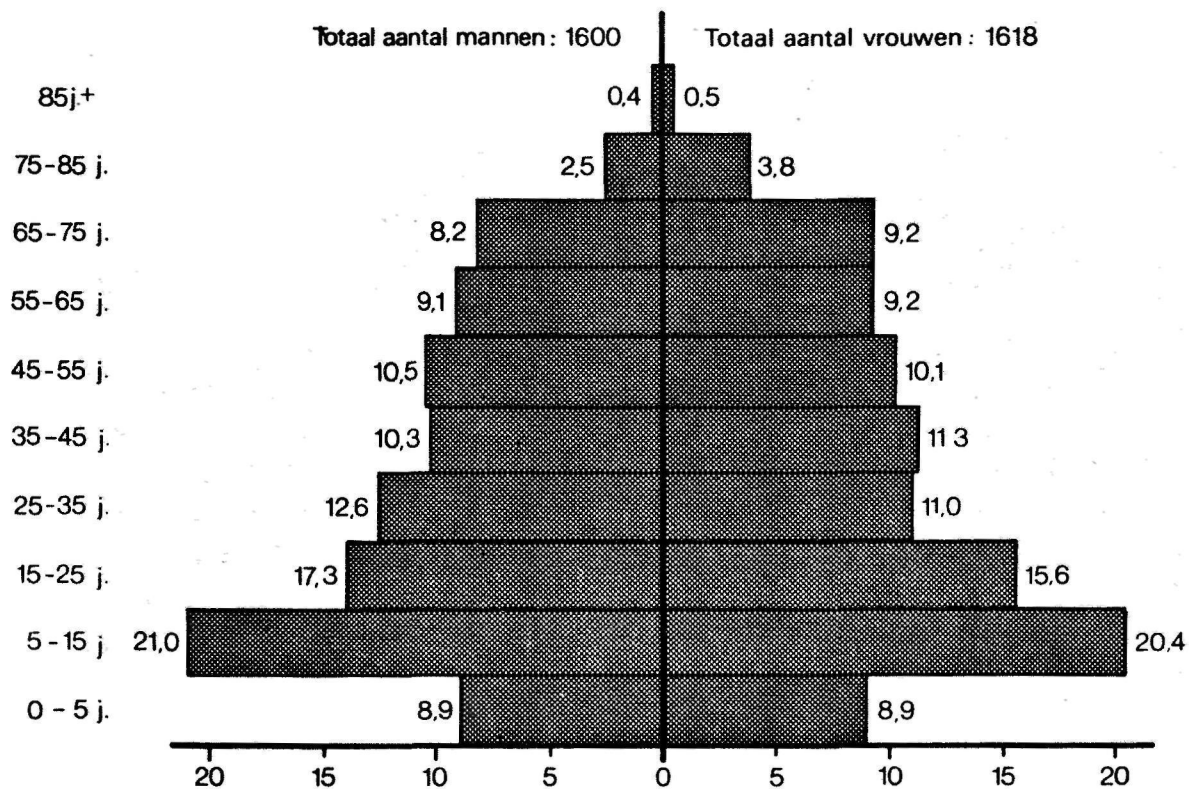

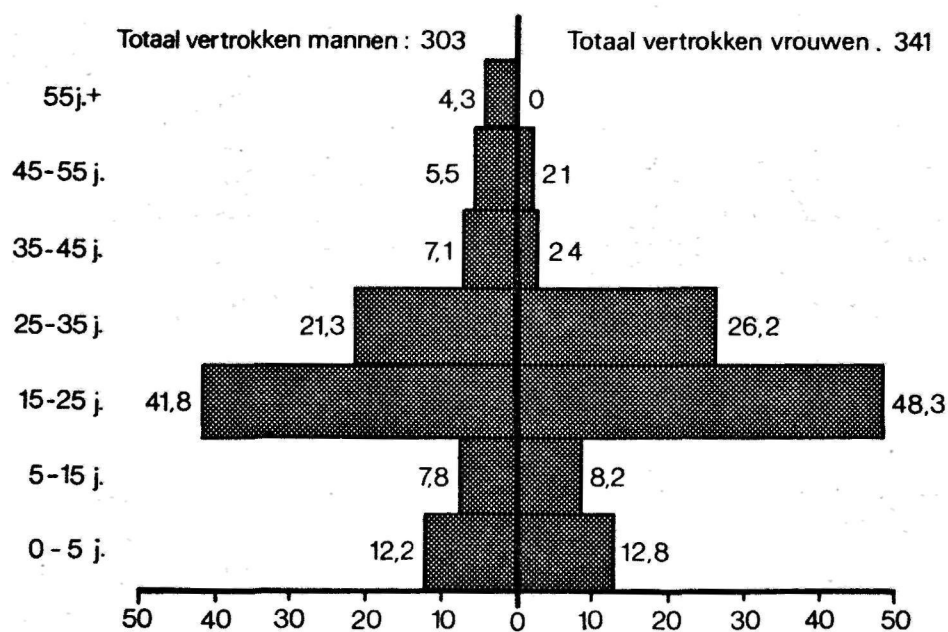

Grafiek 1. Ontwikkeling van de bevolking van Iznár, Ronda (stad), Ronda (partido judicial), Málaga (stad) en Málaga (provincie); 1900-1970

Grafiek 2. Samenstelling van de bevolking van Iznar in 1970; naar leeftijd en geslacht in procenten

Grafiek 3. Samenstelling van de tussen 1965 en 1970 vertrokken bevolking; naar leeftijd en geslacht in procenten.

DEEL II

MIGRATIE

Inleiding

Het leek mij weinig zinvol om bij de bestudering van migratie en trekarbeid een groot gewicht toe te kennen aan motieven van individuen zonder deze in verbinding te brengen met omstandigheden die voor grotere groepen in de samenleving een rol speelden en met het hele samenstel van veranderingen die zich in de laatste decennia in het dorp voltrokken.

Vóór het onderzoek kende ik het door diverse auteurs gesignaleerde methodologische probleem van de discrepantie tussen "echte", "beweerde" en "standaard" motieven bij de bestudering van migratie. "Beweerde" motieven zouden in de meeste gevallen een bewuste camouflage zijn of een onbewuste stereotypering van de werkelijke beweegredenen van mensen om uit hun woonplaats weg te trekken.

In het dorp merkte ik dat wanneer ik iemand de vraag stelde waarom hij vertrok of vertrokken was, zonder dat ik verder iets van hem wist, veelal een goedbedoeld maar nietszeggend antwoord kreeg. Alles bij elkaar gaven antwoorden op een dergelijke vraag maar nauwelijks inzicht in de werkelijke drijfveren die mensen aanzetten tot belangrijke beslissingen over hun verdere lot.

Afgezien van de twijfels die men kan hebben over het nut van dergelijke vragen bij onderzoek in het algemeen, is het ook de vraag of het zinvol is om in een onderzoek naar de achtergronden en gevolgen van migratie en trekarbeid in een lokale samenleving, zich hoofdzakelijk te richten op individuele bedoelingen en verwachtingen.

Mijn voorkeur is uitgegaan naar het onderzoeken zowel van de materiële omstandigheden, van historisch gegroeide situaties, als van de wijze waarop deze van invloed waren op de levensloop, op het lot van concrete individuen.

In de literatuur over migratie treft men bij sommige auteurs een grote voorliefde voor analyses vervat in termen van persoonlijke drijfveren. Zij onderscheiden dan vaak categorieën van migranten op grond van één of meer psycho-sociale kenmerken. Zo onderscheiden zij migranten op basis van de mate van overwogenheid die aan de beslissing tot migratie ten grondslag ligt. Aan de ene kant stellen zij zich dan migranten voor die vertrekken op grond van rijp beraad, na afweging van allerlei alternatieven, mensen die weten waar ze aan beginnen en aan de andere kant degenen die meer impulsief en opportunistisch gebruik maken van

elders geboden kansen. Touraine en Ragazzi bijvoorbeeld brengen een onderscheid aan tussen 1) déplacement, wanneer migratie het resultaat is van toevallige omstandigheden, gelegenheidspressie of aantrekkingskracht, 2) départ, wanneer uitvoerig beraad heeft plaats gevonden en 3) mobilité, wanneer de beslissing om te vertrekken gemotiveerd is door overdachte aspiraties naar hogere sociale status (Touraine & Ragazzi, in Taylor 1969: 117-118).

Een eveneens typologische benadering, gebaseerd op ondervraging van individuen los van hun biografische achtergrond, is die in de Siciliaanse studie van J. Galtung. Hij komt tot interessante inzichten over de discrepanties tussen ondermeer houdingen, politieke en economische positie van individuen en hun geneigdheid tot migratie (Galtung 1971).

Een andere benadering is de verklaring van migratieverschijnselen in termen van zgn. "push- en pull-"factoren waarbij men motieven voor vertrek afmeet aan structurele, overwegend economische condities in het gebied van vertrek en dat van vestiging. R.C. Taylor combineert beide uitgangspunten in zijn onderzoek naar emigratie vanuit West-Durham door zijn analyse te richten op drie verschillende niveaus: 1. Een objectief niveau, waar hij de kenmerken beschrijft van de plaats van herkomst en van vertrek en de omstandigheden waaronder de overgang van individuen plaats vindt; 2. Een normatief niveau, waarop hij de manier aangeeft waarop "the community perceived and evaluated migration as an alternative"; 3. Een niveau waarop psycho-sociale determinanten van migratie aan de orde komen (Taylor 1969: 99 ev.). Vooral op beide laatste niveaus schuilt een gevaar dat constructies van typologieën en modellen een eigen bestaan gaan leiden en niet verwijzen naar werkelijke relaties en gebeurtenissen.

Eenmaal uitgaande van een typologie van groepen of categorieën van migranten naar psycho-sociale kenmerken, van een theorie die los staat van historisch gegroeide relaties tussen mensen in een bepaald samenlevingsverband, komt men gemakkelijk op een ordening van empirische feiten die gebaseerd is op de voorstelling van begrippen als bestaande dingen.

Taylor schrijft bijv. in de conclusies van zijn onderzoek: "There are 51 families (21.3 %) whose motivational structures bear the predominant stamp of aspiration"; "only 10 migrants (4.2 %) can be classified as "epiphenomenal" migrants"; "The decision making of "aspiring" migrants is characterized by a sense of purpose and singlemindedness" (onderstre-

pingen van mij).

Mijn bedoeling in dit hoofdstuk is niet om een classificatie op te stellen van migranten en niet-migranten op basis van hun gemotiveerdheid of aspiraties. Het gaat mij vooral om de raakvlakken tussen processen en biografische feiten.

In het eerste deel van dit hoofdstuk zal ik mij verdiepen in migratie als historisch fenomeen, geplaatst tegen de achtergrond van de sociaal-economische geschiedenis van Andalusië. Dit deel wordt afgesloten met een typering van het verschijnsel gastarbeid zoals het in de wijdere regio een rol speelt.

In het tweede deel zal ik aangeven hoe de verschillende vormen van migratie die ik tijdens mijn onderzoek in Iznâr onderscheidde, ontstaan zijn, hoe ze hebben ingewerkt in het dagelijks leven en hoe ze van invloed zijn op de verhoudingen tussen groepen.

Migratie vat ik op in een brede betekenis als elke vorm van verplaatsing waarbij individuen tijdelijk of definitief hun woonplaats verlaten. Ik zal in dit deel beschrijven hoe dit verschijnsel deel uit maakt van de levensloop van individuen en hoe het verbonden is met hun individuele strategieën om zich een bestaan te verschaffen. In dit verband zal ik tevens aangeven hoe zich in concreto in het dorp de overgang heeft voltrokken van ruraal georiënteerde trekarbeid, die een langere geschiedenis heeft, naar "gastarbeid".

Het derde deel tenslotte gaat over "gastarbeid" zelf, met name over het verschijnsel dat de laatste 15 jaar de belangrijkste bepalende factor is geweest in Iznâr: de seizoensmigratie naar West-Eurpoa, in casu naar Zwitserland.

IV. HISTORISCHE ASPECTEN VAN MIGRATIE IN ANDALUSIE

Oorzaken van migratie

Door diverse onderzoekers (García Fernandez 1965; Nadal 1976; Malefakis 1970; García Barbancho 1976) is aangetoond dat Andalusië, vergeleken met andere streken in Spanje, vóór de jaren vijftig van deze eeuw, relatief weinig emigranten heeft geleverd aan de Nieuwe Wereld.

Men kan zich afvragen wat er de oorzaken van zijn geweest dat een bevolking, die tot de armste van het land behoorde en die binnen de regio zelf toch een hoge raad van mobiliteit kende, niet in grotere getale is weggetrokken naar betere oorden.

Uit Galicië, een agrarisch gebied in het Noorden van het land met veel kleine boeren, en uit Asturië, eveneens in het Noorden, scheepten zich aan het begin van deze eeuw de emigranten bij tienduizenden in om hun geluk aan de andere kant van de oceaan te beproeven.

Zelfs uit Baskenland en Catalonië, streken met een welvarende landbouw en een opkomende industrie, trokken nog meer mensen weg dan uit het armste deel van Spanje, uit Andalusië.

Een antwoord op deze vraag is moeilijk te geven. Op het gevaar af mij in ad-hoc verklaringen te begeven, wil ik toch in het kort ingaan op een tweetal samenhangen die door sommige auteurs in dit verband zijn aangeroerd.

Het betreft in de eerste plaats het gezichtspunt dat het juist de armoede is die de grootste belemmering vormt voor migratie.

Petersen wijst op het verschijnsel dat in bepaalde perioden uitgerekend uit die gebieden weinig emigranten naar de V.S. kwamen, waar de omstandigheden objectief het slechts waren. Dezelfde auteur merkt over de geringe emigratie van negers uit het Zuiden van de V.S. na de afschaffing van de slavernij op:

"Sometimes the basic problem is not why people migrate, but rather why they do not. The vast majority of American Negroes, for example, remained in the South until the first world war, in spite of the Jim Crow pattern and lynch law that developed there from the 1870's on and as a powerfull pull, the many opportunities available in the West and the burgeoning northern cities" (Petersen 1970: 52).

Volgens hem is het zo dat een armoedig bestaansniveau op zich voor de betrokkenen nog geen aanleiding hoeft te zijn om weg te trekken. Integendeel, volgens deze auteur zou een minimum aan welstand noodzakelijk zijn om de hoop op verbetering elders aan te wakkeren (Petersen 1968: 287).

Bernaldo de Quiros, bij zijn beschrijving van de levensomstandigheden op het Andalusische platteland aan het begin van deze eeuw, drukt deze gedachte als volgt uit:

"The general prostration of the human mind (caused) a pessimistic renunciation of the hope for betterment in any part of the world whatever" (Bernaldo de Quiros, cit. Malefakis 1971: 104).

Het analfabetisme was in Andalusië zeer hoog en door de gebrekkige communicatiemiddelen was de informatie over mogelijkheden elders in de wereld beperkt. Bovendien beschikte vrijwel niemand over de middelen om een lange reis te betalen en om een aanloop kapitaaltje te vergaren om elders aan een nieuwe start te beginnen. Hier kwam nog bij dat de Andalusische landarbeider en kleine boer vrijwel permanent gebonden waren omdat zij nooit zonder schulden verkeerden.

Emigranten uit andere delen van Spanje waren veelal verarmde kleine boeren die vaak toch nog voldoende bij elkaar konden krijgen om het voor de oversteek noodzakelijke bedrag vrij te maken.

Dat brengt ons op de tweede samenhang die in dit verband van belang is nl. die tussen migratie en de regelingen die in plattelandsgebieden bestaan over de erfelijke overdracht van titels van landbezit.

Erfrechttradities en migratie

Men kan hier eerst denken aan het verband zoals dat onder andere door Izaevich gelegd wordt tussen eigendomsverdeling en de geneigdheid tot migratie, waarbij het erfsysteem een essentiële factor vormt (Izaevich 1975: 293). In Galicië en Asturië, streken die beide gekenmerkt worden door extreem kleingrondbezit, kende men een systeem van overerving dat gebaseerd op zowel een principe van deelbaarheid (van kapitaal) als van ondeelbaarheid (van land): wezenlijk was hier dat het bedrijf als eenheid werd voortgezet (vgl. Brenan 1967: 95).

Boerenzoons die van de erflater niet het beheer of het bezit van

het patrimonium erfdien, stonden hier voor de keuze: als arbeider op het bedrijf van hun ervende broer te blijven (zoals bijvoorbeeld vaak op het Ierse platteland voorkomt) of naar elders te vertrekken (vgl. ook "die weichende Erben" in het Zuid-Tirolse dorp dat Eric Wolf bestudeerde).

Als een contrast ten opzichte van de situatie in Andalusië kan voorts worden gewezen op het verband tussen ondeelbare erfsystemen en industriële ontwikkeling, zoals behandeld door onder meer Eric Wolf (vgl. Wolf 1966: 73-7). In Spanje zien we dat in de vorige eeuw een industriële ontwikkeling vooral op gang komt in die gebieden waar erfsystemen op het platteland aanleiding gaven tot een verhoogde opwaarts gerichte mobiliteit van een agrarische surplus-bevolking.

Zo schrijven Vidal en Hansen over het verband tussen instituties van overerving en mobiliteit in Catalonië:

"L'institution de l'hereu unique suppose le départ des cadets, munis d'une pécule proportionné aux ressources du mas, à la recherche de la fortune. Là est le réservoir d'homme et d'énergies ou puiseront les périodes de création commerciale, industrielle, coloniale. En principe il s'agit d'un élément mobile, mais non prolétarien, puisqu'il dispose d'un capital modeste" (Vidal 1962, (I): 395).

Hansen wijst op het gebruik van "pairalisme" (de binding met het vaderlijk huis):

"In its essence, pairalisme stressed the dynamic nature of the Catalan hereu-pubilla inheritance system which allotted all fixed assets acquired by a father to the first born son mobility was thus a familial, as opposed to an individual, matter; the key to success lay first in acquiring land, and then in administering it while offspring moved upward into stratific niches within comarcal society" (Hansen 1969: 221-222).

Vidal geeft uitvoerig aan hoe zich in Catalonië sinds de Middeleeuwen een dynamische symbiose ontwikkelde tussen platteland en stad. Hansen spreekt in dit verband van een "ideologie van mobiliteit", uitgedrukt in het woord "pairalisme": "a doctrine delineating the step-by-step path to individual advance" Hansen op.cit.).

In Andalusië was de situatie in dit opzicht historisch totaal ver-

schillend. Hier kon de eigendomsstructuur van het land in geen enkel opzicht aanleiding geven tot het wegtrekken van niet-ervende boerenzoons of tot het scheppen van dynamische condities voor opwaarts gerichte mobiliteit. Het land was hier voor het grootste deel in handen van een kleine groep grootgrondbezitters. De grote massa van de bevolking bestond er uit landarbeiders.

In de bergachtige streken, waar naast grootgrondbezit, ook een zekere mate van kleingrondbezit voorkwam, waren de kleine boerenbedrijven doorgaans te armzalig om een boerengezin een behoorlijk bestaan te verschaffen, anderzijds kende men er ook niet de tradities van continuïteit van de bedrijfseenheid.

Er was hier geen duidelijk te onderscheiden klasse van kleine, marktgeoriënteerde boeren, zoals in het Noorden, met een zekere zelfstandigheid. Wanneer in het bergland van Ronda iemand een stuk land bezat, werd dit bij overlijden gewoonlijk verdeeld onder alle kinderen, waarbij zelfs de kwaliteit van elk afzonderlijk stuk grond (regadio-secano-huerta) bij de verdeling aanleiding gaf tot extreme versnippering. Daar komt dan nog bij dat toch al in de meeste gevallen degenen die het land bewerkten, als kleine boer, niet eens eigenaar waren van dat land.

Een treffende illustratie hiervan geeft Malefakis, die op basis van het statistisch materiaal van García Badell, voor Oost-Andalusië (waar bergland overheersend is) vaststelt dat slechts 17,3 procent van de kleine bedrijven het eigendom is van degenen die ze exploiteren (Malefakis 1970: 29).

Kleine boeren en landarbeiders vertoonden, in hun relatie met de eigenaren van de grond - de veelal absentistische rurale bourgeoisie - onderling grote overeenkomsten (Martínez-Alier wijdt een uitvoerige uiteenzetting aan de gelijkgerichtheid in attitudes tussen kleine boeren - pachters - en landarbeiders: "a labourer, like a tenant, might think, - we work, and the values we produce go mostly to the landowner"; Martínez-Alier 1974: 134).

De Andalusische achtergrond: migratie en "reparto"

De monopolistische verhoudingen met betrekking tot het landbezit geven aanleiding tot een alternatieve verklaring voor de geringe migratiegeneigdheid van de Andalusische plattelandsbevolking: de overtuiging

die onder het rurale proletariaat zou leven, dat wanneer het land eenmaal rechtvaardig verdeeld zou zijn, iedereen een behoorlijk bestaan zou kunnen hebben.

Wanneer men oudere mensen in Iznâr, die levendige herinneringen hebben aan de tijd vóór de burgeroorlog de vraag stelt of ze ooit overwogen hebben te emigreren krijgt men als antwoord: "Waarom zou iemand weggaan uit het rijkste land van de wereld? Als het land hier beter verdeeld was zouden we allemaal een goed leven kunnen hebben".

Dat brengt ons op de door Max Weber veronderstelde samenhang tussen migratie en ideologie. Weber bracht het wegtrekken van boeren uit het Oosten van Duitsland aan het einde van de 19e eeuw in verband met schommelingen op de wereldmarkt. Op een meer specifiek niveau vond hij echter dat rationele economische belangen ondergeschikt waren aan ideologische overwegingen. Het waren juist de beste arbeiders, de de hoogste lonen verdienen die wegtrokken in plaats van genoeg te nemen met een blijvende ondergeschikte positie. Weber was van mening dat een preoccupatie met vrijheid een sterkere drijfveer was voor migratie dan materiële en economische factoren (vgl. Bendix 1960: 38-53). Los van de vraag naar de empirische fundering van een dergelijke veronderstelling mag men er van uitgaan dat er een samenhang kan zijn tussen beslissingen op individueel niveau en collectieve interpretaties van de heersende politieke en economische verhoudingen.

Wat Andalusië betreft kan men de vraag stellen of de veronderstelling gerechtvaardigd is dat boeren en arbeiders hier vóór de burgeroorlog niet massaal emigreerden omdat ze leefden in de collectieve verwachting een lotsverbetering te kunnen bewerkstelligen door een sociale revolutie. Het empirisch materiaal over de sociale geschiedenis van het gebied vertoont vele leemten. Auteurs die er iets over gezegd hebben tonen zich terughoudend (Malefakis 1970: 105^x); García Fernandez 1965: passim).

x) Malefakis acht voor Andalusië de theorie van J.S. MacDonald van toepassing. Deze auteur toont voor Italië aan het begin van deze eeuw aan dat een analyse van migratie uitsluitend in termen van push- en pull factoren niet de verschillen in intensiteit van migratie verklaart tussen bevolkingen die in verschillende regio's op hetzelfde niveau van armoede leefden. Om deze verschillen te verklaren zou men volgens hem rekening moeten houden met drie structurele responses op armoede nl. emigratie, acceptatie van de status quo en klassenstrijd. De keuze tussen deze responses hangt volgens MacDonald onder meer af van de mate waarin de economische organisatie van een regio beïnvloed is door het optreden van militante arbeidersorganisaties (vgl. MacDonald 1956: passim; 1963: 61-75).

Díaz del Moral, notaris uit het Cordobese Bujalance en uitnemende kroniekschrijver van de boerenbewegingen in deze provincie rond de eeuwwisseling, is een van de weinige bronnen die ons opheldering verschaffen over het leven op het platteland in die dagen in het licht van de strijd om een rechtvaardiger verdeling van de bronnen. Hij brengt scherp naar voren dat het Andalusische proletariaat in diepe armoede leefde maar tegelijkertijd in het besef dat de oorzaak daarvan niet gelegen was in de natuur of in de beperktheid van het fysisch milieu maar in juridische omstandigheden: de ongelijke verdeling van het land (Díaz del Moral 1973).

Het maatschappijbeeld van de Andalusische landarbeiders en kleine boeren werd beheerst door een mentaliteit die de bestaande eigendomsverhoudingen plaatste in het licht van onterving: de eis van reparto, landverdeling, die door de anarchisten gepredikt werd, was grotendeels gebaseerd op de rechtvaardiging van het verlangen om het communale bezit dat in het verleden verloren was gegaan, terug te winnen. Op zichzelf is de naam die een beweging van landarbeiders en kleine boeren in de berglanden tussen Cádiz en Ronda zichzelf gegeven had, al illustratief. Zij noemde zich: Los Desheredados, de Ontferden (Vgl. Temma Kaplan 1977).

De eigendomsverhoudingen op het Andalusische platteland waren in de 19e eeuw ontstaan als gevolg van een reeks van institutionele veranderingen die samenhangen met de wetten tot desamortización ^{x)}.

Het proces van defeodalisering ging gepaard met de groei van stedelijke markten, veranderingen in transportsystemen (vooral de aanleg van spoorwegen) en integratie in een kapitalistische economie en een wereldmarktsysteem. Voor de boerenbevolking betekende deze ontwikkeling dat het land, dat zij communaal of onder feodale condities bewerkten hadden, in handen kwam van een klasse van kapitalistische grondbezitters.

Vele boeren werden op deze wijze tot bezitloze proletariërs die enerzijds het land onder kapitalistische arbeidsverhoudingen bewerkten

x) Hierbij werd de juridische onvervreemdbaarheid van landgoederen van de Kerk en van de adel opgeheven. Tevens werd het communale land grotendeels onder de hamer gebracht. Het hele proces vond plaats tussen 1813 en 1856 (vgl. Vicens Vives 1974, Tome V: 65-84).

(de eigenaren beheerden het land doorgaans ook onder cultivo indirecto), anderzijds als gevolg van kenmerken, eigen aan de specifieke agrarische kenmerken van het grootgrondbezit (waaronder vooral het voorkomen van monoculturen die als "cash-crops" op de grote landerijen werden verbouwd) geen enkele stabiele en continue relatie meer hadden met het land dat ze bewerkten.

De onderworpenheid van de landbewerkers werd versterkt doordat zij uitgesloten waren van politieke machtsposities, die gemonopoliseerd waren door een absentistische bourgeoisie. Deze laatste bezat in de machtsinstellingen (Staat, Kerk, Leger) in het politieke centrum een grote invloed en koppelde bovendien het bezit van de landgoederen aan het monopolie op communicaties, op oriëntatie- en geweldmiddelen.

Het mechanisme waarmee de bevolking haar belangen via het parlementaire stelsel idealiter had kunnen verdedigen, werd geblokkeerd door het verschijnsel van het caciquismo.

"Caciques were local political bosses who acted as vote-getters for the politicians of the capital. Sometimes the caciques themselves were senators or deputies, and more often than not they belonged to the rural upper class: they were big landowners (amos) or represented absentee landlords. They had partly inherited the role of the former petty nobility (hidalgos) and the often were their real descendants, adapted to the new situation. Caciquismo is not a marginal phenomenon in Spanish life: it is a basic trait of its power structure during modern times" (Giner 1968: 12; vgl. ook Aya 1975: 63-72).

Doordat het proces van desamortización niet gepaard was gegaan met een reële herverdeling van het landbezit, kon de oude feodale elite, uitgebreid met de nieuwe landbezittende bourgeoisie uit de steden, in zeker opzicht de feodale relaties, die juridisch waren afgeschaft, feitelijke in stand houden (vgl. Giner 1968).

Tegelijkertijd bleven op lokaal niveau allerlei tradities bestaan - gebruiken en waarden van solidariteit, vormen van formele en informele organisatie en een bewustzijn van identiteit - die de voorwaarden konden scheppen voor het ontstaan van collectieve defensiemechanismen. Het machteloze verzet van de bevolking vond een uitdrukking in boerenanarchisme, gericht tegen de landbezitters en tegen de Staat, die de landbezitters

bescherming bood.

"What has not been adequately stressed is the extent to which, in Andalusia, the social background of the pueblo influenced the (anarchistic) movement. Its moralism, its naturalism, its millenarian belief, its insistence upon justice and order in the organisation of social relations, its refusal at the same time to tolerate any authority not vested in the community, to admit any basis of social organisation other than the pueblo, the natural basis of society" (Pitt-Rivers 1972: 222).

Het ruraal anarchisme sloot volgens Pitt-Rivers goed aan bij de traditionele opvattingen over de gemeenschap. Misschien is dit punt door hem te veel benadrukt. Anarchisme in Andalusië kwam ook tot uitdrukking als een klassebeweging met vormen van organisatie die grotere reikwijdte kenden dan de pueblo, zoals vrouwenorganisaties, landarbeidersorganisaties van categorale aard etc. Dit aspect van anarchisme wordt behandeld in de studie van Temma Kaplan (1977) over deze beweging in de streek van Jeréz de la Frontera rond de eeuwwisseling.

Het anarchisme bood de bevolking zowel een algemene verklaring voor haar positie in de machtsverhoudingen van de samenleving als een morele rechtvaardiging voor haar vaak gewelddadige verzet. De aspiraties van het rurale proletariaat kwamen tot uitdrukking in voorstellingen over de samenleving die ontleend waren aan het libertair communisme, waarin echter maar een vaag idee aanwezig was over de organisatie van de productie.

"Wat de organisatievorm van de productie betreft, daar begrepen de massa's niet veel van. Dat leek iets dat vanzelf wel zou komen en dat niet op een plan gebaseerd was. Omdat het toch urgent was om (iets van) een plan te hebben, omdat de sociale revolutie immers op ieder moment zou kunnen uitbreken, stelden deze goede boeren zich een organisatie van de agrarische productie voor, die niet méér was dan een vertaling van de heftigste verlangens die ze van oudsher al koesterden: de verdeling van het land, "reparto" ging het er immers niet om voor iedereen het geluk te bereiken, en dat iedereen gelijk zou zijn?" (Díaz del Moral 1973: 198-99).

De ontsnapping in de emigratie, zoals in het geval van de Oost-Pruisische boeren in het voorbeeld van Weber, leek niet te verenigen

met de hooggestemde verwachtingen die onder de Andalusische bevolking leefden over een op handen zijnde lotsverbetering. Waarom zou men wegtrekken als ieder moment de revolutie de verwachte landhervorming zou brengen? Iedereen zou immers in overvloed kunnen leven?

"Er zou voor iedereen genoeg zijn, zelfs voor de bourgeoisie" (Díaz del Moral, id.).

In het wereldbeeld van de armen was geen ruimte voor een objectief onderkennen van de realiteit van overbevolking. Dagelijks werden zij geconfronteerd met de overdadige weelde van de rijken en overal om zich heen zagen ze vruchtbare akkers die door de eigenaren onvoldoende werden geëxploiteerd.

Martínez-Alier brengt enige nuanceringen aan in het beeld dat van reparto, als belangrijkste dynamiserende factor in de Andalusische boerenbewegingen, gevormd is. Volgens deze auteur is de idee van reparto niet alleen gebaseerd op het recht op het verloren communale land. Evenmin op de slogan: "het land aan de bewerkers". De boerenbevolking zou volgens hem eerder een instrumentele visie hebben op het land en wel als een middel om de werkloosheid terug te brengen of te beëindigen (Martínez-Alier 1974: 147).

Dit wordt ook ongeveer zo gezien door de belangrijkste auteur over het Andalusische grootgrondbezit Pascual Carrión. Deze wijst er op dat de boeren niet zozeer aspiraties hadden om eigenaar te worden van het land, dan wel om rechtvaardige pachtvoorwaarden te verkrijgen. Volgens Carrión is een van de klassieke grieven van de boeren dat ze voor verbeteringen die ze zelf aanbrachten, aan de eigenaren een hogere pacht-som betalen, waardoor elke verhoging van het agrarische surplus steeds naar de eigenaren ging (Carrión 1973: 52) ^{x)}.

We zullen ons verder niet verdiepen in de vraag of landarbeiders en pachters land willen dan wel werk, of ze primair het land willen verdelen (reparto) of dat ze - de eigendomskwestie in het midden latend - van de eigenaren een beter beheer verlangden. Waarschijnlijk wilden ze, om met Martínez-Alier te spreken, beiden: land en werk.

x) Door o.a. Calero Amor is er op gewezen dat boerenagitatie in Andalusie niet het hevigst was in plaatsen met overwegend bezitloze jornaleros maar in gebieden waar minifundium, gecombineerd met pacht, als agrarische organisatievorm overheerste (Calero Amor 1976). Vgl. ook de revolutionaire acties van kleine boeren (yunteros, foreros en rabassaires), zoals beschreven door Malefakis (1970: 126-128).

Oplossingen onder bereik

De strijd om sociale rechtvaardigheid werd in Andalusië in de eerste veertig jaar van deze eeuw niet alleen gevoerd vanuit een geloof in een drastische revolutie. De meeste stakingen en acties hadden betrekking op concrete arbeidsvoorwaarden, zoals het aanpakken van het stukloon, het dwingen van landeigenaren om meer arbeiders in vaste dienst te nemen, het weren van migranten-arbeiders etc.

Tijdens de oproeren en conflicten in de woelige periode van het trienio bolchevista, van 1918-1920, waren al een groot aantal landeigenaren en grote arrendadores van het platteland weggetrokken naar de steden, het beheer over de bedrijven in handen latend van encargados (zaakwaarnemers). Overal begonnen landarbeiders in deze periode enig resultaat te zien van hun acties. Stakingen en agitaties hadden in de meeste plaatsen al geleid tot concessies aan de kant van de eigenaren. Daar kwam nog bij dat tijdens de dictatuur van Primo de Rivera (1923-1931) - die overigens een steunpilaar was van de landeigenaren en het anarchisme hardnekkig bestreed - toen de opleving in de wereldeconomie ook in Andalusië tot een verhoging van het welvaartspeil leidde, de werkgelegenheid korte tijd spectaculair was gestegen als gevolg van de grootscheepse aanpak van openbare werken. Toen eerst de economische crisis uitbrak en later de Tweede Republiek werd uitgeroepen, werden oude aspiraties van de landarbeiders gevoed met nieuwe impulsen. De regering beloofde een landhervorming maar het ging niet snel genoeg. In het roerige politieke klimaat van die dagen namen overal in Andalusië de landarbeiders zelf het initiatief en gingen over tot pogingen het land te bezetten en onder elkaar te verdelen. Zo kwam het in 1934 in Ronda en verschillende dorpen van de Serranía (Iznár, Benoaján, Montejaque, Algodonales) tot geweldadige acties tegen de caciques en de landbezitters. In Villanueva de Córdoba brak een opstand uit. Hoewel er troepen aan te pas kwamen om de opstanden te onderdrukken, zagen de arbeiders verschillende eisen ingewilligd: de werkdag werd bekort, eigenaren werden gedwongen het hele jaar door een bepaald aantal arbeiders in dienst te nemen maar het belangrijkste was dat de macht van de lokale caciques werd gebroken en de invloed van de arbeiders op het niveau van de gemeentepolitiek werd versterkt. (Vgl. voor deze periode Calero Amor 1973: 86-91).

In hoofdstuk III heb ik al aangegeven hoe in Iznár bij het uitbreken van de burgeroorlog arbeiders en kleine boeren het heft in handen namen en een oude droom in vervulling hoopten te doen gaan.

Onderdrukking van mobiliteit (1936-1939)

De afloop van de burgeroorlog maakte in Iznár en overal elders op het Andalusische platteland een einde aan de verwachtingen omtrent landverdeling en aan de hoop op een lotsverbetering door een sociale revolutie.

Ronda viel op 20 september, twee maanden na het begin van de opstand van de militairen, in handen van generaal Queipo de Llano. Málaga kwam in februari aan de beurt en daarmee was het grootste deel van Andalusië al in een vroeg stadium in de macht van de nationalistten. De anarchistische en socialistische arbeiders die niet hadden kunnen vluchten, werden op bevel van Queipo grotendeels uitgemoord.

De systematische eliminatie van elke vorm van verzet en het ombuigen van de maatschappelijke orde in een corporatief systeem, waarbij de machthebbers fascistische onderdrukkingsmethoden toepasten, smoorde definitief het uitzicht op een landverdeling.

Evenmin als de geringe emigratie uit Andalusië in de periode vóór de burgeroorlog, in weerwil van de heersende armoede, geheel verklaard kan worden uit reparto-gerichte aspiraties en uit de condities als gevolg van de structuur van het landbezit, kan het toenemen van migratie ná de burgeroorlog uitsluitend worden toegeschreven aan het wegvallen van de kansen op landhervorming, zoals de overigens voortreffelijke García Fernandez ten onrecht suggereert (1965: 226) x).

In feite duurde het nog geruime tijd voordat de plattelandsbevolking in grote massa's haar geluk in andere streken ging beproeven.

Uit de weinige gegevens die over de periode vlak na de burgeroorlog bekend zijn kan men afleiden dat tot 1953 de bevolking nog weinig beweeglijk was. Bij Pitt-Rivers bijv., die in 1949-1950 onderzoek verrichtte in Grazalema - een klein stadje in de bergen van Cádiz, niet ver van Iznár - is geen enkele aanwijzing te vinden dat migratie in die tijd enige rol

x) Voor een analyse van het fenomeen "reparto", vóór de burgeroorlog, en over ideeën m.b.t. "reparto" onder de landarbeiders van Córdoba in de zestiger jaren, zie: Martínez-Alier 1971, hfd. 5).

van betekenis speelde x).

In deze periode is het in stand houden van een arbeidssurplus op het platteland een vereiste van de nationale agrarische politiek. Deze politiek kunnen we ruwweg ontleden in twee hoofddoeleinden die min of meer nadrukkelijk werden nagestreefd:

- 1) Het bereiken van autarkie in de agrarische productie, ingegeven door het internationale isolement van Spanje en verdedigd door de protagonisten van de nationaal-fascistische ideologie (in de zgn. "blauwe periode").
- 2) Het tevreden stellen van de agrarische belangengroepen waarop het regime in belangrijke mate steunde. Hiertoe behoorde, behalve de conservatieve Castiliaanse kleine boeren, ook de Andalusische landbezittende elite.

Beide doeleinden konden in Andalusië alleen worden bereikt door het in stand houden van een arbeidsmarkt waarop de landarbeiders afhankelijk bleven van landbezitters die intussen al hun vroegere privileges hadden teruggekregen (vgl. Sevilla-Guzmán 1975: passim).

De verhoudingen in deze periode laten zich het beste typeren aan de hand van Barrington-Moore's concept van agrarische systemen die berusten op onderdrukking van arbeiders en die volgens hem kenmerkend zijn voor fascistische regimes:

"A landed upperclass may (....) maintain intact the preexisting peasant society, introducing just enough changes in rural society to ensure that the peasants generate a surplus that it can appropriate and market at a profit.

.... Both the system of maintaining peasant society intact but squeezing more out of it and the use of servile and semi-servile labor on large units of cultivation require strong political methods to extract the surplus, keep the labor force in its place, and in general make the system work" (Barrington-Moore 1968: 433-434).

Deze beschrijving is exact van toepassing op de situatie in Andalusië in de jaren na de burgeroorlog tot 1953, die door informanten wordt gekenschetst als een oorlogseconomie, met rantsoenering, loonbeheersing etc.

x) Men kan overigens wel vraagtekens zetten bij Pitt-Rivers behandeling van de relatie tussen de arbeidsmarkt van Grazalema en die van het omliggende gebied; hij besteedt geen aandacht aan het verschijnsel seizoenarbeid; buiten beschouwing blijven landarbeiders die op extra-lokale arbeidsmarkten zijn georiënteerd.

De dwangmiddelen waarmee dit systeem zich in Andalusië manifesteerde, lagen derhalve in het onderdrukken van arbeidersorganisaties en in een intensieve politieke contrôle van het dagelijks leven, vooral in beperkingen op het gebied van de bewegingsvrijheid van boeren en landarbeiders.

Om de eigen streek in die tijd te kunnen verlaten, had men een vergunning nodig (in treinen, bussen en op wegen werd constant door de Guardia Civil gepatrouilleerd; in Iznár werden landarbeiders uit andere dorpen aangehouden en op hun papieren gecontroleerd door leden van de somatén, een schutterij van fascistische notabelen) en om naar het buitenland te kunnen gaan moest men een pas hebben, waarvoor eerst een bewijs van goed gedrag vereist was, af te geven door de Guardia Civil in overleg met de burgemeester en de pastoor van het dorp.

Zelfs in latere jaren, toen als gevolg van de gewijzigde economische politiek de overheid migratie in het algemeen juist bevorderde, hadden landeigenaars op lokaal niveau soms nog voldoende macht om de arbeidsmarkt op een door hen gewenst peil te houden.

Nog in 1969 nam ik in Iznallóz, een stadje in de provincie Granada, waar hoe de lokale machthebbers genoeg invloed hadden om het aantal bewijzen van goed gedrag, nodig voor een paspoort, in overeenstemming te houden met het aantal arbeidskrachten dat zij nodig hadden voor de oogst in hun olijfvelden.

In Iznár en Ronda, waar landeigenaren geen gewassen verbouwen waarvan de bewerking in bepaalde seizoenen een groot beslag legt op de lokale arbeidsmarkt, heb ik nooit van dergelijke gevallen vernomen.

Modernisering en rurale mobiliteit na 1959

In de tweede helft van de jaren vijftig werd migratie van het rurale arbeidssurplus geleidelijk aan een bruikbaar middel ten dienste van de moderniserings- en industrialiseringsplannen van de Spaanse overheid.

Het hierop gerichte beleid vond haar uitdrukking in het Stabiliseringsplan van 1959 dat tot doel had de inflatie te beteugelen, de wisselkoersen te liberaliseren, buitenlandse investeringen aan te trekken en een markteconomie te stimuleren.

Deze doeleinden werden in de praktijk bereikt door middel van het vergroten van kapitaal uit buitenlandse deviezen, door het vergroten van de binnenlandse besparingen, door het evenwicht brengen van de betalingsbalans

en door het verhogen van de productiviteit van ondernemingen.

Onderdelen van het Stabiliseringsplan, in feite de twee hoekstenen, vormden het internationale toersime en de seizoensmigratie van werklozen landarbeiders en arme boeren. "Moving people instead of moving capital became a cornerstone of government policy" (Gúzman, op.cit.: 115).

Op het platteland van Andalusië ontstond als gevolg hiervan een vicieuze cirkel: doordat het wegtrekken van een deel van de rurale bevolking leidde tot een voortdurende stijging van de loonniveaus, kwam er enerzijds een snelle mechanisatie op gang in de meer rendabele sectoren, anderzijds verdween een groot aantal minder winstgevende bedrijven; waardoor de werkgelegenheid in de landbouw structureel weer verder afnam.

Als we de Agrarische Census van 1972 en die van 1962 met elkaar vergelijken, vinden we op het eerste ook al een aantal aanwijzingen voor deze ontwikkelingen. Nemen we de Census van de provincie Málaga. De oppervlakte landbouwgrond die niet bewerkt wordt is hier in tien jaar gestegen van 299.230 in 1962 tot 322.469 ha. in 1972; het aantal tractoren is toegenomen van 881 in 1962 tot 3478 in 1972; het aantal bedrijven dat graan verbouwt is afgenomen van 21.040 in 1962 tot 15.575 in 1972.

De Census bevat geen gegevens over de bevolking die in de landbouw actief is. Eerder reeds gaven we aan dat in heel Andalusië de beroepsbevolking in de landbouw tussen 1962 en 1972 is teruggelopen van 48,9 % naar 33,2 %. Als we uitgaan van de veronderstelling dat de mate waarin deelpacht wordt uitgeoefend verband houdt met de beschikbaarheid van agrarische arbeidskrachten ("Share-cropping, and also cash-tenancy, are forms of use of labour these are rationalised ways of using labour and they might be substituted for other forms - including wage payment - as agriculture becomes more commercialized, provided that the share of labour in total costs is still high", Martinez-Alier 1974: 135) geven de cijfers uit de Census toch ook wel een aanwijzing voor het teruglopen van de menselijke druk op het land: ze spreken van een duidelijke concentratie van land in eigendom en in direct beheer (in totaal 49.861 ha. méér dan in 1962) en van een afname van de totale oppervlakte aan land dat in deel- en andere vormen van pacht wordt bewerkt (van 41.132 ha. in 1962 naar 12.191 ha. in 1972).

Seizoensmigratie; betekenis voor de streek

Over de totale omvang van de seizoensmigratie naar het buitenland is weinig bekend. Het Instituto Español de Emigración in Málaga geeft op dat er tussen 1962 en 1972 uit deze provincie 125.300 inwoners tijdelijk in het buitenland hebben verbleven om daar te werken. In de praktijk is het zo dat een groot deel van de seizoensmigranten buiten de officiële kanalen om naar het buitenland vertrekt. De redenen hiervoor zal ik nog toelichten aan de hand van de lokale situatie in Iznár.

Onder seizoensmigratie wil ik alle vormen van economisch gerichte verplaatsingen rekenen die een tijdelijk en voorlopig karakter dragen en waarbij de betrokkenen niet van domicilie veranderen. Van seizoensmigratie is sprake wanneer men slechts voor enkele maanden van het jaar elders werkt, bijv. voor de fruit- en druivenpluk in Frankrijk, of wanneer men met een contract dat voor een beperkte periode geldt, in de industrie werkt. Ook wanneer men vast werk heeft in het buitenland maar tegelijkertijd aan het dorp gebonden blijft en regelmatig terugkeert in verband met gezin, familie of bedrijf, is het zinvol te spreken van seizoensmigratie.

In veel gevallen combineren seizoensmigranten bezigheden thuis en elders maar het is misleidend er van uit te gaan dat het seizoensgebonden karakter van de migraties overeen zou komen met belangen of wensen van de betrokkenen zelf. De streken waar de seizoensmigranten naar toe trekken zijn in de regel niet ingesteld op de opvang en de blijvende integratie van een omvangrijke groep migranten. Allerlei barrières zijn opgeworpen om te verhinderen dat migranten zich in de landen waar ze werken, blijvend kunnen vestigen of hun gezin kunnen laten overkomen. Het soort werk dat ze doorgaans verrichten leidt er niet toe dat ze zich kwalitatief kunnen verbeteren.

Nikolinakos brengt de positie van de migranten in verband met de internationalisering van de arbeidsmarkt:

"Seine beschäftigung wird geregelt durch Abkommen und Gesetze über seinen Status, er steht auf Abruf wenn eine Rezession entritt, hat keine politische Rechte, lebt in einem Diskriminierungssystem, ist nur an bestimmten Arbeitsplätzen - schlecht bezahlte, ungesunde, dreckige und unangenehme - beschäftigt, bleibt unqualifiziert, ist schliesslich ein Arbeiter in ständiger Bewegung zwischen den

ationale Grenzen" (Nikolinakos 1977: 8).

De seizoensmigrant vervult als "internationale arbeider" een complementaire functie; hij is nodig om bepaalde gaten te dichten en behoort daardoor op de internationale arbeidsmarkt tot een reserve- of rest-categorie.

Binnen de onderontwikkelde regio's van Andalusië heeft de seizoensmigratie vooral dit effect: de leegloop van het platteland wordt erdoor vertraagd; door de seizoensmigratie blijven veel mensen in staat om hun bestaan in hun dorp te kunnen voortzetten, mensen die anders van armoede hadden moeten wegtrekken.

Sommige migranten kopen van het in het buitenland bijengespaarde geld land of ze breiden een bestaand bedrijf uit. Dit gebeurt niet in alle dorpen want er zijn dorpen waar praktisch geen landbouwgrond is. Waar het wel het geval is komen de betrokkenen veelal nog dieper in de problemen want als ze een rendabel bedrijf willen hebben, is er veel méér kapitaal nodig dan een seizoensmigrant - zelfs na jaren zuinig leven - doorgaans kan overhouden.

Er zijn nog kleine boeren genoeg die waarde hechten aan de uitoefening van een bedrijf, om wat voor reden ook, maar die zich weinig rekenschap geven van de vraag of er reële kansen bestaan op een winstgevende exploitatie. Leningen zijn er alleen voor boeren die een minimum jaarlijkse productie halen van 350.000 pesetas.

Manuel Becerra, uit Iznâr, die tien jaar gastarbeider is geweest in Zwitserland, heeft van zijn spaargeld 12 ha. land gekocht waarop hij graan en olijven verbouwt. Hij verdient niet meer dan 85.000 pesetas per jaar, niet genoeg om steun te krijgen die nodig is om noodzakelijke investeringen te doen om het bedrijf meer winstgevend te maken. Prestige en familietradities lijken vaak zwaarder te wegen dan productiviteit. Misschien worden niet-rationele opties voor het boerenbedrijf, of méér nog, voor landbezit als zodanig, versterkt door negatieve ervaringen die de betrokkenen als industriearbeider hebben meegemaakt. Met het pijnlijke verblijf in het buitenland, met het verdragen van de langdurige perioden van scheiding van familie, vrienden, het bekende en vertrouwde, hebben velen zich in hun hoofd gezet "zelfstandigheid te kopen". Illusies, zoals blijkt wanneer er in één keer in het buitenland geen werk meer is.

In Iznár waren maar weinig seizoensmigranten geneigd om van hun spraaargelden land te kopen maar in andere dorpen vernam ik het tegenovergestelde. Grote landeigenaren hebben in sommige dorpen aanzienlijke sommen verdiend met het verkopen van minder productief land aan teruggekeerde migranten. In Teba kwam het voor dat een hectare droge (secano) grond, waar normaal niet meer dan 30.000 à 50.000 pesetas voor betaald zou worden, op deze manier voor 150.000 pesetas van de hand ging.

"Dat gebeurt allemaal omdat de mensen die altijd van het land hebben geleefd, het land dat ze bewerkten ook willen bezitten. Ze kopen het met het geld dat ze jarenlang hebben opgespaard en ze betalen de prijs die de markies heeft vastgesteld", verklaarde de pastoor van Teba.

In de provincie Málaga neemt dit verschijnsel trouwens minder extreme vormen aan dan in andere delen van Andalusië, waar in bepaalde dorpen het grootgrondbezit in de loop van een jaar of vijftien is verdwenen om plaats te maken voor een nieuw type kleingrondbezit:

"Landhervorming made in Switzerland", stelde dezelfde pastoor vast, "het maximum dat voor een seizoensmigrant die 10 jaar in het buitenland heeft gewerkt en flink heeft gespaard, haalbaar is, bedraagt 10 à 12 ha. land in secano. Een gezin kan hiervan onmogelijk bestaan. Het resultaat is dat deze mannen meestal nog steeds als landarbeider naar Frankrijk trekken om elk jaar in de druivenpluk geld erbij te verdienen".

Meer naar de kust, in de dorpen van de Serranía van Ronda, is het kopen van een stukje grond praktisch uitgesloten. De prijs die hier voor het land betaald moet worden, staat in geen verhouding tot de gebruikswaarde in de landbouw. Steeds meer ziet men hier dat de kleine bourgeoisie uit de steden, uit Málaga, Ronda en Sevilla, een lapje grond, een wijn- of olijfgaard of een oud boerderijtje met een kleine huerta, als een statussymbool koopt of als een object van belegging. Migranten komen er daar nauwelijks aan te pas. Daar komt nog bij dat de landbouwgrond in deze streek schaars is, versnipperd in de plooiën van een bergachtig landschap en in het algemeen van slechte kwaliteit. Moderne, marktgeoriënteerde landbouw is hier vrijwel uitgesloten. In deze streek zien we dan ook eerder het omgekeerde: kleine boeren die hun land verkopen aan buitenlanders, speculanten en projectontwikkelaars.

In de hele regio heeft de massale seizoensmigratie aanleiding gegeven tot het ontstaan van een economie die in hoge mate afhankelijk is van het

geld dat migranten uit het buitenland meebrengen of via de bank overmaken.

Tot de gangbare stereotypen over gastarbeiders behoort zowel het beeld van het individu dat het verdiende geld zo gauw mogelijk omzet in luxe consumptiegoederen als van de nijvere spaarder die eens een eigen onderneming wil beginnen in zijn geboortedorp of streek. Beide voorstellingen kloppen niet, of maar zeer ten dele, voor de seizoensmigranten uit de Serranía van Ronda. Wat de spaargelden betreft, is het grote probleem dat men vaak geen ander alternatief heeft dan het te beleggen in huizen of land. Men is niet in staat om er iets mee te doen dat op de langere termijn voordelen oplevert, inkomen of werk. Hier en daar was wel sprake van het oprichten van coöperaties maar de plannen hiertoe leden schipbreuk omdat ze strandden op politieke tegenwerking of op gebrek aan kennis, informatie en organisatievermogen bij de betrokkenen. Seizoensmigranten die hun spaargelden belegd hebben in aandelen van ondernemingen die in het toerisme aan de kust opereren, lopen grote risico's dat hun geld verdwijnt. Dit is bijv. gebeurt toen de beleggingsmaatschappij SOFICO failliet ging, waar veel kleine spaarders hun geld tegen 12 % rente in hadden gestoken.

De seizoensmigratie leidt in de dorpen waar ze van betekenis is, in het hele gebied, tot een verhoging van de koopkracht die vooral tot uitdrukking komt in het aankopen of verbeteren van huizen. Uitgaven op het gebied van luxe consumptiegoederen staan voornamelijk in het teken van verhoging van de woonkwaliteit. Jongeren sparen voor een huis en de inrichting. Opvallend is hoe weinig seizoensmigranten, ook die het betalen kunnen, overgaan op het kppen van een auto. Wanneer men in de zomertijd in de dorpen auto's ziet met Duitse, Zwitserse of Franse kentekens, zijn deze veelal van emigranten die vertrokken zijn en incidenteel op bezoek komen.

Degenen die hun geld in een huis of in land hebben belegd, zijn daardoor enerzijds méér gebonden aan het dorp, anderzijds blijven ze steeds afhankelijk van inkomstenbronnen buiten hun dorp. Het is de vraag of zij op de langere termijn iets met hun inspanningen zijn opgeschoten. Overal ziet men in de streek nieuwe en verbouwde huizen, ingericht met alle moderne gemakken, waar het gezin van de migrant woont terwijl de man in het buitenland werkt. Sommigen realiseren zich de laatste jaren het uitzichtloze perspectief en steken hun spaargeld in een flat in de hoofdstad of aan de kust en verhuren deze zolang ze zelf nog heen en weer blijven

trekken en hun huis in het dorp aanhouden.

De burgemeester van Algotocfn:

"De seizoensmigranten hier beschikken vaak over behoorlijke reserves aan spaargelden, vooral de jongeren die nog geen gezin hebben. Ze kunnen daar maar weinig mee doen. Als ze het op een bank laten staan, verliezen ze door de inflatie die hier gemiddeld wel 15 procent bedraagt. Het geld voor langere tijd vastzetten kunnen de meeste zich niet veroorloven omdat ze, eenmaal werkloos geworden, zoals de laatste tijd steeds vaker voorkomt, dit spaargeld nodig hebben om van rond te komen. De mensen met land en huizen zijn de gevangenen van het dorp: als ze land willen verkopen vinden ze met wat geluk misschien wel een rijke buitenlander als koper maar de huizen hebben veel geld gekost en zijn bij verkoop weinig waard, want er zijn er nu maar weinig meer die nog in het dorp willen wonen als het zo doorgaat in onze gemeenschap ten dode opgeschreven".

V. MIGRATIE EN TREKARBEID IN IZNAR

Sociale groepen en vormen van mobiliteit

In het hoofdstuk over bestaansmiddelen heb ik een globale indeling gegeven van de bevolking van Iznâr naar sociaal-economische positie, Landbezit en de mate van zelfstandigheid op de rurale arbeidsmarkt (werken voor eigen rekening (por cuenta propia) en voor rekening van een ander (por cuenta ajena) zijn belangrijke maar geen exclusieve criteria voor welstand, macht en prestige. Het grootste deel van de bevolking van het dorp bestond in 1973/1974 nog steeds uit landarbeiders en kleine boeren. Er was een kleinere categorie van middelgrote boeren en een beperkte groep van grotere eigenaren en ondernemers. Echte grootgrondbezitters, naar Andalusische maatstaven, waren er niet in het dorp, hoewel een deel van het land dat door boeren uit Iznâr was gepacht, in bezit was van grote eigenaren uit de stad.

Alvorens in te gaan op de manier waarop migratie en trekarbeid in het dagelijks leven een rol speelde en met welke ontwikkelingen op de ruimere arbeidsmarkt ze verbonden waren, wil ik eerst een korte schets geven van de uitgangspositie van de belangrijkste groeperingen van de bevolking.

Landbezit in het algemeen, klein landbezit in het bijzonder, bleek

door de tijd heen weinig stabiel en onderhevig aan permanente versnippering en verschuiving van eigendomstitels. Er bestonden wel veel kleine bedrijven maar elk op zich was van onvoldoende formaat om van te kunnen leven. Naarmate de omvang van het eigen stukje grond kleiner was, leidde de economische druk bij de kleine boeren zowel tot een intensificering van de agrarische werkzaamheden op het bedrijf als tot een diversificering van activiteiten daarbuiten.

Naarmate het bedrijf kleiner was, werkten kleine boeren vaker als dagloners en namen ze ook, net als landarbeiders, deel aan seizoenscampagnes in andere streken. Niettemin bespeurde men onder kleine boeren enig standsbewustzijn en een vrees om helemaal terug te vallen op het niveau van loonafhankelijke. Met name onder de hortelanos was een streven merkbaar om zich te onderscheiden van arbeiders. De pogingen om aan de dreiging van proletarisatie te ontkomen kwamen vooral tot uitdrukking in een relatief sterke emigratie van dochters van kleine boeren naar de stad (zie tabel III).

Naarmate een boer over meer land beschikte, waren de meeste economische activiteiten van het boerengezin afgestemd op het eigen bedrijf. Middelgrote boeren behoorden tot de minst mobiele groep van het dorp. Vrouwen van boeren en ook hun dochters werkten vaak mee op het bedrijf maar nooit in loondienst daarbuiten, tenzij in een beroep dat aanzien genoot, zoals onderwijzeres of verpleegster. Kinderen van medianos die geen opleiding hadden gevolgd, vooral de zoons, bleven in de regel op het bedrijf tot ze trouwden. Ook trof ik bij sommige middelgrote boeren op het bedrijf oudere broers of zusters aan, ongetrouwd en mede-eigenaars. Ik had de indruk dat er in deze categorie nogal op late leeftijd getrouwd wordt en bij voorkeur met partners uit dezelfde sociale groepering. Combessie & Jamard die een enquête hielden in een viertal dorpen in de provincie Sevilla komen wat betreft de mobiliteit onder middelgrote boeren tot de volgende voorzichtige conclusie:

"Les exploitations de taille moyenne paraissent à la fois autoriser et exiger que toutes les stratégies soient centrées sur la terre, d'où une sédentarité et une ruralité maximales." (Combessie & Jamard 1974: 3).

Op grond van het beperkte aantal gevallen dat ik zelf heb nagegaan meen ik dat de aanwijzingen in Iznâr in dezelfde richting wijzen (tabel II). In de loop van de laatste jaren is de bestaansbasis van deze groep relatief

steeds verder verzwakt. Medianos hadden in de regel een te lage jaarlijkse opbrengst om in aanmerking te komen voor overheidscredieten en financiële steun volgens de wet op de Ordenación Rural. Wilden ze hun bedrijf voortzetten en op een relatief hoog welstandsniveau blijven dan waren hun zonen genoodzaakt om naar het buitenland te trekken en geld te verdienen dat in het bedrijf kon worden geïnvesteerd (zie voorbeeld Ortíz). Sommigen lukt het om land erbij te kopen maar in verhouding tot de ruime mogelijkheid van pacht, is de grondmarkt zeer onelastisch.

Op middelgrote bedrijven, vooral in de buurtschappen Cimada en Los Prados, waar volwassen kinderen deel uitmaken van het boerengezin, krijgt men een beeld van zowel overkapitalisering (een tractor die eigenlijk niet voldoende wordt benut, een te dure aanplant in verhouding tot de oppervlakte etc.) als van een overbemanning. Zulke bedrijven fungeren vaak als schuilplaats voor gezinsleden die niets om handen hebben en in feite werkloos zijn (voor wie - uit standbewustzijn - werk als landarbeider of ateliermeisje uitgesloten is) of als een bodemloze put voor niet-rendabele investeringen van in het buitenland verdiend kapitaal.

De groep die naar verhouding het meest mobiel is, bestaat niet uit de armsten van het dorp maar uit de meer welgestelden: grotere eigenaren, ondernemers en functionarissen. Er is bij hen een neiging om te investeren in commerciële activiteiten en in het maximaliseren van de opleidingen van hun kinderen. De vroegere elite van het dorp trekt geleidelijk aan weg. Enkele families zijn helemaal uit het dorp verdwenen, van de anderen zijn veel leden naar de stad getrokken en in een midden-klasse positie terecht gekomen.

Bekijken we de lokale elite nauwkeurig dan zien we dat de jongere generatie van landeigenaren gevormd wordt door personen die een niet-agrarisch beroep uitoefenen. Van de 9 families die ik in het kort de revue zal laten passeren zijn er maar enkelen met een potentiële opvolger/erfgenaam die niet een opleiding of een stedelijke "carrera" hebben:

1. Sánchez: uit het dorp vertrokken, landeigenaar/ondernemer in Ronda.
2. De las Viñas: vertrokken, overleden, kinderen hebben het land verkocht en wonen in Sevilla. Hun beroepen: kantoorbediende en onderwijzer.
3. Aguilera: vertrokken, is veearts in Ronda, heeft in het dorp nog land en een huis.
4. Durán: landeigenaar en directeur van de bank, is getrouwd met een

dochter van Jiménez (9). Durán's zuster is getrouwd met Antonio Gamarro (8). Eén broer (uitgekocht) heeft een bedrijf in veevoer in Ronda, de ander (eveneens uitgekocht) is leraar in Málaga. Durán's kinderen studeren op middelbare scholen, internaat in Sevilla.

5. Rafael Conda: landeigenaar en eigenaar van de olijfmolen. Zijn broer Manuel is uitgekocht toen deze failliet ging als bioscoopexploitant. Manuel is nu verpleger in het ziekenhuis in Ronda, in 1966 was hij nog burgemeester van Iznár. Zijn zoon Salvador is onderwijzer in Ronda en getrouwd met een dochter van Marín (7). Rafael's zoon Paco werkt op de olijfmolen, José (homosexueel) is weggepromoveerd uit het dorp; hij werkt als barkeeper in Madrid en krijgt van zijn vader een toelage.
6. Melgar: fabrikant/winkelier. Een broer psychisch gestoord in een tehuis; een broer landeigenaar in Seteníl. Melgar is getrouwd met een zuster van de Gamarro's (8). Melgar's enige zoon werkt in het bedrijf.
7. Marín: landeigenaar en veearts. Enige overlevende van het gezin. Zoon Bartolo onderwijzer, zoon Paco wiskundeleraar, zoon Rafael werkt op de bank van Juan de la Rosa in Ronda. Dochter getrouwd met zoon van Manuel Conda; een dochter is onderwijzeres, een ander is non.
8. Gamarro: twee broers die samen land en een fabriek exploiteren. Zwaigers van Durán en Melgar. Kinderen op internaten, één studeert filosofie en letteren in Sevilla.
9. Jiménez: landeigenaar. Enige overlevende van het gezin. Een zoon is de plaatselijke apotheker; een ander heeft gestudeerd, studie niet afgemaakt, beheert het land. Een dochter getrouwd met Durán; een dochter getrouwd met een stoffen handelaar in Ronda (rijk).

Het hiervóór vermelde kan verder worden toegelicht aan de hand van enkele gegevens uit het bevolkingsregister van 1970. Deze hebben betrekking op alle personen die in dat jaar definitief uit het dorp vertrokken waren. De emigranten heb ik gerangschikt naar leeftijd en geslacht en ingedeeld in een 6-tal sociaal-economische categorieën. Hoewel ik het laatste zo zorgvuldig mogelijk gedaan heb beschouw ik elke mogelijke indeling als enigszins arbitrair.

I. Samenstelling van de groep emigranten uit 1970 naar leeftijd en geslacht

	Mannen		Vrouwen		Totaal	
		%		%		%
35 en ouder	1	0,8	2	1,6	3	2,4
25-35	21	16,7	17	13,5	38	30,2
15-25	22	17,5	43	34,1	65	51,6
0-15	11	8,7	9	7,1	20	15,8
	55	43,7	71	56,3	126	100

II. Samenstelling van de groep die in 1970 uit het dorp emigreerde naar sociaal-economische herkomst, vergeleken met de samenstelling van de beroepsbevolking ^{x)} (gebaseerd op het overzicht uit 1973)

	B	%	E	%	
(a) <u>propietario</u>	32	2,8	18	17,0	+ 14,2
(b) <u>industrial & function.</u>	50	4,5	11	10,4	+ 5,9
(c) <u>mediano</u>	80	7,0	3	2,8	- 4,2
(d) kleine middenst.	75	6,6	15	14,2	+ 7,6
(e) kleine boer	310	27,3	22	20,7	- 6,6
(f) arbeider/dagloner	590	51,8	37	34,9	- 16,9
	1137	100	106	100	

B = Beroepsbevolking (inkomenstrekking)

E = Emigranten

x) 15-jarigen en ouder

III. Samenstelling van de groep die in 1970 uit het dorp emigreerde naar sociaal-economische herkomst, geslacht en gebied van vestiging ^{x)}

	I		II		III		IV		Tot. M		Tot. V		Tot.	%
	M	V	M	V	M	V	M	V	M	%	V	%		
(a)	2	7	4	3	2				8	7,5	10	9,5	18	17,0
(b)	1	2	4	4					5	4,7	6	5,7	11	10,4
(c)		1	1	1					1	0,9	2	1,9	3	2,8
(d)	3	8	1	3					4	3,8	11	10,4	15	14,2
(e)	1	10	5	6					6	5,7	16	15,0	22	20,7
(f)	8	12	4	2	5		3	33	20	18,9	17	16,0	37	34,9
	15	40	19	19	7		3	33	44	41,5	62	58,5	106	100

x) 15-jarigen en ouder

I = Ronda; II = overig Andalusië; III = Spanje; IV = buitenland.

Van de geëmigreerde vrouwen waren er 24 gehuwd, 16 daarvan waren met hun echtgenoot vertrokken, tesamen met in totaal 20 kinderen; 8 gehuwde vrouwen waren met in totaal 4 kinderen vertrokken om zich bij het reeds geëmigreerde gezinshoofd te voegen (Perpignan, Barcelona). 17 vrouwen vertrokken wegens huwelijken met mannen uit andere plaatsen (12 naar Ronda, 1 naar het buurdorp Setenil, 4 naar plaatsen aan de kust).

Opmerkingen

Uit de gegevens blijkt duidelijk het overwicht van vrouwen in het totale aantal mensen dat het dorp definitief verlaat. Vooral in de leeftijdscategorie van 15-25 jarigen is dat het geval, hetgeen voor de hand ligt als men ziet dat een relatief groot aantal van hen trouwt met een man uit een andere plaats, vooral uit Ronda. Mannen trouwen in de regel minder vaak met vrouwen uit de stad en blijven, ook wanneer ze in de stad werken, vaker in het dorp wonen.

Kijken we naar de samenstelling van de groep emigranten naar hun sociaal-economische herkomst, dan vallen de volgende aspecten op.

- De elite van het dorp levert, in verhouding tot haar getalsmatige omvang in het dorp, de meeste emigranten.
- In wat mindere mate geldt ditzelfde voor grotere ondernemers, functionarissen en kleine middenstanders. Bij de laatsten zijn vrouwen op een opvallende manier in de meerderheid.
- Hoewel nagenoeg de helft van de beroepsbevolking bestaat uit arbeiders/dagloners, komt uit deze categorie slechts een derde van het aantal emigranten voort. Arbeiders/dagloners vormen de enige groep waaruit meer mannen dan vrouwen emigreren.
- Middelgrote en kleine boeren kunnen als zodanig gerekend worden tot de minst mobiele groepen van de samenleving. Kijken we echter alleen naar de vrouwen dan blijkt dat dochters van kleine boeren zowel ten opzichte van de mannen uit dezelfde categorie als ten opzichte van alle andere categorieën, de grootste afzonderlijke groep van vertrekkenden vormen.

Plaatsen we het vertrek van individuen uit het dorp naar andere plaatsen in een breder verband van arbeidsmarkten en van mogelijkheden voor sociale stijging, dan kunnen we daarbij uitgaan van de volgende ontwikkelingen die de laatste twee decennia in het dorp een rol hebben

gespeeld:

1. De opname van individuen uit bepaalde segmenten van de lokale bevolking in diensten-, overheids- en modern-commerciële sectoren die in de laatste vijftien jaren in de provincie sterk zijn gegroeid.
2. De reeds beschreven pendel van half- en ongeschoolde constructie- en horecawerkers naar de hoofdstad en naar de toerismegebieden aan de Costa del Sol. Dit verschijnsel is in het vorige hoofdstuk behandeld.
3. Emigratie naar andere delen van Spanje en naar het buitenland met een definitief karakter. Deze emigratie kan het resultaat zijn van (1) en samenhangen met sociale stijging van individuen binnen een context van urbanisering. Ze kan ook samenhangen met (2) en (4). Wanneer sprake is van het laatste lijkt emigratie in de meeste gevallen eerder het gevolg te zijn van samenlopen van omstandigheden, van achteraf-besteding van toevallig ontstane ontwikkelingen in de levensloop van individuen, dan van bewuste planning.
4. Trekarbeid naar verre streken, in de aanvang (1955-1961) van landarbeiders naar Catalonië en Zuid-Frankrijk; later (1961-1974) van boeren en landarbeiders als ongeschoolde industrie- en bouwvakarbeiders naar Frankrijk en Zwitserland.
5. Seizoensmigratie van landarbeiders, volgens een al langer bestaand traditioneel patroon, naar andere streken van Andalusië en naar rurale gebieden in Zuid-Frankrijk.

Stedelijke beroepen; kansen op werk en de rol van een bank

In de laatste vijftien jaar is er sprake geweest van een aanzienlijke groei van sectoren in de sfeer van diensten, overheidsinstanties en commercie waardoor de sociale mobiliteit van individuen niet langer in hoofdzaak verbonden bleef met landbezit. De wens van veel ouders die hun kinderen vooruit willen laten komen bestaat uit een toekomstige baan als onderwijzer, als bankbediende, als verpleger of als ambtenaar.

De belangrijkste werkgevers in de streek voor mensen met een voortgezette opleiding zijn de banken. Alleen al in Ronda zijn zes bankinstellingen waar in totaal 370 mensen een baan hebben. De grootste bank is de Caja de Ahorros de Ronda.

In totaal zijn in dienst van deze bankinstelling 1548 personen werkzaam (volgens het jaarverslag 1975) maar wanneer alle instellingen mee-

gerekend worden die met de Caja de Ahorros verbonden zijn, bereikt de totale "plantilla" een omvang van ruim 3500 personeelsleden. Deze instelling beheert ziekenhuizen, scholen voor lager en voortgezet onderwijs, een universitair college (in Madrid), een radiostation, bibliotheken, wees- en bejaardentehuizen, kinderbewaarplaatsen en een reeks hotels in Ronda en aan de kust. Verspreid over de hele provincie heeft de bank 19 onderwijsinstellingen waar in totaal 7634 leerlingen studeren (jaarverslag 1975).

Directeur-generaal van dit regionale imperium is Don Juan de la Rosa Mateos. Hij is de machtigste man van de Serranía en veruit de grootste werkgever in de stad en in de streek. Carriërekansen voor jongeren die van de middelbare school komen worden grotendeels bepaald door het instituut van zijn "Caja". "La Caja" is een begrip. "Colocarse en la Caja", betekent dat men een baantje heeft voor het leven. Wanneer men eenmaal deel uit maakt van één van Don Juan's instellingen behoort men tot een soort familie waarin ondanks een uitgesproken hiërarchische organisatie iedereen een directe en persoonlijke band heeft met de directeur-generaal.

Don Juan voert in de streek een persoonlijk patronaat. Hij besteedt daar veel tijd aan en houdt in zijn werkkamer de hele dag spreekuur voor iedereen die zijn problemen aan hem wil voorleggen. Het beheer van zijn instellingen is in handen van directeuren, jonge katholieke technocraten, gespecialiseerd in bankwezen en projectontwikkeling. De belangrijkste, Don Juan's rechterhand, is zijn eigen zoon Paco, die behalve advocaat met een praktijk, burgemeester is van de stad en vice-directeur-generaal van de "Caja".

De succesformule van Don Juan, die de bijnaam San Juan geniet (bij de namen van instellingen van de Caja floreert, naast "San Francisco", "Virgen del Carmen", "Sagrada Familia" etc., ook die van "Don Juan de la Rosa"), berust op de combinatie van politieke en economische macht en op de vervlechting van geavanceerd management met traditionele vormen van patronage. In deze vervlechting floreert het verschijnsel van "enchufe", een klassiek verschijnsel in de Spaanse bureaucratie waarbij iemands carriërekansen, behalve van zijn meetbare hoedanigheden, afhankelijk zijn van zijn vermogen om "vrienden" in de organisatie te mobiliseren.

De bankinstelling is een moderne, strak geleide organisatie, hiërarchisch georganiseerd in "ordenanzas", "auxiliares", "oficiales" (klasse

1 en 2), "subjefes", "jefes" (klasse 1, 2, 3 en 4), "subdirectores", "directores" en aan de top van alles Don Juan. Anderzijds zijn alle employé's van hoog tot laag als "broeders" met elkaar verbonden in de Hermanidad de la Sagrada Familia. We laten even Don Juan aan het woord:

"De mensen uit deze streek vragen mij om raad over allerlei zaken. Al dertig jaar wijd ik mij aan de belangen van de Entidad en daarmee van het volk en verdien daarmee het respect dat het volk voor mij heeft. Ze zien mij als een vader, een vader die liefde heeft voor de meest nederigen van de samenleving" (vraaggesprek met Don Juan in april 1976).

Het exclusieve machtsdomein dat met dit persoonlijk patronaat verbonden is kan men zich alleen voorstellen in een regio die ten opzichte van de nationale ontwikkelingen marginaal gebleven is. Bankinstellingen vervullen hier culturele, educatieve en welzijnsfuncties die elders door de overheid worden uitgeoefend. Waar haalt een gemeente in de Serranía het geld vandaan om een kerkhof te laten opknappen? Om een ambulance aan te schaffen? Een sportterrein aan te leggen? De budgetten die de overheid via de provinciale Diputación in het gebied stopt zijn mager en de gemeentelijke inkomsten, op enkele uitzonderingen na, te gering om dergelijke voorzieningen te bekostigen. De spreekkamer van Don Juan wordt dan ook druk bezocht door burgemeesters en in diverse dorpen herinneren plaquettes met de naam van Don Juan de la Rosa aan een of andere "obra benéfico-social" dat de weldoener daar tot stand gebracht heeft.

Het fenomeen Don Juan met het hele complex van instellingen rond zijn Caja houdt elementen in van brokerage in zoverre het als een vitale, exclusieve schakel fungeert tussen de regio en het niveau van de centrale overheid bij het verwerven van fondsen.

De Caja is altijd nauw verbonden geweest met adellijke families (ze was in 1909 opgericht als gevolg van een testamentaire beschikking van de markiezin Holgado-Vásquez de Mondragón y Moctezuma) en met de Kerk. President van de raad van toezicht is Monseigneur Parra Grossi, bisschoppelijk vicaris en vice-president is Monseigneur Jiménez Cardenas uit Málaga, beiden huisprelaat van de Paus.

Een voorbeeld van de bemiddelaarsfunctie is de manier waarop het decreet tot stand kwam waarbij het gebied tot "Comarca de Ordenación Rural" werd verklaard (1972; een dergelijk decreet komt er op neer dat het Ministerie van Landbouw rechtstreeks fondsen in het gebied stopt ter verbete-

ring van de agrarische infrastructuur). Dit decreet kwam, ondanks een negatief rapport dat door technici van de dienst IRYDA was opgesteld (rapport Delegación de Granada; juni 1971), toch tot stand na persoonlijke bemiddeling van Don Juan, de marqués de Lasalle en andere vooraanstaande monarchisten uit de stad, bij prins Juan Carlos de Borbón, die destijds diverse malen bezoeken bracht aan Ronda (Naar verluidt dateert de band tussen de lokale elite en de familie de Borbón al vanaf Alfonso XIII. Deze laatste zou een rol gespeeld hebben bij de aanleg van de merkwaardige kronkel in de spoorlijn Algeciras-Bobadilla, waardoor de stad een station kreeg).

Keren we terug naar het dorp. De Caja de Ahorros verstrekte daar studiefaciliteiten aan veelbelovende scholieren in de vorm van financiële bijdragen. Vooral in de jaren 1960-1970, waarna de mogelijkheid om van het Ministerie van Onderwijs een toelage te krijgen ruimer werd. In 1970 was het bedrag dat de Caja - in de hele provincie - uitgaf aan studietoelagen nog 5.000.000 pesetas, daarna daalde dit bedrag aanzienlijk (800.000 pesetas in 1975). Daar stond tegenover dat het totale budget voor "obras escolares", voor schoolvoorzieningen, steeg van 2.300.000 pesetas in 1970 naar 15.000.000 pesetas in 1975.

Ouders zochten soms nog vóór hun kind de school verlaten had toegang tot de spreekkamer van Don Juan "om advies te vragen over de toekomst". De nederigen, waar Don Juan het over had, waren in feite leden van de lokale elite die soms een bijzondere relatie met hem hadden in de vorm van peetoomschap (padrinazgo) van zijn kant over een van hun kinderen. Dit was in Iznár het geval met Gamarro en Durán, die in het dorp de centrale figuren waren in het netwerk van cliëntèle dat de hele regio omvatte. In de praktijk was het helemaal niet eenvoudig om in contact te komen met Juan de la Rosa. Hij nam niet deel aan het wufte, vrolijke gezelligheidsleven van de Rondeense elite, aan tertulias in café's waar onder een drankje en een hapje de zaken geregeld worden maar leidde het teruggetrokken en gediciplineerde leven van een monnik.

Salvador Conda, onderwijzer in Estepona, vertelde van de manier waarop zijn aanstelling verlopen was. Reeds enkele malen was hij afgewezen bij vergelijkende examens (oposiciones) voor maestro nacional; op het punt van trouwen met Marín's dochter was hij nog steeds als maestro provisional (te vergelijken met onderwijzer zonder hoofdacte) voor een laag salaris

en met weinig status verbonden aan een wijschooltje in de stad; niet in overeenstemming "met zijn categorie", en zeker niet met die van zijn schoonfamilie.

De familie Conda is inmiddels verhuisd naar Ronda waar de vader van Salvador verpleger is in het ziekenhuis en daarnaast een praktijk heeft als "practicante". De familie doet erg haar best om zo keurig mogelijk voor de dag te komen. Salvador haalt elke zondag zijn verloofde op uit het dorp om naar de hoofdmis te gaan in de Socorro-kerk, waar ook de familie de la Rosa komt. Vader Conda, die elke middag na de siesta naar het dorp rijdt om koffie te drinken, een kaartje te leggen en een paar klanten een injectie toe te dienen, verzoekt tenslotte Antonio Durán, om wanneer deze Juan de la Rosa weer eens spreekt, de aandacht op hem te vestigen en te peilen of het zin heeft om eens met hem kennis te maken. Misschien dat Durán er in hetzelfde gesprek al eens op kan wijzen hoe raar het lopen kan dat een ernstige, fatsoenlijke jonge man van keurige familie, verloofd met Marín's dochter en erg katholiek, toch maar niet aan een passende baan kan komen.

Volgens Salvador was de rest als volgt verlopen: Na verloop van tijd meldt Durán aan Conda dat er in een gesprek met Don Juan "over hem gepraat is"; volgens hem zou Conda zelf naar Don Juan kunnen gaan om de zaak te bespreken. Op een dag dient Conda zich ten kantore aan, om zich eens voor te stellen, dat wordt op prijs gesteld; waar hebben zij elkaar toch eerder gezien? Durán ja, ze hebben een gemeenschappelijke vriend, een tio muy valiente. Don Juan en Conda praten, over het gezin van de laatste, en het gesprek komt op Salvador, een keurige jongen, altijd naar de kerk, verloofd met Marín's dochter, een prachtig paartje. Het is jammer van de oposiciones, zo'n jongen zou toch op elke school een prima verschijning zijn, hetgeen door Don Juan beaamd wordt. Conda heeft gehoord dat er binnenkort een vacature is op een school van de Caja in Estepona; dat zou echt iets voor Salvador zijn. Don Juan beloofd echter niets, iedereen moet immers oposiciones maken. Salvador moet nog maar eens goed studeren, meent de godfather van Ronda, maar geruststellend had hij er aan toegevoegd: "maak je geen zorgen Manuel, een jongen zoals jouw zoon komt er toch altijd". Dat kwam uit, want twee maanden daarna had Salvador zijn aanstelling als maestro nacional aan de school te Estepona.

Iemand zonder "enchufe" (het verschijnsel blijft aan het oog onttrok-

ken door schijnbaar objectieve en modern-bureaucratische procedures van recruterings) lijkt weinig kans te maken om aan de slag te geraken. Van de 52 onderwijzers waarvan ik kon nagaan dat ze uit het dorp afkomstig waren, hadden er 17 elders een baan en waren uit het dorp vertrokken, 13 werkten als "provisional" op scholen in bergdorpen (zij brachten de week-einden door in Iznár. De onwilligheid van functionarissen in het algemeen om zich te vestigen in dorpen waar ze werkten, leidt zowel tot verslechtering van de leefbaarheid in die dorpen als tot vergrote competitie om de schaarse en aantrekkelijke banen in de stad), 5 waren aan de plaatselijke school verbonden, 6 waren gedeeltelijk zonder werk en fungeerden af en toe als invaller; 11 afgestudeerde onderwijzers waren helemaal zonder werk. Onder de laatste is Gonzalo Marquez (25). Zijn vader is een van de taxichauffeurs van het dorp en behoort tot degenen die na een aantal jaren in het buitenland te hebben gewerkt, terugkwamen naar het dorp om een klein bedrijf te beginnen.

"Onderwijzersposten worden hier vaak bezet door mensen die wel de vereiste papieren hebben maar voor wie het werk meer een vrijetijdsbesteding is, vrouwen van rijke figuren die voor de klas staan en er thuis een dienstmeisje op na houden. Om een kans te maken moet je vader bij de gemeente werken of bij de Caja. Als je vader een arbeider is kom je alleen aan de slag als hij trouw naar de kerk gaat en een hielenlikker is van de lui die het hier voor het zeggen hebben. Op andere plaatsen waar ik gesolliciteerd heb is het precies hetzelfde. Ik heb nu een cursus gevolgd voor programmeur van computers maar bij de Caja maak ik ook geen kans. Bij het solliciteren speelt nu een dilemma mee: ik kan waarschijnlijk binnenkort aan de slag op de boekhoudafdeling van een textielfabriek in Málaga maar als ik daar eenmaal werk is de kans om ooit nog onderwijzer te worden definitief verkeken".

Een vroege vorm van emigratie: bestemming Argentinië

Tot een van de hardnekkige mythen die in het dorp een bestaan leiden hoort de uitspraak "Iznareños zijn na de burgeroorlog uitgezworven over de hele wereld". Vraag je aan de zegsman om nadere informatie, dan komen steeds dezelfde namen naar voren met de toevoeging dat het er zoveel waren dat het onmogelijk is ze zich allemaal te herinneren.

Meer gerichte navraag bij betrokkenen en raadpleging van de parochie-registers wijzen uit dat er in werkelijkheid maar een beperkt aantal inwoners van het dorp tussen 1939 en 1955 definitief het dorp verlaten heeft (ik laat even de refugie's buiten beschouwing).

Ik vond één geval van emigratie naar de V.S., van een leraarsgezin dat in 1950 het dorp verliet nadat de man die om politieke redenen in de gevangenis had gezeten, daaruit was ontslagen.

Ik vond 6 echtparen en 14 mannen in de leeftijd van 16 tot 28 jaar die tussen 1949 en 1954 naar Argentinië vertrokken waren. Het is wel mogelijk dat het reële aantal wat hoger ligt doordat mensen bijv. pas geëmigreerd zijn nadat ze eerst in een andere plaats dan Iznár waren gaan wonen.

Het bijzondere aan deze emigranten was dat van de gehuwden alle zes vrouwen afkomstig waren uit Málaga en dat van de ongehuwden er 9 broers waren van de gehuwde mannen. In totaal ging het om emigranten uit slechts 8 gezinnen.

Naar de aanleiding van het, in het licht van de latere ontwikkelingen, tamelijk onbetekende verschijnsel van de emigratie naar Argentinië kan men slechts gissen. Een aannemelijke verklaring lijkt te liggen in de mogelijkheid dat de mannen tijdens hun militaire dienst in contact waren gekomen met vrouwen uit Málaga (tot voor enkele jaren was het regel dat men zijn dienstplicht vervulde in garnizoenen ver van de eigen woonplaats).

In tegenstelling tot het binnenland was er uit de havensteden aan de kust altijd al enige emigratie naar de andere kant van de oceaan geweest (vgl. García Fernandez 1965: 220). Uit het weinige dat ik er over te weten kwam leidde ik af dat deze emigranten zeker niet als avonturiers konden worden beschouwd. Ze beschikten daar over contacten, reeds eerder geëmigreerde familieleden die hulp geboden hadden bij het vinden van huisvesting en werk. Argentinië kende in die jaren een periode van economische opbloei en onderhield bovendien goede relaties met het Spanje van Franco.

Over de geëmigreerden is weinig bekend, de banden ermee zijn praktisch verbroken en de meesten, nu van middelbare leeftijd, schijnen opgegaan te zijn in de Argentijnse maatschappij. In het dorp heerst de opvatting dat ze goed terecht gekomen zijn; van één van hen, die nog eens in het dorp terug is geweest, weet men te melden dat hij eigenaar is van een grote wasserij.

Waarom zijn niet meer mensen weggetrokken uit Iznár in een tijd dat

de economische situatie nog beroerder was dan nu en in de meeste gezinnen bittere armoede werd geleden? Paco Ramirez bijv.; hij is 46 jaar en komt als landarbeider aan de kost: in het dorp, in Sevilla, of in Frankrijk, afhankelijk van het seizoen. In 1950 was hij 23 jaar, had zijn militaire dienst doorgebracht in Ceuta en in ieder geval iets van de wereld buiten het dorp gezien. Heeft hij er toen niet over gedacht om ook naar Argentinië te vertrekken?

"Ik weet het niet, ik weet dat echt niet meer. Misschien heb ik er toen wel eens over gedacht maar het kon gewoon niet het is nu moeilijk uit te leggen maar toen was het zo, ik kende daar niemand, ik kon nauwelijks lezen of schrijven en of het dáár beter was dan hier, dat wist niemand. Er was bovendien hier al nauwelijks geld om van rond te komen, hoe zou ik dan een reis naar zo'n land betalen?"

De anderen met wie ik het onderwerp wel eens besprak, gaven nog summierder antwoorden. Men bleek daarbij wel in staat om zich losstaande feiten, details uit het verleden te herinneren maar in zeer onnauwkeurige chronologie. Bovendien was het voor de meesten te veel gevraagd om achteraf te theoretiseren over dingen die niet gebeurd waren, of die misschien hadden kunnen gebeuren.

Emigratie en trekarbeid naar Frankrijk

Voorgeschiedenis; de refugié's

Toen een colonne van het nationalistische leger onder generaal Varela op 20 september 1936 de Serranía binnentrok en Ronda en de omliggende dorpen veroverde, hadden vele leden van de arbeidersklasse van Iznár een reden om zich uit de voeten te maken. Het gebied tussen Granada en Sevilla was al direct na het begin van de opstand door de troepen van Franco bezet. De enige manier om aan de onvermijdelijke repressailles te ontkomen was de vlucht in de bergen of over de smalle kustweg naar de hoofdstad Málaga, waar het anarchistische verzet zich tot februari 1937 wist te handhaven. Sommige militante arbeiders slaagden erin om door de omsingeling heen te komen en een aantal van hen kwam in het republikeinse leger terecht dat tot bijna het einde van de oorlog Madrid zou verdedigen. Naar Málaga ontkwamen een aantal gezinnen en jonge mannen die in het dorp actief waren geweest in de anarchistische beweging. Na de inname van de provinciehoofdstad

zijn er bij de massale executies door de nationalistische vuurpeletons minstens 30 mannen en vrouwen uit het dorp (waaronder kinderen van 16 jaar) omgebracht. De linkse leiders van het dorp, zij die een rol hadden gespeeld bij de revolutionaire acties die aan de bezetting vooraf gingen, wisten in een aantal gevallen te ontkomen.^{x)}.

Bij de fascistische zuiveringen die direct na de inname van het dorp begonnen werden naar schatting 50 mensen omgebracht; de één werd vermoord uit persoonlijke wraak, waarbij soms onbeduidende aanleidingen uit het verleden een rol speelden, de ander omdat hij gesympatiseerd had met een van de linkse organisaties. Een klein aantal anarchisten, twintig à dertig, vluchtte naar de bergen; enkelen daarvan zijn tot lang na de burgeroorlog betrokken geweest bij de guerillaoorlog (maquis), van een aantal is het lot onbekend. De frontsoldaten die na de oorlog terugkwamen - de meesten waren toevallig in dienst toen de oorlog uitbrak en bevonden zich in republikeinse zône - hadden nog lang na hun terugkeer te lijden onder de terreur van de fascistten ("we hadden geluk dat de Guardia Civil ons beschermde tegen de chicanes van de camarilla en ons als soldaten uit krijgsgevangenschap behandelde").

Een onbekend aantal mensen is nooit meer terug gekomen. Zoals ik al geschreven heb (hfdst. I) waren de acten op het Juzgado Municipal in 1973 nog niet toegankelijk voor raadpleging. De toenmalige secretaris van de gemeente taxeerde dat er na de burgeroorlog ca. 70 inwoners van Iznár als politieke vluchteling in Frankrijk terecht is gekomen. Pepe Marquéz, een jonge priester uit Iznár die zich verdiept had in de gebeurtenissen na de burgeroorlog, verklaarde dat in 1940 in totaal 54 mannen, 16 vrouwen en 4 kinderen uit het dorp als politieke vluchtelingen in Frankrijk domicilië hadden. Het merendeel was aanvankelijk terecht gekomen in vluchtelingenkampen in de streek van Roussillon en andere zuidelijke departementen; in plaatsen als Agde, Saint-Cyprien en Barcarès. In de eerste jaren

x) Over de Spaanse burgeroorlog is veel geschreven. Een van de meest voor-
aanstaande werken is dat van Hugh Thomas (1977). Er bestaan echter maar
weinig publicaties over de gebeurtenissen die in Spaanse dorpen en ste-
den hebben plaats gevonden onmiddellijk na de machtsovername door de
Nationalisten. Gibson (1973) vormt hier een uitzondering op. Hij be-
schrijft op een gedetailleerde en systematische wijze de moord op de
dichter García Lorca tegen de achtergrond van de fascistische repressie
en van de sfeer van persoonlijke wraakuitoefening in de stad Granada in
juli en augustus 1936. Iets van deze sfeer komt ook over uit het werk
van Koestler (1971) over Málaga in februari 1973 en uit dat van Fraser
(1973) over het plaatsje Mijas in de provincie Málaga.

na de burgeroorlog durfden de vluchtelingen niet naar hun dorp terug te keren.

De meesten vreesden op grond van een denuncia in de gevangenis te belanden. Ook zij die zich niet aan misdaden hadden schuldig gemaakt konden gestraft worden op grond van een decreet dat al aan het begin van de oorlog was afgekondigd. Dit decreet (17 februari 1936) was niet alleen van toepassing op degenen die zich tussen oktober 1934 en juli 1936 hadden schuldig gemaakt aan "subversieve activiteiten" maar ook op degenen die zich sindsdien "door daden of door ergerlijke passiviteit hadden verzet tegen de Nationalistische Regering". Eén denuncia slechts van twee getuigen was voldoende om iemand gearresteerd en veroordeeld te laten worden.

In Ronda en omgeving was men zeer fel gebrand op de voormalige republikeinen, niet alleen uit wraak voor de slachting die in de julidagen van 1936 onder de bourgeoisie was aangericht maar ook door de verbinding die de autoriteiten wisten te leggen tussen republikeinse sympatisanten en de sfeer van onveiligheid die door het optreden van de maquis de streek nog lang beheerste (In 1944 zijn in Ronda nog vier doorvonnissen gevelde en uitgevoerd wegens hulp aan de maquis).

Het lot van de vluchtelingen in Frankrijk komt uit de beschrijvingen als buitengewoon tragisch naar voren. De meesten van hen waren landarbeiders en kleine boeren die voor de oorlog nog nooit een grotere stad dan Ronda hadden gezien. Door een noodlottige samenloop van omstandigheden waren ze buiten hun wil om betrokken geraakt bij een strijd die veel ingewikkelder bleek te zijn dan die tussen landarbeiders en de lokale bourgeoisie. De oorlog ingegaan als plattelandsanarchisten en revolutionairen, verlieten ze deze als "internationale strijders tegen het fascisme". In Frankrijk waren ze aanvankelijk verre van welkom, de situatie in de kampen was erbarmelijk. Later, in de tweede wereldoorlog, vocht een groot aantal van deze Spanjaarden in de Franse maquis tegen de Duitsers. Sommigen zijn in Duitse kampen geïnterneerd en omgekomen. Van degenen die uit het dorp afkomstig waren is in de loop van de tijd het grootste aantal opgegaan in de Franse samenleving, op een zestal na, dat na amnestie is teruggekeerd.

De ironie van het lot wil dat sommige van deze vroegere plattelandsanarchisten, via de strijd tegen het fascisme, later tegen de nazi's,

terecht is gekomen in het Franse leger of bij de Franse politie in Algerije, waar ze tegen de opstandelingen werden ingezet. Eén van hen leeft nu in het dorp, laat zijn onderscheidingen zien en geniet van een pensioen "mutilé de la guerre" x).

In Pau en in Rivesaltes, bij Perpignan, vormden zich de grootste kernen van voormalige vluchtelingen uit het dorp. Sommigen waren getrouwd en werden later, na een scheiding van 10 jaar en langer, herenigd met hun vrouw en kinderen; in enkele gevallen kwam het tot een feitelijke scheiding; anderen trouwden of leefden samen met Franse vrouwen. Hun beroepen: in Rivesaltes en Perpignan overwegend landarbeiders, in Pau fabrieksarbeiders; ook hoorde ik van kleine ondernemers: die dreven een melkwinkel, een benzinepomp, een ijsventerij en een taxi. In Rivesaltes bezaten er twee een boerderij, gekocht met crediet van de Franse regering.

Het was onmogelijk om vast te stellen of de aanwezigheid van deze gevestigde en gedeeltelijk verfranse kernen van voormalige politieke vluchtelingen de latere trekarbeid en emigratie uit het dorp bevorderd heeft. Vast staat wel dat Rivesaltes en Pau vanaf het begin van de nieuwe emigratie en trekarbeid (rond 1955) de meeste mensen uit het dorp aantrokken. Uit relaties tussen aldaar gevestigden en hun verwanten ontstond een sneeuwbal effect van allerlei sponsoractiviteiten waarbij de rol van de eerste groep enigszins in het duister is geraakt. Ik was zelf niet in de gelegenheid om in Rivesaltes, waar de grootste groep Iznareños in de loop van de laatste twintig jaar was neergestreken, navraag te doen. De migratiebeweging uit het dorp naar Frankrijk is een complex proces dat rond 1955 begon en waarin vestiging, retourmigratie, seizoensmigratie in nauwelijks te ontwarren combinaties nauw met elkaar samenhangen.

In het volgende wil ik op twee verschijnselen uit de recente dorps-geschiedenis ingaan en deze, hoewel ze met elkaar verweven zijn, afzonderlijk behandelen. Het betreft:

- 1) de vestiging van Iznareños in Frankrijk en de terugkeer van een deel van hen en;

x) Volgens Guy Hermet bedroeg het totaal aantal Spaanse vluchtelingen in Frankrijk na de burgeroorlog 500.000 personen. In Franse interneringskampen zijn er 4.700 omgekomen, in Duitse concentratiekampen 12.000. In de loop van de IIe wereldoorlog zijn er 6000 gesneuveld in het Franse leger. In 1951 waren er in Frankrijk nog 165.000 Spaanse vluchtelingen. De rest was gerepatriëerd, tot Fransman genaturaliseerd of naar Mexico geëmigreerd. De emigratie naar Mexico bestond vooral uit intellectuelen en beoefenaren van vrije beroepen (Guy Hermet 1967: 25-28).

- 2) de seizoensmigraties van individuen en gezinnen die jaarlijks voor de druivenpluk en andere seizoensgebonden agrarische activiteiten naar Frankrijk op en neer trekken.

Vestiging en terugkeer

Als factor van mogelijke betekenis bij de emigratie naar Frankrijk kan de aanwezigheid van een eerder uit het dorp vertrokken groep (politieke vluchtelingen) hooguit een beperkte rol spelen bij de beantwoording van de vraag waarom de latere emigranten naar bepaalde plaatsen trokken. Om de belangrijkste eerste aanzet voor het vertrek van een groot aantal personen uit het dorp te bevatten moeten we kijken naar het politiek en economisch klimaat in de samenleving van die tijd en naar de achtergrond van de verhoudingen op de internationale arbeidsmarkt.

Emigratie naar Frankrijk werd in het begin van de jaren vijftig nadrukkelijk door de Franse regering bevorderd. Dit vond haar oorsprong enerzijds in de behoefte aan arbeidskrachten met name voor het leeggelopen platteland maar ook in een algemene zorg over de demografische ontwikkeling van de Franse bevolking. Alfred Sauvy, directeur van het Institut Nacional des Etudes Demographiques, berekende al in 1946 dat Frankrijk ruim vijf miljoen immigranten zou moeten aantrekken om een stationaire bevolking te kunnen houden.

De behoefte aan arbeidskrachten uit Spanje werd in Frankrijk verder gestimuleerd naarmate de oorlogen in Algerije en Indo-china méér jonge mensen onttrokken aan de arbeidsmarkt en vooral ook doordat de traditioneel omvangrijke immigratie uit Italië en België was teruggelopen (Rubio 1974: 294-369). In Spanje heerste in het begin van de jaren vijftig een zeer zwakke economische conjunctuur als gevolg waarvan de officiële politiek (die om eerder geschetste redenen voorheen in het teken had gestaan van beperking van de mobiliteit van plattelandsbewoners) zich geleidelijk wijzigde en meer afgestemd werd op de bevordering van emigratie van het surplus aan arbeidskrachten.

In het dorp is het moeilijk uit te zoeken hoe nu de vroege emigraties naar Frankrijk zijn verlopen, wie de eersten waren, wie het initiatief nam en onder welke omstandigheden. Het was in die tijd bijzonder gemakkelijk om in Frankrijk zonder papieren aan het werk te gaan en daarom niet

uitgesloten dat er mensen op eigen houtje zijn vertrokken. In de Ordenanzas Municipales van 1952 vinden we wel een brief van het Spaanse Ministerie van Arbeid waarin men aan de burgemeesters verzocht om in hun dorpen bekend te maken dat er arbeiders gezocht werden voor werk op het land in Frankrijk; geïnteresseerden konden zich aanmelden op het kantoor van het Sindicaat in Ronda. In de brief werd gesproken van "peonajes" en niet van "trabajo eventual" hetgeen er op duidt dat het in de bedoeling kan hebben gelegen om vaste arbeiders voor boerenbedrijven in Frankrijk aan te trekken.

De trek naar Frankrijk resulteert tot ca. 1964 in een aantal blijvend in Frankrijk gevestigde gezinnen. Na dit jaar treedt er een stilstand op in de trek naar Frankrijk (behalve de typische seizoenstrek) door de opkomst van de werkgelegenheid aan de Andalusische kust, in Catalonië en later in Zwitserland. De emigratie naar Frankrijk tussen 1952/1955-1964 was, in tegenstelling tot de latere trek naar Zwitserland, een emigratie in gezinsverband. In Rivesaltes wonen ca. 40 gezinnen die in genoemde periode vertrokken waren, in Pau ca. 25. Verder zijn er kleine kernen van emigranten terecht gekomen in Montelimar, Orleans, Parijs en Bordeaux.

Door het in elkaar overvloeien van seizoensmigratie en definitief vertrek (in veel gevallen is vestiging pas tot stand gekomen, als ex post facto emigratie, na jarenlange pendel van het gezin als seizoensmigranten of nadat een echtgenoot eerst jarenlang alleen in Frankrijk had gewoond en zijn gezin pas liet overkomen zodra hij vast werk had en een huis) is het moeilijk om vast te stellen hoe groot het werkelijke aantal emigranten naar Frankrijk precies is geweest. In de ledenlijst van de Agrupación Benéfica Iznareña vinden we 163 namen van leden in Frankrijk. De secretaris van deze lokale welzijnsvereniging van emigranten taxeert dat er in totaal tenminste 200 en ten hoogste 250 volwassen inwoners van het dorp, mannen en vrouwen in de betrokken periode naar Frankrijk zijn gegaan.

In welke beroepen kwamen ze in Frankrijk terecht? Degenen die min of meer in het kielzog waren vertrokken van de officiële werving vonden vaak een baan als vaste knecht op een boerderij: vooral uit Rivesaltes hoorde ik over vaste arbeiders in de wijnbouw, of in de druivenverwerkende bedrijven. Mijn indruk is dat toch het merendeel in de industrie terecht is gekomen.

Tegen de tijd dat het feest van San Pedro nadert, op 28 juni, vindt er in het dorp een ware invasie plaats van emigranten uit Frankrijk. Ze arriveren zonder uitzondering met het hele gezin en het komen en gaan duurt voort tot ver na de 14e juli wanneer in Frankrijk pas veel vakanties beginnen. Ze komen in grote tweedehandse auto's die bij terugkeer worden volgestouwd met voorraden garbanzos, olie, wort en spek, producten die, afkomstig uit het eigen dorp, in Frankrijk in ere worden gehouden.

De bezoekers uit Frankrijk bleken verre van geliefd. De meesten waren al tien jaar of langer geleden uit het dorp vertrokken en hun manier van gedragen, vooral die van hun kinderen, was naar de maatstaven van het dorp, in een aantal meer of minder subtiele opzichten zodanig afwijkend, dat ze overall ergenis veroorzaakten, en het meest bij hun eigen verwanten. 's Morgens vroeg, op een tijdstip dat de meeste mensen nog in bed lagen, maakten ze het dorp al wakker om hun auto's vol te laden. Een groot deel van de dag brachten ze door in het veld om met hun gezinnen te picknicken. De mannen gingen nooit naar de bar zonder hun hele gezin mee te nemen en iedereen klaagde erover dat ze zo gierig waren en altijd alleen voor zichzelf betaalden. Sommigen spraken zelfs onder elkaar Frans omdat hun kinderen zich vaak niet in het Spaanse konden uitdrukken. De kinderen gedroegen zich uitdagend en demonstreerden voortdurend een arrogante verveeldheid. Vooral het gedrag van de vrouwen riep gemelijke reacties op: "ze rijden in auto's met een sigaret in hun mond, lopen er bij als putas en ze laten de mannen voor het eten zorgen".

"Als ze in Rivesaltes zijn vervelen ze hun kinderen met hun voortdurend gepraat over het dorp, dan is Iznár in Andalusië het enige wat telt maar zodra ze hier aankomen willen ze laten zien hoe goed ze het in Frankrijk hebben".

In contacten die ik zelf had met enkele op vakantie zijnde emigranten was van dat laatste weinig te merken. De mensen met wie ik sprak beschouwden vaak hun verblijf in Frankrijk op de langere termijn niet als definitief hetgeen ook bleek uit het feit dat sommigen in het dorp een huis hadden aangehouden. Er waren er bij die verklaarden zich in Frankrijk buiten het werk hoofdzakelijk te bewegen in de Spaanse gemeenschap van hun woonplaats. Voor de ouderen bestond nog steeds het probleem van de taal en sommigen verklaarden moeite te hebben om hun eigen kinderen te verstaan.

Naarmate de kinderen opgroeien wordt het perspectief op een eventuele

terugkeer moeilijker. Eén van de emigranten is Bartolo, een lange, donkere man met een bleke gelaatskleur. Zijn leeftijd is 46 jaar. Sinds 1958 woont hij in Rivesaltes. Daar heeft hij een huis gehuurd en hij heeft een vaste baan als betonvlechter bij een bouwbedrijf. Hij is afkomstig uit de wijk Casas Nuevas en later getrouwd met een vrouw uit deze wijk. Het echtpaar heeft twee zoontjes van 11 en 9 jaar. Vóórdát hij trouwde werkte hij vier jaar in Baixas, op een wijncoöperatie. Daar verbleef hij in het huis van zijn oom die daar al sedert de burgeroorlog was gevestigd. Bartolo's ouders wonen beiden nog in Casas Nuevas. Ze genieten een ouderdomspensioen dat te mager is om van rond te komen en daarom leggen hun kinderen maandelijks elk 300 pesetas bij elkaar voor een noodzakelijke ondersteuning.

Als Bartolo met zijn zoontjes praat spreekt hij Spaans maar krijgt antwoord in het Frans. Tijdens de vakantie in het dorp overnacht hij met zijn vrouw bij zijn ouders terwijl zijn kinderen zijn ondergebracht bij zijn grootmoeder, die deze gelegenheid benut om haar kleinkinderen te verwennen. Deze vakantie (1973) is hij vooral gekomen om zich te laten behandelen door een dokter in Ronda. Hij wijst op zijn borst, zijn bronchiën zijn muy malo. De dokter heeft hem gezegd niet meer te roken. Hij ziet er slecht uit, 's morgens vooral heeft hij het benauwd. De dokter heeft hem pillen voorgeschreven. In Frankrijk is hij wel eens naar een dokter geweest maar hij kon zich daar moeilijk verstaanbaar maken. Bovendien, zegt hij, zijn de dokters in Andalusië veel beter, het probleem is alleen dat ze duur zijn. Hij is de enige vakantieganger zonder auto want hij heeft teveel geld nodig om de dokter en de medicijnen te betalen. Dokters in Frankrijk schrijven veel minder pillen en injecties voor en daarom alléén al heeft Bartolo weinig vertrouwen in hen. Hij vertelt dat er een kans is dat hij voor het werk ongeschikt wordt verklaard; in dat geval hoopt hij een uitkering te krijgen. In Iznár zou hij best weer willen wonen. Met een deelpachtje hier en daar en een los karweitje zou hij snel weer op de been zijn. Het probleem is dat zijn kinderen in de streek geen toekomst hebben en hij wil hun de armoede besparen die hij in de toekomst hier zeker weer verwacht. Bartolo leeft erg zuinig. In de bar geeft hij geen geld uit en soms, wanneer hij bij het domino gewonnen heeft weigert hij het aangeboden glaasje wijn omdat hij bang is iets terug te moeten doen.

Rafael's geschiedenis

Rafael, de eigenaar van de enige bar in Casas Nuevas, neef (primo hermano) van Bartolo en daarom tolerant ten aanzien van diens weinig genereuze consumptiepatroon, heeft zelf jarenlang in Frankrijk gewerkt. Hij spreekt geringschattend over het gedrag van de meeste vakantiegangers. Hij is van mening dat ze te veel laten zien hoe goed ze leven; ze zijn net als de Fransman: alles voor zichzelf, todo p  ellos. Ze rijden in grote auto's rond maar hebben zoveel geld nodig voor de benzine dat er niets over blijft om in de bar wat te gebruiken en als ze uitgaan kiezen ze liever voor de luxe café's in Ronda dan voor de eenvoudige bar in de buurt waar ze vandaan komen. Ze hebben hypotheek op huizen, ze verbeelden zich heel wat maar omdat ze net als de Fransen geen geld weten over te houden zijn ze net zo arm als voor ze vertrokken. Hun kinderen zijn net als Franse kinderen: overdreven timide tot hun 12e jaar, daarna schaamteloos.

Rafael ontleent zijn apodictische visies op "de Fransen" aan zijn ervaringen opgedaan tijdens een negenjarig verblijf in dat land. In de buurt van zijn bar bewerkt hij tegenwoordig een kleine akker en onder het terras van zijn huis, dat op de rand van het ravijn is gebouwd, houdt hij een paar varkens. Dat zijn vrouw Carmen geen kinderen kan krijgen houdt hem voortdurend bezig. Aan de klanten vertelt hij dat het niet aan hem ligt, met hem is alles in orde. Hij ziet zich als de macho, de stoere bink van de wijk, al is zijn bijnaam "Niño Tigre".

Ik heb zijn relaas, in etappes, op de band opgenomen en hierna met weglating van niet ter zake uitweidingen en van de vragen die ik af en toe stelde, zo letterlijk mogelijk weergegeven. Rafael's verhaal is misschien niet representatief in de zin dat de ervaringen, waarden en motieven die erin tot uitdrukking komen een exacte weerspiegeling vormen van die van een grotere categorie individuen uit het dorp. Zijn verhaal werpt wel een licht op omstandigheden die in de tijd een rol hebben gespeeld en die op het lot van meerdere mensen van invloed zijn geweest.

"Mijn vader was altijd met paarden bezig. Hij werkte in dienst van de señoritos op de cortijos die er nu niet meer zijn. Wanneer er iets was met een paard, kwamen ze hem er bij halen. Hij kende ook de handel en wanneer er een paard gekocht of verkocht moest worden, vroegen ze mijn vader vaak of hij mee wilde gaan, om raad te geven. Als

corredor van paarden en muildieren was hij net zo bedreven als de gitanos van Ronda en hij kende elke list of trampa. In de winter smokkelde hij tabak en wat er ook maar was en hij kende elke sluipweg in de sierras tussen Gibraltar en Osuna.

Toen ik een kind was heb ik mijn vader nooit gekend. Hij verdween tijdens de oorlog en is hier nooit weer teruggekomen. Ik ben zijn enige zoon. Ik woon hier met Carmen en met mijn moeder; ze is zestig jaar en wij zorgen voor haar. Hier is een foto van mijn vader waar hij opstaat met zijn vrienden. Het is de enige foto die er van hem hier is. Deze foto is genomen in de revolutie, mijn vader draagt een soort uniform dat hij zelf bedacht had, met een leren jar en een broek van pana. In deze wijk hier, was hij een van de weinigen die kon lezen en schrijven. Hij hield zich altijd met de politiek bezig. In deze wijk waren de arbeiders anarchisten, ze noemde zichzelf obreros libertarios, mijn vader was daar ook bij, bij de CNT die toen een grote organisatie was hier, in Ronda en in de hele omgeving. Toen de revolutie kwam organiseerde hij de mensen hier in Casas Nuevas. (Rafael's moeder komt er tussen: "Hij dronk geen alcohol, geen druppel en maar zelden kwam hij in de café's maar roken als een carretero")....

De señoritos hadden respect voor hem, omdat hij verstand had van paarden en een fatsoenlijke en nobele figuur was. Toen de republiek kwam en de stakingen, toen de arbeiders de revolutie wilden maken werd natuurlijk alles anders. Zoals ik het zie: de señoritos waren met de fascisten maar er waren er ook bij die in de grond genomen geen echte fascisten waren. De slechtsten (los mas malos) waren die uit Ronda, de burgesia van de stad en een kleine bende van fanatici, gelovige katholieken en gemene lieden hier van beneden (van het dorp). Mijn vader was toen in de militie maar later vroegen ze hem in het leger, om comandante te worden. Hij richtte paarden af voor de oorlog bij Antequera en iedereen weet dat hij nog een paar keer terug is geweest om cortijos te overvallen en paarden en voedsel weg te halen. Uiteindelijk is hij ook nog in de Pyreneeën terecht gekomen, samen met Rafael el Gordito (een buurman uit Casas Nuevas) en deze is de laatste die hem gezien heeft, daarna niets meer we hebben niets meer van hem gehoord en we dachten dat hij dood was. De fascisten hebben hier gruwelijk huis gehouden. De vader van

mijn vrouw, die broodbakker was door Cuqui en de falangistenbende van schoenmaker López is hij uit zijn huis gesleept aan het hek van Cuqui's huis hebben ze hem opgehangen en met schoffels doodgeslagen. Cuqui had gezien dat hij 's nachts brood verkocht had aan fouriers van het republikeinse leger dat hier toen nog in de bergen zat. Mijn moeder hebben ze kaalgeknipt en aan een touw door het dorp gesleept bij het Mariabeeld in de Marbellastraat dwongen ze haar een bord met urine te drinken, dergelijke dingen waren toen geen uitzondering. Als kind van drie jaar heb ik dat niet bewust meegeemaakt. Op mijn achtste jaar al ging ik met mijn moeder in de winter naar Sevilla om olijven te plukken en onderweg schooiden we bij de mensen om voedsel. Mijn moeder kreeg wel eens wat van Caritas maar ze schaamde zich want hoewel wij van de arbeidersklasse waren, was er nooit tekort bedelen was nooit aan de orde. Van de jaren veertig zeggen ze dat het hongerjaren zijn geweest maar dat was niet zo, de rijken hier hadden het goed. Een voorbeeld. Ik herinner me dat Pérez, hij is nu advocaat in Ronda maar zijn vader had landerijen en die familie woonde in een van de grootste huizen van de plaza dat Pérez mij een keer langs de weg zag lopen met een bos wilde asperges .. hij zei tegen mij:

"Niño, mijn señora wil zo graag met Kerstmis tortilla van asperges eten, geef mij wat je daar hebt en ik geef jullie een hele ham".

Om asperges te plukken moest je de bergen in, ze waren zeldzaam in die tijd van het jaar maar voor ons was het niets bijzonders, wij scharrelden van alles bij elkaar, als het maar te eten was, of het eikels waren of kastanjes, het paste allemaal in de soep.

Tot mijn 21ste jaar bleef ik alleen met mijn moeder, altijd werken op de cortijos en in de winter naar Sevilla. Toen ben ik getrouwd met Carmen, die een jaar jonger is dan ik. De mensen hier in Casas Nuevas trouwen vroeg, dat is de gewoonte hier bij de landarbeiders de boeren en de mensen van de middenklasse trouwen pas als ze genoeg geld bij elkaar hebben maar bij ons maakt het niets uit. Zoals Tovalo en Manolo nu, zo leefde hier vroeger iedereen, een fornuis om op te koken was het enige dat geld kostte, voor de rest was er geen luxe. Als de mensen trouwden zorgde de man voor het huis en de vrouw voor het beddegoed en het fornuis en daarmee basta, tafel en stoelen tim-

meren we zelf.

.... Iedereen dacht dus dat mijn vader omgekomen was want we hadden nooit meer iets van hem gehoord totdat de burgemeester, het zal in 1950 of zo geweest zijn, kwam met een brief van het Rode Kruis. We vernamen dat hij nog leefde en in Vierzon, in Frankrijk, zijn verblijfplaats had. We kregen later zijn adres maar toen Paco voor ons een brief geschreven had kregen we deze terug: onbestelbaar. Paco heeft toen een brief opgesteld voor de burgemeester van Vierzon want zelf kon ik toen, hoewel ik zestien was, nog niet schrijven. We kwamen er achter waar hij woonde maar op onze brieven kwam nooit een antwoord. In 1955 ongeveer, het was in de zomer, ben ik met Carmen naar Frankrijk gegaan. Het Sindicaat had een reis geregeld voor de jornaleros van het dorp om in Frankrijk abrikozen te plukken. Ik kan mij niet meer herinneren waar we gewerkt hebben, ik meen bij Toulouse en later nog bij een boer in Bollène, tot na de druivenpluk. In ieder geval zijn we vanuit Bollène naar Vierzon gereisd waar ik mijn vader voor het eerst zag. Hij werkte daar als taxichauffeur en had een goed leven. Hij was toen niet ouder dan een jaar of 48. Hij woonde in het huis van een onderwijzer; we zagen dat hij medailles droeg van de Franse resistencia en de mensen daar mochten hem graag. Nooit zijn we er achter gekomen waarom hij ons had laten zitten en zich dood gehouden had. Onze pogingen om hem over te halen mee terug te gaan mislukten. Hij had angst voor de fascistten maar wij zeiden hem dat het een schande was voor mijn moeder als iedereen zou weten dat hij een goed leven had en vanwege de politiek niet terug wilde komen. Mijn vader was een trotse figuur die het niet zou verdragen om als een verliezer, als een verslagen figuur in het dorp te moeten leven. Mijn moeder wilde niet naar Frankrijk, het was haar niet uit het hoofd te praten dat hij een vriendin had en misschien wel getrouwd was zoals anderen die in dezelfde situatie verkeerden. Ik wist dat het niet zo was want het jaar daarna zijn Carmen en ik teruggegaan naar Vierzon; we hebben daar twee jaar gewoond en niets van vrouwen of zo ontdekt....

.... We werkten daar allebei in de kassen bij een groentekweker. Langzamerhand kwamen we er achter dat mijn vader veel geld had gespaard maar van alles weggaf aan een organisatie van Spaanse anti-fascisten

waar hij lid van was. We kregen daar ruzie over en het was voor hem ook een teleurstelling, zoals hij altijd zei, dat zijn zoon een Sancho Panza was; ik wilde dat hij met het geld naar Iznár zou gaan om een bar en wat land te kopen zodat we allemaal zouden kunnen eten.

.... De mensen hier roddelen over elkaar. Je zult vast wel opgevangen hebben dat ik mijn vader, toen hij in het ziekenhuis lag, geld afhandig zou hebben gemaakt om hier het huis en het akkertje te kopen. Dat is niet waar, dat is maar gepraat, allemaal envidia. Wij werkten allebei in Frankrijk, jaar na jaar. In Vierzon, in Perpignan, in Rivesaltes, van alles daar gedaan, een jaar lang zelfs auto's gewassen bij een garage. Zuinig geleefd, zonder gekikheden en zonder ons met anderen te bemoeien. Zo konden we elk jaar wat geld over houden.

Mijn vader is een stijfkop die in een ideeënwereld leeft als ik er aan denk, aan het slechte leven dat we hier hadden, aan de misère, terwijl hij daar rustig in het huis van die onderwijzer woonde en een gevierde figuur was bij zijn Franse vrienden. Ik ben ook tegen de fascistten, accoord, ik ben ook communist, dat weet iedereen, maar amor propio en iemands familie gaan vóór, dat is natuurlijk

Vijftien jaar geleden had hij al terug kunnen komen zonder iets te hoeven vrezen, op het commissariaat hebben ze me dat vaak genoeg verzekerd, er was amnestie voor mensen zoals hij alles veranderde, de mannen van de leeftijd van mijn vader hebben het hier nu veel beter dan de oude mensen vroeger".

Andere teruggekeerden en hun positie in Iznár

Rafael was een van degenen die er in geslaagd waren om met hun in het buitenland verdiende middelen in het dorp een kleine onderneming te beginnen. In Casas Nuevas was hij met zijn bar en zijn kleine, zelfaangelegde huerta, de enige zelfstandige.

Er waren er beneden in het dorp méêr die uit Frankrijk teruggekomen waren. Sommigen van hen hadden later weer deel uit gemaakt van de groepen die als arbeidsmigranten naar Basel trokken, anderen hadden een kleine onderneming, waarvan de economische fundering gelegen was in de

koopkracht die na 1962 in het dorp was ontstaan als gevolg van de arbeidsmigratie naar Zwitserland. Weer anderen combineerden beiden.

Aan ondernemingen die door uit Frankrijk teruggekeerde emigranten gedreven werden telde ik: drie taxichauffeurs, vijf aannemers, een schilder, twaalf caféhouders, vier constructeurs (werkplaatsen), twee transporteurs, een eigenaar van een stomerij, drie agenten voor verzekeringen en financieringen, twee radio- en televisiehandelaren, vijf kruideniers, een grossier in drank en een zestal marktkooplieden. Zoals ik ook in ander verband al heb vastgesteld is het vaak onmogelijk om in het dorp vastomlijnde categorieën van personen aan te geven aan de hand van eenduidige criteria. Hoewel er remigratie uit Frankrijk plaats vond, kon men niet spreken van een concrete groep remigranten. De praktijk was dat migratie naar Frankrijk verliep als een proces waarbij betrokkenen over een langere tijdsperiode zowel belangen in Frankrijk onderhielden als in het dorp. Onder de migranten waren er die na verloop van tijd de economische banden met het dorp opgaven (hun huis verkochten, land verkochten, regelmatige arbeidsrelaties met werkgevers beëindigden) zonder altijd de sociale banden, met name niet die met de familie, te verbreken.

Een veel voorkomend "type" remigrant was de man die na een verblijf van kortere of langere tijd in Frankrijk zich weer met zijn gezin in het dorp installeerde en daarna regelmatig deelnam aan de contractmigratie naar Zwitserland. Als reden hiervoor noemde men vaak de angst dat de kinderen in Frankrijk als Fransen zouden opgroeien en daarmee de weg terug definitief zou zijn afgesneden.

"Als de kinderen eenmaal negen of tien jaar zijn is het te laat, als je dan nog teruggaat is de kans groot dat ze dezelfde weg op zullen gaan als jezelf. Als ze die leeftijd hebben bereikt is het moeilijk om ze weer in Spanje op school te laten gaan", verklaart Federico López-Carril, die acht jaar met zijn vrouw in Montelimar heeft gewoond maar toen zijn oudste kind leerplichtig werd, besloot om weer naar Iznár terug te gaan.

"Er zijn mensen van ons dorp in Frankrijk die zich goed redden, die je niet meer van Fransen onderscheidt, maar er zijn er ook die helemaal op zichzelf zijn aangewezen, die in het gezin ondergeschikt zijn aan hun minderjarige kinderen omdat ze zich alleen via deze laatsten verstaanbaar kunnen maken".

López-Carril en andere teruggekeerde emigranten schetsen een beeld van de veranderingen in de machtsrelaties binnen het dorp die zij zelf in directe samenhang brengen met de migratie naar Frankrijk. Kernpunt hierbij is het verdwijnen van de macht van de caciques. In Iznár gebruikt men deze term overwegend in het meervoud, in de betekenis van een groep van individuen, grotere landbezitters, die met elkaar bepaalde belangen gemeen hadden tegenover de landarbeiders en die hun relaties met instellingen en autoriteiten op hogere niveaus dan het dorp gebruikten om in het dorp de zaken naar hun hand te kunnen zetten.

"Als Jiménez bij je voor de deur stond en zei, Federico, ik heb je morgen nodig, ik betaal je vijf duros, dan had je niet de durf om nee te zeggen. Je wist dat wanneer je weigerde om voor dat geld te werken, je bij geen van de andere rijken nog behoefde aan te kloppen. Die hele klasse steunde elkaar. Als er eens iets van een meningsverschil was en een cacique naar de stad ging om regelingen te treffen, dan wist hij onafhankelijk van zijn gelijk of ongelijk, dat zijn visie op de zaak als vanzelfsprekend gedeeld zou worden door de hele klasse van invloedrijken, door de klasse die de macht had...

Hier in het casino hadden deze heren hun eigen club, waar niemand anders in mocht komen. In de café's aan de plaza gingen de arbeiders opzij als de heren binnenkwamen. En het gaf in het dorp een behoorlijke spanning toen de eerste emigranten uit Frankrijk terugkwamen. Toen waren erbij die zich in de kleren hadden gestoken, goede schoenen hadden gekocht, mensen van Casas Nuevas met een horloge aan de pols. Dat was toen onvoorstelbaar, dat was voor de heren van destijds een provocatie: een arbeider uit Casas Nuevas met een horloge, daar werd toen de politie nog op afgestuurd. Het was toen voor de rijken van dit dorp onverdraaglijk dat een arbeider uit Frankrijk een bar aan de plaza binnenstapte en bier bestelde. Een horloge aan de pols en bier drinken waren gewoonten van de rijken, dat was in de tijd dat Jiménez iemand nog kon dwingen zijn haar te laten knippen. Door de emigratie verloren de heren de macht. Een arbeider kon toen bijv. zeggen: "het spijt me erg Don Rafael, maar morgen wil ik vakantie houden", of: "ik wil wel voor u werken als u mij geen vijf duros maar tien duros betaalt".

Wat de positie van de uit Frankrijk teruggekeerden in de lokale samenleving betreft kan de rol vermeld worden die een aantal van hen hebben

gespeeld bij het voorzichtig op gang brengen van een illegale communistische organisatie. Volgens Antonio Durán ("Gamarro"), die in 1973 in Dos Hermanas woonde en toen een van de leidende figuren was in de communistische partij in de provincie Sevilla, duurde het tot 1966, het jaar van het grote si-no referendum van Franco, vóór er, behalve hijzelf en zijn broer Paco, in het dorp sprake was van een kern van actieve communisten.

Men moet zich niet voorstellen dat de vorming van de partij in het dorp af te meten is aan aantallen actieve leden. Ik merkte dat onder de arbeiders die regelmatig naar Frankrijk trokken er velen waren die niets te maken wilden hebben met dingen die potentiële patroons in het dorp voor het hoofd zouden kunnen stoten en die zich zonder meer, uit veiligheidsoverwegingen of uit reële desinteresse in politieke zaken, schikten in een houding van respect en onderdanigheid ten opzichte van de kleine dorpselite.

Anderzijds vormde zich uit de emigranten, vooral uit degenen die een tijdlang ononderbroken in Frankrijk hadden gewoond, een groep waarvan men achteraf kan zeggen dat ze onafhankelijker was van de traditionele machthebbers en ongemerkt invloed kregen op de publieke opinie, zonder dat er openlijk politiek aan te pas kwam. Het was tot voor kort natuurlijk levensgevaarlijk om zelfs maar de schijn van communisme of van bindingen met een illegale vakbeweging met zich mee te dragen. Zonder subversief te opereren, konden bepaalde mensen het zich echter veroorloven minstens een bepaalde onverschilligheid aan de dag te leggen ten opzichte van de heersende politieke en kerkelijke machtsgroep. Zonder zich te compromitteren door de gevoelige tenen van de Movimiento-clientèle te raken, ontplooiden ze, tegen de achtergrond van die tijd, progressieve initiatieven, zoals de oprichting van een steunorganisatie voor gezinnen van emigranten in moeilijkheden (la Agrupación). In feite waren het teruggekeerde migranten - lokale ondernemers, kleine aannemers, monteurs - die het casino als de borrelclub van landeigenaren en vroegere caciques tot een anachronisme hadden gemaakt dat, zonder ooit formeel te zijn opgeheven, tenslotte vanzelf verdween.

Durán ("Gamarro") zelf is, evenals verschillende andere prominente teruggekeerden van het eerste uur, later weer uit het dorp vertrokken naar de stad. Hij heeft een goede baan als vertegenwoordiger en bewoont een

keurige flat in Dos Hermanas. Over de invloed van hemzelf en andere communisten vertelde hij:

"Wij deden dingen in het belang van de mensen van het dorp zonder dat politiek een rechtstreekse rol speelde Wij waren op de hoogte van de wetgeving op het gebied van sociale verzekering, de regelingen, de verdragen en wij wisten waar de mensen, binnen de limieten van systeem, recht op konden doen gelden. Zelf hadden wij allemaal jarenlang in Frankrijk gewerkt, wij kenden dat land en konden de jongeren adviseren wat ze in bepaalde situaties moesten doen en brachten ze in contact met anderen daar (communisten) die ze verder op weg hielpen. In het dorp richtten we een Agrupación op, er kwam een voetbalclub van emigranten en we probeerden er, binnen de beperkingen van het systeem, zoveel mogelijk aan te doen dat het onderwijs in ons dorp verbeterd werd en dat arbeiders hun kinderen naar school stuurden".

Teruggekeerde emigranten verkeerden soms op de snijpunten van communicatie tussen het dorp en de buitenwereld en vormden dan een groep van invloedrijken, echter zonder politieke macht. Ze opereerden parallel aan- en soms gedeeltelijk verweven met de traditionele machtselite van het dorp en droegen bepaalde kenmerken van wat Wolf omschrijft als de marginale groepen van de lokale gemeenschap die "nation-oriented" gedragspatronen ontwikkelen. In sommige opzichten functioneerden ze als "cultural brokers":

"Who operate in an arena of continuously changing friendships and alliances, which form and dissolve with the appearance or disappearance of new economic or political opportunities" (Eric Wolf 1956: 1073).

In het concrete verband van de dagelijkse relaties tussen individuen in het dorp, kan men de positie van teruggekeerde migranten als "nieuwe middenstand" niet los zien van hun individuele omstandigheden. Op het globale beeld dat ik mij kon vormen, gebaseerd op de invloed en de activiteiten van enkelen, en op de verbale weergave van deze personen zelf, kunnen allerlei uitzonderingen worden aangebracht en gevallen apart worden beschreven.

De positie van Rafael bijvoorbeeld kan niet los worden gezien van het feit dat hij in Casas Nuevas woont en voor zijn nering afhankelijk is van een kleine, betrekkelijk gesloten buurt waar groepsbewustzijn gepaard

gaat met intensieve sociale controle, roddel en envidia. Om zich hier te handhaven moet hij zijn rol van geslaagde remigrant, die wat bereikt heeft, in overeenstemming brengen met de identiteit van desgraciados, zoals die in de groep, ten opzichte van de rest van het dorp en van de buitenwereld in het algemeen wordt ervaren. Hij is genoodzaakt afstand te demonstreren ten opzichte van andere groeperingen en, meer dan de anderen, een uitgesproken rol te spelen bij het verwoorden van collectieve ressentimenten. Doordat hij geen kinderen heeft, ontstaan er geen problemen van status-verschil, zoals in sommige gezinnen van de wijk het geval is wanneer ouders hun kinderen naar de middelbare school sturen. Rafael is zich wel bewust van bepaalde spanningen.

"De mensen hier in Casas Nuevas zijn jaloers. Hier gunt de een de ander niet dat het hem beter gaat en iedereen praat over iedereen. Als ik naar Ronda ga om vis te kopen voor de tapas, zeggen ze hier al: "kijk Rafael, hij gaat weer naar de stad om zich in de calle Abola te laten zien en te flaneren als een señorito, hij speelt de mooie meneer van onze centen". Ik zeg je, er zijn er hier die meer geld op de bank hebben dan ik, die iedere dag vleesfilets eten, maar die mij een rijke noemen omdat ik overleg heb, spaarzaam ben en daarom hier bescheiden kan leven".

Migratie naar Frankrijk was een proces dat in de vorm van seizoensarbeid in 1973/1974 nog steeds gaande was. Ik zal hier in de volgende paragraaf nader op ingaan.

Het aantal mensen dat in de loop van de tijd terugkwam is niet bij benadering aan te geven. De reden hiervoor kunnen we als volgt samenvatten:

- Een groot deel van de emigratie en remigratie verliep zonder registratie in het bevolkings- of parochieregister.
- Terugkeer naar het dorp betekende in individuele gevallen vaak niet meer dan een intermediaire fase die gevolgd werd door hernieuwd vertrek: tijdelijk naar Zwitserland of blijvend naar een van de grotere steden of naar de kust van Andalusië.
- De grens tussen tijdelijk en permanent verblijf is moeilijk te trekken. Doordat nogal wat mensen op den duur in Frankrijk familieleden hadden kwam het vaker voor dat men daar, ook wanneer men geen werk had, langere perioden kon overbruggen.

Ik heb mij afgevraagd waarom niet meer personen na verloop van tijd

een tijdelijk verblijf in Frankrijk hebben omgezet in een permanente vestiging. Wanneer men hier bij voormalige emigranten, of bij degenen die nog steeds als seizoensmigrant heen en weer pendelen naar vraagt, krijgt men antwoorden die neer komen op twee standaarduitdrukkingen: "por no encontrar trabajo fijo" ("omdat er geen vast werk te krijgen is") en: "pá no perder la cartilla agricola" ("om niet de verzekering als landarbeider te verliezen").

Iemand die zijn domicilie in het dorp behield en alleen als seizoensmigrant ("pá una temporá") naar Frankrijk ging, verloor niet zijn recht op een minimum uitkering in geval van werkloosheid. Belangrijker nog dan deze uitkering was de ziekteverzekering, om redenen die ik al eerder uiteengezet heb. Daarbij kwam dat landarbeiders weliswaar nooit het hele jaar door werk hadden maar in het dorp toch vaak konden terugvallen op korte arbeidscontracten (jornales) of op korte pacht- of deelpachtovereenkomsten. Een factor die al eerder genoemd is speelde ook hier een rol: het feit dat jongeren economische banden bleven onderhouden met het gezin waar ze uit voortkwamen. Dit laatste kwam op twee manieren tot uitdrukking:

1. Werk, óók werk in het buitenland, werd niet zozeer gezien als een individuele aangelegenheid maar als een groter complex van operaties die het hele gezin betrof.
2. Inkomsten werden in de regel (hoewel hier de laatste jaren verandering in is gekomen) bij het totale gezinsinkomen gevoegd en kinderen bleven ook na hun huwelijk moreel aansprakelijk voor het levensonderhoud van hun ouders.

Individuele mobiliteit bleef hierdoor in zekere zin een functie van het totaal aan economische activiteiten van gezinnen van kleine boeren en landarbeiders.

Met de opkomst van andere economische mogelijkheden als gevolg van veranderingen in de arbeidsmarkt in de streek zelf (toerisme en bouw) en met de toename van de migratie naar Zwitserland, raakte Frankrijk als vestigingsplaats op de achtergrond. In 1974 was er al lang geen sprake meer van dat er mensen in Frankrijk gingen wonen.

Tijdens mijn verblijf in het dorp bleven er twee categorieën van de bevolking nog voor een belangrijk deel van hun inkomsten aangewezen op de Franse arbeidsmarkt: de gespecialiseerde arbeiders in gevaarlijke

beroepen en de seizoenarbeiders in de landbouw.

Migranten, gespecialiseerd in riskant werk

Op 25 augustus, aan het einde van een paar vakantieweken, vertrekt Juan Lagos weer naar Frankrijk. Hij is in het gezelschap van zijn zoon Paco, een 25-jarige jongeman met het uiterlijk van een krachtpatser; het haar lang in de nek, borst en armen versierd met romantische tatoueringen, wijde broekspijpen en hooggehakte laarzen. Voor het overige geen ongewone verschijning, zijn vakantie doorbrengend met slenteren door de hoofdstraat, flirten in de discotheek en knutselen aan een tweedehands auto. Beide mannen gaan met de taxi van Marquez naar Málaga, vanwaar ze het vliegtuig nemen naar Parijs. Daar hebben ze los-vaste banen bij een groot aannemersbedrijf dat gespecialiseerd is in onderhoudswerk en service. Behalve Juan en Paco werken daar nog twee andere zoons en een schoonzoon van Juan.

De mannen verdienen er een hoog inkomen met uiteenlopende werkzaamheden als het onderhoud van bruggen, schilderen van hoge gebouwen, schoonmaken van pijpleidingen en andere gevaarlijke karweitjes. Het bedrijf waar ze werken stuurt de mannen van Lagos soms als een zelfstandig opererende eenheid uit naar projecten in de wijde regio rond Parijs en het komt ook voor dat ze voor een paar maanden naar Bordeaux of Marseille worden uitgezonden. Paco staat als lasser op de loonlijst van de firma, verdient een inkomen van 3200 fr. per maand waarmee hij veruit de best betaalde werknemer is van het dorp.

Behalve het gezin van Lagos zijn er in Iznár nog een vijftal andere gezinnen die door de beroepen die de mannen uitoefenen een wat uitzonderlijke positie innemen. Er zijn er bij die niet vast aan een bepaald bedrijf verbonden zijn, die in Frankrijk van het ene pension naar het andere trekken en per karwei worden betaald. Over gebrek aan werk hebben ze niet te klagen en daardoor komen de mannen maar zelden en op ongeregelde tijdstippen naar huis. Alle gezinnen waarvan de mannen op deze manier hun brood verdienen, woonden aanvankelijk in dezelfde straat, in de Barrio San Pedro, maar sinds de nieuwe flat in de hoofdstraat gereed is, zijn er enkelen dáárheen verhuisd.

Het soort beroepen dat de mannen van Lagos en de andere gezinnen uitoefenen en de levensstijl die ze voeren, liggen in de lijn van de niet-agrarische en niet lokaal-gebonden bestaanswijze die, zoals ik eerder reeds aangaf, voor een deel van de dorpsbevolking altijd kenmerkend was.

Deze families behoorden in het verleden tot een bepaalde klasse van de Andalusische plattelandsbevolking die men in de meeste dorpen wel aantrof maar die vooral in Iznâr heeft bijgedragen tot de beeldvorming die buitenstaanders van het dorp hebben.

De mensen uit de groep waar ik het over heb, bezaten zelf geen land, werkten niet op het land en hadden dat ook nooit gedaan en evenmin konden ze tot de plaatselijke middenstand of tot de ambachtslieden gerekend worden. Als men een rangorde zou aanleggen van sociale stratificatie op basis van rijkdom, invloed en prestige, zou men hun positie ter plaatse als omgekeerd analoog kunnen beschouwen aan die van de professionele outsiders aan de bovenkant; als niet-economisch aan de plaats gebonden insiders aan de onderkant. Families met weinig aanzien, maar zeker niet de allerarmsten.

Met het verbeteren van de verbindingen en het binnendringen van de markt voor consumptiegoederen (een proces, door Pearse aangeduid als "incorporate drive" - Pearse 1973: 71.), zijn de beroepen die traditioneel met deze groep geassocieerd waren, verdwenen. Waarschijnlijk zijn een aantal van deze families uit het dorp weggetrokken, of geleidelijk in een situatie terechtgekomen waarin ze niet meer van de anderen verschilden.

Lagos en de andere families genoten in het dorp nog het stigma van "gente vaga" (scharrelaars), door anderen beschouwd als "distintos" (anders). Het zou hier te ver voeren om een volledig beeld te geven van alle kleine, in de plaatselijke samenleving op subtiele wijze meespelende "imponderabilia of actual life", die dit afwijkende groepsbeeld mede bepalen. Hoewel deze families tot de economisch meer succesvolle arbeidsmigranten behoorden, kan ik de houding die ze bij anderen tegen zich opriepen, het beste typeren als een mengeling van vage irritatie en vriendelijke neerbuigendheid, als die men heeft tegenover kinderen.

Merkwaardig eigenlijk want Lagos zelf, zijn zoons en ook de andere mannen van deze families, spraken bijvoorbeeld in de regel accentloos Frans, gaven in tegenstelling tot anderen die jarenlang in Frankrijk hadden vertoefd er blijk van over een grote praktische, instrumentele kennis over dat land te beschikken; eigenschappen waarop anderen, in andere contexten, werden gewaardeerd en prestige genoten. Ze hadden geld. Een groot deel daarvan was in hun huizen gestoken die tot de meer luxueus ingerichte van het dorp hoorden maar er werd ook flink van getrakteerd. Misschien was het

hun uitgavenpatroon zelf, dat hen in de ogen van anderen tot "ingenuos" bestempelde. In een samenleving waar vertoon van generositeit voorschrijft is maar tegelijkertijd berust op ongeschreven regels van strikte reciprociteit, overtraden zij die regels ten eigen nadele. Omdat ze dat stelselmatig deden, op een achteloze, neutrale en tot niets verplichtende wijze, kon de houding van hun omgeving maar tot twee mogelijke reacties aanleiding geven: óf er mankeert iets aan ons, wij zijn niet genereus genoeg; óf er mankeert iets aan hen, zijn zij te genereus; in het eerste geval deugen zij niet omdat zij anderen, onbedoeld misschien in verlegenheid brengen; in het tweede geval zijn zij niet goed snik.

Het was een groep vlotte vrijbuiters, klein in aantal maar met een opvallende présence, autonoom potverterend zonder claims op vrienden of op gunsten in het verschiet, op lakonieke wijze ongeïnteresseerd in politieke aangelegenheden, ieders vriend en niemands vijand. Ze betaalden doorgaans een royale bijdrage aan de processiebroederschap maar ook aan de Agrupación. In de publieke coteries noch in de meer verscholen animositeiten tussen groepen van de bevolking leken ze een rol te spelen. Omdat ze voor niemand een bedreiging vormden, politiek niet identificeerbaar waren en economisch op geen enkel terrein met anderen concurreerden, waren deze families nauwelijks onderwerp van envidia en roddel.

Seizoensmigranten als landarbeiders: de druivenpluk

Zoals ik eerder heb aangegeven was het werken in oogstcampagnes en andere georganiseerde agrarische werkzaamheden ver van het dorp altijd al een dwingende noodzaak voor landarbeiders en kleine boeren. In 1973 trokken mensen uit het dorp, in wisselende aantallen, naar andere streken volgens het onderstaande, globale schema:

periode	werk	bestemming	aantal
dec.-jan.	olijvenpluk	Sevilla	65 (m + v)
maart-april	snoeien en wieden	Sevilla	15 (m)
april-mei	suikerriet kappen	Málaga	10 (m)
juni-juli	oogst van zacht fruit	Roussillon (Fr.)	35 (m + v)
sept.-okt.	druivenpluk	Roussillon (Fr.)	155 (m + v)
oktober	druivenpluk	Provence (Fr.)	35 (m)
november	bietenooft	Montelimar (Fr.)	35 (m)

Afgaande op de gegevens van het Sindicaat was er een dalende tendens in het aantal seizoensmigranten dat jaarlijks naar Frankrijk trok in verband met de druivenpluk (op het verband met de trek naar Zwitserland kom ik later). De werving voor de druivenpluk verliep via het Sindicaat en het Instituto Español de Emigración, dat jaarlijks in overleg met het Office National d'Immigration (ONI) de contractvoorwaarden vaststelt en de reis van de seizoenarbeiders regelt. Er waren er echter ook die op eigen houtje de weg wisten te vinden naar de wijnboeren in de Roussillon.

De Franse regelingen met betrekking tot de toelating van buitenlanders werden, in weerwil van recente initiatieven om hier verandering in aan te brengen (o.m. "La circulaire Fontanet" van 2 februari 1972), volgens de betrokkenen nogal soepel gehanteerd; in tegenstelling tot "ille-gale" arbeiders in de steden, hadden seizoensmigranten nauwelijks iets te vrezen in verband met hun papieren.

Spanjaarden die een tijdje op het platteland in Frankrijk bij hun familieleden verbleven, viel men, wanneer ze tijdelijk zonder werk waren, niet erg lastig. Als ze maar aantoonde over een onderdak te beschikken, ontvingen ze op eerste aanvraag bij de plaatselijke Prefectuur een Carte de Séjour en wanneer ze sterk gevonden hadden, op aanvraag van de patroon, een Carte de Travail, waarmee ze tegelijk, voor de duur van de overeengekomen periode, verzekerd waren tegen ziekte en ongevallen. Deze omstandigheden, in combinatie met de vaak personalistische en gemoedelijke relaties die volgens vrijwel alle seizoensmigranten met wie ik sprak, onderhouden werden met de patroons (veelal zelf kleine boeren), staken scherp af bij de bureaucratische en vijandige atmosfeer waarmee de arbeiders in Zwitserland te maken kregen.

Het kwam bijv. voor dat een seizoensmigrant uit het dorp, in juni naar Frankrijk vertrokken voor de abrikozenpluk, daarna werkloos was, naar Rivesaltes of een van de andere plaatsen in de Roussillon ging, naar de boerderij waar hij in september een contract zou krijgen voor de druivenpluk; hij kon dan zolang op de boerderij overnachten en verrichtte voor kost en inwoning en wat zakgeld kleine klusjes. Anderen zochten hun familieleden op of gingen in de tussenliggende tijd weer terug naar hun dorp.

De druivencampagne begon in 1973, wat het dorp betrof, op 20 september en duurde tot 23 oktober. De trekarbeiders namen soms hun hele gezin mee;

kinderen die naar school moesten werden ondergebracht bij familieleden. De uittocht uit het dorp deed denken aan het begin van een plezierreisje, wat het voor een aantal die de reis en het werk mede beschouwden als een goedkope gelegenheid om met geëmigreerde familieleden in contact te komen, ook zeker was.

Op de ochtend van het vertrek zaten de mannen, in afwachting van de komst van de bussen, al vroeg in de bars rond het plein en dronken een stevig glas anijslikeur "om het wormpje uit de keel te halen". Enkelen, uit angst voor de lange busreis en het verkeersrisico (men beweert dat er elk jaar ongelukken voorkomen of dat de bussen panne krijgen) gingen met de trein. Uren voor het vertrek stond het plein al vol koffers, pakketten met voedsel en kruiken wijn voor onderweg - want alles was er op gericht om zo weinig mogelijk te besteden en met zoveel mogelijk geld terug te komen - en met transistorradio's en cassette-recorders. Een gemêleerd gezelschap van 155 personen, waaronder 30 kinderen van omstreeks 14 jaar en 8 bejaarden. Behalve landarbeiders telde ik onder de vertrekkenden een aantal kleine boeren, twee winkeliers en een caféhouder, het merendeel vergezeld van hun vrouwen.

"Elk jaar gaan we in september naar de vendimia in Frankrijk. Omdat de vakanties voorbij zijn en nu ook nog veel mensen die anders bij ons kopen het dorp verlaten, verliezen we geld als we zelf ook niet meegaan", vertelde een kleine winkelier.

Rafaël, een kleine boer uit de huerta die zijn vrouw en 14-jarige dochter uitgeleide deed:

"In de voorafgaande jaren ben ik zelf ook meegegaan. Wij werken anders nooit in loondienst maar de inkomsten uit de vendimia kunnen wij niet missen. Het is allemaal schoon geld. Dit jaar blijf ik hier omdat ik anders de tijd niet heb om het huis te verbouwen. Daar komt nog bij dat ik aan het einde van de maand waarschijnlijk een paar uur per dag bij een landmeter kan gaan werken. Een buitenkansje, als ik dan niet hier ben krijgt een ander dat baantje. Mijn vrouw en dochter komen daar goed terecht, ze gaan naar een landgoed waar de dingen voor de arbeiders goed geregeld zijn, waar we al jaren naar toe gaan".

Een man kon in dat jaar gemiddeld 20.000 pesetas aan de hele campagne overhouden, een vrouw gemiddeld 16.000 pesetas.

Na afloop van de campagne in de Roussillon kwam er maar één bus terug

in het dorp; de helft van de aanvankelijk vertrokken ploeg, vrijwel allemaal mannen, was in Frankrijk gebleven en had ofwel het contract verlengd voor werk in de coöperatieve wijnkelders, of was verder getrokken naar de Provence om werk te vinden in het laatste gedeelte van de vendimia in die streek. De mannen die dáárheen gingen probeerden zoveel mogelijk de periode te overbruggen tussen de wijnoogst en de latere bietenoogst in de Rhônestreek tussen Montelimar en Valence.

Over het werk in de seizoenscampagnes en de leefomstandigheden tijdens het verblijf in Frankrijk hoorde men zeer uiteenlopende meningen. Personen die er niet rechtstreeks bij betrokken waren maar die, op grond van vroegere ervaringen er wel kennis van hadden, schetsten een zeer negatief beeld. Slechte huisvesting in ellendige barakken; arbeidsuren die het contractueel overeengekomen aantal vaak overschreden; een moordend hoog arbeidstempo waardoor de mensen 's avonds vaak niet meer op hun benen konden staan; slechte weeromstandigheden, de regen die de mensen soms ziek maakte maar waarbij men, omdat de druiven eraf moesten, toch doorwerkte, etc. Een enkeling reageerde verbitterd en nam het woord uitbuiting in de mond.

"Er gebeuren bij de druivenpluk veel onregelmatigheden, zoals het contracteren van clandestiene arbeidskrachten. De patroons laten het vaak na om een arbeidsvergunning aan te vragen voor de seizoensmigranten. Deze zijn dan niet verzekerd en hebben ook geen recht om te protesteren. Ook het probleem van de kinderarbeid is ernstiger dan het misschien lijkt. De patroons zijn daaraan schuldig maar ook de ouders zelf, geobsedeerd als deze zijn om maar zoveel mogelijk geld over te houden en dan niet aarzelen om hun kinderen te onderwerpen aan extreem harde omstandigheden. Dit wordt in de streek van Roussillon getolereerd omdat het aansluit bij een praktijk die ook onder Franse boeren daar heel gebruikelijk is" (Rafael Durán, lid van de destijds illegale vakbond).

De ervaringen die ik noteerde uit de mond van betrokkenen zelf, die in het najaar 1973 naar Frankrijk waren geweest, klonken in het algemeen positiever. Men erkende er hard te hebben moeten werken maar wat de overige omstandigheden aangaat, was men geneigd de situatie waarin men zelf verkeerd had als een gunstige uitzondering voor te stellen. Opgemerkt dient hierbij dat landarbeiders in het algemeen, in weerwil van de feitelijke

omstandigheden, weinig klaagden en eenmaal een bepaald werk ondernomen, de condities waaronder dat gebeurde accepteerden voor wat ze waren.

Een opvallend element in de wijze waarop men de eigen ervaringen in de druivenpluk waardeerde, was het begrip voor de moeilijke omstandigheden van de wijnboeren waarbij men in dienst was geweest. Het feit dat de Franse boer zelf, en zijn vrouw en kinderen, veelal hard meewerkten bij de oogst, dat ze in sobere behuizingen leefden en er weinig sociale distantie tussen henzelf en de seizoenarbeiders op na hielden, maakte dat de meesten met wie ik sprak het begrip "uitbuiting" nogal relativeerden. Opgemerkt dient wel dat de meningen die ik hierover hoorde weliswaar uit de eerste hand kwamen maar waarschijnlijk iets vertekend waren door het moment waarop ze geventileerd werden. De arbeiders die terugkwamen hadden in dat jaar een campagne achter de rug die onder zeer goede weeromstandigheden had plaats gevonden. Van iemand zoals Manolo Pimentel uit Casas Nuevas, met zijn vrouw en twee dochters (waarvan één nog leerplichtig en "clandestien" meegegaan) teruggekeerd uit Estagel, waar hij al voor het zesde achtereenvolgende jaar gewerkt had bij dezelfde patroon, was het niet te verwachten dat hij, met 42.000 pesetas schoon overgehouden, uitvoerig zou klagen over de omstandigheden waaronder hij met zijn gezin daar gewerkt had.

Dat neemt niet weg dat de betrokkenen het verschijnsel seizoensmigratie, als "systeem", scherp veroordeelden. De bus, die de arbeiders en hun gezinsleden onder ogenschijnlijk vrolijke omstandigheden naar Frankrijk bracht, noemen zij: "Empresa Vergüenza" (Onderneming Schande). Kritiek en ontevredenheid werd vertolkt in allerlei wrange grapjes en in teksten van versjes, zoals in deze, soms wat cryptische fandangos:

Una niña se perdió	Een meisje ging verloren
camino de la Junquera	op de weg van la Junquera
una niña se perdió	een meisje ging verloren
en Francia cortando la uva	in Frankrijk bij de pluk van druiven
porque Franco la vendió	want Franco had haar verkocht
mientras critica de Cuba	terwijl hij kritiek heeft op Cuba
Si estuviéramos en España	Als we in Spanje zouden zijn
los mismitos que están en Cuba	dezelfden als die op Cuba
No había tantos Iznareños	dan waren er niet zoveel Iznareños
en Francia cortando la uva	in Frankrijk bij de pluk van druiven

en in deze:

Franco ha mantao una industria	Franco heeft een industrie gesticht
que nadie le puede envidiã	waar iedereen jaloers op kan zijn
los pasaportes de turista	in paspoorten van toeristen
y los contratos de trabajã	en in arbeidscontracten
En mi vida no he visto yo	In mijn leven heb ik nooit gezien
lo que he soñao esta mañana	wat ik vanmorgen gedroomd heb
Franco en er Sindicato	Franco bij het Sindicaat
apuntandose pã Francia	zich meldend voor Frankrijk

Seizoensmigranten als landarbeiders: de olijvencampagne

De seizoensmigratie van landarbeiders en kleine boeren naar Frankrijk is eigenlijk een betrekkelijk recente uitbreiding van een vanouds beperkt scala van mogelijkheden om elders in een korte, jaarlijks vastomlijnde periode zoveel geld te verdienen dat daarmee langere perioden van werkloosheid konden worden overbrugd. Voordat de vendimia in Frankrijk voor het dorp van betekenis werd, was de oogst van olijven, hoofdzakelijk in de provincie Sevilla, praktisch de enige campagne die aan de arme, grotendeels werkloze mensen enig soelaas kon verschaffen.

Het najaar was zolang men zich kon herinneren een periode met weinig werk. De schulden die men in deze tijd vaak maakte, werden afgelost met de inkomsten uit het werk in de olijfcampagne. Bovendien kwam na de winter het lange voorjaar, eveneens een seizoen met weinig werk, waarvoor reserves moesten worden gevormd.

In 1973/1974 waren er in Iznâr niet zoveel gezinnen die het hele jaar door in hun onderhoud voorzagen doordat de leden ervan als seizoenarbeider of als dagloner in de landbouw werkten. Het werk in de landbouw combineerde men veelal met ad-hoc bezigheden uit variabele reeks van andere mogelijkheden zoals het werken in Zwitserland, aan de kust in bouw of tourisme, op het eigen bedrijf of door het aangaan van deelpachtcontracten.

In de wijk Casas Nuevas, een uitgesproken landarbeiderswijk, ben ik in december en januari van 77 mannen (op 8 na allemaal gezinshoofden) nagegaan welke werkzaamheden zij in het voorafgaande jaar hadden verricht.

	deelpacht	dagloon	vendímia	olijven	kust	Zwitserland	overig
10	x	x	x	x			x
14		x	x	x			x
35						x	
6	x	x	x				
5				x		x	
7		x	x			x	
77	16	37	37	29		47	24

Het werk in de olijvenoogst bleek voor de landarbeiders van een veel groter belang te zijn dan uit het aantal deelnemers aan de campagne van dat jaar blijkt. Ook zij die er niet aan deelnamen, die bijv. in Zwitserland regelmatige contracten hadden, zagen de olijfcampagne als een mogelijke inkomstenbron op de achtergrond, als iets waarop men altijd weer genoodzaakt zou kunnen zijn terug te vallen.

Het werk in de olijvenoogst is niet geliefd. Eerder het tegendeel. Het is moeilijk om de afkeer onder woorden te brengen die de landarbeiders aan de dag leggen ten aanzien van het gehate werk in de olijfgaarden.

Het is echter voor dezelfde landarbeiders de meest constante en steeds weer terugkerende bron van inkomsten, die relatief veel oplevert. Dat komt niet alleen door de hoge lonen die landeigenaren betalen maar ook door twee bijkomstige factoren waarvan ik er een al eens eerder heb vermeld: de mogelijkheid om marginale arbeidskrachten van het landarbeidersgezin tijdelijk productief te maken en het feit dat tijdens de campagne de gezinsconsumptie praktisch gereduceerd is tot een subsistentieniveau.

De houding die achter het laatste gedrag schuilgaat had ik ook al bespeurd bij degenen die de vendímia in Frankrijk gedaan hadden: "no gastar" ("niet uitgeven") ziet men als een bron van inkomsten op zich zelf. Als motief om olijven te gaan plukken in de provincie Sevilla en niet in bijv. de meer nabij gelegen plaatsen Alcalá en Seteníl, noemde men vaak: "en aquellos terrenos se gana mas porque se gasta menos" (men verdient daar méér want men geeft er minder geld uit). Consumptief gedrag wordt heel sterk bepaald door sociale factoren als "ambiente". Arbeiders die in december uit Zwitserland naar het dorp terugkeerden zeiden vaak dat ze kwamen "para gastar" ("om wat uit te geven"), want:

"el que no gasta no vive" ("iemand die niet uitgeeft leeft niet").

De olijfooogst bestaat in feit uit twee afzonderlijke campagnes. De eerste is die van de consumptieolijven (gordales). Deze zijn al in november rijp en worden met de hand geplukt. De campagne van consumptieolijven noemt men "el verdeo", de groene oogst. In 1973 waren er geen seizoenarbeiders in Iznár die aan deze campagne (in Sevilla) deelnamen. "No nos conviene", verklaarden ze dan, "het komt ons niet gelegen". Men was dan vaak nog niet zolang terug uit Zwitserland, of men vond het bezwaarlijk om alléén te gaan. "El verdeo" werd als mannenwerk beschouwd en men achtte het niet lonend genoeg om zover weg te trekken zonder de andere gezinsleden op een productieve manier bij de arbeid in te kunnen schakelen. Bovendien vereiste de latere, de "echte" campagne, heel wat voorbereiding, wikken en wegen en onderhandelingen met werkgevers.

De tweede campagne is die van olijven die bestemd zijn voor verwerking tot olijfolie. De vruchten slaat men met stokken van de bomen en daarom noemt men deze oogst "de la vara" (vara = lange stok). De oogstarbeiders opereren in teams, bancos geheten. Deze zijn samengesteld uit vier of vijf personen, gewoonlijk twee mannen met hun beider vrouwen en eventueel een kind of een ouder gezinslid. Vijf is het maximale aantal leden van een banco; wanneer er bijvoorbeeld meer dan één kind bij is, bestaat de kans dat het werk eerder vertraagd wordt en daarom streeft men ernaar de samenstelling van de bancos zo te organiseren dat "over-tollige" gezinsleden bij andere bancos worden ondergebracht.

De bancos worden als team uitbetaald, tegen stukloon (a destajo). Tegen deze wijze van betalen hoorde men allerwege kritiek, van de kant van de illegale arbeidersorganisatie maar ook van de landarbeiders zelf. Toch verklaarden de meesten, ondanks hun bezwaren tegen het verschijnsel als een sociaal onrecht, in concrete situaties stukloon te prefereren boven uurloon.

Voorbereiding en organisatie van de campagne

In de tweede week van november al gaan Manolo Ramírez en zijn broer Curro samen op de brommer naar Seteníl. Manolo heeft het jaar daarvoor op een cortijo in de buurt van die plaats olijven geplukt en nu willen ze met de encargado (voorman) van het bedrijf overleggen of ze dit jaar weer terecht kunnen. De encargado verwijst het tweetal naar een man in het dorp die als manijero (opzichter van het werk) voor dat seizoen is

aangenomen en die behalve het toezicht op het werk ook tot taak heeft de ploeg arbeiders voor de oogst samen te stellen. Het gaat op deze cortijo net als op alle andere: de organisatie is strikt hiërarchisch, de betrokkenen op de verschillende niveaus komen niet rechtstreeks met elkaar in aanraking. De encargado is een vaste arbeider, die het hele jaar door met zijn gezin op de cortijo woont en met wie de eigenaar vaak een vertrouwelijke en paternalistische relatie heeft. De cortijo in Seteníl is eigendom van dr. Estéban, een chirurg uit Ronda, die één keer per week bij de encargado op bezoek komt, algemene richtlijnen geeft maar zich nooit met de organisatie van het werk bemoeit.

Het gesprek dat Manolo en Curro met de manijero hadden leverde nog niets op. Het was nog te vroeg. Ze moesten over een week nog eens terugkomen. De manijero zou dan weten welk loon hij de arbeiders kon toezeggen en hoeveel bancos hij bij elkaar zou zoeken.

Omdat het om stukloon gaat is het voor de landarbeiders essentieel om zekerheid te hebben over het te betalen loon per kilo maar vooral ook over het totale aantal bancos dat bij het werk wordt ingeschakeld.

Manolo verklaarde na terugkomst in de wijk dat hij er weinig voor voelde om nog naar deze manijero terug te gaan.

"Er is daar vast een ziekte of zo in de olijven geweest, zodat er maar weinig aan de bomen zitten. Ik hoef niet eens zelf te gaan kijken om dat te vermoeden. Dit is de tactiek die bij het werven gebruikelijk is: de arbeiders die zich aanbieden zolang mogelijk aan het lijntje houden, ze hopen dan dat deze intussen kansen op andere cortijos laten schieten en straks, als alle bancos gevormd zijn, alleen nog maar bij hen terecht kunnen".

Bij het zoeken naar een werkgever is de bereidheid om te werken van de landarbeider en zijn vrouw op zich niet voldoende om aangesteld te worden, zij moeten partners hebben om een banco te kunnen vormen. Voor Manolo en Curro heeft het werken in Seteníl het voordeel dat de cortijo niet zover van het dorp ligt; ze zouden af en toe op de brommer naar huis kunnen rijden. Anderzijds beseffen ze dat de verdiensten dan lager zijn dan wanneer ze naar een van de verdergelegen landerijen in de provincie Sevilla zullen trekken. Beide mannen en hun vrouwen hadden al vaak in Morón gewerkt en zelfs nog verder weg, dicht bij Córdoba en zelfs in Jaén. Dan kwamen ze twee maanden lang niet thuis. Manolo legt uit dat

de verdienste sterk afhangt van het gebied waar men terecht komt. In Iznár en Ronda zijn de bedrijven te klein om een lang aaneengesloten seizoen op één en dezelfde cortijo te maken. De eigenaren hier kunnen moeilijk aan personeel komen. Alleen nog maar oudere mensen die niet meer mee kunnen op verre tochten, die slechts rond het middaguur willen werken wanneer de zon een beetje op hun rug schijnt. De landeigenaren in de streek zelf hebben trouwens een slechte naam als het op betalen aankomt.

Manolo meent: "Landeigenaren in Sevilla zijn echte kapitalisten, die proberen voor een zo laag mogelijk loon te laten werken maar ze houden zich aan eenmaal gemaakte afspraken. Hier is de kans om bedrogen te worden groter want de arbeiders hier kennen geen eenheid, zoals die in Sevilla. Toen de oude eigenaar Corro, die nu dood is, mij een paar jaar geleden 4000 pesetas minder wilde betalen dan waarop ik recht had, ben ik naar het Sindicaat gestapt waar ik gelijk kreeg. Corro moest mij het geld betalen; hij is zo kwaad geworden dat hij zijn encargado verbood om mij, mijn gezin en ook mijn broers, ooit nog op zijn land toe te laten. Vorig jaar heeft de jonge Corro deze encargado naar ons toegestuurd. Om het weer goed te maken. Natuurlijk wilden ze ons hebben. Wij plukken in een dag de hoeveelheid waar die oudjes een week over doen".

Een paar dagen later gaan Curro en Manolo uit elkaar. De broer van Curro's vrouw is teruggekomen uit Zwitserland - ontslagen -, en samen hebben ze snel besloten een banco te vormen en op goed geluk te vertrekken naar het bedrijf El Molino in Morón de la Frontera, waar Curro vroeger al eens gewerkt heeft. Manolo aarzelt nu, hij wil ook wel naar El Molino maar besluit toch eerst nog een cortijo te proberen in de streek tussen Seteníl en Alcalá, op ongeveer een uurtje rijden met de brommer. Het betreft het bedrijf El Aguilar. Manolo heeft nu een neef bij zich en nog twee andere mannen uit Casas Nuevas. De cortijo is niet zo groot en door hun hoofd speelt het idee om twee bancos te vormen en de hele oogst voor hun rekening te nemen. Ze voelen zich sterk omdat de eigenaar, een arts uit Alcalá, Manolo's neef zelf heeft gevraagd om te komen. Bij aankomst op de cortijo weet de encargado hier niets van. Behalve informatie over de stand van het gewas en de hoogte van het loon willen ze ook zekerheid over de manier waarop ze de zes à zeven weken zullen overnachten.

Over het loon hebben ze tevoren al hun ideeën klaar. Dat was vorig

jaar 3 pesteas per kilo, dat zal dit jaar minstens 3½ moeten worden. Een banco kan, mits het een jaar is met een normale vruchtzetting en regenval, gemiddeld 400 kg. per dag plukken; soms zijn er dagen van 200, soms van 800 kg. Op een olijvenaantplant zijn in de regel verschillende soorten door elkaar heen geplant; het ene soort laat wat gemakkelijker los, het andere heeft een zwaardere pit waardoor het gewicht sneller aantelt. Door de mannen wordt het allemaal nauwlettend geregistreerd. Manolo legt uit: wanneer je met veel bancos op een cortijo werkt en het gewas vertoont uiteenlopende karakteristieken, is de kans dat jouw banco een extreem gunstig of extreem ongunstig lot treft altijd aanwezig. Op een kleiner bedrijf, zoals Aguilar maken de bancos soms onderling een afspraak, vooral wanneer ze in familieverband opereren, om elkaar enigszins te compenseren voor extreme verschillen die door toeval ontstaan. Manolo, zijn neef en de twee andere buurtgenoten overwegen een dergelijk plan. Duidelijke afspraken met elkaar verkleinen de kans op onderlinge rusies die bij het olijfplukken makkelijk kunnen ontstaan en waaraan de campagnes in het algemeen ook voor een deel hun slechte faam te danken hebben.

Op het bedrijf Aguilar is geen manijero aangesteld, daarvoor is de hele operatie op dat bedrijf te klein. De mannen horen dat de encargado zelf met een banco aan de oogst zal meedoen. Dat bevalt hun niet, ze be-raadslagen onderling, ze concluderen dat het niet "limpio" is, niet "zoals het hoort", maar besluiten toch nog te gaan kijken hoe het gewas er bij staat. Manolo en zijn neef gaan de ene kant uit, de twee burens gaan naar de andere kant. Zorgvuldig speuren ze door de bomen, lopen rij na rij af, niets wordt overgeslagen, elke kleinigheid waargenomen.

De encargado loopt een eind met Manolo mee terwijl deze wat moppert en opmerkingen maakt als: "er zit niet zoveel aan de bomen", "het zal hier hard werken zijn om een paar kilo's bij elkaar te krijgen, dat wordt honger met kerstmis", maar als de encargado de andere kant uit is gelopen kijkt hij zijn neef tevreden aan want de olijven zitten dik aan het hout; door de droogte zijn ze wel niet groot geworden maar daar staat weer tegenover dat ze gemakkelijk los laten. Zo bespreken en taxeren ze het hele terrein. Hun gezamenlijke conclusie: de voorste rijen zijn duidelijk beter dan de rest. Ze besluiten alvast accoord te gaan met het werk op voorwaarde dat de encargado niet zelf de eerste rijen zal gaan plukken, wanneer de eigenaar 3½ pesetas per kilo zal betalen, wanneer er niet méér

bancos zullen worden aangetrokken. Er moet alleen nog even gekeken worden of de huisvesting meevalt.

Het gezelschap verplaatst zich naar de gebouwen van de cortijo, voorafgegaan door de encargado. Dat valt tegen. De verblijven die hun zijn toegedacht zijn niet beter dan varkensstallen. Na het oversteken van de corral komen de mannen in een naargeestige, hol klinkende ruimte met een stookgat in de hoek. De vloeren zijn van leem en bezaaid met vogelcadavers en onbestemde excrementen. Nergens enig meubilair, geen tafel of stoel. In de vensters geen ruiten, slechts een traliehek. De encargado verklaart dat er ruiten zullen komen. In een vertrek ernaast ligt een berg vochtig geworden knoflook. Manolo en de andere mannen zijn wel wat gewend maar het is hun aan te zien dat het hun hier tegenstaat. Er is geen electrisch licht en ook geen water.

De put ligt op twee honderd meter van de cortijo.

Ze hebben er duidelijk niet veel zin in. De encargado bespeurt het onbehagen en stelt voor naar de graanzolder te gaan, waar een houten vloer ligt maar die het nadeel heeft dat er geen vuur kan worden gemaakt. Dan toch maar de stal nog eens bekeken. "Is er trouwens brandhout?", vraagt Manolo. De encargado wijst naar een stapel hout op de corral: "Dat mogen jullie allemaal opstoken". Dat is tenminste iets. Ze fluis-teren onder elkaar, over hoe het zou zijn om op zolder te overnachten en in de stal te koken en de maaltijden te gebruiken. Tenslotte nemen ze afscheid. De encargado zegt dat de eigenaar hem binnen een paar dagen wel contact met hen zal laten opnemen. Mocht het tot een accoord komen, dan zal hij met de tractor en een aanhanger de nodige huisraad bij elkaar halen. Matrassen moeten er komen, pannen voor het koken en butaangas.

Terug in de wijk Casas Nuevas, in de bar van León, wordt alles nog eens besproken. De vrouwen spelen in het hele beraad geen rol, de mannen zijn niet eens naar huis gegaan om verslag uit te brengen. Manolo's vrouw, intussen gewaarschuwd, komt later de bar binnen maar ze blijft bij de deur luisteren alsof het haar nauwelijks aangaat. Een andere Manolo, met de bijnaam Teora, bemoeit zich ermee. Ook net terug uit Zwitserland, Mundo Obrero in zijn binnenzak. Teora heeft het jaar daarvoor op de Aguilera gewerkt. De verdiensten waren niet slecht maar de huisvesting vond hij beneden alle peil. Hij waarschuwt Manolo en de anderen voor de ratten in de stal en de graanzolder. Teora zal dit jaar geen olijven

plukken. Waarom niet? Hij heeft toch de komende drie maanden geen werk? Dat is zo maar hij is zeker van een nieuw contract in Zwitserland. Vorig jaar moest hij wél naar de olijvenoogst, hij had toen net zijn huis laten verbouwen en zat in geldnood. Nu is het anders, hij kan het zich nu permitteren om niet naar de afschuwelijke olijvenpluk te gaan.

Je ziet omstreeks eind november, begin december al heel wat emigranten uit Zwitserland in het dorp slenteren. Ze maken uitstapjes naar Ronda en kopen kleren, platen en cassettes. In de café's geven ze geld uit. Er zijn er bij die hun huis repareren of verbouwen. Als ze in de tijd dat ze in Zwitserland geen werk hebben olijven zouden gaan plukken, zouden ze aan de hele campagne ongeveer 18.000 pesetas per persoon overhouden. Maar de meesten hebben dat geld niet direct nodig, er is in Zwitserland weer wat geld verdiend, soms wat gespaard en men wil, zolang het nog kan, van zijn vrije tijd genieten. De ongemakkelijke condities op de cortijos schrikken de meesten af. Omdat bovendien de een in het dorp blijft, blijft de ander ook. Het is er gezellig. Er zijn veel mensen op straat en er is vrolijk vertier in de bar's. Iedereen weet uit ondervinding hoe koud, donker en onaangenaam de cortijos zijn. De meesten die zich, terug uit Zwitserland, losjes door het dorp bewegen, waren nog niet zolang geleden van het werk op de cortijos afhankelijk en voelen er niets voor dat werk, alleen voor wat extra geld, weer opnieuw te doen.

Wat zijn het voor mensen die wél naar de cortijos trekken? Dat zijn alleen degenen die het geld werkelijk nodig hebben, landarbeiders die niet naar Zwitserland of naar de kust gaan. Manolo zei later: "Je begrijpt toch wel dat het voor ons bittere noodzaak is om dergelijk werk te doen. Ik ben echt niet in staat om het in Zwitserland uit te houden, ik kan niet lezen of schrijven, er is daar niemand die mij verstaat. Ik ben er eens een maand geweest, ik heb het geprobeerd maar ik ben er ziek van teruggekomen. Olijfplukken, op het land werken, is nog het minste kwaad".

Olijfplukkers behoren tot de laagst gekwalificeerden, tot de minst geschoolden van het dorp, die psychisch vaak niet opgewassen lijken tegen een verblijf in het buitenland, tegen de arbeidsomstandigheden in de industrie. Zolang het hun mogelijk is om met losse karweitjes, met deel-pachtjes, met seizoensarbeid in de druiven- en olijvenpluk aan de kost te komen, schikken ze zich noodgedwongen in een consumptiepatroon dat aanzienlijk afwijkt van dat van industriële seizoensmigranten; een consumptiepatroon gebaseerd op schulden en bijna-subsistentie.

Manolo's manier van leven en van zijn gezin was in overeenstemming met de werkelijkheid van sterk fluctuerende en wisselvallige inkomsten. Hij had een brommer maar voor de benzine moest vaak geld worden geleend. Hij had een televisietoestel, gekocht na een olijfcampagne, maar er was vaak geen geld om de electriciteitsrekening te betalen. In Casas Nuevas waren er van de ruim honderd gezinnen ca. 30 die op een dergelijke manier leefden, van de ene dag op de andere, en die wanneer er geen geld was om voedsel te kopen, waren aangewezen op het stropen van vogeltjes en konijnen en op het verzamelen van asperges en eetbare distels.

Op mijn vraag waarom hij niet in de bouw wilde werken, aan de kust, en elk weekeinde naar huis komen, reageerde Manolo met stereotiepe uitspraken: vrees om zijn verzekeringsbewijs te verspelen, afkeer van het drukke leven en van de mentaliteit van de mensen uit de stad.

Aan het begin van december waren de plannen weer helemaal veranderd. Manolo's sobrinó (zoon van zijn vrouw's broer) José is teruggekomen uit Morón de la Frontera met gunstige meldingen. Hij had al een paar weken tevoren bericht gekregen van de encargado van de cortijo El Palmarate, dat er personeel nodig was voor de olijvenpluk. José heeft niemand iets gezegd en is stilletjes naar Morón gelift om eerst zelf te kijken. Pas toen hij gezien had dat er werk genoeg was en dat het zijn belang niet zou schaden als hij ook anderen inlichtte, heeft hij zijn familieleden en zijn oom Manolo als een van de eersten, ervan verteld.

José had de aanplant, ca. 100 ha. goed bestudeerd en geschat dat er 200.000 kilo's te plukken zou zijn. De encargado had hem verzekerd dat er maar zeven bancos zouden worden aangetrokken. Hij had er ook op aangedrongen om zoveel mogelijk arbeiders uit Iznár, liefst uit zijn eigen familie, mee te nemen.

José, Manolo en andere familieleden en buurtgenoten voeren driftig overleg. Ze moeten nu beslissen: El Palmarate in Morón, of Aguilar in Seteníl. De voordelen van Morón worden door de mannen nog eens uitvoerig overwogen:

- In Morón valt weliswaar niet meer te praten over het kiloloon, dat zal 3 pesetas zijn maar de campagne zal langer zijn en de verdienste bijna het dubbele van Seteníl. Men verwacht dat elke banco gemiddeld 85.000 pesetas kan overhouden.
- José verklaart dat de bomen niet te dicht bij elkaar staan en in rechte rijen. Dat betekent dat men kan opschieten en een hoog daggemiddelde

kan halen. Bovendien is de kans op "gatear", op het elkaar bedonderen, minder groot.

- Volgens José is de huisvesting niet ideaal maar beter dan in Seteníl. De vertrekken waar men kan overnachten liggen in hetzelfde gebouw als waar het eten kan worden bereid. Er is goed brandhout, er komt elke week een tankauto met vers water, er staan vaste bedden, men hoeft alleen zijn eigen matras en dekens maar mee te nemen.
- Er kunnen kleine kinderen meegenomen worden. De vrouw van de encargado zal er overdag op passen.

Het nadeel is dat Morón ver weg ligt, op 60 km. afstand van het dorp. Met Kerstmis zal men niet thuis zijn maar omdat de meesten met het hele gezin gaan, wordt daar nog niet zo zwaar aan getild. Het is afgesproken. Het wordt dat jaar het landgoed "El Palmarate". Nu is het probleem, hoe stelt men de bancos samen? Manolo zou het liefste samenwerken met Curro López, een man uit dezelfde straat. Manolo en Curro zijn namelijk compadres van Manolo's dochter en het is voor beide mannen een zorg om te vermijden dat ze hun respect voor elkaar kwijtraken, hetgeen makkelijk kan gebeuren als ze in concurrerende bancos terecht komen.

Compadres hebben een soort band door dik en dun met elkaar, ze spreken elkaar aan met Usted (U). Anderen weten dat en vermijden bijvoorbeeld over iemand te roddelen wanneer zijn compadre in de buurt is. Manolo en Curro López zijn beiden ervaren olijfplukkers, bovendien gaat Manolo's dochter ook mee, zodat hun banco als de sterkste het veld zal ingaan. Dat zet bij de anderen al enig kwaad bloed, vooral bij Manolo's neef José, die zich beschouwd als de initiatiefnemer van de hele onderneming, met de meeste rechten.

Uiteindelijk worden er zeven bancos gevormd, waar in totaal 32 personen bij betrokken zijn. Men voelt er niets voor om met de encargado een collectief contract af te sluiten. Nu eenmaal vaststaat welke personen in welke bancos zullen deelnemen zal - en je merkt aan de gedrukte sfeer dat men zich daar wel van bewust is - de onderlinge gedragslijn voortaan voorlopig bepaald worden door eigenbelang en competitie.

De cortijo

Het landgoed El Palmarate is gelegen in het uitgestrekte gemeentegebied van Morón de la Frontera, in de Sevillaanse campiña, op ongeveer 10 km. van het stadje.

De cortijo zelf is een carrévorming complex van gebouwen, midden op het landgoed, dat vanaf de provinciale weg Morón-Arahal te bereiken is over een bij regen onbegaanbaar karrespoor. Overal waar men in de streek tussen Morón, Arahal en Marchena rondkijkt ziet men olijfbomen en rode aarde. De cortijos zijn er in het zachtglooiende landschap als vaal-witte plekken herkenbaar.

Aan de architectuur van de gebouwen, aan de Andalusisch orientaalde entourage van versleten imitatie arabesken, aan de lanen met palmbomen, kan men nog zien dat het vroeger rijke buitenverblijven moeten zijn geweest van de landbezittende elite van de streek. Tegenwoordig fungeren de gebouwen van de cortijos als opslagruimte en als onderdak voor de olijfplukkers in de wintermaanden.

Zo ook el Palmarate, een opvallend restant vergane luister, met vermolde dakspanten en half aangevreten fresco's. In de voormalige huiskapel staan zakken met kunstmest, overal zijn rattennesten en 's avonds fladderen vleermuizen rond in de verlaten arcades van de zijvleugels.

De gebouwen zijn voor enkele maanden het onderkomen voor de seizoenarbeiders uit Iznár. Sommigen zijn door de encargado en de opzichter opgehaald met een vrachtauto en een Landrover, anderen zijn met een taxi gekomen. Als bagage hebben ze meegebracht: matrassen en dekens, kookgerei en voedsel voor de eerste dagen, oude kleren en de onvermijdelijke transistorradio's en cassette-recorders.

Ze worden ondergebracht in enkele leegstaande vertrekken. Gezinnen krijgen een eigen slaapvertrek, de vrijgezellen die niet tot een gezin behoren slapen op een voormalige kaaszolder. Er is een gemeenschappelijke ruimte om een vuurtje te stoken en eten te bereiden. Overal in het gebouw is het even tochtig en koud, elk comfort ontbreekt. Het enige meubilair bestaat uit een ruwe tafel en een paar stoelen, niet voldoende om iedereen na het werk te laten zitten.

's Avonds kan men zich warmen aan een houtvuur. Electriciteit ontbreekt, camping-gas en zaklantaarns zorgen voor verlichting. Het meest nabije oord van vertier is een wat verkommerde herberg aan de weg, op 3 km. van de cortijo. Het is een chauffeurslogement waar de mannen soms naar toe gaan als het te hard regent om buiten te werken.

Elke week komt een winkelier uit Morón langs met brood en andere levensmiddelen. Soms brengt hij de post mee.

Het werk

De oogst wordt georganiseerd als gold het een militaire operatie. De arbeiders onderwerpen zich aan een straffe discipline van de kant van de encargado en de manijero. De belangrijkste reden hiervoor is enerzijds dat de eigenaar (een piloot uit Sevilla die zich tijdens de oogst geen enkel maal liet zien) verlangt dat alle olijven geplukt of opgeraapt worden, anderzijds om te voorkomen dat er conflicten uitbreken tussen onvermijdelijk rivaliserende bancos.

De olijfbomen staan in lange rijen naast elkaar, in rigoreuze symetrie. De manijero wijst elke banco een rij aan, als de rij is afgewerkt, begint de banco aan de eerstvolgende die nog vrij is, na eerst luidkeels "bancóóó!" te hebben geroepen.

De manijero houdt precies de werktijden in de gaten. Hoewel er voor stukloon gewerkt wordt, is het geen enkele banco toegestaan om langer dan de andere te werken. Men mag pas met het werk beginnen, wanneer een teken gegeven is. Ook de pauzes in het werk en het einde van de werkdag worden door de manijero nauwkeurig, aan de hand van het horloge, vastgesteld. De bancos worden voortdurend gecontroleerd door een man die met een lange stok rondloopt, de aperador. Wanneer er aan een boom olijven zijn blijven zitten slaat deze, onder luid geschreeuw, met de stok in de betreffende boom, net zo lang tot er iemand van de nalatige banco komt om de fout te herstellen. Ook kijkt hij of er onder de bomen geen olijven zijn blijven liggen. De olijven worden door de mannen met lange stokken van de bomen geslagen (varear). Om kracht te sparen, slaan ze zoveel mogelijk van opzij. Het is een erg vermoeiend werk. Onder de boom leggen zij een doek (farda) waarop weer een stellage staat van twee tegen elkaar geplaatste ladders waartussen een zeil gespannen is. Wanneer het zeil vol is moeten de olijven nog gezuiverd worden van blad en resten van takken. Dit is het zwaarste werk. De mannen stellen zich voor dit doel naast elkaar op voor de stellage en gooien de olijven met handenvol naar een enkele meters verder geplaatste vangzeil. Het is de opzet dat de wind de rommel er tussen uitwaait en dat alleen de olijven het vangzeil bereiken (ventear).

De olijven die naast het zeil en de doek zijn gevallen worden door de vrouwen verzameld. Deze sleuren een zaranda, een soort zeef met zich mee, waarmee de olijven van rommel gezuiverd worden voordat ze in de grote mand (canasta) terecht komen. Telkens wanneer een mand (die precies

één fanega = 50 kg. bevat) vol is gaat iemand van de banco er mee naar het verzamelpunt. Hij roept luidkeels; "canasta" waarop de aperador toesnelt om te controleren of de olijven schoon worden afgeleverd. Een tajador staat met een unster (romana) gereed om alles wat binnengebracht wordt te wegen. Voor de registratie van de productie van elke banco, brengt de tajador telkens wanneer een fanega wordt binnengebracht, een inkeping (un tajo) aan op een overlangs doorgesneden twijg, waarvan de ene helft bij de manijero berust, de andere helft bij de banco (de twijgen zijn verschillend van lengte en vorm, zodat er geen misverstand kan ontstaan).

Het werk begint elke dag om acht uur precies. Men gaat, onderbroken door drie verplichte pauzes van telkens een half uur, door tot vijf uur. Er wordt in een gejaagd tempo gewerkt, men stopt voor niets of niemand. Geen tijd voor een praatje of een sigaret. Er is maar één doel: aan het einde van de dag een zo groot mogelijk aantal fanejas op de kerfstok te hebben en tegelijk een gunstige uitgangspositie te verwerven voor de volgende dag. De arbeiders beloeren elkaar tijdens het werk onophoudelijk. Iemand die dingen doet die tegen de codes ingaan (stiekem eerder beginnen, nog doorgaan als het signaal al gegeven is, volgeladen takken uit andere rijen afbreken en wegslepen, etc.) wordt uitgescholden en voor "fullero" uitgemaakt.

Manolo blijkt in dit opzicht een slechte reputatie te hebben. Hij is ook bedreven in het "hacer la gatéa", het berekenende vertragen van het werk wanneer de banco heeft vastgesteld dat de volgende rij die aan de beurt is teveel bomen met weinig olijven bevat: plotseling blijken dan behoeften aan sanitaire pauzes, gefingeerde blessures, door onverklaarbare oorzaak valt ergens een mand om, kortom allerlei moedwillige vertragingen doen zich voor. Een wat komische situatie ontstaat wanneer meerdere bancos gelijktijdig daarmee bezig zijn. Het doen denken aan "surplace" bij het wielrennen. De manijero kan hiertegen weinig anders ondernemen dan zich opmaken om de heftige ruzies en scheldkanonnades, die onvermijdelijk volgen, te smoren. "La gatéa" kan ook het omgekeerde zijn: zoveel mogelijk versnellen wanneer de volgende rij olijfbomen juist hoog getaxeerd wordt. De trucs die dan worden toegepast zijn gemakkelijker te voorzien: afgevallen olijven niet direct oprapen maar deze snel met een paar handen aarde bestrooien. Wanneer de aperador daar achter komt heeft de banco veelal haar doel al bereikt.

Hoewel de bancos de hele dag in elkaars nabijheid opereren is er nauwelijks onderling contact of een plezierige werksfeer; er is geen sprake van dat men elkaar ook maar de kleinste dienst bewijst.

's Avonds tegen half zes komen de olijfplukkers aan bij het gebouw. Ze wassen zich een beetje bij de watertank die voor de deur staat. De vrouw van de encargado, die overdag op de kinderen past, heeft wat houtblokken naar binnengedragen en een vuur aangestoken. De mannen grijpen terstond naar de wijnfles en snijden alvast een flink stuk morcilla (bloedworst) af terwijl de vrouwen het eten klaarmaken. Het menu is elke dag vrijwel hetzelfde "olla", een soep van aardappels, garbanzos en spek; de ene dag met een stuk kippevlees, de andere dag met chorizo. Wanneer de mannen niet te vermoeid zijn gaan ze soms naar het logement (venta) aan de weg. Er zijn maar twee fietsen, zodat de meesten moeten lopen, een tochtje van een half uur. Ogenschijnlijk trekken de mannen samen op maar rancunes, overdag ontstaan, blijven onderhuids voelbaar. In de herberg van het logement komen ook landarbeiders die op andere landerijen werken. Mompelend wordt er gepraat over het werk, het loon, de manijeros en de eigenaars, die men niet kent maar waarop men, verbaal, wel zijn haatgevoelens afreageert. Als een jeep met twee Guardias Civiles voor de deur stopt, zwijgt iedereen. De eigenaar van de herberg drukt een cassetterecorder in voor een vrolijk muziekje. Om negen uur gaat de mannen terug om te eten. Daarna luisteren naar cassettemuziek. Fandangos van Pepe Marchena zijn vooral bij de ouderen favoriet. De vrouwen wrijven hun handen, overdekt als deze zijn met schrammen en wondjes veroorzaakt door de scherpe punten van verdorde olijfblaadjes, in met glycerine. Een paar mannen zetten rattenklemmen uit. Om half elf slaapt iedereen.

Tussen zeven en half acht komt de commune langzaam tot leven. Een ontbijt van koffie en brood, boven het smeulende vuur geroosterd en met zout, knoflook en olie ingewreven. Men is gekleed op de koude. mannen en vrouwen dragen hetzelfde soort kleren: opgelapte broeken, oude colbertjasjes en dikke shawls. De vrouwen hebben doeken om het hoofd gewikkeld en zijn in niets te onderscheiden van Berbervrouwen uit het Atlasgebergte van Marokko. Iedereen klaagt over rugpijn. Manolo kan zijn arm niet goed strekken. Er is iets met zijn elleboog maar het idee om een dokter in te schakelen wijst hij van de hand. Daar is geen tijd voor. Om acht uur geeft de manijero weer het sein om met het werk te beginnen.

Nawoord; de dreiging van werkloosheid

De politieke en economische situatie in Andalusië is sinds het oogstseizoen 1973/1974 drastisch veranderd. In die tijd was er nog sprake van relatief hoge lonen en een lage seisoenswerkloosheid doordat een groot deel van de plattelandsbevolking nog kon terugvallen op arbeidscontracten in het buitenland. Landeigenaren hadden moeite genoeg om personeel te vinden voor de olijvenpluk.

Officieel bestond er voor dat seizoen in elke provincie een collectieve arbeidsovereenkomst, vastgesteld door het verticale Sindicaat waarin de arbeiders niet vertegenwoordigd waren, maar voor de hierin vastgestelde lonen was geen arbeider bereid te werken. Tijdens de campagne in dat seizoen werden de contractvoorwaarden de facto bepaald als resultaat van het overleg tussen ondernemers en werknemers, waarbij de laatsten, door de vraag-aanbod verhouding van arbeid, in het voordeel waren. Op cortijos met ongunstige werkcondities, met bijvoorbeeld een relatief groot aantal jonge bomen (arboles de postura), of waar het terrein slecht verzorgd was, met veel gras en onkruid, kon een ondernemer vaak helemaal geen arbeiders bereid vinden om het werk te doen. Niettemin braken er op verschillende cortijos stakingen uit, waarbij de Guardia Civil in enkele gevallen intervenieerde ten gunste van de werkgevers (vgl. Alonzo, V., Calzada, J. e.a. 1976: 229-261). Bij alle conflicten die door hen beschreven worden blijken de betrokkenen arbeiders uit de plaats zelf te zijn. Na een paar dagen op de cortijo gewerkt te hebben, vochten ze de voorwaarden van het contract aan, legden het werk neer, riepen een vergadering van alle werknemers bijeen, vormden een onderhandelingscommissie en in alle gevallen bereikte men na enige dagen een accoord, waarbij het grootste deel van hun eisen werd ingewilligd. In één geval werd bijvoorbeeld een verhoging van het stukloon geëist van 0,30 pesetas/kg. Men kwam tot overeenstemming over een verhoging van 0,25, hetgeen de arbeiders als een overwinning beschouwden.

Onder de seizoensmigranten uit Iznár, op de cortijo El Palmarate, was niets te merken van enig initiatief om de afgesproken voorwaarden door middel van het dreigen met staking in hun voordeel bij te stellen. De arbeiders spraken vrijwel nooit over politiek. Toen op een avond vertegenwoordigers van een arbeiderscommissie uit Morón op bezoek kwamen om te vragen of ze bereid waren uit solidariteit mee te doen als het op enkele naburige cortijos tot een staking zou komen, werden ze door de vrouwen de deur gewezen.

Bij de latere ontwikkelingen werd duidelijk in welke ambivalente positie de seizoensmigranten verkeerden, ten opzichte van de lokale arbeiders. De effecten van de economische crisis in West-Europa begonnen zich al in het voorjaar van 1974 af te tekenen, toen vele contracten niet meer werden verlengd. Arbeiders kwamen terug uit Frankrijk, Duitsland en Zwitserland. Ook in de bouwnijverheid aan de Spaanse kust en in de toeristensector vielen ontslagen. De druk op de regionale, agrarische arbeidsmarkt nam toe en het aantal arbeiders dat weer was aangewezen op inkomsten uit seizoensarbeid steeg.

Tegelijkertijd, en misschien in samenhang met de terugkeer van militanten uit het buitenland, namen de activiteiten van arbeidersorganisaties op het platteland toe. In hetzelfde Morón bijvoorbeeld schoten de lokale assembleas van landarbeiders als paddestoelen uit de grond. De grootste van deze organisaties, die steeds openlijker gingen optreden, was de FFT (Federación de Trabajadores de la Tierra), een afdeling van de socialistische vakbond UGT. Deze federatie van landarbeiders (die in Iznár, waar de PCE en de daarmee verwante vakbond CCOO meer aanhangers heeft, niet voorkomt) streefden naar het afschaffen van het stukloon, naar het instellen van een adequate werkloosheidsverzekering voor landarbeiders en naar allerlei andere immateriële zaken, in het belang van alle landarbeiders. Op lokaal niveau echter propageerde ze in het najaar van 1975 een verbod op het contracteren van seizoensmigranten uit andere gemeenten.

De laatste ontwikkelingen - toenemende druk op de rurale arbeidsmarkt, toenemende activiteit van landarbeidersorganisaties, politisering van tot voor kort in een kunstmatig harmoniemodel geperste relaties werkgevers-werknemers - kan men niet los zien van een versnelde en dramatische teruggang van de werkgelegenheid op het platteland. Landeigenaren stoten steeds meer arbeidsintensieve producties af, een proces dat onder de gegarandeerde arbeidsvrede in het Franco tijdperk kon worden uitgesteld. In de winter van 1975, hoorde ik in het dorp dat op verschillende landerijen waar Manolo en de andere seizoensmigranten in het verleden hadden gewerkt, de olijfbomen gerooid waren. Landeigenaren zien er niets in om weer, net als voor de burgeroorlog, met bonden van arbeiders te moeten onderhandelen in plaats van met individuele arbeiders. Ze hebben zelf vaak belangen in olie verwerkende coöperaties. Als ze hun olijfbomen er uit laten rooien en bijvoorbeeld overschakelen op zonnebloemen, snijdt het mes dubbel:

een gegarandeerde afzet van hun producten én weinig arbeidskosten. Daar komt nog bij dat ze, als medeëigenaar van de olieverwerkende coöperatieven, voortaan de olijven van de kleine producenten, tegen lage prijzen kunnen opkopen.

De teruggang van de werkgelegenheid op het platteland werd in het seizoen 1973/1974 nog niet in die mate als een ernstig sociaal probleem gezien, als dat in de jaren erna het geval was toen ook de werkgelegenheid in de toeristen- en bouwsector en in de industrie in het buitenland als gevolg van de economische crisis begon terug te lopen.

In het volgende hoofdstuk zal ik ingaan op de seizoensmigratie naar Zwitserland. Deze ontwikkelde zich in de loop van de zestiger jaren als een grootscheepse trekarbeid, waarbij grote groepen van de lokale bevolking betrokken waren.

De trek van Iznareños naar Zwitserland vormt een historische episode in het bestaan van het dorp, een verschijnsel van voorbijgaande aard dat echter het leven in het dorp de laatste vijftien jaar diepgaand heeft beïnvloed en dat zowel voor de individuele betrokkenen als voor de hele samenleving allerlei problemen met zich meebracht.

"Gastarbeid" was voor de samenleving problematisch, het wegvallen van de mogelijkheid om in het buitenland geld te verdienen was dat evenzeer. Dat de seizoensmigranten uit Iznár die in Basel werkten zich bewust waren van hun moeilijke situatie op de langere termijn zal in het volgende blijken.

VI. DE TREK NAAR ZWITSERLAND

Zwitserland en buitenlandse arbeiders

"Kennen Zie die Schweiz? Die Schweiz ist ein vielgestaltenes Land mit wechselndem Klima. Sie ist arm an Rohstoffen. Ihr heutigen Wohlstand beruht auf intensiven Arbeitleistungen durch die Jahrhunderte und auf der hohe Qualität ihrer Produkte".

In de folder die buitenlandse arbeiders bij de Zwitserse grens uitgereikt krijgen staat verder te lezen dat ze welkom zijn, mits voorzien van een verblijfsvergunning (Zusicherung der Aufenthaltsbewilligung), te verstrekken door de kantonale vreemdelingenpolitie (Eidgenössige Fremdenpolizei). Om langer dan drie maanden in het land te mogen blijven is het absoluut vereist om medisch te zijn goedgekeurd en om over een arbeidscontract te beschikken.

In 1974 bevonden zich in Zwitserland 800.000 buitenlandse arbeiders, waarvan er 140.000 afkomstig waren uit Spanje. Een onbekend aantal buitenlanders verbleef er illegaal, d.w.z. zonder de vereiste papieren. Deze illegale buitenlanders waren in de meeste gevallen mannen zonder officieel contract, die voor zwarte lonen werkten, hoofdzakelijk in de bouw- nijverheid en in de horeca. Er waren onder hen echter ook vrouwen en kinderen die zich zonder toestemming van de autoriteiten hadden verenigd met hun gezinshoofden, wier verblijf wel gelegaliseerd was.

Onder de Zwitserse bevolking bestond grote onrust over de aanwezigheid van zoveel buitenlanders. In de pers en aan de stamtafels sprak men over het gevaar van "Überfremdung". Woordvoerder van de verontruste Zwitsers was het parlamentslid James Schwartzenbach, een advocaat uit Zürich die zich al sedert 1970 drie keer had ingespannen om via een nationaal referendum een einde te maken aan de groeiende stroom van buitenlanders en om zelfs tot een drastische vermindering te komen.

Op 13 september 1973 stuurde de Eidgenössige Konsultativkommission für das Ausländerproblem een circulaire naar alle kantonale politieafdelingen met een vragenlijst. De bedoeling was een inzicht te krijgen in de aard en de omvang van het probleem van de illegale arbeiders en illegale gezinsleden van legale contractarbeiders uit het buitenland;

"Le développement de ces derniers mois à démontré que des milieux toujours plus larges s'élèvent contre l'existence du travail clandestin d'étrangers, contre le séjour illegal de membres des familles

des travailleurs étrangers ainsi que contre l'activité des "passeurs"".

De bezorgdheid die ook naar voren kwam in frequente perscommentaren was een uitdrukking van een paradoxale verhouding die in dat land bestond tussen de behoeften van een groeiende economie waarin steeds meer arbeidskrachten nodig waren, met name voor vuil en weinig scholing vereisend werk, en een algemeen gevoelde, emotioneel geladen politieke noodzaak om het aandeel van de buitenlanders in de totale bevolking van het land zo laag mogelijk te houden. Zolang de vraag naar arbeidskrachten bleef stijgen, waren ondernemers bereid om de wettelijke beperkingen op de toelating en de tewerkstelling van buitenlanders te ontduiken, en daarmee vaak hoge boeten te riskeren.

De buitenlandse arbeiders verkeerden in Zwitserland permanent in een tweeslachtige positie. Enerzijds werden ze met alle middelen binnengehaald en verdienden ze lonen die waarschijnlijk nergens in Europa geëvenaard werden, anderzijds hadden ze te lijden onder het actieve en passieve verzet van de bevolking tegen hun aanwezigheid en waren ze onderworpen aan de scherpste discriminatie.

Mijn verblijf onder de Iznareños in Basel was bedoeld om een inzicht te krijgen in hun leef- en werkomstandigheden, in hun onderlinge relaties, in die met andere emigranten en met de Zwitserse bevolking, en in de wijze waarop de contacten met thuis werden onderhouden. Ook wilde ik nagaan in hoeverre formele en informele groepen van Iznareños te Basel als knooppunten fungeerden in de opinievorming over politiek en in concreto welke rol deze formaties speelden bij de illegaal in het dorp opererende politieke bewegingen.

Daarbij leek het mij niet voor de hand liggend om het accent te leggen op het bestaan van de Iznareños en de andere buitenlanders als minderheidsgroep in de West-Europese samenleving en evenmin op de specifieke socio-economische functies die ze als immigrantenarbeiders in deze landen vervullen. De aard van het onderzoek in Basel (ik woonde daar zes weken in een gastarbeiderspension en werkte overdag op een bouwbedrijf) gaf overigens weinig aanleiding mij in dergelijke veelomvattende vraagstellingen te verdiepen. Castles & Kosack hebben dat in hun studie over immigranten en klassenstructuur (1974) wel gedaan. De belangrijkste uitgangspunten waarop hun studie berust zijn de moeite waard om samen te vatten en kunnen als kader op de achtergrond dienen voor mijn eigen waarnemingen:

- Immigranten krijgen een plaats in een klassensamenleving: "they are assigned a place in a non-egalitarian social order".
- Arbeidsmigratie is, ondanks recessie en beperking, een permanent verschijnsel in West-Europa.
- Immigranten-arbeiders vervullen specifieke socio-economische functies. Zij worden aangeworven en toegelaten omdat zij bereid zijn, of door omstandigheden genoodzaakt, de minst begeerde baantjes te vervullen die autochtone arbeiders niet langer bereid zijn te aanvaarden.
- Binnen de arbeidersbevolking van de landen waar zij werken vormen zij, door het ondergeschikte karakter van hun bezigheden, een bodemstratum.
- Immigranten-arbeiders worden door autochtone arbeiders niet gezien als leden van dezelfde klasse (de auteurs moeten hier, als Marxisten, moeite mee hebben gehad) maar als een vreemde, concurrerende groep.
- De aanwezigheid van immigranten-arbeiders in een land kan er toe bijdragen dat het dichotone maatschappijbeeld dat autochtone arbeiders vanouds mee dragen, vervaagd. De laatsten zien zichzelf niet langer als een afzonderlijke, ondergeschikte groep maar als deel van een hiërarchie waarin zij zelf niet langer de laagste plaats innemen (Castles & Kosack 1973: 6-9).

Mijn notities over de seizoensmigranten uit Iznâr in Basel hebben niet de pretenties een vergelijkende bijdrage te leveren aan de analyse van het verschijnsel "gastarbeiders in West-Europa". Ik wil alleen maar een beeld geven van verschillende aspecten van het leven van Iznareños in deze Zwitserse stad, vanuit het perspectief van de dorpssamenleving en van betrokkenen zelf.

Iznareños in Basel

In het voorjaar van 1974 bevonden zich ruim 220 inwoners van het dorp in Zwitserland. Het jaar daarvoor waren dat er nog 320 geweest, een aantal dat nooit tevoren was geëvenaard. Als gevolg van de economische crisis was het aantal mensen uit Iznâr dat een nieuw contract kreeg aangeboden, in één jaar al drastisch teruggelopen. Vrijwel allemaal waren ze immers "saisonnier", "Temporärarbeiter", met contracten voor maximaal negen maanden, zonder enig recht op verlenging. Hun beroepen: ongeschoolde arbeiders in de bouw, in de farmaceutische industrie en in de horeca. Er bevonden zich in de groep een twintigtal meisjes, werkzaam als keukenhulp in restaurants en ziekenhuizen.

De verblijfplaatsen van de Iznareños: Basel en een aantal dorpen in de directe omgeving: MuttENZ, Pratteln, Liestal, Oberwil en Sissach. Iets verder verwijderd van Basel: 12 mannen in Olten, 10 in Zürich. Alvorens in te gaan op de manier waarop de groep was samengesteld, op hun werk en levensomstandigheden, wil ik eerst iets zeggen over de aanleiding die zoveel inwoners in de loop van de jaren er toe bracht om uigerekend naar dit oord, en niet naar een andere plaats te trekken. Uit Montejaque gingen de arbeiders vooral naar Frankfurt en Stuttgart, uit Cuevas naar Genève, uit Iznár trokken ze naar Basel. Hoewel de groep migranten uit het dorp in de loop van de jaren van samenstelling wisselde, althans gedeeltelijk, trok men steeds naar Basel en omgeving, vaak ook naar dezelfde bedrijven, 14 jaar lang.

De "saisonniers" uit Iznár waren zeker niet de eerste vreemdelingen die in Zwitserland emplooi zochten, wél behoorden ze tot een van de eerste groepen van de snel aangroeiende armée van uit Mediterrane plattelandsgebieden afkomstige boeren die men in de jaren zestig als "Gastarbeiter" zou gaan betitelen.

De eerste inwoners van Iznár die in Basel terecht kwamen waren ongeveer 40 mannen. Ze vormden een gezelschap dat in het dorp algemeen bekend staat als: "los engañados" ("de bedrogenen"). Ze waren in 1960 door een Duitse koppelbaas aangeworven toen ze als landarbeiders aan het werk waren in Roussillon, bij de Spaanse grens in het Zuiden van Frankrijk. José Valadéz, die deel uitmaakte van deze groep, bewaart een levendige herinnering aan de eerste periode in Zwitserland.

"Hij had ons verteld dat we daar vast werk konden krijgen", vertelt José, bijgenaamd "El Presidente", in zijn huis in Casas Nuevas.

".... we moesten ieder 12.000 Fr. betalen, dan zou hij er voor zorgen dat alles geregeld werd. Het was feest. Niets dan zingen en dansen totdat we in Zwitserland aankwamen. Dat was in augustus 1960. We waren toen met 48 mannen, de meeste afkomstig uit ons dorp. Wij hadden al jarenlang in de zomers gewerkt in Perpignan, maar ook aan de Spaanse kant, in Figueras en La Junquera. Die Duitser ("el Aleman") had ons mooie dingen beloofd maar toen we aankwamen bleek het helemaal niet te kloppen. Er gingen dagen voorbij maar werk voor ons was er niet. De eerste dagen hadden we nog geld, we gaven het uit, naar de bioscoop, hier naar toe, daar naar toe.... maar bij de meesten was

het na een paar dagen op. Twee of drie vonden snel een baantje. De Duitser had ons bedrogen. Hij zou daar op ons wachten, in de kantine van het vliegveld van Basel. We namen de bus daarheen maar hij was er niet. Bij toeval ontdekte een van ons hem na een paar dagen in een hotel. Hij had een auto bij zich en uiteindelijk bracht hij er vier naar een bouwplaats maar voor de anderen was er niets. Niemand van ons sprak de taal en we wisten niet wat we moesten beginnen, we verstonden niemand en niemand luisterde naar ons. De politie was niet onvriendelijk maar tenslotte haalden ze toch hun schouders op en wezen naar de grens. Acht dagen hadden we intussen doorgebracht op een pleintje, waar we sliepen en de hele dag wat rond hingen. Op een dag kwam er een journalist naar ons toe die een verhaal over ons schreef in de krant (het ingelijste knipsel hangt in een kapperszaak in Iznâr). Intussen was ook mijn broer aangekomen die nog 70 Fr. bij zich had en van dat geld konden we allebei overnachten in wat ze daar een auberge noemen. Het was 's nachts al behoorlijk koud. De anderen bleven op het plein en in de parken in de buurt. Steeds vonden er een paar werk maar er bleef een grote groep over die bijna geen middelen meer had. Op een dag kwamen ze om ons op te halen. Ze brachten ons naar Schöneberg (?), een klein dorp aan de grens, waar we een nacht doorbrachten in het hooi van een boerderij. De volgende dag kwam de burgemeester van het dorp en de politie om ons weg te jagen. "Zingali nicht hier!" Wat zingali betekende wisten we toen nog niet. Later merkten we dat veel Zwitsers ons zingali noemden omdat ze werkelijk dachten dat wij zigeuners waren. We zijn daar toen vertrokken en de bergen ingegaan, waar we onder de dennebomen geslapen hebben. Na een paar dagen - we strikten konijnen en kregen van sommige boeren een stuk brood - wilden we weer naar Frankrijk teruggaan, toen de Duitser ons kwam opzoeken. Hij zei dat hij voor een paar van ons werk gevonden had. Wij hebben toen een van de mannen die hij als beschermer had meegenomen te pakken gekregen en vastgehouden. Er moest eerst eten komen voordat we hem wilden loslaten. De volgende dag kwam hij terug en bracht ons brood en kaas. We bleven tot elf uur en aten de kaas die zacht was en vreselijk stonk. Daarna bracht die Duitser er steeds meer van ons naar allerlei bouwwerken in de buurt. Tenslotte bleven we met 14 man over, in een dorpje, Lausen genaamd. De eigenaresse van een hotel daar

had in Mexico gewoond en sprak onze taal. Ze vertaalde het verhaal dat over ons in de krant van Basel stond. Die journalist had geschreven dat we de moderne slaven waren in Europa, of iets dergelijks. Ik weet niet of dat waar was, of dat het een leugen was, maar zo vertelde ze dat. Het geld was toen helemaal op en we hadden al weken niet meer te roken. Er waren arme kerels bij uit Granada die geen familieleden hadden die al aan het werk waren. De vrouw van het hotel betoonde zich erg genereus. Tenslotte vonden we toch werk. Er waren patroons die het verhaal in de krant hadden gelezen en die ons zelf kwamen opzoeken. Er bleek werk genoeg te zijn maar omdat we ons niet konden uitdrukken waren we niet aan de slag gekomen. Toen we dan toch werk hadden kwam die Duitser naar ons toe en zei dat we hem 300 fr, moesten betalen. De vrouw van het hotel vertelde dit aan de politie en deze heeft hem, nadat ze ons hadden ondervraagd wat we van hem wisten, het land uitgezet. Ik ben toen terecht gekomen bij een patroon in Liestal, waar ik nu nog elk jaar een contract krijg. Deze patroon, een kleine aannemer, zei me dat ik de Duitser geen geld meer moest geven als hij terug zou komen. Hij legde uit hoe een bank werkte, hoe je geld moest overmaken naar Spanje. Er waren toen nog niet veel Spanjaarden daar. Wij waren bij de eersten. De meesten van ons waren nog nooit in een bank geweest De Zwitsers hebben een karakter dat ons niet ligt er zijn goede families tussen maar ik beschouw ze toch als een koud volk, als vissen. Wij Spanjaarden zijn mas llano, meer normale mensen. In hun dialect noemen ze ons Zingali, terwijl de meesten van ons van goede categorie zijn, respectabele personen die niet dronken worden en geen ontucht begaan.

In Zwitserland kon je altijd behoorlijk verdienen, hoewel het leven er duur is en de belastingen hoog. Met de patroon in Liestal heb ik het niet slecht getroffen. Elk jaar een nieuw contract. Ik heb al lang het recht verworven op een jaarcontract maar dat interesseert mij niet omdat ik een gezin heb en nooit dáár zou willen wonen. Ik werk als peón, als Hilfsarbeiter maar de patroon zegt vaak, "José, als je maar beter Duits of Italiaans zou praten, zou je een goede cabo (voorman) voor me zijn", want er is op de bouw niets meer wat mij ontgaat en de tekeningen begrijp ik vaak beter dan de anderen, dan Zwitsers of Duitsers die er voor geleerd hebben.

In de eerste maanden heb ik in een pension in Liestal geslapen maar omdat ik de enige uit Iznâr was in die plaats, zelfs de enige Andalusier ben ik zoals veel anderen naar Basel gegaan, naar de cantina van Peluchi. Elke dag sta ik om 6 uur op om met de bus naar Liestal te gaan. 's Avonds brengt een Italiaanse collega mij terug. Ik ben het zo gewend. Problemen met Zwitsers heb ik nooit gehad, ik doe meestal als of ik er niet ben en als er soms eens woorden vallen, geef ik ze altijd gelijk".

Van de oorspronkelijke groep uit Iznâr die in 1960 in Basel was aangekomen, waren er in 1974 nog acht over die jaarlijks heen en weer trokken tussen hun werkgever en het dorp. Bepaalde bedrijven in Basel en omgeving komen in de verhalen van de migranten steeds weer terug. Aan Herr Ziegler, een aannemer in het stadje Sissach vroeg ik of hij een speciale reden had om al langer dan tien jaar arbeiders te contracteren uit hetzelfde Andalusische dorp:

"Het maakt ons niet zoveel uit, ze komen vanzelf maar nu het zo is, ze besparen ons een hoop moeilijkheden en administratie. Het is gemakkelijk om via de mensen die al op ons bedrijf werken aan nieuwe arbeiders te komen, wanneer we ze nodig hebben. Ze zijn daar zelf blij mee want het geeft hun de kans om vrienden en familieleden een dienst te bewijzen. Voor het bedrijf is dat een garantie dat er goede krachten komen want de ervaring heeft geleerd dat alleen de lui komen met een goede mentaliteit. Als je als bouwondernemer langere tijd krachten uit hetzelfde dorp, uit dezelfde families onder contract heb, krijg je minder problemen bij het inwerken van nieuwkomers. De filosofie van ons bedrijf, de regels, zijn aan de nieuwe krachten al voor een groot deel bekend, hetgeen kosten bespaart en de rust en de Zweckmässigkeit op onze onderneming ten goede komt".

Ondanks bepaalde gevestigde patronen van gecontinueerde contractering door bepaalde werkgevers, stond de positie van vrijwel alle arbeiders uit Iznâr op de Zwitserse arbeidsmarkt, op de langere termijn gezien, in het teken van voorlopigheid en tijdelijkheid. Om dit nader toe te lichten moet ik eerst ingaan op de manier waarop in Zwitserland de werving van seizoenarbeiders was geregeld en op de bepalingen die in het leven waren geroepen om een permanente vestiging van buitenlanders zoveel mogelijk te beperken.

Werving en aanmelding; legale en illegale arbeiders

Het verhaal van José Valadéz is typerend voor de wijze waarop in de beginfase van de jaren zestig de trek van seizoensmigranten in haar werking: spontaan, ongecoördineerd en ongecontroleerd. In de meeste West-Europese landen werd in deze jaren weinig gedaan om het vrije verkeer van arbeidsmigranten te reguleren. Individuen konden hun woonplaatsen verlaten op zoek naar werk en, aangetrokken door geruchten, door kranteberichten, door brieven of informatie van vrienden of familieleden of op goed geluk, ergens neer strijken in de hoop een inkomstenbron te vinden die méér zou opleveren dan het geploeter op het eigen akkertje of het werken voor een landeigenaar. Evenmin van de vraagkant, van werkgevers uit West-Europese industriegebieden, was er in deze fase sprake van enig gecoördineerd beleid of van samenspel met nationale overheden.

In 1963 kwamen er personeelschefs van het farmaceutische bedrijf Ciba-Geigy uit Basel naar Iznár om arbeiders te werven. Dergelijke initiatieven waren heel gebruikelijk. Uit het naburige Montejaque zijn op die manier aanvankelijk vrijwel alle seizoensmigranten terechtgekomen bij twee of drie bedrijven in Frankfurt en Stuttgart. Uit Setenil en Olvera werden zo belangrijke groepen aangeworven voor Hoogovens in Nederland.

Na 1964-1965 werd zowel van de kant van de vraaglanden als van de kant van de Spaanse overheid het vrije verkeer en de vrije werving ingeperkt en traden allerlei wettelijke bepalingen in werking. Spanje sloot met verschillende landen wervingsovereenkomsten. Formeel werd sedert die tijd vraag en aanbod van arbeidskrachten gekanaliseerd door het Instituto Español de Emigración. Het beleid ten aanzien van seizoensmigratie werd een functie van een regionale bevolkings- en industrialiseringspolitiek. Het kwam er op neer dat men seizoensmigratie in bepaalde streken méér bevorderde dan in andere. In de praktijk kwam daar niet zoveel van terecht omdat de bureaucratie niet opgewassen bleek tegen het spontane vertrek van individuen, vooral doordat zich in de voorafgaande jaren een zichzelf in standhoudend proces in werking had gezet van vertrek, vestiging en terugkeer waarbij informele, lokale agenten (familieleden, vrienden), buiten het IEE om, als sponsors optraden voor nieuwe seizoensmigranten.

Toch zijn er in Spanje uit verschillende Europese landen bureaus gevestigd, soms verbonden met de consulaire diensten, die ten behoeve van werkgevers uit die landen via het IEE arbeidskrachten aanwierven. Het IEE

zorgde er voor dat de gevraagde aantallen, geselecteerd op de vereiste kwalificaties, terecht kwamen bij de werkgevers in de landen die erom gevraagd hadden. Het IEE had kantoren over het gehele land, in alle provinciehoofdsteden. Op het niveau van comarca en gemeente trad gewoonlijk de secretaris van het Sindicaat op als vertegenwoordiger van het IEE.

Wat gebeurde er wanneer een inwoner van het dorp in Zwitserland wilde gaan werken? In theorie, volgens de regels, zou hij dan naar het dichtbijzijnde kantoor van het IEE stappen, in Málaga, waar hij informatie zou kunnen krijgen over mogelijkheden en vereisten, afhankelijk van het aanbod van arbeidsplaatsen dat vanuit het hoofdkantoor in Madrid aan de betrokken afdeling was doorgegeven. Hij zou zich aanmelden voor het bedrijf van zijn keuze en afwachten tot de vereiste papieren gereed waren en hij zou worden opgeroepen. Het IEE zou zijn reis verder regelen en als administratieve bemiddelaar optreden tussen hem en het bedrijf.

De praktijk was echter anders. Iemand die deze weg wilde volgen - er zijn er die het gedaan hebben - kreeg te maken met ongeïnteresseerde en traag werkende ambtenaren. Hij moest zich voorbereiden op een enorme papierberg en tussen het moment waarop hij het initiatief opvatte om te vertrekken en het moment dat hij aan het werk kon gaan, verliep soms meer dan een half jaar. Een dergelijke opzet kwam onvoldoende tegemoet aan de vaak impulsieve en spontaan opgevatte plannen van potentiële seizoensmigranten. Bovendien wist de seizoensmigrant in de meeste gevallen heel goed waar hij naar toe wilde: daar waar zijn vrienden, buurtgenoten of familieleden zaten. In de praktijk vertrokken de meeste seizoensmigranten buiten de officiële kanalen om. De secretaris van het Sindicaat vertelde dat er in 1973 en 1974 geen enkele seizoensmigrant uit het dorp door eerste bemiddeling van het IEE naar Zwitserland was vertrokken was, hoewel het aantal mensen dat daar voor het eerst een contract had resp. 27 en 15 had bedragen.

Hoe kwam men het land binnen? Hoe kwam men aan werk? De praktijk. Seizoensmigranten uit Iznár konden, behalve van de genoemde officiële weg, van twee andere wegen gebruik maken om in Zwitserland aan de slag te komen. In het voorjaar van 1974 kon ik deze praktijken waarnemen:

- Men ging legaal te werk maar op eigen gelegenheid. Hierbij wachtte men af tot het bedrijf waar men vroeger al gewerkt had een contract stuurde of men verzocht een familielid of vriend die in Zwitserland verbleef er voor te zorgen dat hem een contract werd toegestuurd. Met zo'n arbeidscontract in de hand en met een paspoort kwam men zo legaal Zwitserland

binnen, waarna men na een medische keuring aan het werk kon gaan. Deze methode werd steeds moeilijker naarmate de Zwitserse overheid het aantal buitenlandse werknemers per bedrijf ging contingenten. Alleen iemand met een heel goede vriend in Zwitserland of met een werkgever waar hij persoonlijke relaties mee onderhield, kon er met enige zekerheid van op aan dat hij op deze manier aan een eerste of aan een vernieuwd arbeidscontract kon komen. Om de lege plaatsen binnen het per bedrijf toegewezen contingent stonden veel liefhebbers te dringen.

- De illegale methode. Deze hield in dat men zonder contract naar Zwitserland vertrok en probeerde als toerist het land binnen te komen. De politie lette er echter scherp op mensen met een Mediterraan uiterlijk en de kans was groot om bij de grens te worden teruggewezen. Men paste daarom allerlei trucs toe om toch ongemerkt binnen te komen: een enkeling verstopte zich in de kofferbak van een auto (riskant, kans op ontdekking met als gevolg een aantekening in het paspoort, waardoor latere toelating - ook met contract - uitgesloten was), sommigen maakten gebruik van landweggetjes of gingen 's nachts door het bos (tijdrovend en eveneens riskant), de meesten probeerden het via de trein. Om argwaan van de grenspolitie te voorkomen had men dan in Cerbères, aan de Spaans-Franse grens, al een treinbiljet gekocht naar Frankfurt in Duitsland, waarmee men kon aantonen op doorreis te zijn; wanneer de trein in Basel aankwam, stapte men daar uit.

Iemand die zonder arbeidscontract op deze manier de grens was overgekomen had als eerste zorg het uit handen blijven van de politie. Ik weet niet of de politie in werkelijkheid voortdurend contrôles uitvoerde op illegale buitenlanders maar een feitelijke constatering is dat buitenlanders zich gedroegen alsof dat wel zo was. Een tweede zorg was het vinden van een veilig onderdak; tenslotte moest zo gauw mogelijk werk gevonden worden. Zolang de Iznareños niet over een arbeidscontract beschikten voelden zij zich vogelvrij om bij de eerste de beste contrôle, op straat, in openbare gelegenheden, in cantinas, opgepakt te worden en de grens overgezet. Het vinden van onderdak was op zich al problematisch omdat alle in cantinas en bedrijfsbarakken verblijvende buitenlanders geregistreerd moesten zijn. Kantinebazen en bedrijfsleiders waren beducht om in geval van contrôle een boete te krijgen. De arbeiders uit Iznâr die in het voorjaar van 1974 illegaal Zwitserland waren binnengekomen (ca. 30) gooiden het op een accoordje met hun dorpsgenoten

die wél de vereiste papieren hadden; ze werden tijdelijk verstopt in particuliere cantinas en in één geval werkte ook de bedrijfsleider van een aannemersfirma er aan mee dat een aantal personen ergens op een zolder kon worden verborgen. Eenmaal onder dak, ging men er op uit om werk te vinden, d.w.z. men hoorde de reeds aan het werk zijnde dorpsgenoten uit over de mogelijkheid een werkgever te vinden die beschikte over "permisos libres", onopgevulde plaatsen in het toegewezen contingent en in laatste instantie probeerde men aan de slag te komen bij werkgevers die bereid zijn om arbeiders illegaal in dienst te nemen. Het laatste was nooit de bedoeling toen men uit het dorp vertrok. Men verwachtte na verloop van enige tijd wel een legaal arbeidscontract te kunnen krijgen maar als dat niet lukte moest men noodgedwongen de onderduikperiode steeds weer verlengen. Het illegaal in dienst nemen van buitenlanders kwam in Basel praktisch alleen voor in de bouw en in de horeca, en uitsluitend bij kleinere bedrijven waar maar een paar man personeel werkte. Weliswaar was de buitenlander in zulke gevallen overgeleverd aan de willekeur van de werkgever maar aan de andere kant kon deze ook weer niet te ver gaan omdat hij zelf bij ontdekking gedwongen was een forse boete te betalen. Illegaal aangestelde buitenlanders hoopten voortdurend hun positie te kunnen legaliseren door de plaats in te nemen van andere buitenlanders, die wel een contract hadden maar niet waren komen opdagen of voortijdig weer vertrokken. In het geval van de Iznareños lukte dit ook na verloop van tijd. de ca. 30 personen die in maart clandestien het land waren binnengekomen, hadden eind juni allemaal een geldig arbeidscontract. Wanneer een buitenlander er tenslotte in slaagde om een contract te bemachtigen, was hij gedwongen om een comédie op te voeren: eerst het land weer verlaten, om met het hem zogenaamd toegestuurde contract bij de grenspolitie te verschijnen en zich te laten keuren bij de Grenzsanität. Eenmaal goedgekeurd, kreeg hij een stempel in zijn pas met het cijfer I, hetgeen inhield dat hij Arbeitsfähig werd verklaard en officieel en gelegaliseerd aan het werk kon gaan.

Tijdelijk en vast verblijf: hindernissen

Vanuit het gezichtspunt van de mensen in het dorp leek het bestaan in Zwitserland op dat in een jungle, waar men zonder list, zonder geluk en zonder hulp van lotgenoten verloren raakte. Seizoensmigranten kregen er te maken met ingewikkelde, ondoorzichtige wetgeving, bestaande uit

regelingen die tot doel hadden snel aan een stijging van de vraag naar arbeidskrachten te kunnen voldoen maar even snel weer overvloedige arbeidskrachten het land uit te krijgen. Voor de buitenlanders kwamen deze regelingen neer op twee in het dagelijks leven ingrijpende realiteiten: contracten waren tijdelijk en de bewegingsvrijheid in het land was beperkt.

In principe was het zo dat iedere buitenlander vrij het land kon binnenkomen en dat beperkingen pas in werking traden wanneer hij in het land wilde gaan werken. Officieel kreeg hij dan te maken met verschillende soorten van verblijfsvergunningen.

1. Een tijdelijke vergunning, geldend voor maximaal negen maanden (permis saisonnier).
2. Een tijdelijke vergunning voor 12 maanden, na toestemming van de vreemdelingenpolitie opnieuw te verlengen (permis annuel).
3. Een vestigingsvergunning (permis de résidence), voor onbepaalde tijd.

Pas wanneer hij in totaal 45 maanden in Zwitserland had gewerkt als saisonnier (in de praktijk dus na vijf jaar), kon hij aanspraak maken op een verblijfsvergunning van het type annuel.

Een vestigingsvergunning kon hij, wanneer hij trouwde met iemand van Zwitserse nationaliteit, krijgen na vijf jaar, in andere gevallen pas na tien jaar.

De rechtspositie van buitenlanders met een tijdelijke verblijfsvergunning is in Zwitserland geregeld in het zgn. Temporärstatut, dat nog dateert uit 1931, vastgelegd in de Federale Wet, artikel 18, dat sindsdien vrijwel ongewijzigd is gebleven.

De beperkende bepalingen, verbonden aan dit statuut, waar de buitenlanders in de praktijk mee te maken kregen, kwamen in grote lijnen neer op het volgende:

- Het was aan saisonniers niet toegestaan om leden van hun gezin mee te nemen wanneer deze niet over een arbeidscontract beschikten. Een man kon zijn vrouw alléén laten overkomen wanneer zij ook werkte. Een echtpaar dat in Zwitserland werkte, mocht haar kinderen niet bij zich hebben (tenzij deze óók een arbeidscontract hadden). Wanneer een vrouwelijke contractarbeidster in Zwitserland een kind kreeg, moest het kind het land twee maanden na de geboorte verlaten. In Castles en Kosack (1973: 210) lezen we dat de vreemdelingenpolitie contrôles hield op scholen om te zien of pas ingeschreven buitenlandse kinderen over een verblijfs-

vergunning beschikten. Kinderen die het land als "bezoekers" of "toeristen" waren binnengekomen maar in werkelijkheid illegaal bij hun ouders verbleven, werden bij ontdekking, tegelijk met hun al dan niet legaal verblijvende ouders, het land uitgezet.

- De saisonniers mochten gedurende hun verblijfperiode niet zonder toestemming van de vreemdelingenpolitie van werkgever veranderen. In werkelijkheid betekende dit dat men na een conflict met de werkgever (hetgeen in het verleden enkele mannen uit het dorp overkwam) aan het kortste eind trok en het land uit moest.
- Een saisonnier mocht onder geen voorwaarde tijdens zijn contractperiode verhuizen naar een ander kanton (In de praktijk had dit voor de betrokkenen, behalve discriminerende, ook lastige consequenties. In Basel loopt de grens van de kantons Basel-Stadt en Basel-Land door de stad heen: de dichtbevolkte wijk Alschwill ligt bijvoorbeeld in het kanton Basel-Land).
- Het was de saisonniers niet toegestaan om voor eigen rekening woonruimte te huren. Ze waren in eerste instantie verplicht om de door hun werkgever beschikbaar gestelde (verhuurde) huisvesting te accepteren en wanneer deze daar niet over beschikte, gebruik te maken van een van de geregistreerde 'pensions voor gastarbeiders ("cantinas")
- Wanneer hun contracten na negen maanden afgelopen waren, moesten ze het land verlaten. Ze mochten pas terugkomen nadat tenminste drie maanden verstreken waren en dan nog uitsluitend wanneer ze in het bezit waren van een nieuw contract.

Een seizoensmigrant die in totaal vijf maal achtereen een contractperiode had voltooid op een permis saisonnier, had voortaan recht op een permis annuel. Hij mocht in dat geval (echter pas weer na het verstrijken van één jaar) zijn gezin laten overkomen; hij mocht dan ook een huis huren. Hij mocht ook van werkgever veranderen maar uitsluitend binnen hetzelfde kanton en uitsluitend binnen dezelfde bedrijfssector (een bouwvakarbeider mocht ook als "annuel" niet omschakelen naar bijvoorbeeld kelner, tenzij hij weer opnieuw als "saisonnier" wilde beginnen).

Het overwegen van korte termijnregelingen; een voorbeeld

De Zwitserse overheid had dus allerlei belemmerende maatregelen

geschapen waardoor de grote massa van buitenlandse werknemers alleen maar voor perioden van korte duur in het land kon verblijven en uitsluitend om er arbeid te verrichten. Het is daarom des te opmerkelijker dat er onder de Iznareños in Basel zo weinig waren die gebruik maakten van het recht om na vijf maal een verblijf van negen maanden, een permis annuel te verkrijgen, om van vestiging maar te zwijgen.

Van de ca. 60 personen die aanspraak konden maken op een permis annuel, maakten slechts 8 er gebruik van (echtparen, beide partners in Zwitserland). Van degenen die in aanmerking kwamen voor een permis de résidence (het aantal personen dat ononderbroken langer dan 10 jaar als contractarbeider in Zwitserland had gewerkt was niet hoger dan 15 à 20) hadden er zich slechts twee in Zwitserland gevestigd: de één was getrouwd met een Italiaanse uit een lang in Zwitserland wonende familie, de ander met een Zwitserse.

De overgrote meerderheid leek er, ook wanneer de wettelijke hindernissen niet meer op hen van toepassing waren, zelf niets voor te voelen het verblijf in Zwitserland permanent te laten zijn. Het verblijf van de groep in haar geheel droeg het stempel van tijdelijkheid, hetgeen tot uitdrukking kwam in de manier waarop economische en sociale banden met het dorp werden onderhouden.

De beperkingen in Zwitserland werden als ongemakkelijk en discriminerend ervaren maar het was vooral de zorg over de kansen op een nieuw contract dat de seizoensmigranten bezighield. Het streven dat achter de beperkingen schuil ging, de politiek van de Zwitserse overheid om te voorkomen dat zich op de lange duur onvoorzien grote groepen buitenlanders in het land zouden vestigen, leek de Iznareños niet te raken. Ze waren nu eenmaal niet naar Basel gekomen met de bedoeling daar een nieuw bestaan te beginnen en het valt te betwijfelen of onder een méér lankmoedig toelatings- en vestigingsbeleid de bereidheid om in Zwitserland te blijven groter zou zijn geweest.

De belangrijkste interesse van de Iznareños was om ongestoord te kunnen werken, om zoveel mogelijk geld over te houden. Hun aspiraties en verwachtingen waren gericht op belangen in hun eigen dorp, in Spanje. Ze gaven er blijk van aan Zwitserland geen boodschap te hebben. Hoewel in vrijwel alle gevallen het verblijf in Zwitserland een voorlopig en tijdelijk karakter droeg, waren er onder de seizoensmigranten uit Iznâr grote verschillen met betrekking tot de regelmaat en frequentie waarmee ze

contractperioden in dat land vervulden. Sommigen, zoals José Valadez, kwamen jaar na jaar steeds weer terug, steeds naar dezelfde werkgever. Voor hen was de seizoensmigratie praktisch een onderdeel van een levenspatroon geworden, waarop hun hele gezinsleven was afgestemd. In werkelijkheid overheerste ook bij deze individuen altijd het idee van "deze keer voor het laatst".

De seizoensmigranten keerden vaak naar het dorp terug. Niet alleen telkens na het beëindigen van een contractperiode maar ook tussentijds. In juni, met het feest van San Pedro in het verschiet, namen de meeste gehuwde migranten een paar weken vakantie. Het doel daarvan was niet alleen het feest of de korte gezinshereniging maar was ook gelegen in de behoefte om voeling te houden met de arbeidsmarkt in de streek. Men was in feite zodanig gefixeerd op de theoretische kans ergens dicht bij huis een baan te kunnen vinden en in het dorp te kunnen blijven, dat men, wanneer men op vakantie ging, altijd de mogelijkheid incalculeerde niet meer terug te komen, ondanks het nog lopende contract. Heel typerend was in dit verband dat de Iznareños die in 1973 uit Basel in het dorp op vakantie waren zonder uitzondering een enkele reis hadden genomen. Jongeren, die in Basel een tijdlang als Hilfsarbeiter in de bouw hadden gewerkt en een minimale ervaring hadden opgedaan in bepaalde specialismen, zoals betonvlechter of inschaler, benutten doorgaans de eerste de beste gelegenheid om, eenmaal op vakantie terug in het dorp, werk te zoeken in de hotelbouw aan de kust.

Het leek soms paradoxaal dat mensen die zich eerst zoveel moeite hadden getroost om in Zwitserland aan de slag te raken, na een paar maanden al weer bereid waren er mee te stoppen en zich vastklampten aan een onzekere hoop op een baan in hun eigen streek.

De redenen die seizoensmigranten aangaven voor het voortijdig beëindigen van het aanvankelijk zo fel begeerde arbeidscontract leken vaak rationalisaties van moeilijk te vertolken gevoelens van onbehagen en van allerlei privé-omstandigheden. Zoals ook met andere belangrijke beslissingen het geval was leken de betrokkenen vaak geen rekening te houden met de consequenties van hun handelingen.

In de laatste tien jaar zijn er toch veel in de gelegenheid geweest om in Zwitserland een behoorlijk fonds te vormen, waarmee men in het dorp een huis had kunnen kopen, wat land, een huis aan de kust, kapitaal voor een bedrijf. Ik zal op de economische gevolgen van de contractarbeid in

Zwitserland nog nader ingaan maar in dit verband kan vast worden opgemerkt dat het aantal inwoners van het dorp dat jaar na jaar planmatig naar Zwitserland vertrekt en dat verloop van tijd als gevolg daarvan een wezenlijk fonds heeft kunnen vormen, waarschijnlijk niet hoger is dan enkele tientallen.

Enkele voorbeelden om wat te verduidelijken van de omstandigheden waarin het soort beslissingen zoals hierboven aangegeven, werden genomen.

Pepe Vargas vertrok in maart 1973 zonder contract naar Zwitserland. Hij had geluk want op 1 april kon hij met een geldig arbeidscontract aan het werk bij een bouwfirma in Basel. Daar verdiende hij 1500 fr. per maand. In Basel maakte hij elke maand 700 fr. op. Het restant, 800 fr. maakte hij over naar zijn rekening bij de Banco Central in Ronda. Het maandelijks nettobedrag kwam zo neer op 16.000 pesetas. Hiervan was 7000 pesetas nodig voor het levensonderhoud van het gezin, dat behalve uit Pepe en zijn vrouw, uit drie kinderen bestond, waarvan er één op de technische school zat in Ronda. Netto hield het gezin, zolang Pepe in Zwitserland zat, maandelijks een bedrag over van 8000 à 9000 pesetas. Deze situatie duurde echter maar drie maanden want op 5 juli was Pepe weer terug in het dorp. Had hij ontslag gekregen? Was hij ziek geworden? Nee, zijn zwager had een ongeluk gehad en deze had Pepe aangeboden een veld garbanzos, dat hij in deelpacht had genomen, van hem over te nemen. De opbrengst van het veld bedroeg 20.000 pesetas, het werk was snel gedaan maar Pepe had zijn contract in Basel er voor laten vallen. Tot half september liep hij werkloos rond in het dorp tot hij als timmermansknecht werk vond bij een bouwbedrijf in Marbella. Zijn loon bedroeg daar 10.500 pesetas per maand, wat in die tijd het maximum was dat een ongeschoolde arbeider in de bouw verdienen kon. Van dit bedrag bleef maar weinig over. Pepe kwam elk weekeinde naar huis en het gezin maakte in die tijd meer geld op dan toen hij nog in Basel was. Bovendien was het schooljaar begonnen en moesten in die periode verschillende extra uitgaven worden gemaakt ten behoeve van de kinderen.

In januari kreeg hij ontslag omdat het bouwproject waaraan hij werkte gereed was. Hij bleef een maand thuis en legde in die tijd een nieuwe tegelvloer in zijn huis. In februari werkte hij als dagloner

bij een transportbedrijf in Ronda, waar hij voor het lossen van vrachtauto's dagelijks 400 pesetas ontving. Van zijn laatste spaarcenten kocht hij in maart een treinbiljet naar Frankfurt, in de hoop in Basel weer aan werk te komen.

Een vergelijkbare situatie was die van Ramón Becerra, die eveneens na een paar maanden in Basel te hebben gewerkt, zich tijdens de zomer liet overhalen om als encargado te gaan werken voor een landeigenaar uit Ronda, op diens cortijo even buiten het dorp. De eerste tijd beviel hem dat goed. Er was nog geld over van Zwitserland. Het was zomer en de kinderen konden zwemmen in de waterbak op het erf van de cortijo. Ramón mocht de vijgen en de noten op het terrein voor eigen rekening plukken. Verder had hij gratis water en electriciteit, elke week 30 eieren en een kip om te slachten en elke maand 10 kilo garbanzos, een afgesneden ham en 5 liter olijfolie. Aan loon ontving hij 7000 pesetas per maand. In de winter bleek het bestaan op de cortijo voor Ramón en zijn gezin toch te zwaar. Ramón bedankte de eigenaar en ging weer terug naar het oude huis in het dorp, eigendom van zijn schoonvader. Samen met zijn schoonvader nam hij twee hectare olijfbomen van de veearts in deelpacht voor de oogst. In maart vertrok ook Ramón weer naar Basel.

De lijst met dergelijke voorbeelden zou naar believen kunnen worden uitgebreid, wanneer ik mij baseer op de toestand in 1973. De beschikbaarheid van contracten was in dat jaar nog niet zo problematisch als in het daarop volgende jaar.

In 1974 was het aantal contracten gedaald van ca. 320 naar ca. 200, waarbij ik de indruk had dat men, in de verwachting dat het misschien de laatste kans zou zijn, zuiniger omsprong met zijn contract: de groep die ik eind juni van dat jaar in Basel aantrof, had vrijwel dezelfde samenstelling als die welke ik tussen 10 maart en 30 april al had leren kennen.

Achtergronden: leeftijd en sociale positie

De groep die in het voorjaar van 1974 in Basel verbleef, waarvan bij de secretaris van de Agrupación iets bekend was, bestond uit 172 mannen en 20 vrouwen. Daarnaast schat ik dat er nog eens 10 à 20 mannen waren waarover geen gegevens te krijgen waren. Wat de leeftijd betreft, bestond de helft van de groep uit personen tussen 20 en 40 jaar. De 27 jongere mannen waren voor het merendeel dienstplichtigen die in Basel

waren gaan werken in afwachting van hun oproep. De meesten van deze jongeren waren afkomstig uit Casas Nuevas. In de rest van de groep waren de mannen van Casas Nuevas in de minderheid, met name in de categorie ouder dan 40 jaar.

In onderstaande tabel heb ik een eenvoudig overzicht gegeven van de samenstelling naar leeftijd en wijk van deze groep.

	<20j.		20-40j.		>40j.		tot.
	ongeh.	geh.	ongeh.	geh.	ongeh.	geh.	
Casas Nuevas	19	-	14	10	-	8	51
dorp	8	-	41	22	6	44	121
	27	-	55	32	6	52	172

Wat de sociaal-economische achtergrond van de seizoensmigranten in Basel betreft, had ik, zonder in de gelegenheid te zijn dit systematisch na te gaan, de stellige indruk dat het bezit van een hogere status geen belemmering vormde om als contractarbeider in Zwitserland te gaan werken. Onder de seizoensmigranten bevonden zich bijv. leden van de familie Jiménez, neven van de oude cacique. Boeren, niet rijk maar toch nauw gelieërd aan de kleine dorpselite. Voor deze mensen zou het onbestaanbaar zijn geweest om bijvoorbeeld als landarbeider olijven te gaan plukken, of naar de vendimia te gaan in Frankrijk.

Camilo Pimentel uit Casas Nuevas vergelijkt de situatie met vroeger:

"Vóór dat er werk was in Zwitserland had je in het dorp twee klassen: rijken en armen. Rijken waren mensen die altijd goed te eten hadden en die beschermd werden door de autoriteit. Arme mensen waren van de rijken afhankelijk. Toen ik een jaar of twaalf was ging ik eens de heuvels in om hout te zoeken voor het haardvuur. Toen ik een voorraadje bij elkaar had kwam daar Manolo Jiménez aan, gezeten op een paard. Deze knaap, eentje van mijn leeftijd, was de zoon van een grote boer. Hij vroeg mij wat ik met het hout wilde. Toen ik het hem vertelde joeg hij zijn paard op mij af, hij verspreidde en vertrapte het hout en vertelde het aan zijn vader die de Guardia Civil naar ons toestuurde. Manolo was de schuld van het pak slaag dat ik toen kreeg. Deze Manolo werkt nu als peón albañil bij Ziegler in Sissach, hij is net zo arm als de anderen, misschien nog wel armer want het land van deze familie is niets meer waard.

Jiménez woont nog wel in een mooi huis maar als hij niet als wij in Zwitserland werkt, heeft hij geen duro om te besteden".

Dat de trek vanuit het dorp naar Zwitserland misschien niet tot een omkering van de rollen, maar wel tot een zekere egalisering van vroeger ongelijkheidsrelaties heeft geleid, kan geïllustreerd worden aan de hand van het volgende relaas van een seizoensmigrant van nog geen 30 jaar oud. Hij heet José, is pas getrouwd en woont in Casas Nuevas. Door jarenlang achtereen naar Zwitserland te gaan kon hij geld bij elkaar sparen om een huis te kopen en in te richten.

José is trots op zijn huis. Op het nieuwe wandmeubel in de kamer staan de cadeaus van de bruiloft: een danseres in porcelein, enkele vazen in fantasiemodel met gevlamde motieven, daarnaast een foto van het huwelijksreisje naar Sevilla. In het midden van het vertrek van glimmende tafel met vijf nieuwe stoelen. Op de vloer tegels in graniet-motief, de muren met kalkgruis bespoten. Het geld is op en daarom moet de nieuwe, moderne voordeur van glas en ijzer en met een lipsslot nog even wachten.

In totaal hadden José en zijn verloofde 290.000 pesetas bij elkaar gespaard. Na het huwelijk en het verbouwen en inrichten van het huis hadden ze nog 43.000 pesetas over. Dit bedrag was nodig om de winter door te komen want, we schrijven 20 december, pas in april kan hij, hoopt hij, weer een contract krijgen in Zwitserland. Voor olijvenplukken voelen zij niets. Dan moet je wel helemaal aan de grond zitten. Op den duur wil José, zoals ook zijn broers gedaan hebben, een paar fanegas land kopen om garbanzos en aardappels op te kunnen verbouwen. José blijkt, in dit opzicht is hij een uitzondering ondanks zijn afkeer van werk op het land, zich toch bezig te houden met het idee eens een eigen stukje land te bezitten, om in moeilijke tijden wat achter de hand te hebben. Na zijn verhaal wordt dat een beetje duidelijk.

Toen hij zeven jaar was werd hij door zijn ouders, arme dagloners uit de wijk Casas Nuevas, uitbesteed aan een rijke boer in Ronda. In ruil voor voedsel en onderdak moest hij varkens hoeden in de Llano de la Cruz, vlakbij het dorp. Tot zijn 15e jaar is hij bij deze boer gebleven, eerst als varkenshoeder, later als boerenknecht, belast met werkzaamheden als ploegen en onderhoud. Pas vanaf zijn twaalfde jaar ontving hij van de boer enige betaling: één duro per week om tabak te kopen. Zijn ouders waren, met vijf kinderen, al lang blij dat ze een

mond minder te eten hoefden te geven en als de kleine José met de varkens van de boer in de buurt kwam, bracht hij wel eens een paar stukken brood, die hij uit de keuken van de cortijo had gepikt, mee naar huis.

José vertelt hoe ellendig hij zich voelde wanneer hij zag hoe andere kinderen van zijn leeftijd naar school gingen, vriendjes hadden en konden spelen. De vrouw van de boer behandelde hem slecht. De boer zelf was geen kwade figuur. Hij had het jongetje wel eens stiekum, wanneer zijn vrouw het niet merkte, een extra duro gegeven om naar de bioscoop te gaan. Ook gaf deze boer (door José "el señorito" genoemd) hem soms wel eens een zakje garbanzos voor thuis of een stukje spek.

"Ik moest elke dag om 6 uur zonder eten op pad. Pas om negen uur kreeg ik een stuk brood met olie en een glas koffie. De señorito en zijn vrouw zaten dan in het warme huis te genieten van hun snoepjes en koekjes en dronken hun glaasjes zoete anijslikeur".

Uit verveling en woede over zijn lot sloeg hij van tijd tot tijd eens een varken dood: "de vez en cuando me tiré en un cochino y lo maté". Een keer of vijf, zes heeft hij dat gedaan, een varken van de boer doodgeknuppeld of gewurgd. Als hij daar mee bezig was beeldde hij zich in dat het de vrouw was van de señorito. Er ging bij die boer wel eens vaker een varken dood, ze merkten niet dat hij dat had gedaan.

"Mijn vader kwam daar wel achter, hij was erg kwaad maar heeft natuurlijk niets gezegd. Mijn vader redeneerde niet, hij was erg onderdanig tegenover de rijken. Hij zei bijvoorbeeld altijd: "de ontucht van de rijken is voor ons arme mensen brood" (el vicio del rico, el pan del pobre) of hij zei: "nog erger dan voor een gemene señorito te werken, is het om helemaal geen werk te hebben".

Tegenwoordig komt José die boer nog wel eens tegen in Ronda. Deze drinkt dan graag een copita met hem en praat over vroeger.

"Hij komt mij tegen in de stad en omhelst mij alsof ik zijn zoon ben en dan roept hij, terwijl iedereen het horen kan: "Hombre! José! wat loop je er goed gekleed bij tegenwoordig, beter dan wij die op het land moeten werken". Ik kan je moeilijk uitleggen wat het voor mij betekent, om te zien hoe de man, die vroeger in mijn ogen een soort Franco was, die in een Engelse jeep reed en lekker rook, een echte caballero, mij nu als een vriend beklopt, en afwacht tot ik het rondje betaal".

José's verhaal is niet uitzonderlijk. Zijn ervaringen komen overeen met die van een grotere groep seizoensmigranten, oudere gehuwde mannen die de slechte tijden nog hebben meegemaakt. "De mannen van de oudere generatie" is misschien een wat wijds begrip; ik bedoel de mannen met een achtergrond als landarbeider of keuterboer, geboren vóór 1943, opgegroeid in de jaren van schaarste, geen of slecht onderwijs genoten en al op zeer jeugdige leeftijd ingeschakeld in de economie van het gezin. De beroepsgeschiedenissen van deze mannen zijn varianten op een stereotiep patroon: de kinderjaren doorgebracht als veehoeder, later als boerenknecht of dagloner, als landarbeider naar verre olivenvelden en wijngaarden, als grondwerker bij de wegenbouw in Catalonië, als hulparbeider op een bouwsteiger aan de kust en later als contractarbeider in Basel. De doorsnee vertegenwoordiger van deze categorie, waarbij ik toch weer aan de mannen van Casas Nuevas denk, is iemand die lid is van of sympatiseert met de communistische partij, die vasthoudt aan een traditioneel patroon van huwelijk en gezinsleven; die zijn ouders onderhoudt wanneer dezen niet meer voor zichzelf kunnen zorgen; die in hoge mate lokaal georiënteerd is en waarde hecht aan het verwerven van bezit, een huis en een stukje land.

Onder de leden van de jongere generatie spelen dergelijke waarden een geringere rol, al konden bepaalde uitingen van een in die tijd ook in het dorp oplevende moderne jongerencultuur niet verhullen dat traditionele conventies rond verlovings, huwelijk en gezin nog stevig verankerd lagen. In de euforie van de decembermaand, als er geld te verdienen was, onderscheidden de jongere arbeiders uit Zwitserland zich in weinig van de jongeren uit de middenklassen. Ze bezochten dezelfde discotheken en dancings, besteedden grote aandacht aan kleding en gaven geld uit aan cafébezoek en grammofoonplaten. Onder de jongeren van de middenklassen waren er die nadrukkelijk vriendschap zochten met emigranten uit heimelijke interesse in de activiteiten van de communistische partij. In het dorp heerste in die tijd onder de jongeren die niet naar Zwitserland trokken het idee dat daar belangrijke dingen gebeurden.

Het was een algemeen aanvaarde voorstelling, op een terloopse en impliciete manier geuit, dat de emigranten in Basel "de beste elementen van het dorp" waren. Degenen die in Zwitserland werkten straalden naar de achterblijvers een zeker heroïsme uit. De laatsten hadden het gevoel

buiten bepaalde, voor het dorp vitale communicatie netwerken te staan.
De werkloze onderwijzer Marquez:

"Hier in het dorp gebeurt helemaal niets. Als je het echte dorp wil leren kennen moet je naar Basel gaan. De bewuste jeugd (la juventud consciente) van deze plaats zit in het buitenland en heeft een eenheid die hier niet bestaat. Ik weet dat daar gediscussieerd wordt, dat er organisatie is en dat er trancendencias meespelen waar ik graag bij betrokken zou zijn. Zodra de emigranten terug zijn zetten ze weer een ritsluiting op hun mond, er is jammer genoeg te veel wantrouwen".

Leef- en werkomstandigheden te Basel

"De dagen van juni volgen elkaar op in hun gewone ritme. Voor de mensen van Iznár zijn deze dagen echter anders. Ze hebben een andere smaak, een andere saus en een andere verwachting.

Aan het einde van deze maand, wanneer de bloesem van de lente al heeft plaats gemaakt voor de trillende, warme zomer, viert het volk van Iznár, ons schitterende, nobele en oprechte dorp, met al haar gratie en met de brille en de voortvarendheid die het steeds in alle dingen weet te leggen, het al eeuwenoude feest van San Pedro. Voor degenen die hier zijn, zijn dit dagen van plannen, van illusies en van voorbereidingen. Voor degenen die hier nu niet zijn, dagen van constante herinnering, van bijtende nostalgie, van de meest zwarte en expressieve brieven. Zoals de wolken in de zomer, hoog en ijl, soms het onmiskenbaar blauw van onze hemel verbergen, zo legt deze smartelijke afwezigheid, helaas levend en verborgen in bijna elk huis van ons dorp, een zware domper op onze feestvreugde".

Met dit toespraakje opende de pastoor van Iznár op 29 juni het feest van San Pedro. Op dezelfde avond vierden de Iznareños in Zwitserland, die niet op vakantie naar het dorp waren gegaan, hun eigen dorpsfeest in het Gundeldinger Casino aan de Tellplatz in Basel. De artiesten die daar optraden - Lola de Málaga en enkele andere flamencos - waren betaald uit een speciale pot van weldoeners, waaronder Juan Sánchez, de Banco Central en, uiteraard, de Caja de Ahorros van Don Juan de la Rosa. De vertegenwoordiger van de Banco Central was er zelfs speciaal voor overgekomen. Het feest vormde al jaren het hoogtepunt van

de gemeenschapsactiviteiten van de Iznareños in Basel, tevens een pleister op de wonde voor degenen die niet bij het echte feest in het dorp konden zijn.

Temidden van 9000 andere Spanjaarden, vormden de Iznareños in Basel-Stadt en Basel-Land één van de vele groepen uit één dorp of streek afkomstige seizoensmigranten. Ondanks het komen en gaan van steeds weer andere personen, ondanks de voortdurende onderbrekingen van het verblijf in de winter, hadden zich in de loop van de jaren een aantal specifieke instellingen gevormd die voor de mensen uit het dorp fungeerden als vaste aanknopingspunten, als vertrouwde vluchthavens in de onbekende en vijandig aandoende stad Basel.

De Iznareños vormden hier, zonder direct een homogene en gesloten gemeenschap te vormen, toch iets van een samenhangend sociaal verband. Personen die in het dorp nooit dagelijks met elkaar omgingen, die tot verschillende sociale categorieën of wijken behoorden, troffen elkaar regelmatig en deelden dezelfde ervaringen. Alvorens in te gaan op verschillende aspecten van het groepsleven van de Iznareños in Basel, is het nodig eerst in het kort in te gaan op de wijze waarop ze over de stad en de streek verspreid waren en op de omstandigheden van huisvesting.

a. Spreiding naar plaats van werk en naar type huisvesting

	1	2	3	totaal	
Olten	12			12	1. Gehuisvest in pensions van het bedrijf waar men werkte.
Zürich	10			10	
Muttenz			8 (Basel)	8	
Pratteln			6 (")	6	2. In particuliere pensions.
Liestal			4 (")	4	3. In pensions van andere
Oberwil	14			14	bedrijven dan waarbij
Sissach	22			22	men werkte (<u>cantina</u>).
Basel	16	14	28	58	
Alschwill	40	30		70	
	114	44	46	204	

Volledigheidshalve heb ik de kleinere groepen in Zürich en Olten opgenomen, hoewel ik over hen geen verdere informatie heb verkregen. De grootste afzonderlijke groep, werkzaam en gehuisvest bij één firma,

het bouwbedrijf Ziegler, bevond zich in Sissach, op ca. 25 km. afstand van Basel. De grootste concentratie van Iznareños bevond zich in het stadje Allschwill, aan de rand van Basel. Hier waren twee grote cantinas waar in totaal 40 personen uit het dorp waren ondergebracht. In Allschwill verbleven bovendien ook nog ca. 20 personen in particuliere pensions. In Basel zelf verbleef het grootste aantal Iznareños in een pension aan de Blotzheimerstrasse, vlak bij de stadgrens met Allschwill. Met uitzondering van de groepen in Olten en Zürich en in mindere mate die in Sissach en Oberwil, bevond veruit het grootste deel van de Iznareños in Zwitserland zich op enkele vierkante kilometers van elkaar.

b. De huisvesting in particuliere- en bedrijfspensions

In de manier waarop de seizoensmigranten gehuisvest waren weerspiegelt zich het provisorische en voorlopige karakter van hun verblijf in de stad. In Basel beschikte geen van de emigranten over een eigen kamer. In de particuliere pensions sliep men gemiddeld met 5 mensen op één kamer. In de bedrijfspensions trof ik slaapzalen aan met 10 bedden. Ziegler in Sissach vormde een relatief gunstige uitzondering met 3 bedden op een kamer. Er waren praktisch geen particuliere pensions met verblijfsruimten, d.w.z. met een kamer waar geen bedden stonden.

Vrijwel alle particuliere pensions bevonden zich in deplorabele staat: vochtige keukens, slecht sluitende ramen, zelden centrale verwarming en zelfs geen kachel op de kamers. Gewoonlijk ontbrak een bad of doucheruimte en in enkele gevallen zelfs een wasbak. In de meeste gevallen hadden de arbeiders in deze pensions niet het recht om bezoek te ontvangen. Het kwam voor dat huiseigenaren de bel van de deur hadden gehaald. Gerekend naar het aantal personen per kamer, waren deze vaak veel te klein en de huur (70 à 100 fr. per bed) naar verhouding te hoog.

In particuliere pensions werd de keuken gedeeld door een groot aantal arbeiders, in één geval door alle 40 bewoners van het huis. In de keukens was doorgaans wel gas en water, maar zelden warm water. Een koelkast was een uitzondering. In een van de grootste bedrijfspensions van de stad, van Stamm Baugenossenschaft AG, Spalenring 67 was voor elke twaalf arbeiders één toilet beschikbaar. De arbeiders die tijdelijk bij de overheid werkten hadden het niet veel beter. Een voorbeeld is het huis aan de Güterstrasse 109e, een huis met 14 kamers dat door

de spoorwegmaatschappij (SBB) aan haar buitenlandse arbeiders werd verhuurd. In elk van de 14 kamers stonden zes bedden, waarvoor men 40 fr. per maand betaalde. In het hele huis waren niet meer dan twee keukens en vier toiletten, op ruim 80 inwoners. Er was geen bad of douche en geen gelegenheid om kleren te wassen. Bezoek, van zowel mannen als vrouwen, was verboden.

"La cantina Peluchi"

In het pand Blotzheimerstrasse 27 in Basel, aan de grens van de stad met de gemeente Allschwil, is het kleine aannemersbedrijf van Peluchi gevestigd. Een oud, vervallen gebouw in een nette burgerstraat. Op de begane grond en in een bijgebouw gereedschap, zakken met specie, betonmolens. Op de bovenverdieping een gastarbeiderspension. De aannemer heeft de exploitatie van het pension overgedaan aan Rossi en zijn vrouw, Italiaanse immigranten die al lang in Basel wonen.

Er is een grote eetzaal met een bar, waar men 's avonds tussen 19.00 en 20.00 uur voor 7 fr. een maaltijd kan krijgen, bereid door Rossi's vrouw en dochter. In het pension verblijven in totaal 28 mannen, waarvan 17 Iznareños, 2 Madrilenen en 9 Italianen. Slechts 4 van hen werken bij Peluchi. Er zijn twee slaapzalen van 10 bedden, drie slaapkamers van 4 bedden, door middel van houten schotten van elkaar gescheiden. Elke bewoner heeft een eigen kasthelft. Er zijn enkele bedden niet bezet: een paar vaste klanten van vorige jaren hebben geen contract meer gekregen.

Het verblijf in een cantina (pension met verplicht gebruik van maaltijd) heeft voor de mensen het nadeel dat privacy er minimaal is en dat het naar verhouding duurder is dan een particulier pension: het bed kost 90 fr. per maand, voor de avondmaaltijden en ontbijt komt daar per maand, vooruit te betalen, 300 fr. bij. Wanneer iemand voor het einde van een reeds betaalde maand vertrekt, krijgt hij, in overleg met Rossi, die geen beroerde figuur is, een deel van het bedrag terug. In de eetzaal staat een jukebox met Spaanse en Italiaanse platen, er staat een gokautomaat en een versleten biljart met rubber knoppen. Het sanitair bestaat uit een toilet, een douche en twee wasbakken waar de mannen zich 's morgens scheren en waar ze op zaterdagmorgen hun was doen. 's Morgens om acht uur, zaterdag en zondags om 11 uur, moet iedereen,

werk of niet, de deur uit en maakt Rossi's dochter de vertrekken schoon. Het ruikt er naar ontsmettingsmiddel en het geheel maakt een bedompte en schamele indruk.

De cantina ligt in een keurige wijk van middenstanders en kantoorbedienden, waarmee het contact niet erg vrolijk is. Even wat plezier daarbinnen, of er gaat een telefoontje uit de buurt naar de politie. De tolerantie gaat niet ver. De buurt is voornamelijk evangelisch-gereformeerd. De Iznareños begrijpen niet dat de mensen uit de straat zich ergeren wanneer zij op zondag onder opgewekt gesnater en vrolijke grollen het bedompte pension verlaten om hun verveling op straat te verdrijven. De buurt is er in geslaagd om via de politie gedaan te krijgen dat de luiken voor de ramen van de slaapvertrekken op zondag gesloten blijven. Kleinigheden, die de Iznareños nóg sterker het gevoel geven dat ze op hun tellen moeten passen.

Zoals voor de drogist tegenover het pension, die voor het raam van zijn winkel een paier heeft geplakt met de woorden: "Ausländer PKW nicht parkieren. Wird sofort abgeschleppt", terwijl er in het pension, op Rossi na niemand is die een auto bezit.

Op je tellen passen, guardarse bien, is onder de Iznareños in de cantina Peluchi de uitdrukking van een overdreven legalistisch gedragspatroon in situaties waarin men met Zwitsers in aanraking komt. Men wil niet opvallen. Niet de aandacht trekken van instanties, want ook al kloppen de papieren, er lijkt een voortdurende angst voor de politie.

Verwaltungsrechtliche Ausweisung, een onverbiddelijke maatregel, hangt de buitenlander boven het hoofd van wie het gedrag aanleiding geeft aan te nemen dat hij zich niet aan de gevestigde orde kan of wil aanpassen. In de cantina doen verhalen de ronde, van horen zeggen bijvoorbeeld, over de man uit Alcalá, die door het voetgangersstoplicht gelopen was, aangehouden, zich niet verstaanbaar kon maken, gebaren, de politie dacht aan praatjes en verzet, die ondanks het feit dat zijn papieren in orde waren, de grens werd overgezet.

Men is op zijn hoede. Persoonlijke relaties met Zwitsers kent men in het algemeen niet. In al die jaren zijn er slechts twee huwelijken gesloten tussen jongens uit Iznár en meisjes uit Basel. De publieke opinie in Basel is de buitenlanders verre van welgezind. De frequente campagnes rond het "plan Schwarzenbach" wekken geen verbazing wanneer men ziet hoe de man in de straat, hoe arbeiders op het werk, met

onverschilligheid en nauw verholen afkeer de buitenlanders tegemoet treden.

Aan de andere kant merk je ook dat de Iznareños van hun kant nauwelijks geïnteresseerd zijn in de Zwitserse samenleving en niets moeten hebben van het Zwitserse levenspatroon. Xenofobie van Zwitsers en etnocentrisme van Iznareños wegen in de ongelijke machtsrelatie niet tegen elkaar op. De Iznareños ervaren de stad als een vijandig gebied, waar men omzichtig zijn weg zoekt, waar enclaves en bepaalde vaste herkenningpunten bestaan waartussen men zich verplaatst, zorgvuldig elke mogelijke botsing vermijdend. Zulke plaatsen zijn: cantinas waar dorpsgenoten en andere Andalusiërs verblijven, het station SBB, de kiosk met bladen uit het eigen land en op de weekenden: de voetbalclub en de "sala", een afgehuurd cafézaaltje in Allschwill waar de mensen uit Iznâr elkaar treffen. Ook de "cantina Peluchi" is sedert omstreeks 1965 een vast begrip in het dorp, een vertrouwde plaats waar dorpsgenoten die nog geen papieren hebben, tijdelijk, onder het welwillende oog van kantinebaas Rossi kunnen worden verstoppt; waar de oudere, gezagsrijke kern van seizoensmigranten, zoals José Valadez, sinds jaar en dag verblijft en dat als het belangrijkste knooppunt fungeert van communicaties tussen Iznareños in Basel en omgeving.

Relaties met andere buitenlanders

In veel opzichten leefden de Iznareños in deze omgeving als een afgezonderde gemeenschap, zowel ten aanzien van de Zwitserse samenleving als ten aanzien van andere groepen buitenlanders en zelfs van landgenoten. Alleen op het niveau van politieke formaties en van migranten belangenorganisaties (waarop ik in de volgende paragraaf zal ingaan) was er sprake van contacten en uitwisseling tussen mensen van het dorp, enkelen althans, en andere migrantengroepen.

In het dagelijks leven bleven deze groepen sterk van elkaar gescheiden en gingen hun eigen weg. Dat was deze te opmerkelijker omdat het aantal gelegenheden waarbij men met elkaar in aanraking kwam in feite zeer groot was. Men trof andere Spanjaarden, niet alleen op het werk maar ook in de cantinas en pensions. Als men op zaterdag in bepaalde winkels kwam, of op het station, zou men gemakkelijk de indruk krijgen van een grote coherente massa van buitenlandse arbeiders, terwijl in werkelijkheid deze massa bestond uit geïsoleerde Einzelgänger en kleine

clubjes van dorps- of streekgenoten.

Andalusiërs vonden elkaar wat gemakkelijker. Er waren raakvlakken op het gebied van voetbal, politiek en flamenco, elk dorp kende op elk van deze terreinen wel een paar toegewijde beoefenaren die elkaar vonden in een, lokale of regionale antipathie overstijgende geestverwantschap. De verhouding met landgenoten uit Galicië (volgens Deike Jorge, ATEES-secretaris, vormden Galiciërs bijna 80 procent van alle Spanjaarden in Basel) was doorgaans zeer vijandig.

Wederzijds rijkelijk voorzien van vooroordelen, waar zelfs verstandige mensen in leken te geloven, bleken Andalusiërs en Gallegos elkaar moeilijk te verdragen. Gallegos deelden de in het algemeen ten noorden van de Despeñaperros-pas over Andalusiërs bestaande vooroordelen, spraken hun eigen taal en hadden de neiging zich af te zonderen. Andalusiërs beschouwden Gallegos als bekrompen, zuinige en gesloten mensen en als onderkruipers op het werk. De vraag of er meer of minder Gallegos bij een bepaalde onderneming werkten, werd in de totale beoordeling van zo'n onderneming als een plus- of minpunt aangemerkt als zijnde van invloed op de "arbeidsvreugde".

"Gallegos zijn alleen onder elkaar solidair, je kunt niet met ze werken", "Gallegos praten een raar taaltje dat niemand anders verstaat, ze leven voor zichzelf", "als Gallegos elkaar treffen laten ze je staan en vormen een reunión, ze zingen altijd dezelfde trieste liederen", "Gallegos denken altijd dat ze bedrogen worden, ze kunnen niet tegen een grapje, je krijgt er gauw ruzie mee", "je moet er mee uitkijken, want ze denken altijd dat je iets tegen hun hebt, bovendien drinken ze onder elkaar te veel en slaan er gauw op los, ze zijn sentimenteel".

Vergeleken met hun eigen landgenoten, de Galiciërs, kwamen Italianen er vrij goed af in de collectieve waardering van de Iznareños. En dat ondanks het feit dat men vaak met Italianen te maken had vanuit een ondergeschikte positie. Met Italianen kwam men op verschillende manieren in aanraking.

Op de eerste plaats was de kans niet uitgesloten dat men op een Italiaans bedrijf terecht kwam. Verschillende bouwondernemingen in Basel waren bedrijven van reeds lang in de stad gevestigde Italiaanse of Italiaans-Tirolse families. Je had er bijvoorbeeld behalve de al genoemde Peluchi, de firma's Mazzoti, Moretti, BBG Ridolfo Joller, Giovanaria

Mauro, Gemelli en BBG Gasperini. In de tweede plaats kreeg men bij deze en bij andere bedrijven onvermijdelijk te maken met Italiaans personeel, gevestigde immigranten zowel als seizoensmigranten, ongeschoolden maar ook - veel meer dan bij de Spanjaarden - gekwalificeerde vaklieden. Op bedrijven waar Iznareños werkten, namen ongeschoolde Italiaanse arbeiders veelal de op één na laagste baantjes in, als heftruckbestuurder, kraandrijver of magazijnmeester. Op het bedrijf Cron BBG bijv. (180 werknemers; gespecialiseerd in particuliere woningbouw in buitenwijken en randgemeenten) waren de hoofduitvoerders (Bauleiter) Zwitsers, de voormannen of lagere uitvoerders (Maurer-Polierer) Zwitsers, Duitsers of Italianen en de lagere ploegbazen (Vorarbeiter) die buitenlanders onder zich hadden, Italianen.

Op kleine bedrijven met een minder gearticuleerde gezagshiërarchie speelden Italianen vaak, tijdens hun gewone werk, de rol van doorgever. Zo werd op het kleine bedrijf Reckinger Roch und Tiefbau, in Riehen, de communicatie tussen de eigenaar en de Duitse uitvoerder aan de ene, en de Spaanse betonmakers, speciemenagers en hulparbeiders aan de andere kant, in stand gehouden door de Italiaanse "magasineri", een manusje van alles, wiens voornaamste overige taak het was om voor het gereedschap te zorgen en bestellingen van voedsel en drank voor de arbeiders uit te voeren.

Zonder dat men kon spreken van contacten, die in de werk- en privé-sfeer het doelmatige en oppervlakkige overstegen, betekende de Italiaanse aanwezigheid in Basel voor de Iznareños een verzachting van de als beklemmend ervaren atmosfeer van de stad en van de afwezigheid van enige teken van belangstelling voor hun lot van de kant van de Zwitserse bevolking.

De taal speelde in dit verband ook nog een belangrijke rol. Mannen die één seizoen in Basel waren geweest, konden, wanneer ze daar enige moeite voor hadden gedaan, zich vaak uitstekend redden in het Italiaans. Ik ben echter geen enkele Iznareño tegengekomen die zelfs na herhaalde malen verblijf in dat land, ook maar in staat was meer dan een paar huis-tuin-en-keuken woorden Duits of Schwytzerdütsch te reproduceren of zich te herinneren.

Italianen als referentiegroep, Italiaans als medium, dat was het kader waarbinnen de Iznareños zich naar buiten toe aan de wereld van

Basel wisten aan te passen.

Organisatie onder Iznareños te Basel; politieke ideeën

Tijdens de lange periode van het fascisme was het voor de mensen van het dorp gevaarlijk om politieke ideeën te uiten die in strijd waren met die van het heersende regime. Er groeide zonder twijfel na de burgeroorlog een generatie op in een klimaat van wantrouwen en onderdrukking.

De angst voor het repressie-apparaat van de Staat had zich zodanig in de mensen vastgezet dat Martinez-Alier in 1968 over de landarbeiders van Córdoba kon schrijven:

"De arbeiders geloven, en ze zeggen dat ook: "hij die de aandacht op zich vestigt, is belast", en daarmee bedoelen ze dat het beter is niet de aandacht op zich te vestigen. De arbeider "die ideeën heeft" en deze tot uitdrukking brengt, loopt niet alleen gevaar met de Staat in botsing te komen, maar ook de afkeuring op zich te laden van de meerderheid van zijn eigen kameraden, die het mis-schoen wel met de "ideeën" eens zijn, maar niet willen opvallen en de consequenties willen dragen" (Martinez-Alier 1968: 133).

Tegen deze achtergrond was het niet verwonderlijk dat arbeiders in Iznár, er onderling aan gewend om hun ideeën over politiek met allerlei voorzorgen te camoufleren, tegenover een buitenstaander lange tijd aarzelden om het achterste van hun tong te laten zien, laat staan concrete mededelingen te doen over het bestaan en de organisatie van illegale groeperingen.

In die tijd was er sprake van een absolute afwezigheid van enige vorm van openlijke politieke organisatie en zelfs van verenigingen die, zonder politiek doel, toch indirect een forum zouden kunnen bieden voor ideeënvorming met mogelijke politieke implicaties. Voor elk feest of vergadering, hoe onschuldig ook, die niet plaats vond binnen het kader van het officiële Sindicaat of van de Kerk, moest toestemming worden gevraagd aan de provinciale gouverneur en wanneer deze verleend was, betekende dit geenszins dat het vergaderend of feestend gezelschap was gevrijwaard van interventie van de Guardia Civil die, naar eigen goeddunken, vermeende inbreuken op de openbare orde kon

corrigeren. Omdat de Staat, krachtens het Concordaat van 1953, niet gerechtigd was te interveniëren in kerkelijke activiteiten, boden organisaties van de Kerk de enige mogelijkheid voor uitingen van politiek verzet.

Dit bleek aanvankelijk uit de spanningen die in het begin van de jaren zestig optraden tussen progressieve kerkelijke groeperingen en de Staat over de activiteiten van de HOAC (Hermandades Obreras de Acción Católica), een organisatie die er van beschuldigd werd een communistische mantelorganisatie te zijn; dit bleek later, en vooral ook in de provincie Málaga, uit de vaak onverhulde steun die van de zijde van de Kerk, werd gegeven aan illegale syndicalistische arbeidersbewegingen, zoals de Comisiones Obreras, en uit openlijke stellingname ten gunste van stakende arbeiders (zoals de bisschop van Málaga bij de grote staking in december '73 bij het textielbedrijf Intelhorce). Op dorpsniveau speelde de pastoor vaak een belangrijke rol, hij kon in het raamwerk van de parochieorganisatie ruimte geven voor politieke activiteiten en politieke discussie. Dat gebeurde in plaatsen waar bijvoorbeeld een zogenaamde Teleclub bestond, waar de pastoor wel de nodige faciliteiten en rugdekking verschaftte maar zelf op de achtergrond bleef. Dat gebeurde ook op een meer uitgesproken manier, zoals in het dorp Benosaján. In dit dorp, niet ver van Iznár, waar een kleine maar belangrijke vleesverwerkende industrie bestaat, werkte de pastoor overdag als arbeider in een van de bedrijven; de sacristie van het kerkgebouw werd hier 's avonds benut voor het houden van illegale bijeenkomsten. Het hing helemaal af van de plaatselijke omstandigheden. In Ronda, in de centrale - bourgeois - parochie van de Socorro kerk, in Cuevas en in Algatocín, waren priesters aangesteld die algemeen bekend stonden als "comunistas" en in een illegaal blaadje, "La Voz Obrera", lazen we in januari 1974 zelfs een artikel van de hand van een - anonieme - dorpspastoor onder de titel: "Waarom ik communist ben".

In Iznár werd het tijdens mijn verblijf nooit helemaal duidelijk wat er aan politieke activiteiten plaats vond. Mensen gaven, wanneer je hun vertrouwen had, wel met zoveel woorden te kennen hoe ze over bepaalde dingen dachten; sommige personen en zelfs een hele wijk - Casas Nuevas - hadden de faam "comunista" te zijn, maar hoe precies de connecties lagen, en of er een organisatie aan ten grondslag lag, daar

was moeilijk achter te komen. Pas aan het einde van het jaar, toen de seizoensmigranten die hun contract hadden volgemaakt terug waren in het dorp, en daarna in Basel zelf, was het mogelijk om verschillende indicaties die ik uit de onderstroom van relaties en kleine feiten uit het dagelijks leven had kunnen destilleren, in een wat meer omvattende samenhang te zien, en er een en ander uit af te leiden.

Alvorens hier op in te gaan is het nuttig enkele gebeurtenissen aan te halen die in de periode in Spanje de publieke opinie bezig hielden en die onder de seizoensmigranten in Basel indirect van invloed waren op een opleving van politieke discussies.

- Eenstaking van melkveehouders uit protest tegen de lage monopolieprijzen. De clandestiene communistische radiozender Pirenaïca, waar veel naar geluisterd werd, gaf hier elke avond uitgebreid commentaar op.
- Stakingen van vissers en van taxichauffeurs.
- Stakingen op alle universiteiten tegen numerus clausus, eveneens onderwerp van uitgebreide radiocommentaren.
- De aanslag op Franco's rechterhand Carrero Blanco.
- Het proces van de Staat tegen leiders van illegale vakbonden, bekend onder de naam "proces 1001". Bij het proces waren ook personen betrokken die via de organisatie van Comisiones Obreras in Sevilla, persoonlijk bekend waren aan enkele naar Sevilla geëmigreerde arbeiders uit het dorp.
- De opstand van het leger in Portugal, dat een eind maakte aan de dictatuur van Caetano en dat onder de bevolking de verwachting wekte dat iets dergelijks ook in Spanje mogelijk zou zijn. Hiermee in verband stond het optreden van de UMD, een beweging van democratisch gezinde militairen, weliswaar klein in aantal maar de gebeurtenissen in Portugal gaven de mensen aanvankelijk reden om aan te nemen dat de groep militairen die in de openbaarheid kwam, in de praktijk slechts het topje was van een veel grotere beweging.

Ik memoreer deze gebeurtenissen omdat ze in het voorjaar van 1974 de gemoederen bezighielden. Onder de seizoensmigranten in Basel was in een korte periode een beperkte euforie ontstaan over de op korte termijn te verwachten omwenteling. Deze leidde tot een versnelde en ver-

rassende politisering, uitgedrukt in een stijging van het aantal activisten en sympatisanaten van de communistische partij. Nieuw in deze situatie was dat communisten vaker als zodanig naar buiten traden.

Behalve wat ik eenvoudigheidshalve de kettingreactie van dramatische gebeurtenissen op nationaal niveau noem, beginnend met de dood van admiraal Carrero Blanco, een kettingreactie waarvan niemand, en zeker niemand in het dorp, kon voorzien wat de uitkomst zou zijn, speelde ook het plotseling opgekomen inzicht een rol dat men al in een nabije toekomst rekening zou moeten houden met een drastische vermindering van het aantal beschikbare arbeidsplaatsen (contracten) in het buitenland. De euforie werd dan ook sterk overschaduwed door dit sombere perspectief. Op 26 april belegden communisten uit het dorp een vergadering in restaurant Sonne, in Sissach bij Basel. Het motto van de vergadering (waarvoor, zoals het genoemd werd "alle positieve democratische elementen" waren uitgenodigd) luidde: "Het einde van de dictatuur is nabij, de crisis van het monopoliekapitalisme bedreigt onze arbeidscontracten; eenheid van alle democratische krachten is noodzakelijk; we moeten ons bezinnen op een onzekere toekomst in Andalusië".

De ontwikkeling van een lokale afdeling van de communistische partij had niet alles, maar wel veel te maken met de mogelijkheid om in het buitenland, in casu Zwitserland, organisaties te vormen die in Spanje zouden zijn onderdrukt. Toch kunnen we deze ontwikkeling niet los zien van een breder verband van groepsrelaties die zich in de wisselwerking tussen "het dorp" en de regelmatig in Zwitserland verblijvende seizoensmigratie aftekent. Het is wel zo dat het verband, dat ik hierna zal aangeven, in de praktijk van het onderzoek niet direct aan het licht kwam. De oorzaak hiervan ligt in een samenstel van factoren die, omdat ze in sterke mate verbonden waren met de sfeer van de betrekkingen tussen personen van het dorp onderling en tussen hen en de onderzoeker, moeilijk weer te geven zijn. Enerzijds had dit te maken met een klimaat van geheimhouding, een merkbare houding van mondje dicht, ook al ging het om zaken waarvan iedereen op de hoogte was en men dit van elkaar wist. Anderzijds met het verschijnsel dat personen die iets met een politieke organisatie te maken hadden, wanneer zij in die hoedanigheid aangesproken werden, de neiging hadden hun eigen standpunten en biografische bijzonderheden naar de achtergrond te schuiven en zich te verliezen in het bereidwillig afleggen van plechtig aandoen-

de verklaringen, vanuit een plaatsvervangend woordvoerderschap, in de trant van: "Als alle democratische krachten zich hier verenigen, zal er een einde komen aan de macht van latifundistas en monopoliekapitalisten".

Om het verband te verduidelijken tussen de opkomst van de communistische partij en de seizoensmigratie naar Basel, moet ik iets zeggen over het bestaan van meer of minder formele groepen, met een meer of minder bestendig karakter en over het netwerk van personen dat deze groepen met elkaar verbond. Want de opkomst van de communistische partij in het dorp is geen verschijnsel dat van de ene op de andere dag begint maar het resultaat van een proces dat zich over een reeks van jaren heeft uitgestrekt en dat niet gebonden is aan de activiteiten van één toevallige persoon, of van een aanwijsbare groep of organisatie van meerdere personen.

In veel opzichten leefden de Iznareños in Basel als in een gesloten gemeenschap waarin, buiten het werk, slechts op beperkte schaal contacten plaats vonden met buitenstaanders. Men kon er eigenlijk nauwelijks spreken van een gemeenschap omdat de groep die daar verbleef geen vaste samenstelling kende. Toch ontwikkelden zich hier in de loop der jaren groepen die in bepaalde opzichten bestendige trekken vertoonden. Daarmee bedoel ik dat ze kenmerken droegen van een organisatie met een eigen charter of reglement, waarvan het voortbestaan een autonoom karakter droeg en niet afhankelijk was van het accidentele lidmaatschap van individuen. Anderzijds was het bestaan van deze groepen heel nadrukkelijk verbonden met de specifieke omstandigheden die samenhangen met het verblijf in Basel en met de politieke onmogelijkheid om in Spanje belangengroepen op te richten met een legale basis.

Hoewel deze groepen dwars door bestaande dorpstegenstellingen, met name door die tussen Casas Nuevas en de rest van het dorp, heenliepen, kan ik niet zeggen dat ze in Basel leidden tot hechtere integratie van de mensen uit hetzelfde dorp. Rivaliteiten, ruzies en onderlinge jalouzie floreerden in Basel evengoed als in het dorp en ressentimenten tussen de wijk Casas Nuevas en de rest van het dorp bleven ook binnen de groepen in Basel een rol te spelen.

De groepen of organisaties die in dit verband meespeelden waren:

- Agrupación Benéfica Iznareña, een onderlinge steunorganisatie van alle migranten uit het dorp. Hoewel ze haar hoofdkwartier in Basel had en de leden daar een soort club vormden, omvatte de Agrupación op papier ook emigranten uit het dorp die in Frankrijk woonden.
- De voetbalclub C.F. de Iznár, die in Basel aan de competitie meedeed. Formeel opgezet als een replica van de voetbalclub in het dorp, vervulde ze in Basel méér functies dan die van voetbal alleen. C.F. de Iznár nam een centrale plaats in bij wat men het georganiseerde gezelligheidsleven zou kunnen noemen. In de competitie was de club in Basel niet erg succesvol. Wedstrijden konden vaak niet doorgaan omdat het vereiste aantal spelers niet aanwezig was of omdat nieuw aangekomen spelers uit het dorp niet tijdig konden worden ingeschreven.
- Asociación de Trabajadores Españoles en Suiza (ATEES), een belangenvereniging van Spaanse gastarbeiders in Zwitserland, waarvan een deel van de Iznareños lid was. Een democratische belangenvereniging, met 20.000 leden verspreid over heel Zwitserland, die in naam niet verbonden was met enige politieke stroming maar die in de praktijk, in de top van de organisatie zowel als in de plaatselijke afdelingen, nauw verbonden was met partijkaders van de PCE.
- PCE, de communistische partij van Spanje, die onder de seizoensmigranten in Basel en in het dorp een aanhang had die groter was dan het aantal actuele leden van dat moment. PCE-leden vormden knooppunten in netwerken van potentiële leden en sympatisanten, vooral onder de jongeren, en speelden een overheersende rol zowel in ATEES, Agrupación, als C.F. de Iznár.

Sinds 1971 bestond er in Iznár een afdeling van de PCE, opgericht door uit Zwitserland teruggekeerde migranten. De leden ervan stonden in nauwe verbinding met het partijkader in Sevilla, waarvan de lokale groep een onderafdeling was. Op lokaal niveau opereerde de partij in het diepste geheim, zoals ze ook in de grote steden Sevilla en Málaga een teruggetrokken, weinig provocerend maar actief bestaan leidde. Zo nu en dan hoorde je geruchten over vergaderingen die in het open veld of in verlaten berghutten werden gehouden. Hoeveel leden de partij in het dorp precies had, is mij nooit verteld. Uit verschillende uitspraken van betrokkenen kon ik echter afleiden dat er vóór de herfst van 1973, waarschijnlijk niet meer dan 3 personen waren met een lidmaatschapskaart en

ca. 30 actieve aspirantleden. In de herfst van 1973, in samenhang met de gebeurtenissen rond het proces 1001, verdubbelde het aantal actieve aspirantleden.

Ondanks de risico's die aan het maken van propaganda verbonden waren, circuleerden in die tijd allerlei blaadjes in het dorp, waarin het probleem van migratie en landhervorming aan de orde werd gesteld. Ze droegen namen als: La Tierra, La Voz del Campesino, El Campo Andaluz, reminiscenties oproepend aan de anarchistische periodieken van eertijds. De teksten in deze pamfletten waren gericht op landarbeiders maar vooral ook op kleine boeren. Ze stelden concrete problemen aan de orde als overschotten, dalende prijzen, lonen etc. en werden omdat ze duidelijke voorbeelden bevatten, in een herkenbare Andalusische context, door de mensen met gretigheid gelezen. De herkomst van deze pamfletten was moeilijk na te trekken; soms stond onder de titel een aanduiding als: "Boletín de las Comisiones Obreras del Campo Sevillano", maar meestal wees niets er op welke beweging of organisatie er achter zat.

Het eigenlijke medium van de communistische partij, Mundo Obrero genaamd, werd door migranten uit Basel het dorp binnengebracht, circuleerde soms van hand tot hand en er werd ook wel incidenteel in het geheim mee gecolporteerd onder de kring van vertrouwde medestanders. Mundo Obrero had een zekere symboolwaarde omdat er een grote, goed georganiseerde partij achter zat maar het was geen medium dat de mensen aansprak. Het werd ook nauwelijks gelezen. Daarvoor lagen de onderwerpen die er in besproken werden op een veel te abstract niveau en bevatte het te veel in jargon en omzichtige formuleringen gestelde partijpolitieke standpunten over onderwerpen van nationale en internationale politiek die de meeste mensen niet erg aanspraken.

In het vorige hoofdstuk heb ik al gewezen op de rol die de beide broers Durán gespeeld hebben bij het op gang brengen van een communistische kern in het dorp. Antonio woonde in Dos Hermanas maar kwam regelmatig naar het dorp om zijn moeder op te zoeken. Een man met een enorm prestige in het dorp, niet alleen onder de arbeiders. Hij had verschillende politiebureaus van binnen gezien en ook kennis gemaakt met de pijnlijke verhoormethoden van Franco's politieke brigade. Later, toen de partij op het punt stond legaal te worden, bleek dat hij als lid van het regionale comité van de partij in Sevilla, al jaren lang een hoge

plaats in de partijhiërarchie had ingenomen. Zijn broer Paco met zijn vrouw woonde een tijdlang in Basel, waar een afzonderlijke afdeling van de partij bestond die in Zwitserland haar hoofdkwartier had in Genève.

Zo kwam het dat de mensen die in het dorp terugkeerden, via Antonio in Dos Hermanas betrokken werden bij de opbouw van de illegale partij. Antonio straalde met zijn zelfverzekerde, kalme en erudiete optreden al een vermoeden uit van toekomstige macht. Bij het stabiliseren van een lokaal partijkader speelde hij in 1973 al in op de verwachting dat communisten eens aan de macht zouden deelnemen. Een gevleugeld woord van hem, dat toen in het dorp opzien baarde omdat men zich eenvoudig in die situatie niet kon inleven: "we moeten mensen hebben voor verantwoordelijke posten, burgemeestercandidaten van de partij moeten nu al klaar staan". Toch werd het optreden van de communisten gekenmerkt door een aantal tegenstrijdigheden. Aan de ene kant deden ze alle mogelijke moeite om bij de mensen zo gunstig mogelijk voor de dag te komen - in dit verband werd het begrip "mentalizar", bewustmaking (ik kan het ook niet helpen) gebruikt - aan de andere kant hielden ze hun gelederen toch gesloten en pasten een tamelijk stringent toelatingsbeleid toe. In Basel noch in het dorp was het gemakkelijk om op eigen verzoek toegelaten te worden tot het aspirant-lidmaatschap, iets waarover verschillende jongeren hun teleurstelling uitdrukken.

De aantrekkingskracht die de partij op veel personen uitoefende hield volgens mij verband met de volgende factoren:

- Er straalde een zekere gematigheid van uit. Termen als revolutie, ont-eigening e.d. kwamen in hun vocabulaire niet voor. In plaats daarvan: landhervorming met respectering van de rechten van niet-monopolistische eigenaars, coöperativisme, pluriforme democratische samenwerking, beter onderwijs etc. Het gezicht van de communisten correspondeerde niet met het diabolische beeld dat vooral onder de middenklasse ten aanzien van "rood" vanouds had bestaan ^{x)}.

x) De opstelling van de communisten in het dorp kan men in zeker opzicht niet los zien van de manier waarop de PCE in ruimer verband opereerde. De officiële beleidslijn van de Carillo-Ibarurri stroming stond sinds 1964 in het teken van verzoening, pluriformiteit en compromis; de tactiek werd beheerst door de "mars door de instituties". Dit hield bijvoorbeeld in dat men zowel in de grote steden als op het platteland niet alleen greep trachtte te krijgen op arbeidscomité's maar ook de verticale falangistische syndicaten van binnen uit penetreerde en als dekmantel gebruikte voor activiteiten die door de regering als "illegaal" werden beschouwd (Carillo 1965: 95-96; Blasco 1972: 135; Hermet 1971: 161-183).

- Traditionele tegenstellingen binnen de dorpssamenleving leken irrelevant tegen de achtergrond van het nooit helemaal uitgesproken maar impliciete en suggestieve perspectief op toekomstige verhoudingen waarin dorps- en streekbelangen zouden prevaleren boven klassebelangen. De term "clase obrera" had in het woordenlijstje van de partijgenoten meer een retorische functie in plaats van dat ze verwees naar een duidelijk te omlijnen empirische entiteit. Tegelijkertijd was dit een reden tot verstolen wrevel bij degenen die zichzelf, op basis van "ascription", krachtens familie achtergrond, opstelling van ouders in de burgeroorlog, wijk, of wat dan ook, automatisch beschouwden als legitieme dragers van de linkse erfenis. Vooral in Casas Nuevas was dit te merken (zie hoofdstuk 2, Bailaor's mening over Manolo Pimentel) maar ook onder de migranten in Basel speelde een bepaalde, moeilijk in woorden te vatten, mentaliteit een rol waarbij men een subtiel onderscheid legde tussen "hun communisten" en "onze communisten". Onder communisten zelf leefde dit onderscheid misschien ook wel maar zij maakten er, eenmaal toegetreden tot de kleine binnencircel een demonstratie van om uitingen van deze mentaliteit weg te praten.
 - Leden van de middenklasse, boeren en arbeiders beseften dat na een eventuele machtwisseling in het land, de partij een factor van betekenis zou kunnen worden. Ondanks repressie en angst die hun stempel op de onderlinge verhoudingen drukten, waren er indicaties bespeurbaar van wat men misschien kan noemen: het anticiperend compromis ^{x)}. Vooruitlopend op nog niet te overziene nieuwe machtsverhoudingen, vormde zich zowel in het dorp als onder de seizoensmigrantten in Basel, een voorhands nog sluimerende partij-cliënteel van individuen die niet de kans willen lopen later als tegenstander of als "fascist" te worden gebrandmerkt. Deze houding kwam tot uitdrukking in een impliciete tolerantie, binnen een neutrale context van dorpspatriotisme en gemeenschappelijke regionale belangen die men los kon zien van
-
- x) Een zekere tweeslachtigheid in de houding van de middenklasse ten opzichte van de PCE wordt, in nationaal verband, door Hermet aangevoerd.
".... l'image d'un PCE parti de l'ordre et refuge des classes moyennes et des petits exploitants agricoles c'est complètement estompée propagande qui présente le communiste comme le prototype du "rouge", destructeur de l'édifice social et de la paix intérieure"((Hermet 1971: 132).

bestaande en potentiële interne tegenstellingen.

Wat het laatste betreft, de context die zich daar uitstekend voor leende was die waarin de lokale elite de kans had om op populistische wijze solidariteit te demonstreren met de emigranten in het algemeen, niet vanuit een klasseperspectief maar vanuit een sociaal voorgeschreven begaanheid met het lot van "de zonen van ons dorp in het buitenland" en met hun gezinnen.

Het medium dat aan Iznareños die niet met links geassocieerd wens-ten te worden maar zich tegelijk niet wilden isoleren van een politieke stroming waarvan het in de lijn der verwachting lag dat ze in de toekomst een machtsfactor zou kunnen worden, werd gevormd door de Agrupación Benéfica Iznareña.

Deze vereniging was in 1968 in Zwitserland opgericht door een groep-je seizoensmigranten uit het dorp. Zowel in de oorspronkelijke initiatiefgroep als in de latere besturen (juntas) treffen we vrijwel uitsluitend communisten aan (of personen die met de partij geassocieerd konden worden). Ook een groep voormalige migranten uit Frankrijk speelde een rol. In de statuten omschrijft men het doel van de vereniging als: "Het verzamelen van fondsen voor de hulp aan behoeftige emigranten". Om het niet-politieke karakter te accentueren, luidde de doelstelling: "Uitsluitend beneficieel, om het hoofd te bieden aan allerlei soorten van noden van haar leden in het buitenland, van hun gezinsleden in Iznár en van degenen die naar het vaderland zijn teruggekeerd".

Lid worden van de Agrupación kon iedereen: "Al degenen, hombres y mujeres, die sympathie voelen met het werk dat zij wil uitvoeren de leden kunnen ideeën naar voren brengen over verbeteringen, waardoor in het belang van onze vereniging systemen en procedures gemoderniseerd kunnen worden".

Hoewel de Agrupación geen rechtspersoonlijkheid bezat, in Zwitserland noch in Basel, ontleende ze aan haar eigen statuten een allure van legitimiteit. Om in Spanje als vereniging erkend te worden zou ze hebben moeten voldoen aan de Wet op de Asociaciones, hetgeen betekende dat haar bestaan daar alleen mogelijk zou zijn geweest als onderdeel van een kerkelijke organisatie of van de Movimiento. Om deze en om

andere, meer praktische redenen kozen de initiatiefnemers Allschwill als domicilie.

Paco Pimentel, een van de initiatiefnemers en gedurende enkele jaren president, legt uit:

"We wilden alleen een steunorganisatie zijn maar ook een kader om meer eenheid te krijgen in ons dorp. Er bestond onder onze emigranten een grote behoefte om hun gezamenlijke belangen te bespreken, maar het enige mom waaronder een organisatie niet direct de kans liep om vernietigd te worden, was liefdadigheid (la beneficencia). Om als zodanig erkenning te krijgen hebben we nog moeite genoeg moeten doen. Onze statuten hebben we opgesteld in overleg met Critóbal Ramirez (advocaat uit Sevilla verbonden aan Comisiones Obreras). Ik wijs u erop dat we daarin al direct bepaald hadden dat de burgemeester, de pastoor en de vrederechter van het dorp, bovendien de commandant van de Guardia Civil in Ronda en Don Juan de la Rosa, automatisch ereleden zouden zijn. We hebben ze hierom niet gevraagd maar ze vanuit Allschwill met een mooie brief benoemd, om ze voor een voldongen feit te plaatsen. In de statuten hebben we bovendien bepaald dat het bestuur jaarlijks in Allschwill gekozen wordt, uit de leden die daar aanwezig waren. Daarmee voorkwamen we risico's, om in het dorp gepakt te worden op overtreding van de wet, daarmee voorkwamen we vooral dat niet-emigranten, personen die niet tot de arbeidersklasse behoorden, invloed zouden krijgen op onze organisatie. We zijn er in geslaagd om binnen een aantal jaren een groep bewuste mannen te laten wennen aan de regels van een democratische organisatie en we hebben laten zien dat arbeiders, gewone jongens uit Casas Nuevas en anderen die nooit voor vol werden aangezien, in staat waren tot samenwerking en tot gedisciplineerde en doeltreffende actie in het belang van de gemeenschap".

In zoverre de Agrupación zich als een zuiver beneficiële instelling presenteerde en zich in het dorp bezig hield met het inzamelen van fondsen onder haar leden en het verlenen van uitkeringen aan noodlijdende gezinnen, werd haar door de autoriteiten (die zelf erelid of gewoon lid waren) niets in de weg gelegd.

Het feest dat de Agrupación jaarlijks in december in de bioscoop van het dorp organiseerde, genoot de instemming en medewerking van het

hele dorp, met inbegrip van de autoriteiten en van "rechts".

Tóch waren er grenzen, die als ze overschreden werden, leidden tot een reactie. In december 1973 wilde het bestuur van de Agrupación het feest vooraf laten gaan door een korte zakelijke ledenvergadering. Het enige agendapunt was een financieel verslag over de activiteiten van het voorafgaande jaar. De commandant van de Guardia Civil, die als erelid voor het feest was uitgenodigd, gaf na overleg met de burgemeester het bevel de reeds begonnen vergadering onmiddellijk te beëindigen (hetgeen zonder morren, alsof het niemand iets verbaasde, gebeurde, waarna het feest begon). Paco Pimentel, hierover om commentaar gevraagd, gaf de volgende uitleg: "Er was alleen toestemming gevraagd voor het feest en niet voor de vergadering. Iedereen wist dat de Guardia Civil een administratieve reden had om de vergadering op te heffen. Iedereen wist ook dat de burgemeester een psychologische reden had om daar bij de Guardia op aan te dringen. Voor de burgemeester was het onacceptabel dat iemand die als communist bekend stond, als President van een groep waar men toch, al hield men ze voor zich, bedenkingen tegen koesterde, voor het voetlicht zou treden in iets wat leek op een officiële hoedanigheid".

De burgemeester van het dorp bleek al bij eerdere gelegenheden moeite te hebben gehad met de figuur van de President van de Agrupación. De burgemeester immers, door de Staat op voordracht van de Movimiento-leden aangesteld, niet op basis van competentie of electoraal vertrouwen maar op loyaliteit aan de principes van de autoritaire Staat (zijn populariteit in het dorp was overigens niet gering), moest zich wel ongemakkelijk voelen met een figuur die in tegenstelling tot hemzelf gekozen was. Gekozen weliswaar als President van een kleine en ogenschijnlijk onbetekende migrantenorganisatie, maar niettemin met het onmiskenbare imago van een gezagsfiguur, deed hij afbreuk aan het gezag van de burgemeester.

De organisatie van migranten in Basel bracht zo in het dorp allerlei tegenstrijdige effecten teweeg. Een aantal daarvan zijn reeds vermeld. Machtspolitieke en psychologische aspecten zijn in dit verband moeilijk van elkaar los te zien. De groep die tot de invloedrijken van deze organisatie behoorde, genoot in het dorp prestige niet alleen op grond van het feit dat ze de nominale doelstelling van de vereniging

tot uitvoering bracht maar vooral omdat ze aanzetten leverde tot een steeds urgenter discussie over de vraag: "Wat gebeurt er met ons wanneer er geen werk meer is in het buitenland?".

De Agrupación vertoonde enerzijds de corporatieve trekken van een typische dorpsorganisatie en in dit opzicht vormde ze een bedreiging voor het monopolie dat de lokale elite tot dan toe bezat op de ceremoniële vertegenwoordiging naar buiten; anderzijds raakte ze, door haar verwevenheid via persoonlijke netwerken met een politieke (PCE) en met belangenorganisaties (ATEES, Comisiones Obreras), regionale en nationale dimensies die de economische en politieke verhoudingen van het dorp transcendeerden.

Effecten van groepsvorming van seizoensmigranten in het buitenland op de dorpsleven zijn niet te isoleren uit het hele samenstel van veranderingen in de interne machtsverhoudingen en in de relatie van het dorp met de wijdere omgeving. Deze effecten zijn nauw verweven met onder meer de volgende ontwikkelingen.

- Interne tegenstellingen tussen groepen, gefundeerd in een ongelijke verdeling van rurale bestaansmiddelen, vervagen. De oorzaak hiervan is niet alleen gelegen in de afgenomen betekenis van land als bron van bestaan, van macht, rijkdom en aanzien en uit het wegtrekken van de vroegere elite maar ook in een nivellering van consumptie-patronen. Overschrijvingen van gelden uit Zwitserland hebben hier een zekere rol in gespeeld. Daarmee nam ook de betekenis af van instituties en bewegingen die in deze tegenstellingen hun bestaansreden vonden. Dat is gebeurd met het casino, als een exclusieve club van landbezitters die onderling de zaken regelden, dat is tenslotte, en al voor Franco's dood gebeurd met de lokale Movimiento. Om dezelfde reden zijn ook anarchistische organisaties, universeel moralistisch van inspiratie maar in sterke mate betrokken op lokale verhoudingen, niet meer teruggekomen.
- De traditionele dichotomie rijk-arm, of landeigenaar-dagloner, verbleekt, zonder helemaal te verdwijnen, tegen de achtergrond van nieuwe machtsfiguraties. Bankinstellingen, industrieën, ondernemingen in de toeristensector, ontwikkelingsmaatschappijen, overheidsinstellingen, militaire bases, energiecentrales etc., vormen onderdelen van wijd-

vertakte complexen die hun bases hebben in ver verwijderde centra van macht en administratie.

De voornaamste bronnen verschuiven naar het centrum in plaats van naar de periferie en binnen deze ontwikkeling neemt de belangrijkheid van het dorp als politieke en economische eenheid af (vgl. Weingrod & Morin 1971: 315).

Migranten en hun inkomsten; bestedingen en besparingen

Tenslotte wil ik ingaan op enkele kwesties die ik in de inleiding al heb aangeroerd in het verband van de hele regio en die te maken hebben met de gevolgen van seizoensmigratie naar het buitenland voor het dorp. Globaal zou men zich in het algemeen twee voorname economische effecten kunnen voorstellen:

1. Dat rurale exodus verlichtend is voor de druk op de schaarse bronnen; dat hierdoor betere uitzichten ontstaan voor de achterblijvers; dat de productiestructuur erdoor kan worden verbeterd doordat agrarische ondernemers genoodzaakt zijn tot rationalisatie.
2. Dat overschrijvingen van geld uit het buitenland, jarenlang en in een ononderbroken stroom, enig structureel effect hebben en een bijdrage leveren van lokale en regionale bestaanscondities; dat de productiestructuur van de landbouw met dit geld verbeterd kan worden; dat er als gevolg daarvan belangrijke verschuivingen ontstaan in de eigendomsverhoudingen op het land.

Wat het eerste punt betreft kan men in het dorp wel spreken van rurale exodus maar dit hield niet in dat iedereen die van het land weg-trok ook het dorp verliet. Een deel van de inwoners is weliswaar weggegaan (zie hoofdstuk 2) een groot deel is ook gebleven, woonde in het dorp maar zette elders haar arbeidskracht in.

Voor de laatste categorie betekende seizoensmigratie een samenstel van twee componenten: een geografische uitbreiding van vormen van trek-arbeid die al een langer bestaan hadden en een los-vaste integratie in moderne arbeidsmarkten zoals in de bouw en het tourisme.

Tegelijkertijd leidde de verminderde druk op het land, omgezet in hogere arbeidskosten, in dit deel van Andalusië (zowel ecologisch als qua agrarisch potentieel een uithoek met weinig ontwikkelingskansen)

niet tot mechanisatie en rationalisatie op een schaal van enige betekenis maar tot verwaarlozing en het onbenut laten liggen van agrarische bronnen.

Wat betreft de rol van overschrijvingen uit het buitenland wil ik, alvorens in te gaan op bijzonderheden, eerst iets zeggen over de orde van grootte van bedragen die in het dorp terecht kwamen, over de grenzen waarbinnen besparingen mogelijk waren en over de bestedingen.

1. Inkomsten

De maandinkomsten van seizoensmigranten in Basel vertoonden in principe weinig onderlinge verschillen, met uurlonen die uiteen liepen van 9 tot 11 Zw. Fr. Bekijken we eerst, als voorbeeld, het inkomen over een hele contractperiode (9 maanden) van een seizoensmigrant, een Hilfsarbeiter in de bouw, en geven daarna aan welk deel van dat inkomen maximaal naar het dorp kon worden overgemaakt.

<u>Brutomaandinkomen</u>		Zw.Fr. 1565,--
<u>Af:</u> Gemeentebelasting	47,40	
Staatsbelasting	59,00	
Legerbelasting	18,20	
Kerkbelasting	7,60	
Brandweerbelasting	6,50	
Reinigingsrecht	2,30	
Bedrijfsongev. & ziekteverz.	62,20	
	203,20 →	<u>203,20 -</u>
<u>Nettomaandinkomen</u>		<u>1361,80</u>
Uitgaven per maand, minimaal:		
Huisvesting	100,--	
Voedsel	450,--	
Vermaak, roken, etc.	150,--	
	700,-- →	<u>700,-- -</u>
Maandelijks over te houden:		<u>661,80</u>
Per contractperiode is dit:		5956,--
Per contractperiode komt hierbij:		
Vakantiegeld:		<u>985,-- +</u>
		<u>6941,--</u>

6941,--

Per contractperiode gaat hier af:

Reiskosten (als hij niet met

vakantie gaat en per trein reist) 180,--

Kleding en uitrusting 550,--

730,-- →

730,-- -

Maximaal over te houden bedrag

over een volledige contractperiode

periode:

Zw.Fr. 6211,--

Gaan we uit van een bankkoers van Zw.Fr. 100/pesetas 2200, dan be-
droeg in dit geval de nettosom die maandelijks maximaal in het dorp
terechtkwam 136.642 pesetas.

Dit bedrag betekende een theoretische maximum dat haalbaar was wan-
neer men alles op alles zette, praktisch als een kluizenaar leefde,
niet naar het dorp ging voor vakantie en de hele contractperiode
zonder tegenslagen doorkwam.

In werkelijkheid waren de bedragen die migranten overmaakten lager
en vertoonden zij van geval tot geval belangrijke verschillen naarge-
lang de variaties in de feitelijke contractperiode en in de uitgaven-
patronen die in Basel gevolgd werden.

2. Budget en besparing

Gesteld dat iemand met dit maximum thuiskwam, of via de bank had
overgemaakt, wat kon hij er dan mee doen? Laten we eerst kijken wat
iemand die van zijn verdiensten een gezin in het dorp te onderhouden
had en geen andere bronnen van inkomsten had, geen stukje land, geen
winkel, geen handeltje dat zijn vrouw dreef, geen meeverdienende
kinderen, wat zo iemand kon overhouden. In het algemeen was men het
er over eens dat een dergelijk gezin, samengesteld uit man, vrouw en
twee kinderen, rond de 9000 pesetas nodig had om op een minimum basis
te leven ("para vivir austeramente") en rond 12.000 pesetas om op een
sociaal aanvaardbaar geacht minimum zonder luxe te leven.

We gaan er, algemeen gesproken, vanuit, dat het psychologisch niet
aannemelijk is dat individuen vrijwillig op een minimumbasis leven
(zoals enkele gezinnen in Casas Nuevas, die met onregelmatige sei-

zoenarbeid in de landbouw een inkomen haalden van maximaal 8000 à 9000 pesetas, noodgedwongen deden) zolang ze over reserves beschikken, maar dat hun consumptiepatroon toch beïnvloed zal zijn door de neiging om wat over te houden.

Binnen het (fictieve) bestek van een op maximale besparing gericht streven, lijkt het daarom realistisch om uit te gaan van het gemiddelde van genoemde twee bedragen op jaarbasis. We gaan er dan vanuit dat zo'n gezin per jaar 126.000 pesetas uit te geven had.

Als het gezinshoofd uit Basel het maximaal

haalbare bedrag overmaakte: 136.642 (a)

Als de gezinsconsumptie bedroeg: 126.000

Af: Levensonderhoud man (incl. kleding)

gedurende de contractperiode (9/12

$\times \frac{1}{2} \times 126.000 - 11.000$):

12.625

113.375 → 113.375 (b) -

Was het maximaal te besparen bedrag:

23.267

Van de groep in Basel was bijna de helft van de mannen gehuwd. Hoeveel van hen over andere bronnen van inkomsten beschikten was niet na te gaan maar deze kunnen zeker niet van veel betekenis zijn geweest. Men redeneerde nl. veelal als volgt: "als ik in het dorp op een ge-regelde manier een minimumloon (12.000) zou kunnen verdienen, zou ik niet naar het buitenland gaan". Deze overweging gold sterker naarmate iemand in voorafgaande jaren (als ongehuwde) zoveel had weten over te houden dat hij in het dorp een huis had kunnen inrichten. Dat deze overweging ook in de praktijk tot uitdrukking kwam bleek uit het reeds vermelde verschijnsel van voortijdig afgebroken contracten.

Ongehuwde mannen waren in principe in staat om een fors deel van het verdiende geld te sparen. Als ze nog niet in dienst waren geweest of nog geen verloofde hadden, kwam een deel van het geld terecht in de gezinspot. Als ze verloofd waren spaarden ze in hoofdzaak voor een huis en "para alojarse" (om zich in de spullen te steken). Jongeren zonder andere verplichtende bindingen dan met hun ouders waren veelal geneigd om een deel van hun inkomsten te besteden aan duurdere kleren en uitgaan.

Als het zo was dat seizoensmigranten onder alle omstandigheden

uitsluitend en permanent vanuit een economische rationaliteit opereerden, zouden er in het dorp velen zijn geweest met meer dan een miljoen pesetas op de bank. Er waren er die heel ver gingen. Een man bijvoorbeeld die tien achtereenvolgende jaren in Basel werkte, waarvan de laatste vijf op een jaarcontract. "Agarrao como la lapa", als een slak op zijn centen, werd van hem gezegd. Een gedrevene, een man die onder alle omstandigheden doorging, als een machine jaar in jaar uit zijn contract afwerkte, nooit tussentijds naar huis kwam voor een vakantie. Zijn twee kinderen gingen naar een middelbare school, hetgeen veel geld kostte, maar niettemin hield deze man nog geld over om als belegging een flat te kopen in Málaga. Andere seizoensmigranten voerden hun besparingen soms ook op, maar méér beperkt tot een bepaalde periode en in overeenstemming met een omlijnd doel, zoals een huis, een af te lossen schuld, kapitaal voor het bedrijf of om een stuk land te kopen, opleiding voor kinderen.

Als deze doelen ontbraken of reeds waren vervuld en levensonderhoud de voornaamste reden was om in het buitenland te werken, bleek men niet van zins omwille van maximale financiële reserves het onderste uit de kan te willen halen. Hiervoor bestonden verschillende redenen. Seizoensmigratie werd méér ervaren als een noodzakelijk kwaad, méér als een middel om in het dorp te bestaan dan als een middel om vooruit te komen. Met uitzondering misschien van enkele jongere boerenzoons, die het verblijf buitenlands, voor een beperkte periode en omdat ze zich thuis verveelden soms als een verzetje leken te beschouwen, liet men zich er in zeer negatieve bewoordingen over uit. Seizoensmigranten in Basel beschouwden algemeen hun verblijf daar als een zinloze dagelijkse kwelling, dat voor sommigen een te zware psychische belasting vormde. "Het werk gaat wel, je voert het naar behoren uit en vergeet de rest maar daarna, en vooral de week-einden, we vervelen ons dood en maken overal ruzie over; na een paar weken is niemand meer normaal en stellen we ons aan als valse kleine kinderen" (Niño Ramírez in de cantina Peluchi).

De compensatie waarop zij meenden recht te hebben, was een kostbare maar noodzakelijk geachte zomervakantie in het dorp en een onbezorgde maar niet-productieve winterstop van drie maanden.

De haalbaarheid van theoretisch maximale besparingen werd verder ook beperkt door collectieve maatstaven over eer, over de sociale waarde van personen en over de rol van individuen als deelgenoten van sociale verbanden, met name van het gezin.

"Ainsi la "rationalité" du comportement économique des membres d'une société apparaît comme un aspect d'une rationalité plus vaste, fondamentale, celle du fonctionnement des sociétés", schrijft M. Godelier en hij wijst er op dat de hiërarchie van behoeften van individuen en van groepen niet los kan worden gezien van de hiërarchie van waarden, d.w.z. van normen van voorgeschreven gedrag (Godelier 1965: 98-99).

Langdurige afwezigheid van mannen uit hun gezinnen had morele implicaties inzake de waarden die in deze samenleving golden met betrekking tot de status van de mannen als echtgenoten en als huisvaders. De publieke opinie speelde hierbij een belangrijke rol.

Zo werd van gehuwde mannen verwacht dat ze elke mogelijke, ook maar impliciete verdenking van "acabronazo" voorkwamen (in het Andalusisch spraakgebruik kent men een onderscheid tussen "cabrón" (lett.: bok): iemand die er in berust door zijn vrouw te worden bedrogen, en "acabronazo": iemand die al dan niet bewust onvoldoende alert is en daardoor mogelijkheden toelaat dat zijn vrouw overspel zou kunnen plegen).

Nancy Gonzalez beweert dat "any society in which some members regularly leave home to obtain money or goods must have special institutions to handle the needs of daily life in the absence of these members (Gonzalez 1961: 1278). Als men bij deze instituties denkt, zoals Philpott suggereert, aan een zekere "rol-flexibiliteit" in bestaande instituties zoals de familie (Philpott 1970: 11), inzake opvoeding van kinderen, gezagsuitoefening, bescherming, arbeidsverdeling etc. was het in het dorp zo dat op vlak van de dagelijkse dingen de afwezigheid van mannen in het gezin kon worden opgevangen maar dat tegelijkertijd de eer^{x)} van de mannen, hun reputatie, onder voortdurende spanning stond.

x) Honour is the value of a person in his own eyes, but also in the eyes of his society. It is his estimation of his own worth, his claim to pride, but it is also the acknowledgement of that claim, his excellence recognized by society, his right to pride (Pitt-Rivers 1968: 21).

Door de dreiging van "acabronazo"-implicaties kon een man niet te lang van huis wegblijven, tenzij zijn doelstellingen openbaar waren en door hun aard sociaal gelegitimeerd. Van een gehuwde vrouw waarvan de man in het buitenland verbleef werd verwacht dat ze zich demonstratief beklaagde over zijn afwezigheid en druk op hem uitoefende om, binnen de grenzen van het economisch noodzakelijke (en sociaal gelegitimeerde), op gezette tijden naar huis te komen. Als echtgenoot en als vader van kinderen balanceerde een seizoensmigrant tussen twee tegenstrijdige, op zijn eer betrekking hebbende sociale waarderings: tussen het eervolle beeld van "de man die zich offers getroost voor zijn gezin" en het oneervolle beeld van "de man die tekort schiet in zijn (sexuele) huwelijksverplichtingen (que no cumple) en die door zijn eigen kinderen gekend' noch gerespecteerd wordt".

Zo stonden vooral gehuwde mannen in het buitenland bloot aan verschillende vormen van druk om de banden met thuis zoveel mogelijk in tact te houden. Hierbij speelde nog een gegeven een rol dat ik eerder al aanroerde: de algemeen geconstateerde geneigdheid onder seizoensmigranten hun contract in Zwitserland op te geven in ruil voor een, desnoods lager betaalde baan in het dorp of in een andere plaats waar hij zich zou kunnen vestigen. Omdat men voor het verkrijgen van werk in de praktijk toch vaak afhankelijk was van introducties, van persoonlijke netwerken van vrienden en familieleden, was het ook om deze reden noodzakelijk om de banden met deze personen zoveel mogelijk te onderhouden.

De combinaties van al deze factoren veroorzaakte dat over de hele linie de feitelijke besparingen lang niet het niveau bereikten dat theoretisch mogelijk zou zijn geweest. De jaarlijkse zomervakantie die de meeste seizoenarbeiders (ca. 80 %) in het dorp doorbrachten, vormde in dit opzicht een belangrijke verliespost. Met de reis (per Iberia lijndienst waarop migranten 40 % korting genoten) en alle bijkomende kosten was een bedrag gemoeid dat alles bij elkaar ca. 10 % bedroeg van het totaal dat men maximaal over een hele periode van 9 maanden kon overhouden.

De man die in Basel nog had bezuinigd op een boterham van een paar cent en die op zondagmiddagen al naar bed ging om een maaltijd uit te

sparen en geen geld te hoeven uitgeven, nam, eenmaal in Málaga geland, vanzelfsprekend de taxi van 1200 pesetas die door zijn ouders of zijn vrouw al uit het dorp was uitgestuur om hem op te halen.

Hoeveel geld er uit Zwitserland in het dorp terecht kwam was niet precies te achterhalen. Wel was het mogelijk op grond van de uitgangspunten zoals uiteengezet op pag. 304 , een vrij nauwkeurige schatting te maken van de bedragen die 217 seizoensmigranten in 1974 naar het dorp overmaakten. In mijn berekening (gebaseerd op het totaal van de maximaal over te maken bedragen (a) minus de kosten van vakanties (12.000 pesetas per persoon) komt het totaal bedrag aan overschrijvingen op ca. 25,5 miljoen pesetas.

Navraag bij de Caja de Ahorros, de Banco Central en het postkantoor wees uit dat er in totaal 16 miljoen via deze kanalen in het dorp terecht was gekomen. Het aanzienlijke verschil met mijn eigen schatting kan verklaard worden uit het feit dat men een deel van het geld in constanten meebracht. Destijds zakte de koers van de peseta op de valutamarkt en velen zagen er voordeel in om sommen in Zwitserse munt mee te nemen of geld dat men niet direct nodig had, op een Zwitserse bankrekening te laten staan.

Waar werd het geld aan besteed?

Op de eerste plaats ging het al voor een groot deel op aan uitgaven voor het gewone dagelijkse levensonderhoud. In het onderstaande overzicht heb ik voor de drie categorieën seizoensmigranten (gehuwde mannen, ongehuwde mannen en meisjes) in Basel de over te maken bedragen, de uitgaven in verband met vakantie en de uitgaven voor levensonderhoud naast elkaar gezet.

	geh.m. (92)	ong.m. (95)	meisjes (20)	totaal 1974
overschrijving	12.572.900	12.980.990	1.913.000	27.466.890
<u>af: vakantie</u>	<u>888.000</u>	<u>912.000</u>	<u>192.000</u>	<u>1.992.000</u>
	11.684.900	12.068.990	1.721.000	25.474.890
levensonderhoud	10.430.500	2.692.590	566.860	13.689.950
besparing	<u>1.254.400</u>	<u>9.376.400</u>	<u>1.154.140</u>	<u>11.784.940</u>

De overschrijvingen heb ik berekend aan de hand van het bedrag (a) op pag. 304 . Voor gehuwde mannen is uitgegaan van datzelfde bedrag, voor

meisjes is uitgegaan van 70 % van dat bedrag. In de berekening heb ik onder levensonderhoud alleen de uitgaven verstaan die gehuwden maakten voor hun hele gezin (bedrag b.) en die ongehuwde mannen en meisjes voor zichzelf maakten ($\frac{1}{3}$ van b.) Het overzicht geeft hiervan een indruk.

Er zijn voorts een drietal belangrijke aspecten aan te geven waarover geen algemene gegevens konden worden verkregen en ook geen betrouwbare schatting kon worden gemaakt.

1. Cumulatieve effecten van overschrijvingen en besparingen over een langere reeks van jaren. Alleen in enkele individuele gevallen kon hier inzicht in worden verkregen. Van belang hierbij is ook de doorwerking van valutaverschillen en inflatieontwikkeling. Seizoensmigranten klaagden dat ze ondanks loonstijging en gunstige valuta-verhouding, relatief steeds meer geld moesten uitgeven aan duurdere eerste levensbehoeften^{x)}.
2. In het overzicht zijn de besparingen in alle gevallen beschouwd als het verschil tussen overschrijvingen en kosten van levensonderhoud, alsof de betrokkenen geen andere bronnen van inkomsten hadden. In de praktijk draaide een groot aantal gezinshuishoudingen op meerdere bronnen van inkomsten, die, hetzij als additionele bronnen, hetzij door de combinatie van meerdere verdienende gezinsleden, indirect van invloed waren op de besparingen.

x) De loonstijging bedroeg in Zwitserland tussen 1971 en 1974 jaarlijks gemiddeld 8,5 % (opgave ATEES). Dit land had een van de laagste inflatiecijfers van Europa. In Spanje daarentegen rezen de kosten voor levensonderhoud in dezelfde periode de pan uit. In 1972 bedroeg de stijging 9,7 % (op het platteland 9,4 %), in 1973 14,5 % (platteland 14,8 %), in 1974 22,1 % (platteland 22,5 %) en in 1975 27,7 % (platteland 27,5 %) (Instituto Nacional de Estadística 1976: 276-277). In het dorp noteerde ik in 1973 en 1974 (december) de winkelprijzen van een aantal eerste levensbehoeften.

	1973	1974	In één jaar een stij- ging van ruim 40 %
1 kg. brood	17,5	25,5	
1 liter olie	80	120	
1 kg. <u>garbanzos</u>	24	65	
1 kg. <u>boquerones</u> (vis)	20	80	
1 kg. aardappels	3,5	20	
$\frac{1}{2}$ kg. vlees (varkensnek)	40	85	
1 ei	3,5	6	
	188,5	401,5	

3. Anderzijds is in het overzicht geen rekening gehouden met de bijdragen van ongehuwde seizoensmigranten aan het levensonderhoud van de gezinnen waar ze deel van uitmaakten. Op dit punt bestond een grote verscheidenheid van regelingen. Een rol speelde onder meer de grootte en de samenstelling van het gezin, de leeftijd van de betrokken seizoensmigrant, zijn plaats in de leeftijdsrangorde binnen het gezin en het inkomen en de status van zijn ouders. Weliswaar werd gewoonlijk een deel van de bedragen die kinderen inbrachten later weer aan hen uitgekeerd, bijv. bij een huwelijk maar we kunnen over het geheel genomen aannemen dat een bepaald gedeelte ervan toch direct of indirect werd aangewend voor dagelijkse consumptie. Op basis van de uitgevoerde berekening maar zonder rekening te houden met bovenvermelde effecten, kunnen we stellen dat van de overschrijvingen uit het buitenland tenminste 54 procent direct consumptief werd besteed aan uitgaven op het gebied van de eerste levensbehoeften: aan voedsel, kleding en verwarming. Daarnaast werden aanzienlijke bedragen besteed aan wat men met enige overdrijving luxe consumptiegoederen en met enige cynisme duurzame gebruiksvoorwerpen zou kunnen noemen. De opkomst van de seizoensmigratie naar het buitenland viel samen met een algemene toename op het platteland van nieuwe consumptie-orientaties. Groepen van de bevolking wier consumptie voorheen hoofdzakelijk was afgestemd op wat de lokale, agrarische markt te bieden had en slechts in beperkte mate op de verwerving van duurzame, niet-agrarische producten uit de stedelijke, nationale markt, raakten in betrekkelijk korte tijd betrokken op het verschijnsel van de moderne massaconsumptie. De behoeftenbevrediging aan moderne luxe goederen is aan het dorp niet ongemerkt voorbijgegaan, zoals men overal kan waarnemen. Het geld uit het buitenland maakte de aanschaf van goederen mogelijk die in advertenties en televisiespots werden aangeprezen. "Als U geen Supersed-kachel heeft, zult U het koud hebben", en de mensen die het geld hadden haalden hun houtskoolbak onder de tafel vandaan en schaften zich een Supersed-gaskachel aan. Aan het verwerven van luxe en duurzame consumptiegoederen zitten enkele aspecten die bijzondere aandacht verdienen. Laat ik me beperken tot de aankopen van goederen die op grote schaal in zwang waren en die veelal in relatie stonden met de inrich-

ting en de modernisering van het huis.

Het opmerkelijke was de algemeen zichtbare slechte kwaliteit van de goederen in verhouding tot de prijs die ervoor betaald werd. Uit Zwitserland werden vooral geluidsartikelen meegebracht, draagbare radio-platenspeler- en cassettecombinaties in allerlei denkbare fantasie-uitvoeringen. Zelden functioneerden deze apparaten perfect. Altijd vertoonden ze na korte tijd mankementen, misschien nog niet zozeer door de slechte kwaliteit als door het veelvuldig gebruik in een stoffige omgeving en het demonstreren van de techniek aan geïnteresseerde familieleden en vrienden. Nog slechter was het gesteld met de goederen die men in Ronda had gekocht of had betrokken van plaatselijke "agentes comerciales". Of het ging om televisietoestellen, koelkasten, keukengerel of meubels, de overheersende indruk was die van krakemikkigheid, van slecht gefabriceerde massaproducten, verworven via voordeelacties of persoonlijke relaties zonder dat men terug kon vallen op een enigszins ontwikkelde vorm van serviceverlening. In vrijwel alle huizen van Casas Nuevas nam het televisietoestel een centrale plaats in maar het was uitzonderlijk wanneer een toestel zonder haperen werkte. Hetzelfde met het meubilair. In veel huizen van jongere, pas getrouwde seizoensmigranten of ex-migranten stonden niet langer de ouderwetse ruw-houten tafel en de gematte stoelen maar moderne spullen van glanzend imitatie mahonie ("Style Westminster , made in Barcelona") die ondanks het schaarse gebruik na korte tijd al een gammele en afstandse indruk maakten. De pannen in de keuken waren niet langer de ijzeren "sartenes" maar bedenkelijke moderne producten met anti-aanbakbodem; die na korte tijd onbruikbaar bleken en vervangen dienden te worden. Voor de vijzel met stamper om de gazpacho mee te bereiden was de Braun Minipimer in de plaats gekomen.

Voor de gezinnen die leefden van inkomsten uit het buitenland betekende de overgang naar moderne consumptiepatronen niet dat bruikbare kwaliteitsproducten onder bereik kwamen; wel dat ze afhankelijk werden van allerlei rommel uit een parallel circuit van goederen, waaraan men de kenmerken van toekomstige verpaupering al gemakkelijk kon aflezen.

Gevolgen voor het dorp

Als men de vraag stelt naar de langere termijneffecten van seizoens-

migratie voor de economie van het dorp ligt het voor de hand om na te gaan in welke mate overschrijvingen uit het buitenland werden aangewend voor niet-consumptieve bestedingen. Want behalve dat enkele honderden gezinnen, zolang het aanbod van arbeidscontracten voortduurde, van inkomsten uit het buitenland konden bestaan, zou men verwachten dat spaargelden die na aftrek van consumptie overbleven, zouden hebben bijgedragen aan een verandering van de economische structuur van het dorp, aan de verbetering van bedrijven, aan de uitbreiding van het aantal arbeidsplaatsen.

Van dit alles is weinig uitgekomen. Ik heb al aangegeven hoe smal de marges waren waarbinnen men zich besparingen kon veroorloven. De middelen waren te beperkt. Anderzijds waren, gesteld dat men gespaard had, ook de mogelijkheden om dit geld productief te maken beperkt.

Ik heb eerder gewezen op de remigranten uit de eerste golf, uit Frankrijk, die in het dorp de oorzaak waren van een belangrijke uitbreiding van handel en nering. Deze was echter naar binnen gericht en vooral afgestemd op de uitbreidende koopkracht van het groeiend aantal seizoensmigranten. In deze sector was voor nieuwe ambities dan ook weinig ruimte over hoewel incidenteel wel geprobeerd werd om kleine openingen in de markt te vullen.

Een andere mogelijkheid was om geld te steken in de aankoop van land of van kapitaalgoederen nodig voor de productie. Deze mogelijkheid werd maar op beperkte schaal gevolgd en vrijwel uitsluitend door boeren die er een uitbreiding in zagen van hun reeds bestaande bedrijf. Het ging hier om boeren, of zonen van boeren die hun marginale arbeidsinbreng in het bedrijf tijdelijk en min of meer doelgericht verruilden voor een positieve inspanning in het buitenland en daarmee middelen bij elkaar hoopten te krijgen om hun bedrijf uit te breiden en machinerieën te kunnen kopen. Een voorbeeld hiervan was Ortíz, wiens geval ik beschreven heb.

In datzelfde verband heb ik aangegeven hoezeer het aantal kleine bedrijven tussen 1962 en 1972 was afgenomen en hoezeer de tendens tot concentratie van land zich de laatste tien jaar had doorgezet. Er heeft in het dorp dan ook bepaald geen landhervorming via de weg van de migratie plaats gevonden, zoals in andere streken van Andalusië soms op beperkte schaal gebeurde (zie pag. 201). De landarbeiders, de groep waaruit 40 jaar geleden nog heftige aspiraties werden vertolkt ten aan-

zien van landhervorming, toonden in 1973 nog maar weinig animo in de richting van eigen landbezit, vanuit de verwachting daarvan te kunnen bestaan. "El campo se esta perdiendo, no tiene futuro", "het land is een verloren zaak": een standaarduitdrukking. Eén, hooguit twee fanegas, om wat producten voor eigen gebruik te verbouwen, als reserve voor slechte tijden, wilden sommigen nog wel bezitten.

Trouwens, de voorbeelden van enkelen die van landarbeider tot eigenaar-bewerker waren geworden gaven weinig aanleiding tot navolging. Daar was bijvoorbeeld Manuel Ponce, afkomstig uit Alcalá en getrouwd met een vrouw uit Casas Nuevas. Tien jaar in een pillenfabriek in Basel geploeterd en nu eigenaar van 12 fanegas land, waarop hij graan en olijven verbouwt. Manuel heeft het opknappen van de armelijke landarbeiderswoning achterwege gelaten, daar was geen geld meer voor. Zoals anderen die dezelfde stap genomen hebben, wellicht als vervulling van een diepgewortelde wens, leidt hij nu een hard en karig bestaan, met oogsten die elk jaar minder opleveren; een gevangene van zijn pas verworven bezit, waarvan de economische waarde steeds vermindert.

Uit alle gesprekken met seizoensmigranten bleek land, als investeringsobject voor spaargelden, zeer laag gewaardeerd te worden. Aan 53 personen in Basel heb ik gevraagd wat ze met hun spaargeld deden. Bij de meesten (44) bleek de eerste prioriteit te liggen in het vormen van een financiële reserve op de bank. De motieven die hiervoor opgenoemd werden varieerden van "iets achter de hand hebben om de kinderen te kunnen laten studeren" tot "om van te leven als er geen werk is". Concrete bestedingsplannen leken een geringere rol te spelen dan zorgen over de toekomst. In de winter van 1975, toen de werkloosheid sterk was toegenomen en velen in Basel niet meer op een contract konden rekenen, bleken deze zorgen wel bewaardheid. Op de vraag waar men van leefde, kreeg men toen bijvoorbeeld als antwoord: "van een konijn hier, een zak met eikels daar en van de spaarcenten die nog over zijn uit Zwitserland".

In 1973, toen er nog ca. 300 personen uit het dorp in Zwitserland werk hadden, hield men rekening met een toekomstige terugval in het aanbod van contracten. Arbeiders waren zich in het algemeen heel sterk bewust van hun onzekere positie op de Zwitserse arbeidsmarkt, een onzekerheid die al zat ingebouwd in het "temporär"-systeem waardoor werkgevers

hen konden ontslaan door hen eenvoudig geen nieuw contract meer toe te sturen.

Dat de terugval zich in zo korte tijd zou voltrekken en een zo massaal karakter zou dragen als in 1974 en vooral in het voorjaar van 1975 zou blijken, werd destijds misschien wel gevreesd maar toch eigenlijk niet verwacht. Dat bleek bijvoorbeeld uit een initiatief van seizoensmigranten om in het dorp een school voor vakonderwijs op te richten, te financieren uit een speciaal fonds dat gevormd zou worden uit overschrijvingen uit het buitenland. Het comité dat over dit plan beraadslaagde wilde de bankinstellingen waar een groot deel van de overschrijvingen van de afgelopen jaren terecht was gekomen dwingen om geld in het project te stoppen.

Het plan ging niet door omdat er met de banken niet over te praten viel en omdat, naarmate er in het dorp meer over gediscussieerd werd, de initiatiefnemers zich terugtrokken vanwege de schijn van subversie die ze op zich dreigden te laden. Niettemin werd er regelmatig over het idee gesproken om een zinvolle bestemming te geven aan bestaande en aan toekomstige spaargelden, onder het motto de offers in het buitenland dienstbaar te maken aan beter toekomstperspectieven voor de jongere generatie.

Andere plannen die regelmatig opdoken hadden betrekking op het oprichten van coöperatieve veebedrijven en werkplaatsen voor de verwerking van dierenhuiden tot leerproducten, in navolging van soortgelijke projecten in de plaatsen Ubrique en Igualaja. Men stelde zich hierbij voor dat seizoensmigranten in het buitenland met hun spaargelden in deze projecten zouden participeren en zo hun eigen arbeidsplaatsen in het dorp zouden kunnen verwerven. Over deze plannen werden verschillende vergaderingen gehouden waarbij functionarissen van IRYDA aanwezig waren. De socioloog van IRYDA (PCE sympatisant en ontevreden met zijn rol als representant van een instelling die alleen de grote boeren bevoordeelde en de gemeentebesturen met kleine fooien tevreden hield) hierover: "Bij het doorsturen van de aanvragen voor overheidshulp voor de projecten van de emigranten uit Iznâr, wisten we tevoren al dat ze zouden worden afgewezen. Het aanvangskapitaal dat de initiatiefgroepen in beide gevallen maximaal op tafel zou kunnen leggen bedraagt nog geen fractie van wat volgens de geldende regelingen vereist is. Bovendien ontbreekt het deze personen, hoe ernstig bedoeld hun voornemens ook zijn, aan ook maar de geringste kennis en ervaring op het gebied van rundveehouderij en leerbewerking".

De seizoensmigranten van Iznâr die wat geld over konden houden hadden maar weinig keus. De meest zichtbare, materiële consequentie van de jarenlange maar eindige trek naar het buitenland was dan ook het grote aantal nieuwe of ingrijpend verbouwde huizen. Voormalige landarbeiderswoningen, uitgebreid met een bovenverdieping, betegeld, van grotere ramen en traliwerk voorzien en geschikt gemaakt voor het installeren van zgn.

"electrodomesticos".

Vooraf in de wijk Casas Nuevas, waar in tegenstelling tot het lagere deel van het dorp traditionele middenklasse woningen ontbraken, is het straatbeeld hierdoor ingrijpend veranderd. In totaal waren hier 191 woningen; 57 daarvan onbewoond, hetzij in staat van verval hetzij provisorisch bewoonbaar gehouden door hun vroegere bewoners die naar de kust of naar Frankrijk waren getrokken; 44 woningen waren ongewijzigd en simpele landarbeiderswoningen gebleven; 17 waren in staat van reconstructie en de rest, 73 in totaal, waren gemoderniseerde huizen met twee verdiepingen. De kosten die in verband met deze verbouwingen gemaakt werden zijn moeilijk in geld uit te drukken. In Casas Nuevas werd het werk meestal door de mannen zelf uitgevoerd, in hun vrije maanden, waarbij hulp werd verleend door burens en naaste verwanten. Als materiaalkosten per woning hoorde ik bedragen tussen 120.000 en 200.000 pesetas. Het materiaal werd veelal beetje bij beetje aangekocht, naargelang er geld was, en zo kon de hele bouwoperatie soms een aantal achtereenvolgende jaren in beslag nemen.

Het gegeven dat een belangrijk deel van de seizoensmigranten overwendend geld en inspanning stopte in de bouw en reconstructie van hun woningen kan men tenslotte in diverse samenhangen zien. Er is al gewezen op de structurele afwezigheid van meer productieve investeringsmogelijkheden.

Een ander belangrijk aspect is vervat in een dubbel paradox: seizoensmigranten investeerden geld in hun woningen omdat ze niet uit het dorp weg wilden of konden, ze wilden of konden niet weg omdat ze een huis hadden. Ze zagen hun huis als het materiële resultaat van jarenlang ploeteren, met een hoge emotionele waarde, dat echter op de markt zo weinig waard was (zo het, vooral naarmate de werkgelegenheid terugliep, überhaupt verkoopbaar was) dat de verkoop ervan nog geen fractie van de prijs van een vergelijkbaar huis in de stad opleverde.

Daar komt bij dat in deze samenleving personen en groepen die het meest mobiel waren als het ging om korte termijn-, seizoensoperaties, juist de geringste mobiliteit vertoonden als het ging om definitieve veranderingen van woonplaats en langere termijn statusverandering. Zij hadden de minste kansen om in de stedelijke, industriële sectoren een relatieve positieverbetering te bereiken. Bij de geringe mobiliteit speelden zowel psychologische en, als men wil, culturele factoren een rol, als de algemene economische situatie, door de betrokken geïnterpreteerd als vooruitzichten, als kansen die men had op de stedelijke arbeidsmarkt.

Wat het eerste betreft, afkeer van het leven in de grote stad en angst voor proletarisering vormde voor degene die vanouds tot de armsten van het dorp en tot de laagste statuscategorie gerekend konden worden, een psychologisch verklaarbare aanleiding om zich vast te klampen aan de vertrouwde en voorspelbare sociale banden in de eigen omgeving en aan het minimale maar vroeger ongekende bezit dat men daar had gevestigd. Ervaringen van anderen, die wel vertrokken waren, die werk gevonden hadden in een van de grote Andalusische steden, stimuleerden niet tot navolging. Begrijpelijk wanneer men de naargeestige, slordige mensenpakhuizen heeft gezien in de arbeiderswijken van Sevilla en Málaga. "Wat ben je in die stad (Málaga)? Een worm ben je daar, een worm tussen boquerones" (gusano eres, gusano entre boquerones). Boquerones zijn minuscule visjes. Berglandbewoners gebruiken het woord als negatieve benaming voor bewoners van de grote stad en van de geurbaniseerde kuststrook), stelt een van de nu werkloze, vroegere seizoensmigranten.

Wat het tweede betreft had er, terwijl arbeiders uit het dorp in het buitenland werkten, in de streek wel een verschuiving plaats gevonden van rurale naar stedelijke arbeidsmarkten. Deze laatsten werden echter vooral gekenmerkt door zwakke en afhankelijke sectoren als het toerisme en de overwegend door toerisme geïnduceerde bouwnijverheid. Voor ongeschoolden was er vanuit deze sectoren, zowel door de project- en seizoensgebondenheid van het werk, als door de conjunctuurgevoeligheid van de bedrijven, vrijwel geen uitzicht op blijvende positieverbetering waar vanuit prikkels hadden kunnen ontstaan om het dorp als woonplaats definitief te verlaten.

Pendelarbeid naar de stad, gecombineerd met zelfvoorzieningslandbouw

op kleine schaal, was in het gunstigste geval het bestaansperspectief van de Iznareños die zich met het geld uit het buitenland een vast domicilie in het dorp hadden proberen te scheppen.

VII. BESLUIT

Vanuit het gezichtspunt van de betrokkenen is het dorp weinig vooruit gekomen als gevolg van de migratie. De ergste armoede is een tijdlang van de baan geweest, het vertrek van een deel van het bevolkingssurplus verlichtte de druk op lokale bestaansbronnen maar nog steeds leven er veel meer mensen in verhouding tot de beschikbare middelen terwijl de landbouw zelf steeds verder achteruit is gegaan.

Vanuit een regionaal perspectief kan men de migratie, in de vorm zoals deze zich heeft voltrokken, moeilijk los zien van een samenhang waarin de nationale industrialisering zich heeft kunnen voltrekken als gevolg van een exploitatie van het platteland. Investerings van kapitaal en van deviezen binnengebracht door emigranten, vonden plaats buiten de regio. Emigratie van Andalusiërs is in deze samenhang een onderdeel van een nationaal beleid geweest waarvan de achtergrond geïllustreerd kan worden aan de hand van een toespraak die de Directeur Generaal van het Instituto Español de Emigración in 1965 richtte tot een groep van ondernemers:

"Ik denk dat het noodzakelijk is om permanent een deel van onze actieve bevolking buiten onze grenzen te hebben om onze economische grootte (grandeza) te kunnen blijven garanderen. Daarom, of er schaarste is of niet, of er in bepaalde sectoren problemen van werkgelegenheid bestaan of niet, achter dit alles zit vooral dit idee: de emigratie mag niet afhangen van bijzondere problemen rond de werkgelegenheid in de toekomst, ze moet fundamenteel afhankelijk worden gesteld van een concept van brede nationale ontwikkeling, dat vanzelfsprekend elk concept van territoriale begrenzing overstijgt" (Alvaro Rengifo Calderón 1966:18).

In de loop van 1974 ontstonden verschillende illegale politieke groeperingen, van diverse politieke signatuur, die in hun optreden sterk de

nadruk legden op de achterstelling en de exploitatie van de regio door de staat. Zo was er de Junta Democratia de Andalucia, waarin verschillende politieke partijen die op nationaal niveau tegengestelde belangen verdedigden, elkaar (tijdelijk) vonden in de formulering van bepaalde regionale belangen. Een andere beweging was de ASA, een regionale beweging die zich socialistisch noemde en die in Ronda over een behoorlijke aanhang leek te beschikken onder intellectuelen en kleine plattelandsbourgeoisie. Vooral de laatste beweging was destijds de vertolker van ressentimenten die in bredere kring aanwezig waren en die steunden op de visie dat interne klassetegenstellingen ondergeschikt waren aan, of irrelevant waren in het licht van de tegenstelling regio (Andalusië)-Staat, dat de Staat en andere externe machten de regio exploiteerden en dat de migratie een bijzonder uitvloeisel hiervan was.

Deze ressentimenten berustten verder op de stelling dat de deviezen uit het toerisme een enorme bijdrage hadden geleverd aan het in evenwicht houden van de Spaanse betalingsbalans zonder dat de regio daarvan had kunnen profiteren; dat het Andalusische platteland een gemakkelijke markt van consumenten vormde voor industrieën uit andere regio's; dat zelfs een deel van het Andalusische grondgebied was verpacht aan de VS om er militaire basis op te richten, de grootste in West-Europa (Rota) met het daar uit voortvloeiend nucleaire risico voor de hele regio.

Deze ideeën kan men plaatsen in het verband van de zich wijzigende politieke situatie, ze kunnen ook niet los worden gezien van de algemene crisis in de nationale en internationale economie waarvan de gevolgen in de regio zich al direct lieten voelen.

Door diverse auteurs is de betekenis van migratie geplaatst in het licht van de relatie ontwikkeld centrum- onderontwikkelde periferie. Lopreato, in zijn studie over een dorp in Calabria, legt enigzins de nadruk op positieve effecten van migratie, op de verbetering van de levensstandaard (1967: 246-56), terwijl Schneider, Schneider en Hansen de verbetering van levensstandaarden plaatsen in het licht van een dynamische interrelatie tussen modernisatie en ontwikkeling: de verhoging van de koopkracht in de onderontwikkelde regio's is op zichzelf geïnduceerd door productiviteit elders en in de regio ontstaan door overschrijvingen van migranten, toerisme en overheidsgeld ("welfaristio capital investment");

de productiestructuur van de regio zelf wordt er niet door opgevijseld.

Weingrod en Morin bestudeerden de Sardijnse samenleving en komen tot de conclusie dat daar sprake was van een coëxistentie van structureel verschillende regio's. Zij spreken in dit verband van het voortbestaan van marginale enclaves in een industriële maatschappij. In hun analyse heeft migratie in de streek wel bijgedragen tot een bescheiden daling van de bevolking maar niet tot verandering van de condities op het platteland. "The effect of large-scale migration is to maintain rather than to change the rural structure". De auteurs suggereren dat marginale zones als enclaves kunnen blijven bestaan als gevolg van "continuing involutionary processes". (1971-323-24)

Voor Andalusië lijkt hun stelling in haar algemeenheid nauwelijks van toepassing. In tegenstelling tot Sardinië, waar pastorale veeteelt nog overheersend is, kan men in Andalusië niet meer spreken van een paleotechnologische agrarische economie. Bovendien bestaan in Andalusië binnen de regio zelf relatief moderne, doch zwakke geïntegreerde en afhankelijke sectoren (in de zin van Schneider, Schneider & Hansen 1972: 341 en van Leggewie 1975: 36-50), naast een landbouw die steeds sneller tendeert naar concentratie, rationalisatie en afstoting van onrendabele terreinen. Het voortbestaan van de peasant sector is hier een kwestie van tijd. Een enclave model is voor Andalusië alleen denkbaar als bepaalde groepen boeren bereid zullen blijven te produceren in een systeem van zelfexploitatie (vgl. Harrison 1977: "increased income brings diminished marginal utility, and increased intensity or duration of labour brings increased marginal disutility"), d.w.z. voor een beloning die ligt beneden hun marginale arbeidsinspanning gemeten naar het gangbare loonniveau maar nog boven het niveau van sociale uitkeringen (of andere fondsen die de Staat, bijvoorbeeld via het laten uitvoeren van werkloosheidsprojecten, op het platteland verdeelt). De kleine producenten zien hun toch al magere inkomsten aangetast door de voortschrijdende inflatie, terwijl de uitkeringen van de overheid, hoe minimaal ook, onvermijdelijk het peil bereiken van de beloningen waar de boeren nog voor werken. Het is ondenkbaar dat boeren bereid zouden zijn onder deze omstandigheden nog te produceren en dat een rurale enclave, hoe marginaal ook, onder deze omstandigheden kan bestaan. Wel ligt het voor de hand dat een deel van de nu nog kleinschalige, marktgerichte landbouw gecontinueerd zal worden in de vorm van additionele zelfvoorzieningslandbouw beoefend door ongeschoolde

arbeiders die naar de steden pendelen of aangewezen zijn op fondsen van de overheid.

In Iznár is sinds 1974 heel wat veranderd. De meeste seizoensmigranten zijn in Zwitserland ontslagen en weer terug uit het dorp, interend op de resten van hun spaargelden, pendelend naar de stad of als landarbeider naar de oliefvelden in Sevilla. Net als vroeger. Dat het dorp onverwacht en hard getroffen is door de crisis ziet men bijvoorbeeld aan de onafgemaakte migrantenwoningen in Casas Nuevas. In de winter van 1976 sprak ik met een van de voormalige seizoensmigranten:

"Van wie zijn deze huizen?".

"De mensen die hier wonen werken nu in de olijvenpluk in Sevilla. Ze zijn met de bouw begonnen toen er nog contracten waren in Basel".

"Wanneer worden ze afgebouwd?".

"Ik denk dat het nooit zover zal komen".

Nieuw in het dorp is het verschijnsel van "empleo comunitario", publieke werken, zoals het onderhoud van wegen, het egaliseren van terreinen, om de werklozen bezig te houden. Ze ontvangen hiervoor een minimumloon. De fondsen die hiervoor aan de gemeente beschikbaar worden gesteld zijn echter beperkt, zodat er voortdurend spanningen ontstaan, zowel tussen de werklozen en de gemeente - over de verdeling de gelden - als tussen de gemeente en de overheid over de omvang van de toewijzing. De marginaliteit van de streek, die tot voor kort tot uitdrukking kwam in een eenzijdige exploitatie van natuurlijke en menselijke bronnen ten dienste van een nationale ontwikkeling, neemt nu het gezicht aan van een groeiende afhankelijkheid van sociale fondsen van de overheid.

Verklarende woordenlijst

acto de conciliación

verzoeningsakte (tussen twee partijen,
op te stellen door de vredesrechter.

alcalde

burgemeester

alguacil

gemeentebode

ambuso

iemand die niets uitvoert, pretmaker

año y vez

(vroeger bestaand) systeem van wissel-
verbouw, waarbij het land telkens na de
oogst een heel jaar braak lag

aparcería

deelpacht (vandaar aparcero, deelpach-
ter)

arrendamiento

pacht (vandaar arrendatario, pachter)

arriero

muilezeldrijver, voerman

Ayuntamiento

gemeentebestuur, gemeentehuis

banco

hier: werkeenheid van 4 à 5 personen
bij de olijvenoogst

basto

ruw, onbeschaafd

bracero

landarbeider (lett.: iemand die met zijn
armen de kost verdient)

cacique

lokale machthebber ("boss") vandaar
caciquismo: een systeem waarbij in par-
lementaire perioden politieke verkie-
zingen door de cacique werden geregeld
klik van lokale machthebbers

camarilla

caminos reales

hoofdwegen, aangelegd in de 17e eeuw,
die de regio's met het centrum verbonden.

campiña

vlakke landstreek, vlakte

cerrao

onvervalst (Andalusisch)

cofradía

vrome broederschap (vandaar cofrade,
lid van een cofradía)

comarca

landstreek of gewest

consejal

lid van de gemeenteraad

corredor

bemiddelaar bij koop en verkoop

<u>cortijo</u>	boerenhoeve (veelal uitsluitend als middelpunt van agrarische werkzaamheden, niet als behuizing)
<u>cultivos de barbecho</u>	gewassen die, als wisselgewassen, op akkerland worden verbouwd
<u>cuadrilla</u>	werkploeg van landarbeiders
<u>dejar en erial</u>	(het land) voor langere tijd onbebouwd laten
<u>denuncia</u>	aanklacht
<u>desamortización</u>	stelsel van wettelijke maatregelen waarbij in de 19e eeuw bezittingen van Kerk, adel en gemeenten in publieke verkoop werden gebracht
<u>ditero</u>	iemand die op crediet verkoopt
<u>duro</u>	muntstuk van vijf pesetas
<u>economato</u>	verbruikskoöperatie in de periode dat de anarchisten de eigendom hadden afgeschaft
<u>electrodomésticos</u>	huishoudelijke elektrische apparaten
<u>encargado</u>	beheerder (van een <u>cortijo</u>)
<u>enchufe</u>	lett.: samenvoeging of aaneenvoeging van twee pijpen of buizen; fig.: het vermogen dat iemand heeft om invloedrijke personen voor zijn belangen in te schakelen
<u>envidia</u>	naijver
<u>estraperlo</u>	zwarte handel
<u>exaltados</u>	activisten in de anarchistische beweging
<u>fanega</u>	als oppervlaktemaat: 0,64 ha. als inhoudsmaat: 55,5 l.
<u>forrajes</u>	voedergewassen
<u>finca</u>	perceel, ook wel gebruikt voor: bedrijf
<u>ganadero</u>	veehouder
<u>garbanzo</u>	kikkererwt

<u>gazpacho</u>	koud gerecht van broodkruim, olie, to- maat, komkommer, peper, zout, azijn en water
<u>gente de carrera</u>	personen met een opleiding
<u>gitano</u>	zigeuner
<u>Gobierno Civil</u>	bestuur van een provincie
<u>granja</u>	veeboerderij, vandaar <u>granjero</u> , beheer- der van een <u>granja</u>
<u>Guardia Civil</u>	paramilitaire burgerwacht, op het plat- teland opererend als de politiemacht van de Staat
<u>Guardia Municipal</u>	gemeentepolitie
<u>guaso, guasón</u>	grappenmaker
<u>Hermanidad</u>	Broederschap
<u>huerta</u>	land dat op natuurlijke wijze bevoeid is, bevoeid landbouwperceel
<u>hortelano</u>	boer met land in het <u>huerta</u> -gebied
<u>huídos</u>	personen die zich in de periode na de burgeroorlog schuil hielden in de ber- gen
<u>intentado sin efecto</u>	vruchtloze poging van de vrederechter om een geschil te laten bijleggen
<u>jarales</u>	omheinde terreinen
<u>jefe de cuadrilla</u>	ploegbaas bij de graanoogst
<u>jornalero</u>	dagloner
<u>Juez de Paz</u>	vrederechter
<u>manchón</u>	strook akkerland waarop men tijdelijk vee liet grazen
<u>manijero</u>	opzichter bij de olijvenoogst
<u>mayordomo</u>	hoofd van een <u>Hermanidad</u>
<u>a medias</u>	deelpacht, waarbij een opbrengst ge- deeld wordt, half om half, door de ei- genaar en de bewerker
<u>minifundista</u>	eigenaar/bewerker van een zeer klein perceel land

<u>Moriscos</u>	Moorse bevolking die na de <u>Reconquista</u> in het land bleef wonen (tot 1611)
<u>Movimiento (Nacional)</u>	enig toegestane politieke groepering tijdens het Franco-regime
<u>niños de papa</u>	denigrerende term voor zoons van welgestelde ouders
<u>obrero eventual</u>	zie: <u>jornalero</u>
<u>olla</u>	lokale term, zie <u>puchero</u>
<u>Partido Judicial</u>	een aantal gemeenten die tesamen voor een beperkt aantal doeleinden een bestuurlijke eenheid vormen
<u>paseo</u>	wandeling
<u>plantilla</u>	vaste personeelsformatie op een bedrijf
<u>Polo de desarrollo</u>	gebieden die door de overheid tot industrieel ontwikkelingsgebied zijn aangewezen
<u>puchero</u>	soep van aardappels, spek en <u>garbanzos</u>
<u>quinario</u>	vijfdaagse periode van vrome exaltatie
<u>quintal</u>	100 kg.
<u>Reconquista</u>	de herovering van Spanje op de Moren, afgesloten met de verovering van Granada (1492)
<u>regadío, tierra de regadío</u>	geïrrigeerd land
<u>reparto</u>	verdeling; bekend als een bondige leuze voor landverdeling onder de Andalusische revolutionairen voor de burgeroorlog
<u>secano, tierra de secano</u>	niet-geïrrigeerd land
<u>señorito</u>	verkleinwoord van <u>señor</u> , mijnheer; in het dagelijks spraakgebruik geassocieerd met mannen uit de traditionele landbouwzittende klasse
<u>serranía</u>	bergland
<u>serranos</u>	berg- of berglandbewoners
<u>suelo a destajo</u>	stukloon

término municipal

gebied dat binnen de gemeentegrenzen
gelegen is

a tercerón

zie a medias; het deel dat de eigenaar
ontvangt bedraagt een derde van de op-
brengst

tertulia

dagelijkse gelegenheid waarbij een
groepje vrienden elkaar ontmoet

tierra calma

akkerland

vecino

lett. buurman; ingezetene

vendedor (ambulante)

(rondreizend) verkoper

vendimia

wijnoogst

venta

herberg aan een doorgaande route

la Virgen

de Maagd

yunta

een span (muildieren)

Afkortingen

ATEES	Asociación de Trabajadores Españoles Emigrantes en Suiza (vereniging van Spaanse emigranten-arbeiders in Zwitserland; vanaf 1968)
CCOO	Comisiones Obreras (organisatie van tijdens de Franco-periode illegale vakbonden; vanaf 1964)
CNT	Confederación Nacional de Trabajo (Anarcho-syndicalistische vakbond; vanaf 1912)
FNTT	Federación Nacional de Trabajadores de la Tierra (Socialistische boerenorganisatie; 1930-1936)
HOAC	Hermandades Obreras de Acción Católica (katholieke arbeiders organisatie; vanaf 1947)
IEE	Instituto Español de Emigración (Spaans nationaal instituut voor de emigratie; vanaf 1956)
INI	Instituto Nacional de Industria (nationaal instituut voor de industrie; vanaf 1941)
IRYDA	Instituto Nacional de Reforma y Desarrollo Agrario (nationaal instituut voor de hervorming van het platteland; vanaf 1971)
ONI	Office Nacional d'Immigration (Frans nationaal bureau voor de immigratie; vanaf 1945)

PCE	Partido Comunista Español (Communistische partij van Spanje; vanaf 1921)
SNT	Servicio Nacional de Trigo (nationale dienst voor de inkoop en verkoop van graan; vanaf 1937)

Geraadpleegde literatuur

Aya, Roderick

- 1975 The Missed Revolution. The Fate of Rural Rebels in Sicily and Southern Spain 1840-1950.
Amsterdam: A.S.C.: Papers on European and Mediterranean Societies nr.3.

Alcaide Inchausti, Julio

- 1976 "Problemas específicos del desarrollo Andaluz",
Informaciones Económicas, 14 de diciembre: 5-7.

Barbancho, Alphonso G.

- 1967 Las Migraciones Interiores Españolas, Estudio Cuantitativo desde 1900.
Madrid: Instituto de Desarrollo Económico.

Barrington Moore Jr.

- 1968 Social Origins of Dictatorship and Democracy. Lord and Peasant in the Making of the Modern World.
Boston: Beacon Press.

Bendix, Reinhard

- 1960 Max Weber. An Intellectual Portrait.
London, Heineman.

Blasco, Basilio

- 1972 "Los communistas españoles vistos por Guy Hermet",
Cuadernos de Ruedo Iberico, junio, no. 37/38: 129-138.

Blok, Anton

- 1974 The Mafia of a Sicilian Village 1860-1960. A Study of Violent Peasant Entrepreneurs.
New York: Harper and Row.

Brenan, Gerald

- 1967 The Spanish Labyrinth. An Account of the Social and Political Background of the Spanish Civil War.
Cambridge: University Press.

Calero Amor, Antonio M.

- 1976 Movimientos Sociales en Andalucía (1820-1936).
Madrid: Siglo XXI.

Carrillo, Santiago

- 1965 Después de Franco. Qué?
Paris: Editions Sociales.

Caro Baroja, Julio

- 1957 Razas, Pueblos y Linajes.
Madrid: Revista de Occidente.

- Carr, Raymond
1966 Spain 1808-1939.
Oxford: University Press.
- Carrión, Pascual
1973 La Reforma Agraria de la Segunda República y la Situación Actual de la Agricultura Española.
Barcelona: Ariel.
- 1975 Los Latifundios en España.
Barcelona: Ariel.
- Castles, C. & Kosack, G.
1973 Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe.
London: Oxford University Press.
- Cobb, Richard
1972 Reactions to the French Revolution.
London: Oxford University Press.
- Cole, John W. & Wolf, Eric R.
1974 The Hidden Frontier. Ecology and Ethnicity in an Alpine Village. New York: The Academic Press.
- Comin, Alphonso
1971 Noticia de Andalucía.
Madrid: Cuadernos para el Dialogo.
- Combessie, J.C. & Jamard, J.L.
1974 Colloque sur les groupes sociaux et mutations socio-économiques en Andalousie Occidentale.
Madrid: Casa de Velásquez.
- Corbin, M. and Stirling, P.
1973 A Computer Analysis of Community Census Materials in the Comarca of Ronda.
Report to S.S.R.C., Cyclo, U.K.C.
- Christian, William A. Jr.
1967 De los santos a María: panorama de las devociones a santuarios españolas desde el principio de la Edad Media hasta nuestros días.
in: Lisón Tolosana, C. (Ed.): Temas de Antropología Española,
Madrid: Akal.
- 1972 Person and God in a Spanish Valley.
New York: Seminar Press.
- Díaz del Moral, Juan
1973 Historia de las Agitaciones Campesinas Andaluzas-Córdoba. Antecedentes para una Reforma Agraria.
Madrid: Alianza.

- Frankenberg, Ronald
1957 Village on the Border.
London: Cohen & West.
- Franklin, S.H.
1969 The European Peasantry.
London: Methuen.
- Fraser, Ronald
1973 30 Jaar Ondergedoken. Het Leven van Manuel Cortes.
Utrecht: Bruna.
- Galeski, Boguslaw
1975 Basic Concepts of Rural Sociology.
Manchester: University Press.
- Galtung, Johan
1962 Componenti psici-sociale nella decisione di emigrare.
in: Autori Vari, Immigrazione e Industria,
Milano: Edizione di Comunità.
- 1971 Members of Two Worlds. A Development Study of Three Villages in Western-Sicily.
Oslo: Universitetsforlaget.
- García Cano, Antonio
1975 Tierra de Rastrojos.
Dos Hermanas: Imprenta Sevillana.
- Gibson, Ian
1973 The Death of Lorca. An Investigation into one of the Great Crimes of the Spanish Civil War. London. W.H. Allan.
- Giner, Salvador
1968 Continuity and Change: The Social Stratification of Spain.
Reading: Occasional publication no.1 of the University of Reading Graduate School of Contemporary European Studies.
- Guerrero, Antonio
1954 "Ronda la Vieja, Unos días de régimen libertario",
C.N.T. (Toulouse) 14 febrero, p.3 en 21 febrero p.3.
- García Fernandez, Jesús
1965 La Emigración Exterior de España.
Barcelona: Ariel.
- Godelier, Maurice
1965 "Objects et methodes de l'anthropologie économique",
L'Homme, tome V, no.2, avril-juin: 32-91.

- Hansen, Edward C.
1969 "The State and land-tenure conflicts in rural Catalonia",
Anthropological Quarterly, vol.42, july. no.3: 214-43.
- Harrison, Mark
1977 "The peasant mode of production in the work of A.V.
Chayanov",
The Journal of Peasant Studies, vol.4, no.4, july 1977:
323-36.
- Hermet, Guy
1971 Les Communistes en Espagne.
Paris: Armand Colin.
- Hills, George
1970 Spain.
London: Ernest Benn.
- Hirald, J.
1947 "Aquel 19de julio! Llegaron los barbaros",
C.N.T. (Toulouse) 7de agosto: p.7.
- Hobsbawm, E.J.
1971 Primitive Rebels. Studies in Archaic Forms of Social
Movements in the 19th and 20th Centuries.
Manchester: University Press.
- Iszaevich, Abraham
1975 "Emigrants, spinsters and priests: the dynamics of
demography in Spanish peasant societies",
The Journal of Peasant Studies, vol.2, 292-311.
- Kaplan, Temma
1977 Anarchists of Andalusia 1868-1903.
Princeton: University Press.
- Lopez, Pedro
1947 "Hace once años. Ronda la libre".
España Libre, 19de julio: p.1.
- Lorenzo, César M.
1969 Les Anarchistes Espagnols et le Pouvoir.
Paris: Armand Colin.
- Kenny, Michael
1961 A Spanish Tapestry. Town and Country in Castile.
London: Cohen & West.
- Koestler, Arthur
1971 "Ein Spanisches testament"
Abschaum der Erde. Gesammelte Autobiografische Schriften
Zweiter Band. Wien: Verlag Fritz Molden.

- Leggewie, Claus
1975 "Theoretische und empirische Aspekte des Abhängigkeits-
verhältnisse der Mediterranen Peripherie vom westeuropäischen
Zentrum".
in: Leggewie, C. & Nikolinakos, M. (Eds.) Europäische
Peripherie, Meisenheim am Glan: Verlag Anton Hain.
- Mac Donald, J.S.
1956 "Italy's rural social structure and emigration".
Occidente, vol.12: 437-456.
- 1963 "Agricultural Organisation, Migration and Labour Militancy
in Rural Italy".
The Economic History Review, vol.XVI, aug.: pp.61-75.
- Malefakis, Edward
1970 Agrarian Reform and Peasant Revolution in Spain. Origins of
the Civil War.
New Haven: Yale University Press.
- Martinez-Alier, Juan
1971 Labourers and Landowners in Southern Spain.
London: Allen & Unwin.
- 1974 "Peasants and Labourers in Southern Spain, Cuba and
Highland Peru".
The Journal of Peasant Studies, vol.1, no.2: 133-63.
- Moreno Navarro, Isidoro
1972 Propiedad, Clases Sociales y Hermandades en la Baja
Andalucía.
Madrid: Siglo XXI.
- Nadal, Jordi
1976 La Población Española.
Barcelona: Ariel.
- Nikolinakos, M.
1977 "Die Internationalisierung des Nationalen Arbeitsmarktes".
Seifert, H. & Simmert (Hrsg.): Arbeitsmarktpolitik in der
Krise. Köln: West Deutscher Verlag.
- Pearse, Andrew
1973 "Metropolis and peasant: the expansion of the urban-
industrial complex and the changing rural structure",
Shanin, T. (Ed.): Peasants and Peasant Societies: 69-80,
Harmondsworth: Penguin Books.
- Petersen, W.
1970 "A general typology of migration"
Jansen, C. (Ed.): Readings in the Sociology of Migration.
Oxford: Pergamon-Press.

- 1968 "Migration"
Sills, E. (Ed.): International Encyclopedia of the Social Sciences. New York: The Free Press.
- Philpott, Stuart B.
1970 "The implications of migration for sending societies; some theoretical considerations".
Migration and Antropology. Seattle: The University of Washington Press.
- Pitt-Rivers, Julian
1965 "Honour and social status"
Peristiany (Ed.): Honour and Shame, the Values of Mediterranean Society. London: Weidenfeld & Nicholson.
- 1972 The People of the Sierra.
Chicago: The University of Chicago Press.
- Quiros, de Bernaldo y Ardilla, Luis
1973 El Bandolerismo Andaluz.
Madrid: Ediciones Turner.
- Rengifo Calderón, Alvaro
1966 Emigración y Empresas Privados.
Madrid: Banco Central (?).
- Rubio, Javier
1974 La Emigración Española a Francia.
Madrid: Ariel.
- Schneider, P., Schneider, J. and Hansen, E.
1972 "Modernisation and Development. The role of regional elites and noncorporate groups in the European Mediterranean",
Comparative Studies of Society and History 14: 328-50.
- Schneider, Jane & Schneider, Peter
1976 Culture and Political Economy in Western Sicily.
New York: The Academic Press.
- Schneider, J.
1971 "Of vigilance and virgins: honor, shame and access to resources in Mediterranean societies",
Ethnology, vol.10: 1-24.
- Sevilla-Gúzman, Eduardo
1976 "The peasantry and the Franco-regime"
Preston, P. (Ed.): Spain in Crisis.
Sussex: The Harvester Press.
- Tamanes, Ramón
1972 Introducción a la Economía Española.
Madrid: Alianza.

- Taylor, R.C.
1969 "Migration and Motivation: a study of determinants and types".
Jackson, J.A. (Ed.), Migration. Cambridge: University Press.
- Thomas, Hugh
1977 The Spanish Civil War.
Harmondsworth, Penguin Books.
- Vicens Vives, Jaime
1974 Historia de España y America Social y Económica. Vol.I-V.
Barcelona: Vicens Bolsilla.
- Weingrod, Alex & Morin, Emma
1971 "Post-Peasants: the character of contemporary Sardinian Society".
Comparative Studies of Society and History, vol.13: 301-24.
- Wolf, Eric
1956 "Aspects of group relations in a complex society: Mexico".
American Anthropologist, vol.58, no.6: 1065-78.
- 1966 Peasants.
Englewood Cliffs: Prentice Hall.

Lokale bronnen

Registro Civil del Municipio (1887, 1901, 1934-1935, 1937-1975)

Ordenanzas Municipales (1950-1973)

Libro de Bautismos de la Parroquia Virgen del Rosario

Overige bronnen

Boletín del Consejo Económico Sindical de la zona este de la provincia de Málaga, Ronda, Julio 1968.

Estudio descriptivo de los principales problemas de la comarca de Ronda. Delegación de Granada del Ministerio de Agricultura.

Estudia y Ahorra, años 1973-1975. Publicación de la Caja de Ahorros de Ronda.

Memorias del Monte de Piedad y Caja de Ahorros de Ronda, Ronda 1975.

Jaarverslagen en overzichten van de volgende instellingen:

Agrupación Benéfica Iznareña

Hermanidad Sindical Nacional de Labradores y Ganaderos, Ronda.

Instituto Español de Emigración, Delegación de Málaga

Instituto Nacional de Reforma y Desarrollo Agrario,

Delegación de Málaga

Servicio Nacional de la Extensión Agraria

Primer Censo Agrario de España, año 1962 (Málaga, no.29), Madrid 1964:

Instituto Nacional de Estadística.

Censo Agrario de España 1972. Serie A. Primeros Resultados (Málaga),

Madrid 1973: Instituto Nacional de Estadística.

Las Migraciones Interiores en España. Decenio 1961-1970, Madrid 1974:

Instituto Nacional de Estadística (INE, M.21490).

Resumen

Este libro contiene los resultados de una investigación antropológica sobre las razones y consecuencias de migración en la Serranía de Ronda, en el Sur de España.

La unidad de investigación es Iznár, un pequeño pueblo situado junto a la línea férrea Algeciras- Madrid, en los alrededores de la ciudad provinciana de Ronda.

Como muchos otros pueblos de la región, durante largo tiempo Iznár tuvo una población muy voluminosa en relación con los medios de subsistencia limitados con los que la región contaba, y por esta razón ella se veía obligada con frecuencia a buscar otras fuentes de ingresos fuera de la zona. Entre los medios tradicionales a los que se recurría para lograr un complemento a una existencia miserable, se encontraban el contrabando, el ejercicio de todo tipo de comercio ambulante, y la emigración de temporada hacia regiones agrarias más fértiles y productivas.

Emigración, en el sentido de partida definitiva, era un fenómeno bastante desconocido en el pueblo hasta los años cincuenta. Antes de la Guerra Civil (1936-1939) había grandes expectativas entre los trabajadores rurales y pequeños campesinos con respecto al reparto de la tierra. Después de la Guerra Civil, cuando esas esperanzas se habían desvanecido, la movilidad de la población rural se vio frenada en un primer tiempo por motivos económicos y políticos de alcance nacional.

Recien desde los años cincuenta numeros considerables de personas se han marchado del pueblo. Al mismo tiempo se hizo posible para muchos emigrar por temporadas a otros lugares industrializados en España y Europa occidental.

El proceso de modernización que se desarrolló en Andalucía en los años sesenta estuvo caracterizado por una industria atrasada con respecto al resto del país y un retroceso de la agricultura como principal fuente de ingresos para la población rural.

El surgimiento del turismo en la costa de Málaga trajo consigo cambios de incidencia profunda en la estructura social y económica de la serranía Malagueña, aunque las consecuencias para la vida social de los pueblos fueron diversas: algunos lugares practicamente se despoblaron, en otros la población, en parte por eso mismo, se mantuvo en su nivel.

La investigación en Iznar se ha originado en la necesidad de llegar a un mejor conocimiento de las causas y consecuencias de la migración y "gastarbeid" ("trabajadores huéspedes", término con que son denominados los trabajadores extranjeros en Holanda), en una sociedad local que durante decenios ha estado implicada en gran medida con este fenómeno. Para esto se persiguieron dos objetivos:

1. Formarse una idea clara del nexo entre migración y el más amplio conjunto de cambios sociales y económicos que se han dado desde la Guerra Civil en el campo del Sur Español.
2. Descripción del problema de migración, como un factor de influencia en el transcurso de la vida y las circunstancias diarias de individuos en un ambiente social concreto.

La elección de una comunidad local como unidad de investigación se corresponde con la práctica, ya largamente efectuada por antropólogos, los que se establecen durante largos períodos en pequeñas comunidades, para poder estudiarlas detenidamente desde adentro.

En la estrategia de esta investigación he hecho uso del método de observación-participante, entrevistas libres, la consulta de archivos locales y la recolección de datos biográficos, para así poder estudiar la realidad del pueblo y el problema de la migración de forma intensiva y un amplio contexto.

En la primera parte, me he dedicado a las características sociales y económicas del pueblo, en relación con los problemas que se dan en toda Andalucía. He ordenado el material de investigación alrededor de 5 temas centrales que, relacionados entre sí y puestos en una perspectiva de desarrollo, pueden considerarse como la base para la descripción de comunidades locales: el dato ecológico, la demografía, la organización social, los modos de producción y el mundo de las ideas.

Los habitantes de Iznár encuentran su pueblo lo suficientemente viable como para querer seguir viviendo en él, mientras sea posible. Ellos tienen una cierta identidad común, la cual se expresa en un dialecto propio, en el uso de apodos y en determinadas expresiones de patriotismo local.

Aunque los agudos antagonismos de clase ahora no tienen más base en las ya extremas diferencias de bienestar, prestigio y poder real, las relaciones entre determinados grupos de la población están marcadas por el rencor, la división y conflictos escasamente escondidos. Por una parte estas relaciones son explicables por identificaciones subterráneas que se hacen de determinados grupos con posiciones del pasado, del periodo anterior a y durante la Guerra Civil. Por otra parte ellas pueden explicarse también en la competencia por el poder, el honor y las fuentes económicas, en una sociedad donde la articulación política de estas aspiraciones fueron durante años reprimidas, y en donde el aparato represivo del Estado obligaba a individuos, entre sí ya enemistados, a vivir en una armonía artificial y a tolerarse mutuamente.

He caracterizado la economía del pueblo por medio de una descripción de la propiedad de la tierra, de la estructura de profesiones y de la combinación moderna de fuentes de subsistencia rurales y no-rurales.

Lo más característico de la propiedad de la tierra era el hecho de que el latifundio, bajo distintas formas de explotación, aún jugaba un importante papel social en la región mientras que por otro lado la pequeña propiedad y formas de explotación de pequeña escala, eran cuantitativamente dominantes.

En los últimos años se han producido importantes cambios en la explotación y las formas de tenencia de la tierra, como consecuencia de la migración, el aumento de los gastos salariales, la mecanización y las nuevas formas de comercialización.

Esto lo he descrito como dos tendencias: por un lado una concentración de la propiedad, que va aparejada con una explotación selectiva de grandes parcelas (sobre todo en terrenos secos), por lo que, en forma creciente, gran parte del terreno produciendo una ganancia marginal, va quedando sin explotación; por el otro lado la fragmentación del uso de la tierra y diversificación de la producción destinada al propio consumo, por lo que como consecuencia de los factores mencionados, queda mas terreno disponible como fuente adicional de subsistencia. La migración en el pueblo no ha conducido tanto a modificaciones en la propiedad de la tierra como sí a cambios sustanciales en su explotación.

Entre aquellos que ahorraron dinero en el extranjero existe poco ánimo para comprarse tierras. Esto es curioso si se conoce la historia

de Andalucía, en que la pasión por ocupar fincas y repartir la tierra de los ricos, determinaron el clima político y social en el periodo anterior a la Guerra Civil. Se hace menos curioso si se tiene en cuenta el bajo nivel de ingresos en que viven actualmente aquellos que dependen de la tierra.

En la segunda parte del libro he puesto en el tapete algunos aspectos generales de la migración en Andalucía y en particular con la pregunta: en que medida la migración, vista en perspectiva histórica, puede considerarse como solución alternativa de revolución o de aceptación del statu quo. En este sentido he rememorado los conflictos sociales más importantes que jugaron un papel antes de la Guerra Civil.

Al contrario de lo que ocurría en otras partes del país, la migración en Andalucía no comenzó antes de los años cincuenta, cuando las esperanzas de un cambio drástico de las relaciones de propiedad con respecto a la tierra se esfumaron con la fuerte represión de las organizaciones obreras del campo.

En capítulo aparte he tratado las distintas formas de movilidad y migración de trabajo en su mutua relación, como se desarrollaron desde los años cincuenta en el pueblo. Desde el comienzo de la década del cincuenta, fue creciendo cada año la corriente de trabajadores de temporada. Al principio dirigida principalmente a las actividades agrícolas en el Sur de Francia, mas tarde también a trabajos industriales en Francia y Suiza. Al mismo tiempo seguían existiendo formas de trabajo eventual de mas breve plazo en otras zonas de Andalucía (cosecha de aceitunas) y en el Sur de Francia (vendimias).

Originándose una complicada combinación, a veces en una misma persona, de faenas agrícolas dentro o fuera del pueblo, de trabajos industriales, de ocupaciones eventuales en sectores laborales modernos como la construcción y el turismo, y en comercios y servicios a nivel local y regional.

He tratado de dar una imagen detallada de las circunstancias que se produjeron junto con la partida masiva de la población masculina que tiene desde el principio de los años sesenta hacia la ciudad suiza de Basilea. Junto con una reproducción de las condiciones de vida y del trabajo, las cuales he podido observar en el terreno, me he dedicado a los efectos materiales e inmateriales de esa partida de temporadas largas en la

sociedad de Iznár.

Resumiendo las conclusiones en líneas generales han sido:
Se han desdibujado las fuerzas disyuntivas entre grupos del pueblo, anteriormente fundidos en una distribución desigual de los recursos económicos. La causa de esto no solamente esta en el influjo nivelador de la migración, sino también en el significado decreciente de la tierra como fuente de subsistencia, poder, bienestar y prestigio, en nuevas oportunidades de movilidad social para miembros de la antigua elite local, pero también en una nivelación general del consumo. Remesas de dinero desde el extranjero han jugado un papel importante para mantener las familias de los trabajadores migrantes pero eran de poco peso, como veremos, desde la perspectiva de plazo mas larga.

La dicotomía pobre rico, propietario-no propietario, terrateniente-jornalero, sin desaparecer por completo, se empalidece con la aparición de nuevas figuraciones de poder. Bancos, industrias, empresas turísticas, empresas de construcción, instituciones estatales, bases militares, centrales de energía, etc., son parte de un amplio y ramificado complejo que tiene sus bases principalmente en centros de poder y administración alejados de la realidad del pueblo. Los recursos fundamentales se trasladan hacia el centro en lugar de la periferia, y dentro de este desarrollo decrece la importancia del pueblo como unidad política y económica.

Una segunda conclusión se refiera a la pregunta de si se puede hablar de que haya habido un autentico éxodo rural, si este ha aliviado la presión sobre las escasas fuentes de recursos, si de esta manera han aparecido nuevas perspectivas para los que quedan, y si por eso la estructura productiva podría ser mejorada ya que los empresarios agrícolas se veían necesitados de racionalizar la producción. La respuesta debe ser de que sí se pueda hablar de un éxodo rural, pero este no implica que todos los que dejaron la tierra también se fueron del pueblo. Es cierto que aunque una parte de los habitantes se había ido (ver cap. II), pero una gran parte se había quedado, continuaba viviendo en el pueblo y trabajaba en otra parte.

En lo escrito hasta ahora ya he dado entrada para la siguiente conclusión: que un descenso de la población en el campo, traducido en un aumento de los gastos del trabajo, no condujo hacia una significativa mecanización y racionalización en la producción, sino que sobre todo al

abandono e inutilización de fuentes de trabajo agrícolas y a una mayor fragmentación.

Con respecto al efecto directo del dinero girado desde el exterior, he demostrado que estas remesas eran en sí más insignificativas de lo que generalmente se piensa y que los márgenes que para ahorrar tenían los trabajadores de temporada en el extranjero eran estrechos.

He explicado que además de razones económicas, había otras de naturaleza social y cultural que jugaban un papel en este punto. Dejando de lado esta restricción, he constatado de que el dinero enviado desde el exterior era utilizado fundamentalmente en el consumo, contribuía a un aumento temporario del poder adquisitivo, no podía ser transformado en inversiones más productivas. La migración ha contribuido poco al adelanto del pueblo. La pobreza mas aguda ha desaparecido temporalmente, la partida de una parte del excedente de población alivió la presión sobre las fuentes de recursos, pero aún así siempre la población permanece mucho mas grande en relación a los medios de que se disponen, mientras la agricultura se ha seguido atrasando permanentemente.

Desde una perspectiva regional no se puede ver la migración en la forma como ésta se ha desenvuelto, separada de un contexto en el que la industrialización nacional se ha podido desarrollar gracias a la explotación de los recursos del campo. El capital y las divisas que los emigrantes traen son invertidos en su mayor parte fuera de la región. La emigración de la población andaluza es, en este contexto, una parte de una política aplicada a nivel nacional, lo que he ilustrado mediante una cita de un discurso pronunciado por el director del Instituto Español de Emigración.

He cerrado el libro con un corto esbozo de las perspectivas para el pueblo y la región, según éstas aparecen después de la crisis económica, y de la disminución de las posibilidades de adquirir en el extranjero los medios para mantener el nivel de vida. La marginalidad de la región, que hasta poco se expresaba en una explotación unilateral de recursos naturales y humanos en beneficio de un desarrollo nacional, toma hoy la forma de una dependencia creciente de los fondos publicos.

CURRICULUM VITAE

Antonius Lodewijk Alphonsus Hoogveld werd op 27 februari 1942 geboren in Doornenburg. In 1961 behaalde hij het diploma Gymnasium-a aan het Katholiek Gelders Lyceum te Arnhem.

In 1967 studeerde hij aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen af in de Sociologie der Niet-Westerse Volken.

Bijvakken: psychologie, sociaal recht en economie.

In het kader van zijn doctoraalopleiding nam hij deel aan een door de afdeling Sociologie der Niet-Westerse Volken van de Rijks Universiteit te Leiden georganiseerd leeronderzoek in de Spaanse provincie Huesca met als onderwerp: sociale stratificatie.

Sedert 1967 is hij als wetenschappelijk medewerker verbonden aan het Instituut voor Culturele en Sociale Antropologie, waar hij deel uitmaakt van de vakgroep Culturele Antropologie.

In 1973 en 1974 verrichtte hij onder auspiciën van de Nederlandse Organisatie voor Zuiver-Wetenschappelijk Onderzoek (ZWO), gedurende één jaar onderzoek in Andalusië. De resultaten van dit onderzoek zijn in dit boek uitgewerkt.

ERRATA

<u>pagina</u>	<u>regel</u>	<u>er staat</u>	<u>er moet staan</u>
14	2	buitenland	binnenland
26	22	Avuntamiento	Ayuntamiento
30	18	recht	reikt
36	26	gecompliceerde indruk	gecompliceerde zaak
36	30	eerst zeggen	eerst iets zeggen
70	30	a la cama	en la cama
77	22	thesaurero	tesorero
81	24	In tegenstelling	In de tegenstelling
114	36	gauw	nauw
121	20	archaïsme	archaïsche
126	28	80 jg.	80 kg.
147	23	doorgeschoten	doodgeschoten
155	6	meer kruimels	meer dan kruimels
164	12	onomkoombare	onontkoombare
169	23	een paar op school	een paar jaar op school
185	9	raad	graad
187	13/20	Vidal	Vilar
211	34	Ordenación	Ordenación
238	19	sterk	werk
242	2	mantao	montao
257	13	assembleas	asambleas
259	3	Zie	Sie
259	34	à démontré	a démontré
261	7	verullen	vervullen
277	13	van het vertrek van	van het vertrek een
284	16	paier	papier
285	31	deze	des
290	8	die in de periode	die in deze periode
301	19	van	aan
309	36	ruim 40%	ruim 110%
320	4	uit het dorp	in het dorp

BIBLIOGRAFISCHE ADDENDA

Gonzalez, Nancy

1961 "Family organisation in five types of migratory wage labor", American Anthropologist, vol.63 (6): 1264-80.

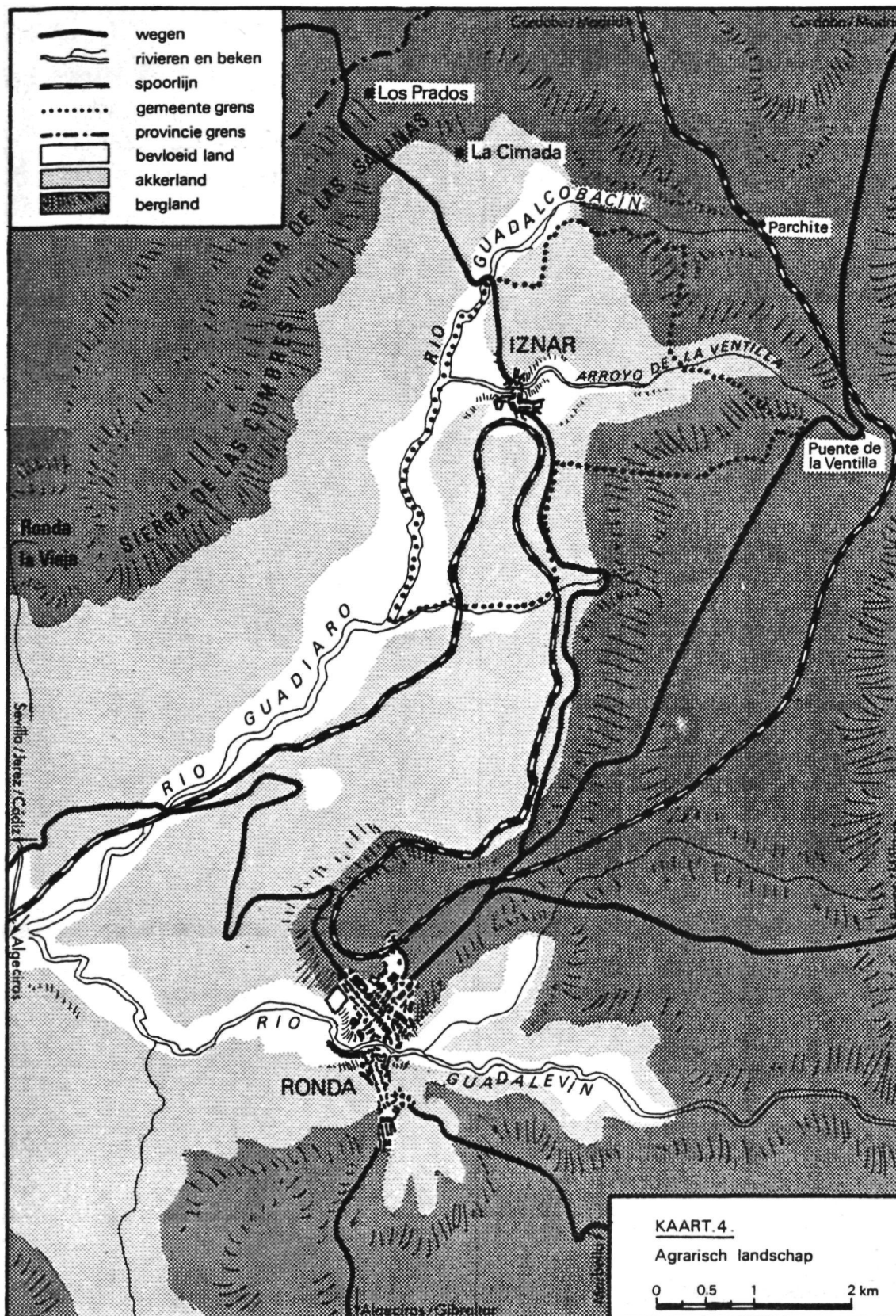
Vilar, Pierre

1962 La Catalogne dans l'Espagne Moderne. Recherches sur les Fondements Economiques des Structures Nationales.
Paris: SEVPEN

ADDENDUM (Afkortingen)

ASA

Asociación Socialista Andaluza (vereniging van socialistische groeperingen in Andalusië, opgericht in 1974)

Huis van een welgestelde familie in het centrum van
het dorp.

Casas Nuevas, gezicht op het dorp.

Olijvenpluk.

Woningen van seizoensmigranten in Casas Nuevas tijdens en na een verbouwing.

STELLINGEN

- I. De algemene beeldvorming over de maatschappelijke verhoudingen in het Zuiden van Spanje wordt ten onrechte nog grotendeels gekenmerkt door de nadruk op een machtstegenstelling tussen een grootgrondbezittende elite en een massa van bezitloze landarbeiders.
- II. Dat migratie vanuit Andalusische dorpen naar West-Europa niet geleid heeft tot een leegloop van deze dorpen, kan onder meer worden toegeschreven aan het verschijnsel dat trekarbeid in zeker opzicht een functie is van een groter geheel aan economische activiteiten van kleine boeren en landarbeiders.
- III. Nog steeds hecht men in de sociale wetenschappen aan een onderzoekspraktijk waarbij verklarende betekenis wordt ontleend aan gegevens die op bureaucratische wijze zijn verzameld. Deze werkwijze berust op een mystificering van het begrip betrouwbaarheid en leidt bovendien tot veelal oninteressante en weinig levensechte resultaten.
- IV. Het door Harrison gesignaleerde verschijnsel van zelfexploitatie door boeren kan men niet los zien van een mentaliteit waarbij het niet uitgeven van geld op zichzelf als een inkomstenbron wordt gezien.
Mark Harrison, "The peasant mode of production in the work of A.V. Chayanov", The Journal of Peasant Studies (1977), vol. 4, no. 4, pp. 323-336.
- V. De antropologische onderzoeker die zich bij zijn streven naar betrokkenheid laat verleiden tot een geforceerde en demonstratieve assimilatie aan de lokale cultuur, loopt grote kans zich belachelijk te maken en niet door de plaatselijke bevolking geaccepteerd te worden.
- VI. De vermindering van de spanningen tussen bepaalde bevolkingsgroepen in Andalusische dorpen is het gevolg van de afgenomen onderlinge afhankelijkheid tussen landeigenaren en degenen die het land bewerken. Naast de seizoenmigratie naar het buitenland, waardoor een nivellering van consumptiepatronen is ontstaan, heeft hiertoe het wegtrekken van leden van de landbezittende elite bijgedragen.

VII. Terecht menen Bell & Newby dat een van de meest problematische aspecten van antropologisch veldwerk is gelegen in het onderhouden van sociale relaties om zuiver instrumentele redenen.

Iemand die daar niet op voorbereid is, kan beter geen veldwerk ondernemen.

Colin Bell & Howard Newby, Community Studies. London 1971, p. 70.

VIII. Nu historici zich in toenemende mate bezig houden met contemporaine verschijnselen en antropologen zich meer dan vroeger interesseren voor het verleden (zoals onder meer blijkt uit de bijdragen in het tijdschrift Comparative Studies in Society and History), dient de samenwerking tussen vertegenwoordigers van beide disciplines in Nederland met kracht bevorderd te worden.

IX. Bij het onderzoek naar de tot standkoming van belangrijke beleidsbeslissingen in de Nederlandse politiek zouden de inzichten van antropologen in het functioneren van informele coalities, personalistisch getinte politieke structuren, instrumentele vriendschapsrelaties en patroon-cliënt verhoudingen, goede diensten kunnen bewijzen.

X. Hoewel men kan twijfelen aan de waarde van de theorievorming in het werk van Oscar Lewis (met name zijn ideeën over de "culture of poverty"), behoort zijn werk tot de beste voorbeelden van levens-echte antropologische descriptie.

stellingen bij het proefschrift

MIGRANTEN EN BOEREN IN IZNAR

van A.L.A. Hoogveld.

